

BIBL. STR. GENÈVE

1200

TERENTIUS AFER

COMŒDIÆ SEX

CUM INTERPRETATIONE

GUID. JUVENALIS

CRISP. SALUSTIUS

BELLUM CATILINARIUM,

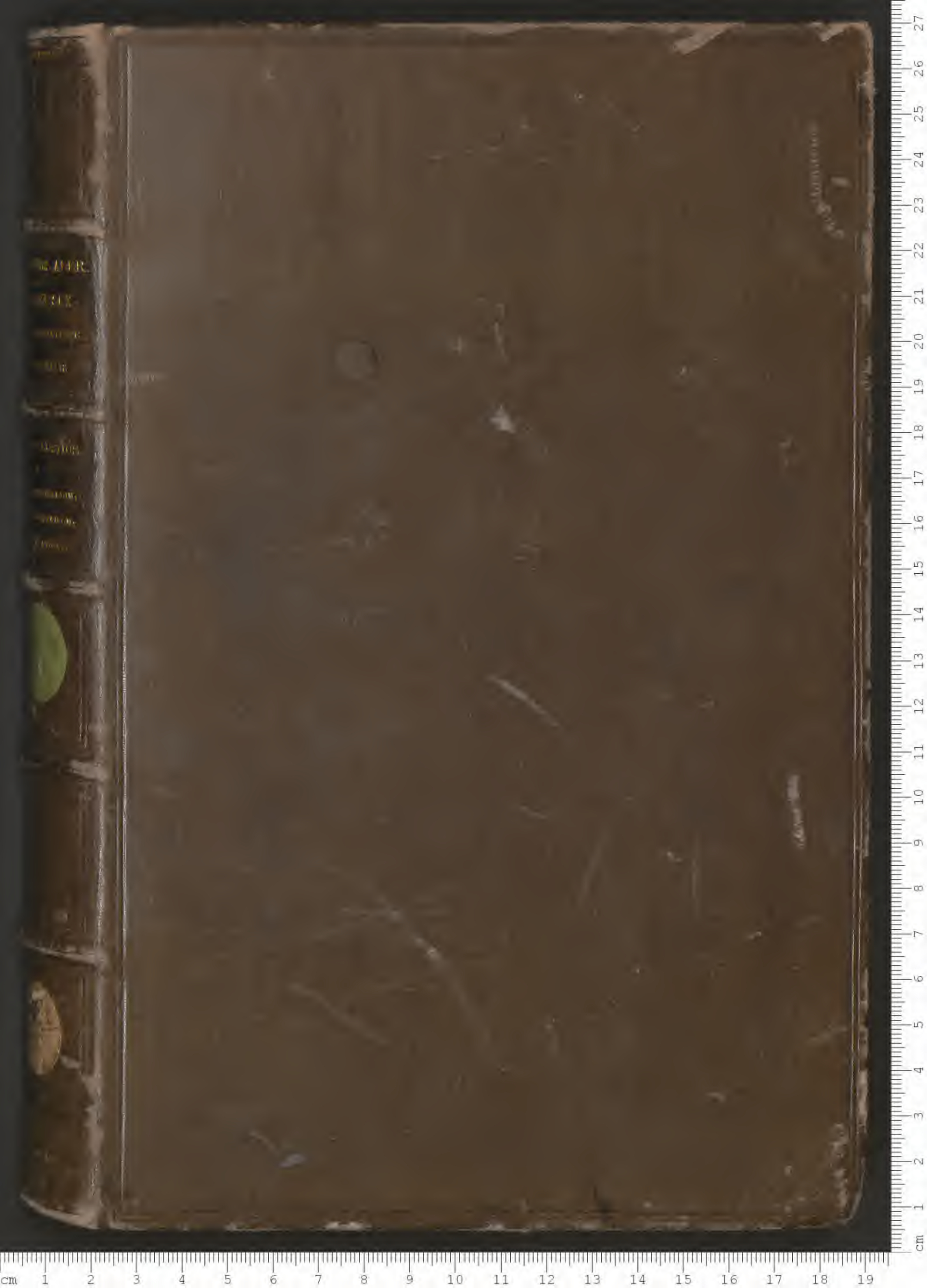
BELLUM JUGURTHINUM,

VARIE ORATIONES

LUGDUNI 1495

(xv)E 4° 815²

1° Terentius. Comedia sex. (1495 27 9⁶⁰)
Le 1er f^t manque.

2° Sallustius

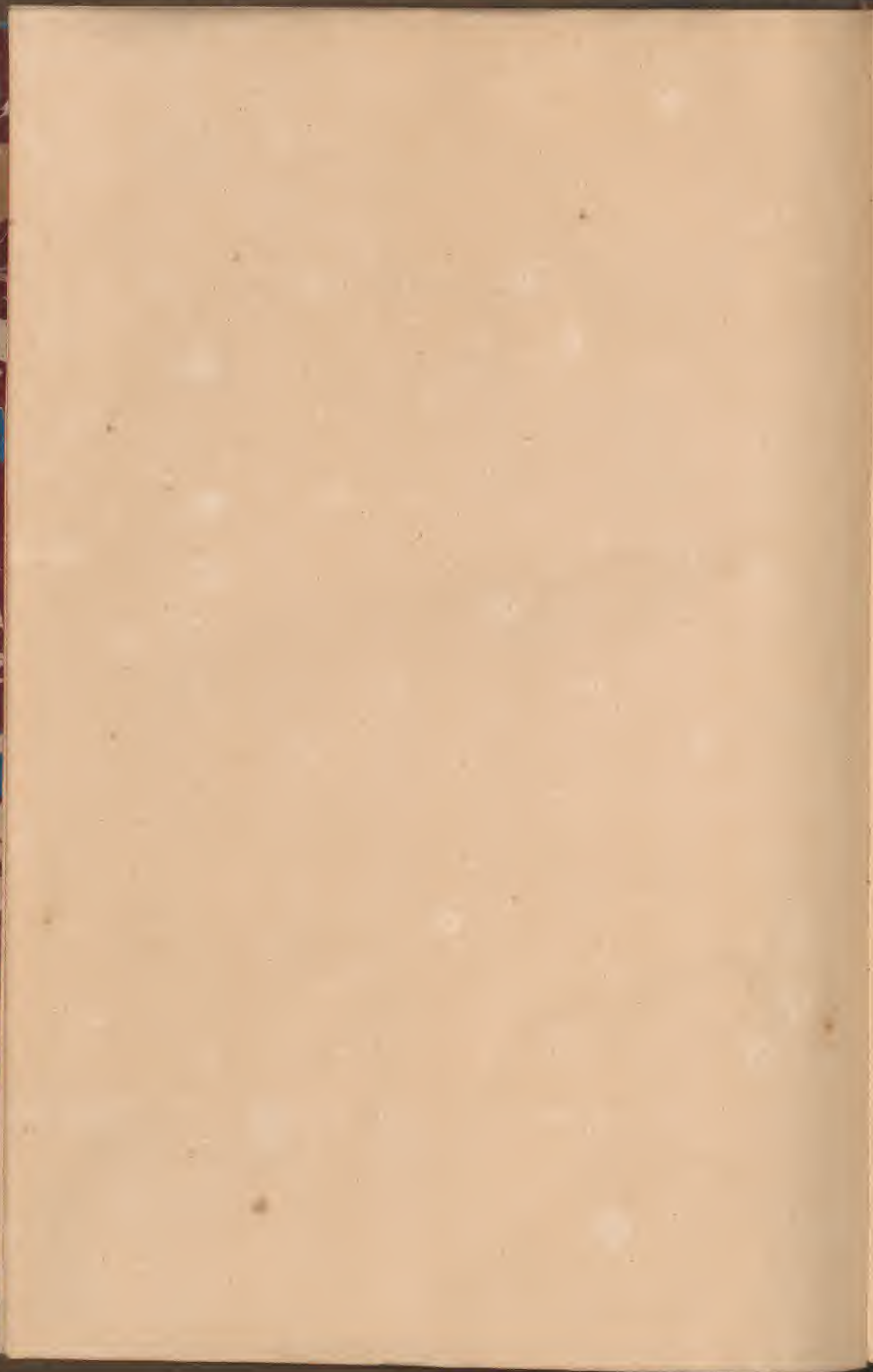
Bellum Catilinarium cum
commento Laurentii Vallensis
Oratio Catonis declamatio contra
L. Catilinam.

Bellum Jugurthinum.

Sallustii varior orationes

crispi Sallustii vita. (Sugo. 1495 ?)

cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17

cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17

Ecce in volumine hoc continetur:

Pomponij Epistola ad Augustinum Nipheum.

L. Crispi Salustij bellum catilinarium cum commento Laurentij vallisensis.

Portij Latronis Declamatio contra L. catilinam

L. Crispi Salustij bellum iugurthinum

L. Crispi Salustij variae orationes ex libris eiusdem historiarum excerptae.

L. Crispi Salustij vita.

Marcus Valerius probus vince vetustatis amator quom a iaduertisset ve-
 teres negligere gloria fraudari: contracta multa exemplaria emendare: di-
 stinguere: et annotare curauit. in eoq se plurimū exercendo laudem nō
 exiguam est assecutus. Ego tanti viri exemplo: impar: licet doctrina: et
 ingenij dotib⁹ id ipsum aliqua ex parte facere conatus sum. Eadēq via
 ingressus: et tanta vndiq asperitate confusus: vix tuto pedem figere: et
 filia egredi potui. Nam cum omnia volumina corrupta sint: que ad no-
 stram venire etatem: nemo qui se nouit attingere audet. Probat⁹ ille
 dicendi character: qz iam multis seculis materia defuit: et dicendi exercitatio. Forensis in quā-
 dam epidictici generis effigiem vel potius vmbra: abijt nō amplius vt credim⁹ reditura iterij.
 Unde fit vt magistrū eloquentie stilum ignoremus: quo ita deprauati sunt codices iam plurib⁹
 annis: vt nō ex sententia inuenias nisi fuerint nimū amantes sint: et falsa scientie persuasione
 molesti: qui se intelligere p̄stiteri velint: ea de causa si quid hoc rudi seculo elaborant: qd minime
 legentibus satisfierit: nō me sed tempora lectores accusent: in quibus nō emendator mod⁹: sed ne
 interpret quidem bon⁹ in minimis p̄iscoz sententijs vulgo inueniri pōt: q̄q̄ nihil ea re diffi-
 cilis est. Quis em̄ nisi mentis inops se oīa tenere p̄sumet: ideo si glosulas in Argilū legeris sub
 titulo meo: oro ne fidem prestes. neq̄ temerari⁹ sum. neq̄ audax: neq̄ eam expositionē vñq̄ ten-
 tam. Ille quisquis est falsum epigramma posuit: sentiet quid p̄fuerit me tanto inmendatio puocari:
 se: semper eius opiniois fuit: quod minime ignoras: parū bis fore laudis: qui in alioz dictis sen-
 tentias aucupatur. Est em̄ periculosa interpretatio nisi cognitio rerum precesserit. nō tamen in-
 ficio: esse qui possunt. sed ipse de me loquor: qui consci⁹ mee ibecillitatis rem arduam et null⁹ bo-
 noris nō aggredior. Est et pernitiōsa quorūdam labes et macula: vt plus in frōte ostendant q̄ in
 recessu valeant. Preterea multos precipitat inanis glorie spes: et libros imprimendi facultas mul-
 tis seculis intermissa paulo ante reuocata. Deprauantur incuria quadā codices. Lucroq̄ potius
 cuius mortales audissimū sunt q̄ emendationi consultur. adeoq̄ in ea parte peccat: vt qd̄ scrip-
 tū erat oībus esse cōmodo id precipue ad lingue romane iacturā nisi adhibeat diligētia excogit-
 atum esse videatur. Ex. N. ab hinc annos tris: cū libros Salustij de coniuratione Catiline. et de
 bello Jugurthino: et conciones quasdam eiusdē libroz qui desiderant sepius repetere: contractis
 antiquis exemplarib⁹ inuenim⁹ multa esse addita: multa prepostere p̄mutata. Scripsit ille plus q̄
 requirebat hystoria numero: vt ea obseruatione velut carminis lege seriem verborū posteritas
 inuerteret. Sed quis de futuris vitijs aut virtutib⁹ testari potest. Maiores nostri p̄pter rerum ro-
 manay magnitudinē: nunq̄ existimauerunt imperiū ita ruiturū: vt et roto lingua vitaref. Falli-
 mur certe nisi putemus etates oīs velut boiem consensescere. Emendandum⁹ nihil addendo: detra-
 ximus nō pauca fide vetustatis admonēte. Plurib⁹ pctierunt a me: et p̄pe. quotidianis cōtactis
 efflagitarūt: repugnam sp̄ et cōtra meos mores quibusdam sum visus nimis austerus: p̄uict tan-
 dem iure cōtubernatatis vni⁹ cōitas. Itaq̄ Antonio moreto britiano bonay litterarū studio-
 so nam is sepius institit p̄missi vt ip̄ssoribus suis traderet et sub certa conditione pepigimus
 vt interesset qui cognosceret. Homo negociosus et officiosus ita faciendū receperit. Scio Augu-
 stine pro tua humanitate et eruditione hoc te probaturum. Nam cū soleas diligentiaz presertim
 in litteris laudare consiliū et institutū meū nosti sum enim vel vnus e tuis domesticis qui p̄ tua
 ingenua liberalitate et officio erga litteratos tuis facultatibus eque ac meis vtor: facile ab omni
 offensiuncula vindicabis. Vale felicissime.

Omnes nomines. Patritia gente Crispus Salustius rome natus post rempubli-
cam cūli discordia concussam quū nulla illius administrade ratio bonis supera
eēt amplius: se ad scribendi ocū contulit. In quo genere quintiliā iudicio: qui
enī Thucydidi in hystoria eminetissimo opposit: precipuā inter eos: qui res ro-
manas litterarum monumentis tradidere est laudem adeptus. Et. n. quo thucy-
dides est Herodoto maior: cui se-
cūde tribuūtur partes eo certe hic
noster Lūio pstantior: Herodoto
ille cōparat. Accedit et martialis
vrbauissimi poete carmē. Dic erit
vt perhibēt doctoz corda virozū.
Primus romana crispus in hysto-
ria: quo aut dubie apparet doctoz
hominū iudicio Crispū ceteris ro-
manarū rerum scriptoribus prela-
tum. Quod si tantoz viroz testi-
monio primū in hystoria locū ob-
tinet: summa nos ope niti decet: vt
preclara ei monumenta si qua ad
huc restant: nō tm̄ ipsi studio con-
discamus: sed si fieri etiā possit q̄
plurimis nostra idustria oī sint ex
parte conspicua: atq; idipsum hoc
emius prestandū: q̄ post tantam

CRISPI SALUSTII LIBER DE
CONIURATIONE. 2. SER. CATI-
LINE.

Omnes Domines qui sese stu-
dent prestare ceteris animanti-
bus summa ope niti decet: ne
vitam silentio transeāt veluti
pecora: que natura prona atq;

ventri obedientia finxit. Sed nostra omnis

nostratiū litterarum iacturam: q̄tam gothicis temporibus factam fuisse pstat: paucissima que-
dam vestigia: ne fragmenta dicam: ac illa ipsa pene euanescentia ex locupletissima Crispi orna-
tissimaq; hystoria ad hec tempora peruenire: et quod iniquius ferat aliquis: fuerūt hec progym-
nasinata quedam: vt greco vtar verbo: castissime illius minerve: que nobis reliqua cum tempo-
ris tum hominum fecit iniuria. Nam q̄ plenissimam Crispus scripserit hystoriam: que nō res ro-
manas solum: sed externarū etiam gentium sit complexa: abunde constat. verum a catiline con-
iuratione quasi ingenij experientiam daturus: eam videri potest auspicatus: q̄ et ipsum operis
probemium band dubie demonstrat: cui ad stili confirmationem credibile ē ingurthe bellū subie-
cisse. Sed quātū illa momēti fuerint: que prorsus interiere ex his que hodie extant facilis est cō-
iectura: quippe cum nulla possit virtus in hystoria elucere: quā non in hac vel illa meditatione
facile recognoscas: sed quo eius sint virtutes altiores: minusq; vulgo proxime: eo maiore nobis
studio vt dixi est nitendum: ne ille nostra vel inertia vel negligentia diutius in obscuro sint. Et
em̄ q̄ cognitu sint difficiles. vel ex eo potest intelligi: q̄ nō pauci vt video: in probemio fronte
allucinati. dant illi vicio quod nequiarum catiline scelus scripturus: inde potissimū sit exorsus:
vt dixerit animū corpori: et ingenij viribus prestare: velut nihil magis ab eo quod dictur? erat
alienum dici potuisse: sed accurate omnia ac magis erudite q̄ verbis explicari possit: redditur?
nāq; sui consilij rationem q̄ a re publica digressus se ad hystoriam scribendam contulisset: nulla
potuit honestior causa demonstrari: q̄ eo se cōsilio id fecisse ostenderet: vt ea parte corporis vte-
retur: que potissima in bonum esset: nec ita multo post nō magis se ratione q̄ necessitate: vt id
consilij caperet: adduci oportuisse demonstrat: quomā ambitione malisq; artibus ciuitate corru-
pta: nullus videre ē innocentie locus huic qui ad eam capiendam accederet relictus: verum quia
preclara ingenia aut domi consulendo: suozūq; facta illustrando aut foris rem publicam admini-
strando: patrie videri possunt vtilia: sublata optimatiū administratione omniq; recte viuēdi ra-
tione mutata: merito vnū hoc scribendi officium quod reliquū erat: quia et potuit et debuit: non
minori ingenio q̄ pietate patrie ciuibz suis optime de ea bene meritis. prestitit Crispus.

Prestare datiuo et accusatiuo iugitur. vt presto illi: et presto illum. Prestare: excellere. Le-
teris animantibus: scilicet brutis animalibus. Summa ope: summa possibilitate et viribus sum-
ma. Nam opis significat possibilitatem. Virgilius encidos libro primo. Grates persolvere
dignas Non opis est nosse dido. i. possibilitatis. Veluti pecora. que silentio vitam transeunt.

Prona: proclina. Obedientia ventri: quia animalia suos appetitus sequitur: et tm̄ p̄sens
tēpus considerant: nō autem futurū nec preteritū vident. Finxit: formauit. Sed oīs nostras

quonia igitur nos dissimiles ceteris animatibus esse debemus: videamus quibus in rebus occupati esse debeamus. Due autem res sunt quibus clari esse possumus. scilicet vel viribus ingenij vel viribus corporis: sed videamus utrum magis preponderet. Nostra vis. scilicet humana. Sita posita. In animo et corpore. id est viribus animi et corporis continetur. Magis quam seruitio: animus quidem imperat: corpus autem seruit. Alterum: imperium animi. Alterum videlicet seruitium corporis. Dicitur. Nam memoria et intelligentia et providentia divine virtutes sunt: et divino quodam numine tradite sunt. Commune cum beluis: nam quemadmodum sentiunt et appetunt belue: ita homines et sentire et appetere possunt: sed homines et meminerunt et intelligunt et ceteris providet: quod animantibus protinus negatur. Ergo constat animum quidem cum deus esse communem: corpus vero cum beluis communitatem habere. Quo mihi rectius. Ecce ipse suam ponit sententiam. Quo mihi rectius. Cum igitur possumus magnam nobis gloriam comparare aut corporis viribus aut ingenij: si ne dubio debemus ad gloriam inerti viribus animi potius quam corporis: et videtur mihi rectius. Opibus: auxiliis. Ingenij. scilicet viribus.

Qua fruimur: non sine ratione dixit qua fruimur: quia etiam si vita qua utimur longa sit: tamen vita qua fruimur est brevis: quia utimur rebus suis: fruimur vero fructu: sed in fructu dicitur esse cum aliquid egregium facimus. ergo ille vita fruatur qui vivendo fructum et vita capit. Ille vero vita utitur qui vivit. nec aliquod pulchrum facit: atque vita qua fruimur brevis esse solet. Fruimur: cum aliquid dignum virtute efficiamus: ex quo fructum capimus bene geste rei.

Efficere longam: si aliquid egregium facinus suscipiamus: ut apud posteros memoria nostri porrigatur. Nam divitiarum: quia dubitare posset aliquis quomodo memoria nostri longa fieri possit. declarat ipse. dicens. Fluxa: labilis: et propterea non debet homines in his elaborare nec gloriam querere in divitiis inquit et formam: nihil diuturnum ideo nihil immortale consequi possunt atque perpetuum. Virtus clara. Virtus autem clarum nomen efficere potest. ergo immortale. Sed diu magnam: nunc aliam ponit dubitationem dubitasse inquit et cetera. Certamen: contentio.

Ne: pro an. Viribus corporis. Nonnulli dicebant vires corporis victoriam comparare. Alii dicebant ingenium victoriam facere. Nam prius: et reddit rationem cur homines ita dubitaverint: nam sine consilio factum nihil valet: nec consilium sine facto multum prodesse potest: et consilium ad vires pertinet: et factum ad corpus. Consulto: pro consule ita dicit. Gerimus apud historicos principium preteriti temporis pro initio poni solere. Facto ad corpus. Consulto: ad consilium. Indiges: non plenum est: nec consilium sine facto sequitur: quod alter auxilio alteri indigeat. Eget consilio alteri: et quod factum consilium: et consilium desiderat: nec alterum sine altero esse potest. Igitur initio: superius videmus quod dixerat magnam petitionem iter homines fuisse. Utrum res militaris magis augeat viribus corporis: an virtute animi: et concludit utrumque per se imperfectum esse: alterum alterius auxilio indigere. Nunc dicit quid ex ea re secutum fuerit. Nam dicit homines certasse viribus corporis et virtute animi gloriam comparare: ideo in primis temporibus: alij corpus: alij ingenium exercebant. Igitur: quod dubitabat plus ne valeret res militaris viribus corporis quam ingenij virtute. Igitur: a superiori referat.

vis in animo et corpore sita est: Animi imperio: corporis seruitio magis utimur: Alterum nobis cum deus. alterum cum beluis commune est. quo mihi rectius esse videtur. ingenij quam virium opibus gloriam querere. Et quonia vita ipsa qua fruimur brevis est: memoriam nostri quam maxime longam efficere. Nam divitiarum et forme gloria fluxa atque fragilis est: Virtus clara eternaque habet. Sed diu magnum inter mortales certamen fuit: ut ne corporis an virtute animi res militaris magis procederet. Nam et prius quam incipias consulto et ubi consulueris mature opus est facto. Ita utrumque per se indigens alterius alteri auxilio eget. Igitur in initio

Jam in terris. quod obrem dicit reges. Tum iam in terris: est parentthesis. i. interpositio. Primum nomen imperij: quod primo omnes qui imperabant reges appellabantur. Sed postea appellati sunt principes: satrape imperatores: et tribuni. Imperij: dominationis. Primum fuit: quia reges omnes appellabatur. Diversi: pulchra prolepsis: reges diversi est totum: pars et alij sunt partes et cetera. Diversi: varia opinione. Etiam tum: eo quoque tempore quo reges appellabantur: omnes qui imperabant. i. illis etiam temporibus nondum libido annos hominum inuaserat: ut cupiditatem regnandi satiare non possent. Cupiditate. s. regnandi: vel rerum alienarum. Agitabatur. dicebatur. Sua cuique satis placebant: id est suis quilibet contentus erat: nec aliena appetebat. Postea vero quod. Primum quod cum multis gentes bella gererent: certabant homines utrum ingenium plus valeret quam vires corporis. sed postquam bella florere ceperunt in grecia et in asia: tum vero expertur: experientia magistra cognitum est vires animi prestare corporis viribus. Etenim: pro sed.

reges cum iam in terris nomen imperij id primum fuit diversi: pars ingenium: alij corpus exercebant. Etiam tum vita hominum sine cupiditate agitabatur. Sua cuique satis placebant. Postea vero quod in Asia Cyrus: in Grecia Zacedemonij: et Alibentenses cepere urbes atque nationes subigere: libidine dominandi: causam belli habere: maximam gloriam in maximo imperio putare. Tum demum periculo atque negocijs. compertum est in bello plurimum ingenium posse. Quod si regum atque imperatorum animi virtus in pace ita ut bello valeret. equabilis atque constantius sese res humane haberent. Neque aliud alio ferri: neque mutari ac misceri omnia cerneret. Nam imperium facile his artibus retinetur

libidine dominandi causa bellum habere. ut quod nulla alia causa belli nisi quod regnare cupiebant: quod etiam si nulle intercessissent iniurie. Libido dominandi homines ad bellum incitabat. Libidinem cupiditatem. Maximam gloriam in maximo imperio: videlicet si quis maximum imperium haberet: huic apud omnes gloriosissimum esse atque clarum. Tum demum. tum demum. Periculo. belli. Negocijs. rerum gerendarum. Compertum est: inuentum et exploratum est. Quod si regum. si inquit ea modestia essent reges atque imperatores in pace: qua sunt in bello: res iustiores essent: et propterea firmiores: sed quum in bello continentes. parci medie: sitis. frigoris atque caloris. et omnis demum laboris patientissimi sint. Postquam tranquillis iam rebus in pace vivere ceperunt molliores ac effeminatiores prodigi ac impatiētissimi efficiuntur: hinc est quod mutatis moribus regna etiam mutantur. Hinc est illud Valerij libro septimo Appium Claudium crebro solitum dicere accepimus. Negocium populo Romano melius quam otium committi non quod ignoraret quam iucundus tranquillitatis status esset: sed quod animaduerneret prepotentia imperia agitatione rerum ad virtutem capeSSendam erercitari: nimia quiete in desidiam resoluit: et sane negocium nomine horrendum civitatis nostre mores in suo statu continuit blande appellationis quies plurimis vicijs respergit. Virtus animi imperia regum. i. virtus animi. quam reges et imperatores habent bello. Valerent. valida et firma essent. Equabilis. iustus. Constantis. firmitus. et validius stabilis. et unum sequitur et reliquis nam quia iustiora essent humana: ideo essent firmitiora. Humana. hominum. Haberent se regerentur. Neque cerneret. id est non videret. Aliud alio ferri. i. non videret modo in hunc locum modo in illum transferri imperium. Neque mutari atque misceri non videret mutationem atque conjunctionem omnium rerum fieri. Misceri. confundi. Nam imperium. quod obrem non mutaretur imperia quia et cetera. His artibus non moderatis artibus. ut sunt labor: continentia equa

in maximo imperio: videlicet si quis maximum imperium haberet: huic apud omnes gloriosissimum esse atque clarum. Tum demum. tum demum. Periculo. belli. Negocijs. rerum gerendarum. Compertum est: inuentum et exploratum est. Quod si regum. si inquit ea modestia essent reges atque imperatores in pace: qua sunt in bello: res iustiores essent: et propterea firmiores: sed quum in bello continentes. parci medie: sitis. frigoris atque caloris. et omnis demum laboris patientissimi sint. Postquam tranquillis iam rebus in pace vivere ceperunt molliores ac effeminatiores prodigi ac impatiētissimi efficiuntur: hinc est quod mutatis moribus regna etiam mutantur. Hinc est illud Valerij libro septimo Appium Claudium crebro solitum dicere accepimus. Negocium populo Romano melius quam otium committi non quod ignoraret quam iucundus tranquillitatis status esset: sed quod animaduerneret prepotentia imperia agitatione rerum ad virtutem capeSSendam erercitari: nimia quiete in desidiam resoluit: et sane negocium nomine horrendum civitatis nostre mores in suo statu continuit blande appellationis quies plurimis vicijs respergit. Virtus animi imperia regum. i. virtus animi. quam reges et imperatores habent bello. Valerent. valida et firma essent. Equabilis. iustus. Constantis. firmitus. et validius stabilis. et unum sequitur et reliquis nam quia iustiora essent humana: ideo essent firmitiora. Humana. hominum. Haberent se regerentur. Neque cerneret. id est non videret. Aliud alio ferri. i. non videret modo in hunc locum modo in illum transferri imperium. Neque mutari atque misceri non videret mutationem atque conjunctionem omnium rerum fieri. Misceri. confundi. Nam imperium. quod obrem non mutaretur imperia quia et cetera. His artibus non moderatis artibus. ut sunt labor: continentia equa

Conturatio

tas &c. Quibus artibus. quia honestis modestisq; artibus paratur imperium. Artibus. moribus nam artes in plurali numero pro moribus sepe ponuntur. In initio. i. in principio. Partum. adeptum est acquisitum. Verum ubi pro labore. tantā vocabulorum proprietatē hic Salustius ponit: ut nullus scriptor alius melius ponere videatur. nec possit. Facile hic cognoscitur quid sit desidia quid libido &c. Laborem hoc loco opponit desidie. ergo labor et desidia sibi contraria sunt. Pro continentia et equitate libido atq; superbia. hoc loco ponit libidinem continentie et equitatem. Superbia. ergo pericul dubio cognoscitur quid sit libido. quid continentia. quid equitas. et quid superbia. Pro labore belli. Desidia. pacis. Pro labore. metus atq; periculorum. Superbia. licentie est. Licentia in pace generat superbiam principibus: ut quisq; faciat pro libidine quod voluerit. Pro labore desidia postq; in locum laboris desidia: in locum continentie libido inceserunt. Inuasere. i. cessere ingruere. Fortuna simul. fortuna regnandi. Nam qui pro bonis moribus et labore regnum ceperant. postea desides facti regnum amiserunt et hec est causa mutationis. Itaq; imperiū amittit et ad aliū meliorem seipsum transfertur imperium. Virtuti omnia parent. id est virtuti omnia subiecta sunt.

Que homines arant & cetera. id est virtus dominatur terre: dominatur & mari. Que homines arant edificant: id est terra. Navigant maria: nihil aliud voluit dicere nisi virtutem omnibus rebus dominari. Sed multi mortales: superius vidistis quomodo Salustius dicebat imperium semper a minus bono ad quosq; optimos transferri: & ob eam rem plerūq; mutari regnare: nec in eodem statu permanere: & quia bonis artibus comparatum sit regnum: ideo eisdem manere perpetuum: si vero mutare fuerint: imperium facile amitti. Nunc dicit quibus omnia virtuti subiecta sint: tamen multos homines esse qui cōtempta virtute se ocio & voluptati dederunt & cetera. Sed aduersativa est et aduersatur hoc modo: quęq; dixi omnia virtuti subiecta sint sed &c. Multi mortales: multi homines. Dediti ventri atq; somno. i. qui omnes suas curas in cibo & somno posuerunt. Nam hi ventri dediti dicuntur esse qui suos omnes appetitū sequuntur vel edēdi vel bibendi vel alterius voluptatis comparāde. Indocti sine aliqua bona arte. Inculti. i. sine exercitio nō exercitati. Indocti ad animū: inculti ad corpus transferre potes: quia nec animū: nec corpus aliquo pacto exercuerunt. Peregrinantes: sicut homines incogniti: nam quęadmodum peregrini ignoti sunt: ita et hi qui ventri indulgent & somno: incogniti efficiuntur. Nam peregrinātes dicuntur qui in alienis ciuitatibus versantur: et q; in alienis ideo ignoti: et q; ignoti ideo obscuri. Et ita homines qui tantū voluptatibus dediti sunt: in obscuritate perpetua manēt: & obscurā ignorāq; vitam consequuntur: sicuti peregrinantū nomen ignotum: & obscurum est. Contra naturam: quia superius dixi animi imperio: corporis seruitio magis utimur: ergo ista mutata natura rerum nō committunt ut animus corpori imperitet. sed ipi corpori obediūt. Corp⁹ voluptati: nō animo seruiūt. Anima fuit oneri: quia animā quasi seruam habuere. i. fecerūt animam corpori seruire. Iuxta. similiter. Vitam mortem. id est tantū vitam eorum estimo q̄ti mortem: sed mortem nullius precii estimo: ergo nec vitam alicuius precii facio. Quoniam de vtrāq; & reddit causam: id est tam viuū q̄ mortuū in perpetuo silentio permanent. Verum enī: vero: pro sed. Est enim coniunctio expletiva: et ornatus causa ponitur: valet autem tantum q̄

quibus in initio partum est. Verum ubi pro labore desidia pro continentia et equitate libido. atq; superbia inuasere: fortuna simul immutatur cum moribus. Itaq; imperium semper ab optimo quoq; ad minus bonum transfertur. Que homines arant: navigant edificant virtuti omnia parēt. Sed multi mortales dediti ventri atq; somno: indocti incultiq; vitam sicuti peregrinantes transiere.

Quibus profecto cōtra naturam corpus voluptati: anima oneri fuit: Eorum ego vitam mortēque iuxta estimo: quoniam de vtrāq; siletur. Verum

min sed. Quasi dicat huiusmodi homines omittamus qui voluptatibus dediti sunt. Sed ad hos veniamus: qui egregium aliquod facinus gerunt. Hi demum probandi sunt quos aut corpore aut animo egregium quid facere delectat. Preclari facinoris: quibus ad corpus. i. alicuius egregium facti quod corpore gerat. Bone artis: scientie et eruditionis: unum ad res gestas: alterum ad eruditionis scientiam referas. Sed in magna copia rerum et. Sed cum multe sint res: quibus homines sibi laudem

enimvero is demum vivere atque frui anima videtur qui aliquo negotio intentus: preclari facinoris: aut artis bone famam querit. Sed in magna copia rerum aliud ali natura iter ostendit. Pulchrum est benefacere reipublice. Etiam benedicere baud absurdum est: vel pace vel bello clarum fieri licet: et qui fecere: et qui facta aliorum scripsere. multi laudantur. At mihi quidem tamen baud quaquas par gloria sequatur scriptorem et auctorem: tamen in primis arduum videtur res gestas scribere. Primum quod facta dictis exequenda sunt. De hinc quia plerique delicta que reprehenderis: malivolentia et invidia dicta putant. Tibi de magna virtute atque gloria bonorum memores que sibi quisque facilia factu putat eque animo accipit. Supra ea veluti facta pro falsis ducit. Sed ego

possint comparare: aut vi corporis aut virtute animi sibi gloriam querere debent. Sunt. id est nonnulli qui valent viribus corporis: alii animi virtute. Ergo qui valent animi viribus egregium gerant facinus: qui vero viribus animi prestant hi scientie indulgeant atque optimis artibus se dedant: copia multitudine. Benefacere reipublice: ecce primum ad res gestas. Benedicere quibus ad bonas artes: quod de aliqua re scribere: quod aliquis gesserit: laudabile est atque probatum. Absurdum. inconueniens. Vel pace. scilicet benedicendo. Vel bello benefaciendo. Fecere in bello. Scribere in pace. At mihi quidem. Nunc capiat benivolentiam ab incommodis suis. Nam ut ait cicero a nostra persona benivolentiam colligimus si nostra incommoda proferimus: incommodum suum exponit: cum dicit scriptorem quale se: magnus laborem suscipere: parum autem glorie consequi: eo quod et cetera sequitur scriptorem et auctorem: quia plerique glorie consequuntur qui faciunt res quod qui scripserint easdem. Arduum difficile. In primis ante omnia facta dictis. i. tam illustrande oratione res scribende sunt quam illustres fuerunt. Nam si res fuerint illustres et illustri et preclara oratione erunt notande. i. pro qualitate rerum ver

ba sunt accommodanda. Deinde quod: duas alias incommoditates exponit que scriptori accidunt: nam et cetera. id est laudant vel reprehendunt et cetera. Ubi: pro postquam vel quando. Supra ea supra ea que facilia factu putant. Ficta: simulata: Pro falsis in loco falsitatis falsa existimant nonnulli: cum plus laudaueris quam ipse se facere posse existiment. Sed ego adolescentulus: vide quemadmodum per inductionem ad id peruenit. Salustius quod intenderat. scilicet quod omissa reipublice administratione recte se ad scribendum contulerat. Primo quidem dixit apud mortales contentione fuisse utrum res militaris magis precelleret viribus corporis an virtute animi. Deinde cum bella geri cepissent cognitum esse vires ingenio prestare.

Postea vero duobus modis homines claros fieri posse: videlicet vel in bene gerenda re publica vel in bene dicendo que gesta sunt. Deinde ostendis difficile esse benedicere: eo quod scriptores aut invidia et malivolentia damnari solent: aut falsitate.

Nunc ergo redit ad se ipsum dicens: quam difficilimum sit res gestas scribere: itaque

tui tamen benedicendo reipublice prodesse et eo clarum fieri. Adolescentulus: admodum ado-
 lescens: adhuc tenere etatis. Initio. id est in principio. A studio litterarum: quia usque ad quar-
 tumdecimum annum litteris operam dabant: et miranda est industria romanorum adolescentu-
 um: qui antequam ad decimum quintum annum peruenirent omnia bonarum artium studia percur-
 rebant: tantum studij ac diligentie adhibebant. Plerique. scilicet adolescentes sunt delati. Ibi
 scilicet in re publica. Multa fue-
 runt aduersa. Pro pudore et ce-
 tera. Ecce quod diligenter vocabulo
 rum proprietates seruat Salusti-
 us: ut legentibus multum prodes-
 se videatur: si proprietates verbo-
 rum inspicere voluerint: nam sin-
 gula singulis opponenda sunt. Nam
 audacia opponitur pudori: largi-
 tio opponitur abstinentie: auari-
 tia opponitur virtuti: et non sine
 causa auaritia opposita est virtuti.
 Nam qui auarus est. nullam vn-
 quam virtutem consequitur. Auari-
 tia pro virtute: virtus est genera-
 le nomen ad omnes virtutes: ergo
 pro virtute. id est liberalitate.
 Vigebant: florebant: et erant in
 vigore. Que. vicia. Aspernaba-
 tur: remotus et alienus erat. In-
 solens malarum artium. insuetus
 non solens: et est constructio qua
 utimur: sicut dicimus amans vir-
 tutis: et insolens malarum artium.
 Tamen inter tanta vitia: excusat
 se Salustius hoc loco duobus mo-
 dis primo cum tanta essent mala
 quibus occupata et corrupta res
 publica esset: nec me quoque pote-
 ram seruare. Preterea iuuenilis
 etas erat imbecilla: ut facile cor-
 rumpi posset malis artibus: nam
 iuuenes procliuiores sunt in vitia
 quam viri aut senes. Tamen. quis
 esset insolens malarum artium tanta vitia quibus occupata erat ciuitas. Corrupta ambitione
 quia ego quoque mihi querebam honores: quemadmodum ceteri. Decum. due partes sunt.
 Reliquis malis moribus. videlicet ab auaritia. largitione. ab audacia. Honoris cupido. Ordo est
 eadem cupiditas honoris. que verabat ceteros fama. inuidia verabat me. Fama. propter famam
 quia fama mea pro inuidia sepe laborauit. Inuidia. quia querebam mihi famam. odium et inui-
 diam populi fugiebam. ut suffragiis eius possem ad hunc honorem peruenire quem ego quere-
 bam. Igitur ubi. quando quidem videbam tot vitis rem publicam esse corruptam. Ubi. post
 quam. Animus requieuit. id est postquam animus liberatus est his miseriis. quas in rei publice admi-
 nistratione ferebam. quia ego ambiendo me subiciebam populo. ut eius beniuolentiam capta-
 rem et inde mihi suffragia prestaret et bene miseriis dixit: quia nihil miseriis est cupiditate ho-
 noris. infimos quosque precibus rogare. Non fuit consilium. non cepi hoc consilium. Secordia.
 scilicet animi. Desidia. scilicet corporis. Nam secordia est inertia animi. desidia est inertia cor-
 poris. Terere. consumere. Seruilibus officiis. que sunt illa seruilia officia. scilicet colendo a-
 grum et venando. et qui venari officium dicunt esse liberale magnopere falluntur. nam officium
 appellatur a Salustio. Sed a quo incepto. cum me prius reipublice administratio a studio re-

adolescentulus in initio sicuti plerique a studio ad re-
 publicam latus sum: ubique multa aduersa fuere.

Nam pro pudore: pro abstinentia: pro virtute: au-
 datia largitio vigeant. Que tamen animus asp-
 nabatur: insolens malarum artium, tamen inter
 tanta vitia imbecilla etas ambitione corrupta te-
 nebatur. At me quomodo ab reliquis malis mori-
 bus dissentirez nihilominus bonoris cupido eadem
 que ceteros fama atque inuidia verabat. igitur ubi
 animus ex multis miseriis atque periculis requie-
 uit: et mihi reliquam etatem a republica procul ba-
 bendam decreuit: non fuit consilium secordia atque
 desidia bonum otium contere neque vero agrum
 colendo aut venando seruilibus officiis intentum
 etatem agere. Sed a quo incepto studio me ambi-
 tio mala detinuerat: eodem regressus statui res ges-

monerit. nunc ita reipublice corruptio me ad studium regredi coegit. Eodem: idē studium. Regressus. cū rediissem. Ambitio detinuerat. quia ambitione detentus eram. ambitio: cupiditas bonoris. ambire proprie ē illud quod vulgo dicitur praticare. inde ambitio. id est practica bonoris. Carptim mēbratim nō ppetuam historiam scribere. sed membratim. Nolum inquit ab vrbe cōdita historiam sumere et perpetuā scribere historiā. sed eam modo excipere. que mihi memoratu digna videretur. Eo magis. iō magis. vel rāto magis statim facere hoc. Aspere. non sperabam bonores. Metu. non timebam ignominia. Spe. bonorū. Metu ignominie: qz aius meus liber erat et nulla egritudine afficiebat. Spe et metu. appositue. Partibus reipublice. vñ in pñibus reipubli. f. Spe et metu. nā spe et metu cōtinetur oīs res publica vel quia nec huic nec illi factioni fauebat. Igitur quandoquidē exposui cās quibus adductus me a re publica ad studiū litterarū cōtuli incipiam catiline seditiones perscribere.

tas. Populi romani carptim vt queq; memoria digna videbant perscribere eo magis q̄ mihi a spe metu partibus reipublice animus liber erat. igit̄ de Catiline coniuratione q̄ verissime potero paucis absoluam. Nam id facinus in primis ego memorabile existimo sceleris nouitate atq; periculi. Decius moribus hominis pauca prius explananda sunt q̄ initium narrandi faciam.

Decius Catilina nobili genere fuit: magni animi et corporis sed ingenio malo prauoq;. Huic ab adolescētia bella intestina. ce des rapine discordia ciuilis gratia fuere: ibiq; iuuentutem exercuit. Corpus pa-

plananda: declaranda.

Decius Catilina: vidimus in fine probemū quomodo nos docuit Salustius qd nam hoc opere scripturus esset videlicet Catiline seditionem: que in primis memoratu digna est: eo q̄ nouum fuit periculum. et tam ingens fuit scelus quā nū q̄ a natura fuerit. Sed ante q̄ de ipsa seditione tractare incipiat: dicit qui mores antea fuerint: et qui in etate sua in vrbe vigeant: vt ostendat quo genere et qua opportunitate Catilina ductus tantam rem aggredi non dubitauerit: et primo de genere vita et moribus Catiline narrat: vt ostendat quibus de causis ad vsurpationē rei publice aium intenderit: deinde digressionē facit: et de antiq; vrbis Ro. morib; differit. Nobili gñe: pñcio gñe: qz patrici fuit Catilina vñ de gēte Cornelia. Hi corpis et ai. Fuit magna fortitudo et ai et corpis: nā vis tā ai q̄ corpis recte dī. Ingenio malo: et qz aio et corpe plimū pollebat Catilina: nō malo aio fuit. Malo naturaliter: qz a natura mal' erat. prauo: accidētaliter: qz pter q̄ q̄ malus erat naturaliter et cōsuetudine puerterat ingenū. Ab adolescētia: ab inēte etate Intestina: domestica bella. Discordia ciuilis: differentia est inter bellum domesticum et discordiam ciuilem. Nam bellum ciuile pertinet ad vniuersam ciuitatem: videlicet cum vniuersa ciuitas inter se discors est: discordia vero ad priuatos pertinet itaq; cum vniuersa ciuitas discors pat non discordia: sed bellum ciuile appellatur. hic autem Catilina et bello domestico et discordia ciuili plurimum gaudebat. Cedet occasiones que ex bello sequuntur. Rapine: victorum qui victos bonis expoliant. Ciuilis discordia: discordia ciuium Ibi in his supradictis. Exercuit

ratu digna videretur. Eo magis. iō magis. vel rāto magis statim facere hoc. Aspere. non sperabam bonores. Metu. non timebam ignominia. Spe. bonorū. Metu ignominie: qz aius meus liber erat et nulla egritudine afficiebat. Spe et metu. appositue. Partibus reipublice. vñ in pñibus reipubli. f. Spe et metu. nā spe et metu cōtinetur oīs res publica vel quia nec huic nec illi factioni fauebat. Igitur quandoquidē exposui cās quibus adductus me a re publica ad studiū litterarū cōtuli incipiam catiline seditiones perscribere. Absoluam paucis historiā catiline ne perficiā paucis verbis: et attentionē captat ab auditoribus: quia dicit breuiter historiā Catiline eē pacturū: et etiā qz dicit se de re magna et ingenti esse dicturū: exponit et quibus de rebus dictur' sit. Nouitate magnitudine: nam nouus dicitur magnus: idē nouitas. id est magnitudo. Pauca explananda pauca prius explananda sunt: que pertinent ad vitam et. Initius narrandi: prius q̄ incipiam narrare historiā eius. Ex-

non solum grata fuere. verum etiam in illis omnem etatem suam duxit. Inedie. i. famis. et dicitur ab in et edo. quasi non edia eo quod non edat. et qui non comedit sine dubio famem suscipit. Algoris. frigoris. Vigilie quia in somnis noctes agebat. Inedie: quia sine cibo diu permanebat. nec multum detrimenti patiebatur ob illud. Algoris. quia frigus etiam facile tolerabat. Vigilie. quia se non nimis somno dabat. sed parum admodum. Supra quam cuiquam credibile est. multo plus quam quisque credere posset. et est honestus dicendi modus. Animus

audax. quia hactenus de corpore dixit nunc de animo dicere incipit animus audax. ut magna quoque pericula aggredi non dubitaret. Subdolus. quia facile vniquemque fallere poterat. subdolos latine grece appellatur ipodolos qui non aperte decipit sed latenter. Varius. quia nunquam in eodem proposito manebat. nunc hoc. nunc illud volebat. Simulator et dissimulator. declarat quod dixit. subdolos et varius. Simulator. qui ostendit id esse quod non est. Dissimulator. quia ostendit id non esse quod est. Appetens alieni sui profusus. i. qui aliena desideraret. et sua prodigus profunderet. sed non videtur posse fieri. sed necesse est ita fieri si quis hoc diligenter consideraverit. nam quia sua profundit: non aliena appetit. nam prodigus quia sua sibi non sufficit aliena appetat necesse est. Ardens. vehemens. Cupiditatibus. quia quod semel cupere ceperat. tanto ardore innadebat. ut a nullo coerceri posset. Satis eloquentie. quia eloquentissimus erat. Parum sapientie. quia non valde sapiens erat. et hoc addidit. quia nunquam sine sapientia eloquentia profuit. sepius autem obsuit: quod et Cicero in arte veteri prolixius ostendit. Vastus immoderatus: et plus est quam si dixisset magnus aut ingens. Nam vastum dicitur quod nulla mensura terminari possit: id est sine modo terminatum. Immoderata: que modum non haberent. Incredibilia: que nulla ratione consequi posset. Nimis alta: que civilem modum transgrederentur non querebant dignitatem principis romani: sed potius dignitatem tyranni: qui ubi romae pro arbitrio imperare non posset: vel talem quale supra memoravi. Virgilius Decemius hic est: id est talis. Tunc catilinam. Divisionem. L. Sylla qui motis partibus reipublice adversariis perpetuam dictaturam assecutus est: qui magistratus quasi regnum erat: nam quemadmodum rex imperabat subditis: et omnia pro voluntate facit: ita dictator omnia pro arbitrio exercebatur. Nam cum vocabulum regis in urbe romana mitti non reddere vellent: ad dictature nomen confugerunt. nam eius magistratus regia potestas erat. Primus fuit hic. L. Sylla: qui postea sylla felix est appellatus: et deum pediculari morbo consumptus: secundus autem Julius Caesar qui multis vulneribus tandem a senatoribus est interfectus. Libido cupiditas: et dicitur a libendo tam et si consuetudo molevit: ut libido in malam partem accipiat: nam Salustius libidinem accipit in bonam partem. Capiunde pro capiente: id est occupande: tertie conjugationis verba possunt habere participia futuri temporis tam in vnde quam in endus: ut legendus vel legundus: capiundus vel capiendus: sed cauendum est ne id licenter in omnibus participiis faciamus: quia vitiosum esset in verbis quarte conjugationis idem facere: quia non dici potest audiundus audiunda audundum et cetera. Id. scilicet capere rempublicam. Pararet: acquireret. Nihil pensum: nihil consideratum: nihil considerationis: translatio sumpta a pensantibus: qui diligenter inspicunt in quam partem vel aurum vel argentum inclinet. non ponderabat ipse quomodo rempublicam caperet dummodo cupiditatem suam exple re posset. Agitabatur: rationes autem erant innumerare: quibus Catilina adductus rem hanc tantam capessere volebat: et quia magnificus erat et pauper: et multa scelera perpetraverat.

tiens inedie: algoris vigilie supra quam cuiquam credibile est. Animus audax. subdolos: varius: cuiuslibet rei simulator: ac dissimulator: alieni appetens: sui profusus: ardens in cupiditatibus: satis eloquentie sapientie parum vastus animus immoderata incredibilia nimis alta semper cupiebat. Tunc post dominationem. L. Sylla libido maxima inuaserat. Reipublice capiunde: neque id quibus modis assequeretur dum sibi regnum pararet quicquam pensum habebat. Agitabatur magis magisque indies animus

Indies: quottidie. Feror. s. natura: indomitus animus Catiline. Agitabatur: incitabatur inu-
pellabatur. Inopia rei: nam cum magnificus esset et inopia premeretur: quia suis rebus nō po-
terat tueri magnificentiam: alienis necesse erat ut cōseruaret: et ob hanc causam ad reipublice
usurpationem intendebat animum. Conscientia sceleris: quia sibi conscius erat scelerum que
commisit: nec anteq̃ paulopost videre licebit hoc eodem libro. Nam inter cetera sua scelera hoc

feror inopia rei familiaris et conscientia sceleris.

Que vtrac̃q̃ bis artibus auerat quas supra me
morant. Incitabant preterea corrupti ciuitatis mo-
res: quos pessima: ac diuersa inter se mala. luxuria
atq̃ auaritia verabant. Res ipsa hortari videtur:
quoniam de moribus ciuitatis tempus admonuit
supra repetere. ac paucis instituta maiorum domi
militieq̃ quomodo rempublicam habuerint quā-
tamq̃ reliquerint. utq̃ paulatim immutata ex pul-
cherrima et optima. pessima ac flagitiosissima facta
sit diserere.

potissimum narratur. Que vtrac̃q̃
scilicet inopiam et scelera. Aue-
rat: cumulauerat. His artibus.
videlicet aliena appetēdo: sua pe-
fundendo. cupiditatibus iminen-
do. Preterea. preterq̃ q̃ feroci-
tas animi inopia scelera perpetra-
ta incitabant illum: hoc etiam ac-
cedebat scilicet q̃ re. Corrupti
mores: in tanta corruptione mor-
um facilis videbatur accessus ad
usurpationem reipublice quos mo-
res. id est artes. Luxuria et auar-
itia. appositine mala. Diuersa
inter se: bñ dicit. Nam luxuria o-
pes profundit: auaritia opes con-
seruat. Luxuria vitiosa est super-
fluitate nimia. auaritia vitiosa est
nimia parcitate. ergo. pcul dubio
diuersa sunt inter se. sed tamen q̃
luxurie inferuire voluerit. necesse
est ut et auarus sit. quia nisi auar⁹
fuerit nō poterit comparare diui-
tias. quibus ad patranda luxuri-
am vtatur. Res ipsa hortari si-
cut apud Liceronez est: Tria sunt

genera narrationum de quibus orator sumit rationem sue cause. Primum oratorium quo orato-
res vtunt̃ vincēdi causa. Secundum digressorium. Tertium poeti cūnt̃: sed digressorio secundo
gñe narrationis vtit̃ Salu. qđ intercurrit nonnūquā aut fidei: aut criminationis: aut laudatōis
aut alia vis apparationis causa. Nam digreditur Salustius ab historia: quam superius cepe-
rat in prodicione. scilicet Catiline et ad mores ciuitatis narrādos peruenit. Sit autem bec di-
gressio laudationis: vituperationis: et apparationis causa: laudationis ut maiores et p̃sces
illos laudibus exornet qui rempublicam non conseruauerunt: modo moribus optimis: verum eti-
am conseruatam auerunt. Vituperationis causa: ut homines etatis sue vituperet: qui non vir-
tutibus: sed malis moribus dediti sunt: et rempublicam a maioribus stabilitam ac firmatam
labi: et ad interitum peruenire patiantur: apparationis causa sit: ut se prepararet ad id: quod di-
cturus est. Nā de corruptione ciuitatis et ab initio vrbis Rome narrare incipit: quomodo po-
pulus Romanus se domi militieq̃ habuerit: et in presenti habeat ut his cognitis verisimile fi-
et in tanta: morum corruptione animum ad rempublicam capiendam intendisse Catilinam.
Res ipsa videlicet: quia de corruptione morum mentionem fecerat: propterea videtur non in-
congruum esse si perstrinxerit ea que ante Catiline seditionem fuerunt in vrbe Romana. In-
stituta maior domi militieq̃: id est institutiones que domi militieq̃ a maioribus conseruate
sunt. Domi: in pace. Militie: in bello. Habuerunt. comparauerunt. Reliquerunt. scili-
cet posteris suis immutata paulatim. scilicet labente disciplina premij. Pulcherrima. id est
bonestissima: pulcher et honestus sibi inuicem cedunt ergo pulcherrima. id est bonestissima.
Flagitiosissima: id est vitiosissima: et singula singulis opposuit pulcherrimā. Flagitiosissima
pessima optima.

Vrbem romam: hic eorum opinionem sequitur qui dicunt ab Enea condita fuisse urbem Ro. plutarchus in vita Romuli multas affert sententias: nam dixerunt nonnulli Aeneam fuisse conditorē. alij euandrum Arcadem: alij mulierem arcadicam: que fuerat secuta Euandrum in italiam: cui nomen erat Romulus: a nomine suo vbi imposuisse nomen nunc ut Roma appellaret. Alij dicunt non Eneam neque euandrum

neque mulierem arcadicam: sed Romulum et remum condidisse mentia vrbis Ro. cum sententia Ti. Livi testis est: hic vero eorum sequitur opinionem: qui debet aeneam profugum post deletam troiam cum vna troianis Ro. condidisse. Condidere: pro condiderunt: edificauerunt. Dabere tenere habitare: et sepe primitius pro deruatio et conuersio: nam dicimus habito hanc domum. i. habeo. Accepi: audiui: intellexi. Pro fugi: procul fugati a domo sua.

Incertis sedibus: quia certa loca non habebant. in quibus se firmare possent: donec mentia condiderunt: sed hic atque illuc errabant.

Aborigenes. i. tenere urbem.

Eum bis. i. troianis: aborigenes populi dicti sunt latini prisci: qui italia ab initio tenuerunt: et dicti sunt aborigenes: quia diu aberrarunt antequam certas sedes haberent. Sine legibus: quia ipsi licenter vivebant nec vlla lex erat: que vetaret quin per arbitrio facerent que voluissent. Sine imperio: et dicitur democratia: quia nemo regebat eos: liberum atque solutum declarat. Quod dixit sine legibus. Sine imperio: monarchia: liberum: quia sine legibus:

solutum: quia sine imperio. Hi postquam et troiani et aborigenes antiqui italici populi: cum in vna mentia vrbis Rome conuenerunt: credi non potest: quod facile creuerint. Dispari genere: quia hi quidem troiani: hi vero latini. Dissimili: nam qui genus dispar erat: lingua quoque dissimilis fuit. Nam sicuti videmus aliud ydionia habent teucrum: aliud greci. aliud latini. Alio more. alio ritu. et humano et diuino: nam mos utrumque complectitur et diuinum et humanum. Incredible memoratu. i. credi non potest si memoraretur. Coalerint. i. simul creuerint. Nam coalescere crescere significat. Eiusmodi: quia populus ille in maximam breui peruenit multitudinem. Moribus. et quia multitudo populi creuerat: mores etiam impositi sunt ciuibus. Agris. nam cum vicissent Romani populos finitimos agroꝝ fines suos prederunt. Satis pollens. satis potens. Pleraque mortalium habent. in quo maior pars humanarum rerum inuidiose possidetur: et ideo quia diuitie ingentes possidebantur a Romanis inuidia repente orta est contra eos. Ex opulentia et diuitiis et opibus rerum. Igitur quia inuidiam opulentia peperit Romanis. Tentare proterebant Romanos. Pauci et amici: ut fuerunt albam septem conuicti erant Romanis. Ceteri paucos amicos. Domi militieque inerti. i. bello et pace diligentes. Festinare: pro festinabant ad ea que sibi

Vrbem Romam sicuti ego accepi condidere atque habuere initio Troiani: qui enea duce profugi sedibus vagabantur incertis. Cumque his aborigines ge-

nus hominum agrestes: sine legibus sine imperio liberum atque solutum. Hi postquam in vna mentia conuenerunt dispari genere: dissimili lingua: alij alio more viuentes incredibile est memoratu quod facile coaluerint: Sed postquam res eorum ciuibus. moribus agris: aucta satis prospera satisque pollens videbatur sicuti pleraque mortalium habentur: inuidia ex opulentia orta est. Igitur reges finitimi populi que bello tentare: paucis et amicis auxilio esse. Nam ceteri metu perculsi: a periculis aberant. At Romani domi: militieque inerti festinare: parere: alius alius

et rei publice utilia eēnt ad oīa de iperio augēdo. Hortari p hortabatur. Tegere. i. defendere. Armis: armorū virtute. Postubi: pro postq̄ vna ps cōposita ē postubi. Propulerāt. pculpe pulerāt. Virtute fortitudie aī et corporis. Socijs atq; amicis: postea vbi se defenderāt amicos atq; socios defendebant. Putabāt amicitias. i. magis suo beneficio q̄ alieno sibi tradito parabant sibi p̄isci romani. Dabebāt. romani. Imperium regiū dīationem cui rex vnus p̄ce-

hortari: hostibus obuiam ire. libertatem patriam parentesq; armis tegere. Postubi pericula virtute propulerant: socijs atq; amicis auxilia portabant: magisq; dandis q̄ accipiendis beneficijs amicitias parabāt. Imperiū legitimū nomē regiū habebat: Delecti q̄b⁹ corp⁹ ānis infirmū: ingenū sapia validū erat: Reipu. cōsultabāt: bī vl⁹ etate vel cure similitudie patres appellabāt Postubi regiū ipe- rīū: qd̄ in initio cōseruāde libertatis atq; causa au- gēde Reipu. fuerat: i. superbiā dominationēq; se cōuertit: imutato more: ānuā iperia binosq; ipera- tores sibi fecere. Eo mō minie posse putabāt p li- cētā i. solefcere animū humanū. Sed ea tēpestate cepere se q̄sq; magis extollere: magisq; ingenū in- prōptu habere. Nā regib⁹ boni q̄ mali suspectio- res sunt: semperq; bis aliena virtus formidolosa est. Sed ciuitas icredibile memoratu est: adepta li- bertate quātū breuī creuerit. tāta cupido gl̄e icēsse

rat. Legitimum imperiū. i. impe- rium fm̄ leges constitutum. nam qui p̄ceerat summe rerū rex appel- labatur. Delecti. i. seniores: q̄ p̄ etatem militare non poterant. Ingeniū sapiētia. i. qui ingento pollebāt. Sapiētia: etate et ex- perientia rerū. Bi vel etatemūc dicit quomō appellabatur: senato- res: ita dicerent qui cōsilio p̄ce- rant et rei publice augende et q̄b⁹ ingenium firmū: ingenū autem validū erat. Etate: q̄a senes erāt quemadmodū solent esse patres Vel similitudine cure: quia ipi rei publice utilitatem curabāt. quem admodum patres curāt utilitatē filiorū. Postubi: postq̄. Initio ab initio. i. a primordio vrbis. Cōseruande libertatis causa fue- rant reges vt libertas cōseruaret̄ quia pepulerāt hostes q̄ romanis libertatē eripere volebāt et suo im- perio subigere. Augende rei: q̄a p̄ceerat vnus summe rerū: qui oīa suo ordine regeret: et si qd̄ mali cō- missum fuisset rex vīdicaret. et hoc pacto oēs ciues vna erant cōcor- des. qua propter res publica rōa- na vehementer augebatur. In superbiā et dominationē: quia non fm̄ leges et fm̄ instituta ma- iorum reges nouissimi populum romanum tractabant. Sed pro arbitrio: et voluntate sua omnib⁹ dominari: omnesq; opprimere seu

recte seu perperā studebāt. Binos imperatores. i. duos cōsules. i. consulatum regnū regiū constituere romani priores. Annua imperia. i. que tantummodo anno vno permanerent. nāz cōsules vno tantū anno permanebant in imperio. Eo modo. scilicet tantummodo annua esse imperia. Insolefcere in superbiā et in insolentiam posse recidere: eo q̄ imperium breue erat. Ea tempestate: eo tempore in libertatem vindicata est ciuitas. Quisq; scilicet quisq; p viribus suis. Extollere: magnificare se. In promptu: in parato et manifesto. nam non times- bant ne virtus sua desplicere posset regibus sicut prius cum reges urbem habebant. Nam re- gib⁹ rō est cur quisq; virtutem suam aperire studebat: quia boni magis sunt suspecti q̄ viles et ignaui: nam regum tempore etiam si quis ingenium maximum habuisset ostendere non aude- bat: ne se suspectum faceret regibus. Suspectiores: magis suspecti. Quam mali: q̄ viles et ignobiles: nec dicas q̄ mali q̄ improbi et prauī: sed q̄ viles et ignaui: et ita boni prudentes et preclari viri. His. scilicet regibus. Incredibile memoratu id est icredi non potest si memo- raretur. Adepta: parta: et est vsus adepta in passiuā significatiōe. Incesserat: inuaserat roma

nos postq̃ ipsi in libertatē peruenierunt. Simulac belli patiens: q̃ assuefacta erat bellis gerendis. Per laborē vsu militiā. i. laborando ⁊ militando militiā gerere: et laborē pati assueti erant q̃ per laborē et continuū vsu fiebant belli peritiores. Vsu cōsuetudine. Magis in decoris armis. i. magis cupiditatē suā ponebāt in his que ad rē militares pertinet: q̃ in his que ad voluptatem seu luxū attinere videmus. Decoris: ornatis insignibus. Militaribus: bellatoribus bello accommodatis. Scortis. meretricibus. Lūiis: superfluitatib⁹ ciborum. Igitur narrare cepit Salu. mores populi romani et instituta eius: quib⁹ ad tantā magnitudinē imperij facile ē puerat: quod etiā hic facit igit q̃ summo labore se exercuerāt in bello: et suas oēs cupiditates posuerūt i virtute. Talibus viris: qui continentia et labore se exercuerant. Nō lo. vl. asper aut arduus. editus: et elenatus: q̃ q̃ locus abditus esset vel minus: tamen virtute sua superabant. Non ar. bo. for. ⁊ q̃ in bello diu se exercuerāt: ideo armatos hostes non me. Omnia domuerat. scilicet locos et homines virtute sua domuerāt romani. Certamen: contētio. Inter ipsos: scilicet romanos quisq̃ properabat. Ferire non expectabāt alij alios vt hostes inuaderent: s; vnusquisq̃ primus esse volebat vt eam laudem adipisci posset. Durum ascendere properabat vnusquisq̃ in oppugnandis vrbibus primus esse volebat qui mūrū ascenderet et muralem coronam assequeretur. Nam corona muralis dabatur his qui primū mūrū ascēdissent. Tale facinus faceret. scilicet dum primus feriret hostes dum primus mūrū ascenderet.

Tandiu ea. scilicet vincendo hostes: et expugnando vrbes. Diuitias bonas magnam q̃ in hostibus vincendis et vrbibus expugnandis famam nobilitatem: suasq̃ omnes diuitias ponebant. Laudis auditiuarii quidem erant glorie. pecunie autem munificentissimi. Laude quam discrimine vite gerebant. Pecunie: liberales: quam suis amicis profundere non dubitabant. Gloriam ingentem q̃tum quidem ad gloriam pertinebat nihil moderatum fuit q̃tum q̃ ad diuitias moderatis gaudebant. Ingentem: plus q̃ mediocrem. Honestas: mediocris. Memorare possem: his de causis hoc sepe consecuti sunt romani: vt ipsi pauci ingentem hostium multitudinem fuderint atq̃ fugauerint: sepe vrbes inexpugnabiles: tandem vicerunt. Maximas hostium copias parua manu: vt Lucullus qui aduersus tigranem armenie regem centum milium exercitum: duodecim milibus militum fudit atq̃ fugauit: in quo prelio tigranista filius ipsius tigranis captus est: atq̃ in triumpho ductus. Quas vrbes natura munitas: sicuti fuit carthago noua in hispania: que q̃q̃ natura loci et a terra et a mari munita esset: tamen populus romanus virtute sua eam cepit ductu et auspicio publii Scipionis Aſſibricani superioris. Ea res scilicet predictam mediu adducere. Ab incepto a proposito videlicet a descriptione seditionis catiline. Sed fortasse. hoc pertinet ad id quod sequitur et hoc dicit q̃q̃ romani plura ges-

rat tā primū inuent⁹ sil ac belli patiens erat. In castris laborem vsu militiam discebant. Magisq̃ in decoris armis: et militaribus equis q̃ in scortis atq̃ in conuiuijs libidinem habebant. Igitur talibus viris non labor insolitus: non locus vllus asper: aut arduus erat non armatus hostis formidolosus. Virtus omnia domuerat. Sed glorie maximum certamen inter ipsos erat. Sicque quisque hostem ferire mūrū ascendere circūspici: dum tale facinus faceret properare: ea diuitias: ea bonam famam magnamque nobilitatem putabant: laudis auditi pecunie liberales erant: Gloriam ingentem: diuitias honestas! volebant: Memorare possem quibus in locis maximas hostium copias Populus Romanus parua manu fuderit: quas vrbes natura munitas pugnando ceperit. ni ea res

ferunt domi atq; militie egregia facinora q̄ alius in orbe terrarum populus: tamen fortuna fecit: ut ceteri terrarum populi fama prestantent. Nam q̄uis multagesserunt: non tamen fuerunt scriptores qui ea memorie traderent. Ceteri autem populi aut athenienses q̄q̄ non tanta fecerunt tamen quia scriptores ea illustrarunt clariores habentur fama. Sed fortuna in omni re. i. res omnes humanas sub eo imperio tenet. Ea res omnes id est fortuna res hominum pro suo arbitrio huc atq; illuc versat: ut si obscure fuerint eas clariores reddere possit: si vero preclare obscuras faciat. Celebrat illustrat. Obscuras ignobiles reddit ex libidine pro sua voluntate et arbitrio quia athemensium celebrantur romanorum autem obscurant non veritate. Atheniensium rex: q̄ forma in omnibus rebus valet: et hic probari potest. Feruntur p̄feruntur. id est extolluntur a scriptoribus. Ibi scilicet athenis.

longius nos ab incepto traheret. Sed profecto fortuna in omni re dominatur. Ea res cunctas ex libidine magisq̄ ex vero celebrat obscuratque. Atheniensium res geste sicut ego existimo satis ample magnificeque fuere. Ceterum aliquanto minores quam fama feruntur. Sed quia prouenire ibi scriptorum magna ingenia per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui ea fecere virtus tanta habetur. quantum ea verbis potuere extollere preclara ingenia: Sed Populus Roma. nunquam ea copia fuit quia prudentissimus quisq; maxime negotiosus erat ingenium nemo sine corpore exercebat: optimus quisq; facere quam dicere: et sua ab alijs benefacta laudari quam ipse aliorum narrare malebat. Igitur domi militieque boni mores colebantur. Concordia maxima minima auaritia erat. ius bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat. Iurgia. discordias. similitates. cum hostibus exercebant ciues

Prouenire nati sunt progeniti sunt. Per terrarum orbem. id est in universo terrarum orbe illustratur et clarificantur tanq̄ maxima fuerint. Itaq; eorum qui ea fecere ob hanc causam tanta habetur imperatorum virtus q̄tuz virtutem eorum suis scriptis illustrare potuerunt scriptores. Tanta tate magnitudinis. scilicet res gestas atheni. Negotiosus maxime se dederant negotijs aut militando aut reipublice consultando. Ingenium nemo sine corpore. Nemo se dederat studijs litterarum sine exercitatione corporis. Valebat potius volebat. Et sua ab alijs: volebat de se alios dicere potiusq̄ se aliorum gesta narrare. Igitur superius exposuit Salustius rationes cur res geste atheniensium maiores fuere fama q̄ re. Sed non ita euenit Roma. eo et q̄ in urbe romanorum. raritas scriptorum fuerat. nam quisq; romanus deditus erat negotijs et sua ab alijs potius celebrari q̄ se aliorum gestas res predicare malebat. Igitur quia oēs negotijs: et gerendis rebus dediti erant domi in pace. Militie in bello. Concordia maxima. auari nam unum sequitur: ex reliquo: nam quia non erant auari ideo erant concordiores: nota ergo ex auaritia nasci discordiam: ius equumq; id est ius ex bono et equo. Nam ius ex bono et equo constare dicitur quod omnibus conuenit. Non legibus magis quam: quia etiam sine legibus quam ipsi naturaliter boni erant et equi. Iurgia verborum sunt. Discordias. dissensiones et inimicitias. Similitates. id est odia.

lebat. Igitur quia oēs negotijs: et gerendis rebus dediti erant domi in pace. Militie in bello. Concordia maxima. auari nam unum sequitur: ex reliquo: nam quia non erant auari ideo erant concordiores: nota ergo ex auaritia nasci discordiam: ius equumq; id est ius ex bono et equo. Nam ius ex bono et equo constare dicitur quod omnibus conuenit. Non legibus magis quam: quia etiam sine legibus quam ipsi naturaliter boni erant et equi. Iurgia verborum sunt. Discordias. dissensiones et inimicitias. Similitates. id est odia.

Ann ciuibus vnū certamē erat vt prestatēt virtute alij alijs. Supplicijs. Nota q̄ supplicium supplicatio d̄r: eo q̄ p̄scis tēporibus ex dānatorū pecunia d̄is sacrificia exhibebantur: nam q̄ soluere pecuniam ex maleficio cōmisso supplicium erat reo: consuetudo inoleuit vt supplicium supplicatio dicatur: nam apud antiquos ois pena pecuniaria fuit notatum fm delicti q̄ritatez.

In supplicijs: an sacrificijs nō dubitabant becatombem facere. i. sacrificium in quo centum bo- nes mactabantur. Parci mode- rati: nam inde fit parsimonia.

His duabus artibus audacia: au- dacia q̄ in periculis se exponere non dubitabant. Vbi bello par- enenerat. i. pacis tempore. Equi- tate: quia equo iure omnes vires- bant. Quarum rerum videlicet quia ipsi et in bello audaces et do- mi equi essent. Nec documenta exempla. s. que sequuntur. Vin- dicatus: sepe vindicta facta est cō- tra eos. Cōtra imperium pugna- sicut Lucius manlius torquatus qui filium suum eo q̄ in iussu eius contra hostem pugnauerat et etiā victoriam ex hoste reportauerat p̄mū virgis cedi deinde securi p- cūti iussit. Idem papirius cursor fecisset in magistrum equitū nisi populus rogasset vt sibi donaret.

Contra imperium: contra iussus imperatoris. Qui signa relique- rant: quia paucos admodum bu- iusmodi iuenies. In pace proba- uit audacia Romanos se suamq̄ Rempublicam in bello conseruasse se nunc probat in pace iure equi- tatis id fuisse consecutos. Be- neficio magis q̄ metu. id ē magis beneficio socijs suis q̄ primendo imperio suos subditos regnabāt Romanī. i. parebat subditi popu- lo Romano magis sponte q̄ me- tu. Agitabant. regebāt. Igno- scere magis q̄ per se. si quis defe-

cisset a p̄p̄o Romano simul ac penitusset eos parcebat eis populus Roma. Vbi propositū. Res publi. i. post q̄ oīa imperio suo subegit ro. populus: nec cū aliqua gente sibi bellū sup̄u- it fortuna oīa miscuit ita vt arma in se ipsos conuerterūt. Fere: seue: videlicet barbare vt sibe: vt Tracenses: vt Parthi. Emu. imperij ro. que sp̄ est aulsa cū romanis de imperio cōtendere. Et stirpe interijt: fundit? cōuersa ē. Cūcta ma. post q̄ q̄cquid mari q̄cquid terra regnabat po. ro. imperio subiectū erat. Discere. p̄turbare. Labores: ferendo militiā. Pericula: exponere se oibus extremis. Dubias incertas. Atq̄ asperas: difficiles: et singulas res singulis opposuit aspera contra labores: nam quod asperum est cum labore consequimur. Dubias contra pericu- la. Nā quicūq̄ res dubias agit in maris piculo versat. Optande alijs nō optāde populo ro- mano s; orbi terrarū p̄ncipis: s; alijs gētibus q̄ seruebāt. Imperio suo: nā cū populus roman⁹ p̄nceps oīum esset multo magis ip̄erare debebat diuitias possidētibus q̄ ip̄e diuitias posside- re vellet. Oneraq̄ miserie q̄ p̄pter hec in perniciē sui imp̄ij simul puenere eo q̄ diuitijs nō re- cte vsi sunt: nā q̄ possidet diuitias possidet ab his nisi hic ip̄as moderate vras ille ergo q̄ vtitur

cū ciuibus de virtute certabāt in supplicijs deoꝝ magnifici. Domi parci in amicos fideles erant. Du- abus his artibus audacia in bello vbi par enene- rat equitate seq̄ et rēpu. curabāt. Quaz rerū ego maxia documēta hec habeo qd̄ in bello sepius vin- dicatus est in eos q̄ contra imperiū in hostem pu- gnauerant. q̄q̄ tardius reuocati p̄lio excesserant: quā q̄ signa reliq̄re. aut pulsi loco cedere ausi erāt. In pace vero b̄nificijs magis q̄ metu imperiū agi- tabāt: et accepta iūria ignoscere q̄ p̄sequi male- bant. Sed vbi labore atq̄ iusticia respu. creuit res- ges magni domiti bello nationes fere. et populi in- gētes vi subacti Carthago emula Imperij. Roā- ni a stirpe interijt: cuncta maria terreq̄ patebant se- uire. fortuna ac miscere omnia cepit. Qui labores pericula dubias atq̄ asperas res facile toleraue- rant. bi oīus diuitie optande alijs oneras miserie que fuere: Igitur p̄mo cupido pecunie. Deinde

diuitijs diues est: qui vero diuitijs abutitur: pauper est. Igitur primo superius ostēdit Salustius quomodo paulatim mutati sunt mores ciuitatis: et qui antea bello exercitati fuerant postq̃ omnia suo imperio subigere diuitijs et ceteris voluptatibus animā suā dederunt: quia et repu. quidē pecuniam: postea regnum cupere ceperunt: q̃ obrem omnes auari atq̃ ambitiosi redditi sunt. Igitur qui diuitias. s. optare ceperunt. Et omni pecunie deinde imperij: vnū sequitur ex altero

nam qui magnā pecuniam possidet: hic sibi immoderata iperia querit. Ea videlicet pecunia et imperij cupido omniū malorū: quia deinde omniū malorū origo nata est. Nam auaritia. i. hi qui ex auaritia et iperij cupiditate mala. omnia eē secuta. quia fides. pbitas et ceterae bone artes repente ex urbe abierunt. Auaritia vero dicit auaritiā subuertisse has omēs virtutes: qz avarus. i. auens. i. desiderans aurum et auro deditus: quicūq̃ aut auaritie deditus fuerit: perfidus et improbus esse cōsuevit. Probitatem: integritatem. Subuertit: euertit.

Edocuit auaritia. Superbiam contra fidem: qz ex superbia nascitur perfidia. Crudelitatem: q̃ pbitatem. nā qui probus est humanus est: et qui improbus fuerit: crudelis efficitur. Negligēdo: vt in iurando falsitate sumpto causa pecunie. Habere oīa venalia: facere omnia ppter pecuniam: ille dicitur habere oīa venalia q̃ omnia pecuniarū causa facit. Falsos fallaces et mendaces. Subegit: coegit. Aliud clausum: ecce quō falsos ostendit esse factos. Aliud cla. i. odiū et similitates. Promptū in lingua videlicet benignitatem: mansuetudinē et comitatem.

Existimare coegit: nō ex re quia si bon⁹ ciuis esset: amari dign⁹ tñ ego ipsum contēdaz si mihi nullo

erit emolumento nā vis amicitie seruat cum eū amamus qui amari dign⁹ est: nō autē qui nobis aliquo erit emolumento: etiā si indign⁹ erit qui amat. Ex re nō ex natura ipsarū amicitiarū: nā qui sibi erant vtilitati diligebāt etiā si indigni essent amari. qui vero nulli sibi erant cōmodo: odio habebāt etiā si digni essent amicitijs: q̃ ingeniū q̃ naturā simulabant bonos esse: et naturaliter malas habebāt naturas naturaliter mali erant. Interdū vendicari: p vendicabātur. i. puniebāt qz puniebant q̃ populū corrūpebāt. Postubi: postq̃. Lōtagio. s. hui⁹ silatiōis. Ciuitas est ini. qz nō puniebātur qui populū corrūpissent: eo q̃ oēs eodē crimine tenebantur: nam qd a multis peccat iustum est: sed primo quidē ambitione magis tenebantur corrupti ciues q̃ auaritie eo q̃ honoris cupidi erāt quod tamen vitium min⁹ erat auaritia. Qd vitium. s. ambitionis. Propius: ppinqu⁹. nāqz et qd ambitio sit propinqu⁹ virtuti ex hoc pbat: q̃ tam boni q̃ mali sibi honores cupiunt et gloriam: auari autem nullam penitus virtutem habere possunt. Sed ille miti. ille scilicet bonus. Vera via. scilicet virtutis. Bone artes. boni mores. Dolis atqz fabula. simulatione et falsitate. Studium: desiderium et voluptatem. Quā. s. pecuniam. Nemo sa

piens. s. si omnes mortales pecuniā cupiunt: relinquit ergo omnes stultos esse. Effeminati esse iminatum reddit. Ea. s. auaritia. Semp infinita: preterq̄ baies facit effeminatos: etiā si viles fuerint: hoc etiā accedit q̄ infinita sit. Insatiabilis: nā quanto plures comparat diuitias auar⁹ tanto plures desiderat: vnde iuuē. Crescit amor: nūmi q̄tū ipsa pecunia crescat. Dimuit: de crescat. Sed postq̄. L. Sylla. ostēdit superi⁹ auaritiā deteriore ambitione: p̄pterea q̄ ābitiosi boies tā boni q̄ mali iuenirēt eo q̄ ferme oēs laudis et glorie ⁊ imperi cupidi essent: in hoc tñ differre videt q̄ bonus vera virtutis via ad bonorē accedit: malus autē doctis ⁊ fraudib⁹ honores p̄sequitur: nūc autē dicit multo perniciosiorē rem publicam euasisse tēpore L. Marii et L. Syllae. L. Sylla. Lucius Sylla. hic L. Sylla fuit: qui bellū civile cōtra Mariū gessit: in quo quidem bello multas clades populo romano vterq̄ edidit: sicut apud Haleriū ⁊ alibi habet plēi⁹. Recepta rep. occupata rep. factōe sua. Bonis iūtijs prius q̄dē virtutē suā populo Ro. prestitit. et reipublice rōne multū p̄fuit. Malos euētus quia opes suas in reipū. perniciē cōuertit. Rapere: pro rapiebāt. Dēs milites syllani. Trabere. p̄trabebant. Cupe: p̄ cupiebāt. Ali⁹ domū alteri⁹. i. nō p̄tenti suis aliena petebāt. Victores. s. milites syllae. Quodū: q̄tū ad q̄ritatem. Modestia q̄tū p̄tinentiā nūq̄ tātas diuitias surripuerāt q̄ multo plures habere nō quererēt: nō moderati erāt in ciues sed eorū bona diripiebāt. et nō nūq̄ eos interficiebāt. Seda turpia et sedita. Huc accedebat: p̄pter victoriā accedebat cōsuetudo quā habuerāt: tunc cum sylla cū eis p̄fuerat in asia vbi omnia pro arbitrio suo fecerāt ipso sylla concedēte. Huc. s. ad victorem. Accedebat huc: adibat ad hoc. Exercitum quē ductauerat. i. exercitum cui ipse p̄fuerat in asia: in asia sunt oīa amena et voluptat⁹ plena tū q̄litate loci tū clemētia aeris: q̄ clemētia facit eā fertiliorē: et p̄pterea etiā ameniorē. Quos. i. vt. fidum pro fidelem. More maiorū cōtra consuetudinē et disciplinā Romanorū militum: qui semp cōtinētes et parci militauerant vsq̄ ad hoc tēpus. Luxuriose: abundanter et superflue. Liberaliter: licēter: quia omnia q̄ eunq̄ libuissent: cōmittere patiebatur Sylla sine honesta siue turpia fuissent. Amena. delectabilia: ⁊ sine fructu: inter amenū ⁊ iucundū hoc interest: q̄ amena loca sunt sine munere ⁊ a mūo dicta sunt eo q̄ munere careant. Iucundū autem vtilitatis rationē habet: amena loca sunt vmbrosis arborū et floribus pratorū. suauia bec. n. grece tempe dicuntur. Volupta. i. plena voluptatis et vni sequitur ex altero. Nam ex amenitate sequitur voluptas. Molliuerant. molliores et effeminatiores reddiderant. Amare. s. mulieres. Potare vinum: cū antea semper sobrii fuissent et continentes. nūc amenis locis: corrupti: et mulieres amare: et vinum superfluum nimis luxuriose sumere ceperunt. Signa tabulas pictas antea semper a voluptatibus alieni fuerant nec de gentibus victis aliquid abstulerant sed se tantū eorū dominos dicit: et aurū possidentibus dominari volebant: nūc vero ea sibi placere ceperunt que antea neglexerāt. Signa: statuas. Na⁹

dolis atq̄ fallacis contendit. Auaritia studi⁹ pecunie habet: quam nemo sapiens concupuit. Ea quasi venenis malis imbuta corpus animūq̄ virtutem effeminat: Semp infinita insatiabilis ē. Neq̄ copia: neq̄ inopia minuitur. Sed postquā. L. Sylla armis recepta res publica bonis ex iūtijs malos euēntus habuit: rapere omnes: trabere domum alius: alius agros cupere: neq̄ modum: neq̄ modestiā victores habere. seda crudeliaq̄ facinorā ciues facere: huc accedebat quod. L. Sylla exercitū quem in asia ductauerat quo sibi fidem faceret cōtra morem maiorū luxuriose nimisq̄ liberaliter habuerat. Loca amena: voluptaria facile i octio feroces militum animos molierāt. Ibi primū insueuit exercitus populi romani amare. potare. signa tabulas pictas: vasa celata mirari: ea priuat⁹ ⁊ pu

signū statuā dicim⁹. Tabulas pictas. i. tabulas in quibus artificiose quedā depicta erāt: quib⁹ maiores nostri plurimū delectabātur. Tabulas pictas. imagines tabulis preciosis depictas aureas vel argenteas. Nasa celata. i. fabricata. Nā celare fabulare dicimus. Virari: pro mirabantur: laudabant nā que miramur ea laudamus. Rapere pro rapiebāt. nō solū mirabātur: sed mirata rapiebant. Delubra: tēpla deorum. Poluere: pro poluebāt milites Romani sacra pro profana. i.

bluce rapere. delubra deorum spoliare. sacra profanaq; omnia poluere. Igitur bi milites postquam victoriam adepti sunt nihil reliqui victis fecere.

Quippe secunde res sapientius animos fatigant nedum illi corruptis moribus pictorie tēperarent

Postq̃ diuitie bonori esse cepere: et eas gloria imperium potentia sequebant: bebescere virtus. paupertas probro haberi. innocentia pro malivolentia

duci cepit. igitur ex diuitijs iuuentutem luxuria atq; auaritia vna cum superbia inuasere rapere con-

sumere sua peruipendere: aliena cu pere: pudorē: pudicitiam. diuina atq; humana promiscua: nihil

penſi nihilq; moderati b̄re.

Pere preciū est quū domos atq; villas cognoueris in urbium

moduz edificatas visere templa

luxuria et c. diuitie cā fuerāt vt iuuenes luxuriosi: auari: atq; supbi efficerētur. Auaritia: nā cū bona tua pfuderis explede cupiditatis cā necesse: vt diuitias ogregare studeas. et ita nascit auaritia. Supbia. Nā q̃ diuites sunt oīa sibi licere arbitrant. Rape. p rapiebāt: suaq; rapuerāt sua parumpendebāt. declarat qd̃ dicit parumpendere q̃ cōsumebāt aliena. Cōsumere: p consumebant

Aliena cupe: q; rapiebant. Pudorē et pudicitia. Inter pudorē et pudicitia hoc interest: q; pudicitia est ipsa virtus. Pudor est effect⁹ pudicitie. Promiscua: p fusa: prima. Nihil penſi: nihil cōsiderationis habebāt. Quicq; modo nec moderationē nec cōsiderationē habebant: diuino do suā cōmoditatem perficerent. Preterea nec pudorē nec pudicitia diuina magnificiebant.

Pere preciū. i. vtile. Nā preciū laboris ē vtilitas: vtile erit inq̃ q; cognoscei poterit q̃ta differētia esset iter maiores n̄ros: q̃ hanc rēpublicā nobis dederūt. et hoīes n̄re etatis ignauissimos. Domos in urbe. Et villas in agris. Intervilla et domū h̄ interest: q; dom⁹ in urbe d̄r: villa aut in agris appellat. Visere templa deoz: tēpla deoz solēt sup̄tiosiorib⁹ edificijs p̄stitui q̃ dom⁹ p̄uator: et si ad eā libidinē puerūt hoīes etatis n̄re: vt nūc sibi edes edificēt q̃ sunt multo sup̄tuo-

fiores q̃ deoz tēpla: pietate q̃ dijs immortalib⁹ habet: q; oīs hō pietatē debet deo immortalī. i. corde et fide deoz tēpla honestabāt: domos suas gl̄ia nō magnificabāt domos edificas: et tute res. in

b q

magnas domi militieq; gerebant: quibus domos et familias suas decorabāt. Decorabant: honestabant. Neq; victis quicq; cum nationes et populos subegissent nihil eis faciebant: nisi q; postea iniurias facere nō possent. Et iniurie licentiā ne iniuriā facere possent auferebant. n. ar mare quos naues &c. que libertatem faciunt iniurie. Contra contrario. Ignauissimi: vilissimi homines. s. milites syllam. Adimere: pro adinebāt. fortissimi viri. s. maiores nostri. Perinde ac quasi. i. tanq;. Denum deniq; hoc est tanq; illi faciendo iniuriā viderētur esse imperatores: aliter priuati homines. Nā quid ea memoriam vere inq; nostre etatis homines domos suas sumptuosiores habuisse q; maiores nostri tēpla deorum q; montes euertere & maria prosternere nō dubitarūt q; q; priuati essent et non reges. A priuatis q; pluribus. s. hominib; subuersos. Maria conster. sicut etiam Lucul. dicitur fecisse neapoli. vbi predia sua habebat: dicit. n. fecisse edificia ingētia et amentate omnib; prestantia: que vsq; in medius mare porrigebātur: ita vt vbi maria fuerant: ibi stratum erat solum veluti in terra continēti fabri casset. Quibus diuitie &c. i. qui homines vident illuisse diuitias ille deridet diuitias qui profundit eas in rebus minime necessarijs. vt hi qui montes subuertebant: et maria sternebant fecisse vidētur. Quibus mihi: qui homines videtur mihi illuisse diuitias. Habere possidere. Doneste: modeste. Abuti: vitiose vti: videlicet in rebus superfluis et minime necessarijs. Pro turpitudine: quia turpe erat eis vt vitium nō paruū: ita diuitijs quas honeste habere poterant abuti. Sed libido &c. Superius dixit quomodo Romanici ues corrupti dediti erant magnificentie edificior: et diuitias quasi ludibrio habebāt: cū eis in rebus minime necessarijs abuterentur nūc dicit non solum hac superfluitate edificior Romanos esse captos verū etiam quod deterius erat lutiariā eos inuasisse cum nec viri muliebria pati dubitarent: & mulieres pudicitias in aperto haberent. Stupri adulteri. Libido: ganeē. i. meretricis: ganeū veteres dicebant locum abditū et quasi sub terra defossum. i. lupanar: unde ganeē mulieres que ibi habitant. Ceteri cult? nō solum libido edificior sed etiā vestium. Incesserat inuaserat Romanos ex libido superincesserat viros pati muliebria: viros pati muliebria tangit rem obscenā &c. Mulieres habere pudicitia &c. i. parinfaciebant pudicitia hoc est fiebant meretrices. In propatulo in aperto. Exquirere: pro exquirebāt. Vel libido incesserat &c. dicitur etiā in ceteris infinitis vt volueris: &c. i. comedendi: vñ sequitur ex reliquo: q; luxuria sp cibos lautos habere cupit: vt se diu subsistere possint: et cū hoies lutiari dediti fuerint: etiā vitio gula laborāt. Terra: vt sunt aues et filioles fere qbus solēt vesci lutiarios hoies. Mari: vt diuersi generis pisces exquirēt: qbus igitur vētris satiarēt. Dormire: p dormiebāt. Nec opiri: p operiebantur. i. nō expectabāt: sic de

deorum que nostri maiores religiosissimi mortales fecere. Clerus illi delubra omni pietate domos suas gloria decorabant. Neq; victis quicq; preter iniurie licentiam eripiebant. Et hi contra ignauissimi homines. per summu scelus omniam ea socijs adimere. que fortissimi victores hostibus reliquerant proinde quasi iniuriam facere. id demū esset imperio vti. Nam quid ea memoriam: quā nisi his qui videre nemini credibilia sunt a priuatis cū pluribus subuersos montis maria esse constrata. quibus mihi videntur ludibrio fuisse diuitie. quippe quas honeste habere licebat abuti per turpitudinem properabant. Sed libido stupri ganeē. ceteriq; cultus non minor incesserat. viros muliebria pati. mulieres pudicitia in propatulo habere. Elestendi causa. terra. mariq; omnia exquirere dormire prius q; somni cupido esset famē aut sitim neq;

ceteris. Lassitudine: qui nō laborabant tñ vt lassaretur: sed opus intermittebant anteq̃ lassitudo eos inuasisset. Ante capere: p̃ ante capiebāt. i. occupabāt: anticipabant. Lutu. i. luxuria et superfluitate rerū. Nec: vitia sup̃ memorata. Incedebāt. incitabant facinora faciēda. Opes fa. i. opes sue et pprie. Malis artibus malis moribus. Eo: ideo. Perfusus. imodestius. intēperantius. Deditus animus eoz. Omnib⁹ modis: quacūq̃ ratione iuste. s. et iniuste s̃ fas et ne-

fas. Id qđ erat facillimū. s. posse usurpare rēpublicā. Tāte. tante magnitudinis. Flagitiosoz. i. oīm vitiosoz reprehensione dignorū. Facinosoz: qui facinora cōmiserant. Stipatoz: satellitum. Satellites dicūt stipari eo qđ late ra principū stipare. i. cōdensare solent. Adulteri: qđ alienas vxores viciauerant. Ganeo: in lupanari nā vt paulo antediximus ganeuz dixerūt locū abditū. i. c. Alea. ludō alea et tarillis. Oamur. pdigaliter pfundendo: vel itefecerat aliquē ppter qđ condēnatus fuisset.

Ventre gula. i. implendo ventrem suū pro libidine et voluptate. Pene mēbro virili: et notat obscenā voluptatem: Penis. n. est mēbrū virile. Alienū es g. q. pecuniam mutuo acceperat: et est pulchra et honesta locutio: grande es alienū p̃ si aut significat pecunias mutuo accepit: valde sum obligatus. i. debitus. et est naturalis locutio quē admodū honesta. nā qui es alienū habet multā pecuniā debz: ergo qđ multā pecuniā hēbāt mutuo grande es cōflauerāt. Quo. i. vt. Redimeret aut fa. vulgo apagar la cōdanazon Del so mal far. differt inf flagitiū et facinus: quia flagitium in dictis: facin⁹ magis in factis cōsiderat: nam piurium facere etiaz flagitium nō aut facinus: facinus ille cōmitteret qui boiem pulsaret aut etiaz interficeret. Parricides: quasi parentes interfecerunt parricidē qui tēpla diripuerāt. Con-

frigus neq̃ Lassitudinem opperiri. Sed ea omnia luxu ante capere. Nec omnia iuventutē vbi familiares opes defecerant ad facinora incedebant. Animus imbutus malis artibus baud facile libidinib⁹ carebat. Eo profusus omnib⁹ modis questui atq̃ sūptui deditus erat. In tanta itaq̃ et tam corrupta ciuitate La. ratus id qđ factu facillimum erat oīm flagitiosoz et facinosoz circūse tāq̃ stipatorū cateruas habebat. Nam quicūq̃ impudic⁹ adulter. ganeo. alea. manu. vētre. pene bona patria lacerauerat. quicūq̃ alienū es grande cōflauerat. quo flagitiū aut facin⁹ redimeret. Preterea oīs vndiq̃ p̃ricide. sacrilegi. cōuicti iudicijs. aut p̃ factis iudiciū timentes. ad hoc quos man⁹ atq̃ lingua perfurio: aut sanguine ciuili aiebat. Postremo omnes quos flagitiū egestas conscīa ius exagitabat. bi La. p̃rimi et familiares erant. Qđ si q̃s eēt et a culpa vacu⁹ i amicitias ei⁹ iciderat quotidiano vsu atq̃ illecebris facile par similisq̃ ceteris efficiebat

uicti iudicij qui condēnati fuerant. Timentes ludi: qui facinus aliquod cōmiserant ppter qđ timebāt condēnari. Quos boies manus interficiendo boies vel fures etia intelligat et itersectores. Lingua piuria faciēdo. Perfurio referas ad linguā: sanguine referas ad manū: flagitiū si nō facinus cōmiserat flagitium. i. re aliquā reprehensione dignā ppetrauerat. Egestas: quia res familiares sibi defecerant vel nūq̃ etiaz possiderant. Itaq̃ in tanta ad ppositū suū redit Sa. Anim⁹ p̃sci⁹. s. alicuius sceleris: nā qđ sibi ingētis facinoris cōsci⁹ est nūq̃ redescit scelus sceleri addiderit. Proximi: p̃pinqui. Vacuas: a culpa. i. innocens. Inciderat: casu aliq̃ in amicitia ei⁹ venerat. Quotidiano vsu. quotidiana consuetudine. Lateruas: comitinas. Stipatorū. seruoꝝ. Illecebris. voluptatib⁹: q̃s caterua sibi afferebat vt infra patebit. Par magnitudie scelerū. Silis: maiorib⁹: ergo p̃ ad magnitudinē. silis ad mores p̃tinet: p̃ q̃titate efficiebat: silis

Coniuratio.

qualitate. Sed maxime adolescentium. Supius declarauit Salu. quod Catiline domum frequentabat scelerati homines cuiuscumque flagitij consocij fuissent aut etiam sed nunc dicit familiaritates adolescentium maxime placuisse Catiline eo quod eorum animi teneri ac instabiles capi possent: sed maxime appetebat quidem omnium sceleratorum animos: sed maxime adolescentulorum. Eorum animi: cum adolescentium magis quam aliorum animos appeteret declarat ipse quod facile erat hanc etatem decipi. Dolles: teneri: fluxi. i. labiles et inconstantes. Haud diffi. i. facile. Nam et quod caperent animi adolescentium declarat. Prebere. i. prebere. Et cuiusque adolescentis: cupiditatibus ardent: et alij alia flagitia cupiunt eo quod vniuscuiusque libidine eis satisfaciebat Catilina. Namque.

Sorta meretrices. Mercari: per mercabatur. Lances atque equos si quod erant venatu gaudentes. Et cuiusque ista. sicut cuiusque voluntas flagra: ardebat. Neque sumptui. i. non parcebat pecunijs ut obsequeretur libidinibus adolescentium. Siue modesti non habebant moderatiois rationem: dum voluptatibus eorum satisfacere. Dum: modo. Obnoxios: subiectos et obligatos et recte dicitur obnoxios: quod obnoxius proprie dicitur ille qui ob notam. i. ob culpam obligatus est: et isti adolescentis ob aliquam culpam Catiline obligati erant Scio inquit Salustius. Frequenter abibat sepe. Parum homo. pudicus. i. obscenis vicij. Deditos: fuisse.

Sed ex alijs rebus magis ex alijs ante acta Catiline vita homines id suspicabatur quod quod res ipsa aliam notam esset. Sed ex alijs rebus et alijs Catiline vitij id. s. immunitatem obscene voluptati dedita fuisse. Eo pertum manifestum. Jam primum ostendit cum credebant homines ex alijs Catiline vitij ipsum Catilinam impudicos habuisse adolescentis. Fecerat: commiserat. Nobili: nobili loco nata: cum qua commiserat stuprum. Virgine Ve. i. cum virgine vestalium. i. virgine deae vestis templum rome nobilissimum fuit: et virginis huic deae consecrate: eternum ignem in templo conseruabant et virginitatem perpetuam: cum una ex his incestum Catilina commisit. Alia huiusmodi: respexit ad obscenitatem: de qua loquebatur. Ius et fas: quod cum mulieribus stuprum aut incestum commiserat: hoc fortasse tolerandum fuit: sed cum adolescentibus delectaretur hoc deterius est. Ius: contra ius humanum. Fas: contra ius diuinum. Nam ius hominum fas deorum dicitur. Ius leserat stuprum committendo cum virgine nobili et etiam adolescentibus delectando fas aut deorum ius offenderat: quod cum vestali virgine stuprum commiserat. Cuius aureliam Orestilem.

Preter formam: forma quidem bona erat: sed ipsa aurelia omnibus vitij erat repleta. Bonus scilicet homo. Quod pro quia ea Aurelia Orestilla. Illi. Catiline. Primum. s. filium Catiline qui primum eius erat futurus. Pro certo creditur: habetur pro certo. Necato: veneno interfecto. Vacuam. expeditam. Sceleratibus: sceleratis nuptijs ipsius Aurelie. Que res. s. filij cedus. Facinorosa. et ipse ante quam tantum facinus indicaretur. aliquid maius scelus aggredereetur. Impurus vitiosus. Infestus iniustus. Neque vigilijs. scilicet vigilando: quietibus quiescentibus.

Sed maxime adolescentium familiaritates appetebat eorum animi molles et etate fluxi dolis haud difficulter capiebantur. Nam ut cuiusque ingenij ex etate flagrabat: alijs sorta prebere: alijs canes atque equos mercari: postremo neque sumptui: neque modestie sue peccare dum illos obnoxios fidosque sibi faceret. Scio fuisse nonnullos qui ita existimarent immunitatem quam domum Catiline frequentabat: parum honeste pudicitiam habuisse: sed ex illis rebus magis quam cuique id copertum foret hec fama valebat: iam primum adolescens Catiline multa nefanda stupra fecerat cum virgine nobili: cum sacerdote. Veste et alia huiusmodi contra ius fasque. Postremo captus amore Aurelie Orestille: cuius preter formam nihil unquam bonus laudauit quod ea inbere illi dubitabat timens primum adultum etate pro certo creditur necato filio domus scelestis nuptijs vacuam fecisse. Que quidem res mihi in primis

do. Sedari. i. quiescere. Ita hoc modo. Conscia. s. patrati. sceleris. Excitam: pro excitatam
comoram. Vastabat perturbabat. Eius Latiline. Exanguis: pallidus: nam cum a vultu san-
guis effugerit: pallor faciem occupat. Fedi: cruenti: sanguine pleni. Litus: velox in cessus cati-
line. In facie naturali. In vultu accidental: facies est forma naturalis que difficulter muta-
ri potest: vultus qui pro voluptate animi mutatur et dicitur a volendo eo qd habitu vultus indi-

videtur causa fuisse facinoris maturandi. Namq
animus impurus dijs hominibusq infestus neq vigi-
lijs neq quietib se dari poterat ita conscia mentē
excita vastabat. igitur color exanguis: fedi oculi: ci-
tus mo: modo tardus incessus: pesus in facie vul-
tusq vecordia inerat. Sed iuuetutem quā vt supra
dixim? illexerat: multis modis: mala facinora edo-
cebat ex illis testes signatoresq falsos comodare:
fidem fortunas: pericula vilia habere. Postubi eo-
rum famā atq pudorē attriuerat maiora alia ipera-
bat. Si causa peccandi in p̄sens minus suppetebat.
nihilomin? insontes sicuti fontes circūuenire: iugu-
lare. s. ne per oculū torpescerent: man? aut anim? gra-
tuito potius malus atq crudelis erat.

Is amicis socijsq confisus Latili-
nas simul qd es alienum per omnes:
terras ingens erat. et quid pleriq

tuūt ne illā amittant: cū vero eā amiserint ad oia scelera proclives sunt atq promptiores. Fac.
ac. pu. atri. quia amiserant bonam estimationem et omnē verecundiam. Insontes innocen-
tes qui nihil offenderant eū. Sicut fontes: sicut innocentes: sicut eos qui sibi nocuerant: hoc est
amicos sicut inimicos. Minus sup. i. minus accidebat offerebatur. Circūuenire pro circūue-
niebat. i. decipiebat et ostendebat. Jugulare: pro iugulabat ipse Latilina. Damns anim?: illo-
rum iuuenū. Torpescerēt: pigrescerēt. Gratuito. sine premio et est aduerbium. Valus:
prauus est ipse animus iuuenum.

Is talibus amicis et socijs quos supra memoravi simul confisus ingens es.
Alienum. i. omnes ciuitates erant obnoxie alieno ere. i. omēs sunt time ciuita-
tes feneratoribus ingentem pecuniā debebāt propter assidua bella quibus op-
presse fuerant: nam belli tempore non solum hoies: sed etiā ciuitates alieno
igēti ere solēt esse obligate. Et cōfusus largi? suorum q. p̄fusus suis reb? vñ fuerāt

b. iij

catur animi voluntas: nam mens
si aut animus aliquid letū cōcepe-
perit aut leticiā vultus ostēdit: qd
si anim? timuerit vultus quoq me-
tū significabit. In facie: p con-
turbatione naturalis forme. Vult-
tur: et perturbatione volūtatis ai.
Vecordia: insania inerat cōp̄de-
re poterat habitudine mētis vult-
tus. Sed iuuentutē superi? offen-
dit quō iuuenū maxime familiari-
tates appetebat catilia: eo qd etas
illa facillime ad oia facinora ipelle-
bat nūc dicit quō sceleratiores red-
debat Latilina. Nam illexerat. i.
traxerat in sui beniuolentiā et amī-
citiā. Multis mo. vt cuiusq stu-
diū prebebat ex etate meretrices
prebēdo alijs equos et canes emē-
do. Mala fa. i. maleficia. Ex il-
lis: et que maleficia docerūt decla-
rat ipse. Comodare pro comodā-
bat ex illis iuuenibus testes falsos
falsos signa. falsos sigillatoris re-
stamēti: cōsuetudo sunt apud maio-
res vt testōy tabulas signarent si-
gno suo hoies ad minus septē: nec
appiebātur testā: nisi per octo di-
es post mortem testatoris. Habe-
re edocebat eos. Vilia: nullius
cure. null? existimatiōis: nulli? cōsi-
derationis. Postubi. i. postq.

Eoz. s. a. rē. postq eos ifames at-
q oēm pudorē exuere fecerant ad
scelera maiora icitabat: nā primo
hoies qui bonā habent famā me-

Coniuratio.

Rapinarum: quas fecerant cum Sylla milites. In Ita. nul. alia quoque accedebat comoditas ad eam rem in extremis terris. i. in India contra Tigranem et Mitridatem. Ipsi. scilicet Catilinae nihil sane. Intentus. scilicet erat quia nihil tale metuebat senatus: et tunc periculum imminet: nam cum hostes vel inimicos nostros non metuemus: tunc vero periculum maximum nobis instat Tute erat. i. omnes res ita ociose Rome erant et quiescebant tanquam si tute et tranquille fuissent Opportuna: valde accommodata ad id quod Catilina exoptabat.

Calē. Januarias. i. circa principium mensis februarii. Kalende vni uscuusque mensis intelliguntur posite in mense precedenti: et sunt accipiende semper pro mense sequenti. Consulibus. scilicet existentibus his consulum gerentibus. Appellare. scilicet pro appellabat: incepit alloqui alios eorum si non respondissent callide: et dubitassent utrum tantam rem aggredi deberent Suas opes: videte quid facere possum multos habeo viros mihi obnoxios propterea multi ex ciuitatibus finitimis alieno ere obligati sunt qui partes nostras sequuntur: postremo omnes Syllani milites qui ad paupertatem reducti sunt erunt nobis auxilio et alia huiusmodi dicebat: quibus eos ad hanc rem adhortaretur. Imparitas res. quia nullus exercitus sit in Italia: et senatus negligens sit: eo quod omnes res ociose sint in urbe. Magna: quia urbem Romanam omnibus rebus et imperium orbis terrarum consequemini: si una mecum arma contra rem publicam sumere non dubitaueritis.

Maxima necessitudo maxima necessitas. Rerum suarum. i. qui extrema erant paupertate. Et plura duo solent homines ad unam rem committenda adhortari: et omne scelus minimum facere ut videantur. Eo: ad eum locum ubi consilium habuit Catilina de republica occupanda. Propterea: conuenere ad hoc preterea. i. conuenere colonis: et municipiis. Inter colonum et municipium hoc interest: quia colonia dicitur cum de nobili ciuitate ad ignobilem mittuntur ciues ut si de Venetiis mitterentur ciues ad habitandam Vincentiam: colonia venetorum diceretur Vincentia. sed municipium esset si ex hac ciuitate Vincentie mitterentur ciues ad habitandum Venetas: et efficerentur ciues Venetiarum: et viderentur ea dignitate qua utuntur nobiles et patricii principes venetorum: hec ciuitas appellaretur municipium venetorum. Paulo occulto. paulo secreto quod supra memoravi. Magis spes dominationis: inter quod creditum est fuisse Publium Crassum dimitem: quia dominatio eum ad hanc rem adhortabatur

Syllani milites largius suo usi rapinarum et victorie veteris memores civile bellum exoptabant: opprobri mende reipublice consilium accipit. In Italia nullus exercitus En. Pompeius in extremis terris bellum gerebat: Ipsi consulatus petendi magna spes senatus nihil sane intetus: tute tranquilleque res omnes. Sed ea proorsus oportuna Catilinae. Igitur circiter Kalendas Junii. L. Cesare. L. Figulo Consulibus primo singulos appellare: hortari alios: alios terere: opes imperatam Romae. Publicam magna premia coniurationis docere Tibi satis explorata sunt que voluit in unum omnes conuocat quibus magna necessitudo et plurimum audacie merat eo conuenere senatorum ordinis. P. L. P. S. Sura. P. Antonius. L. Crassus. L. S. L. M. Cethegus. P. Seruius Silla. S. filius. L. Clanguntius. Q. Annius. M. Porcius. M. S. Leca. L. Calpurnius. L. S. Bestia. Q. Curius. Preterea ex equestri ordine. M. Fuluius Nobilior. L. Statilius. P. Baburnus. P. Fuluius Capito. La. Cornelius ad hoc multi ex colonis municipiis qui domi nobiles erant preterea complures paulo occultis consilij huiuscemodi participes

non autem angustia rei familiaris cum diues esset aliqua necessitudo aliqua necessitas: sicut necessitudo rerum suarum cogebat illos quos supra memorauimus. Eterum: superius ostendit quomodo eos omnes allocutus est catilina precipue eorum quorum magis erat audacia non minor erat inopia: dixit etiam fuisse nonnullos qui potius dominationis spe quam vlla necessitate coacti ad hanc coniurationem se contulissent: nunc autem dicit eos maxime catiline fauisse qui nobilissimi erant: et molliter atque magnifice vivebant: qui querebant alienas opes cum sine non sibi superpetere. Pleraque iuuenes. Sed. m. no. omnes inquit iuuenes fauebant catiline. sed precipue nobiles: quibus et reddidit causam. In ocio vel mol. et cupiebant aliquem regem qui suis cupiditatibus concederet. Incerta pro certis: quia non licebat sibi pro sua libidine vivere: cupiebant nouitatem fieri: ut ipsi domini rerum cum catilina efficeretur. Bellum quam pacem: discordiam malebant quam concordiam. Non ignarus. i. conscius consilij: conscius quidem erat occulte non aliqua necessitate coactus sed dominationem desiderans. Ipsi. crasso.

nobiles quos magis dominationis spe hortabatur quam inopia: aut alia necessitudo. ceterum inuentus pleraque: sed maxime nobilium catiline ceptis fauebat quibus in ocio vel magnifice vel molliter vivere copia erat: incerta pro certis bellum quam pacem mallebant: fuere item ea tempestate qui crederent. **M. Lucium Crassum** non ignarum eius consilij fuisse: quia **En. P.** visus ipsi magnum exercitum ductabat: cuius vis opes noluisse contra illius potentiam crescere: simul confisum si coniuratio valuisset: facile apud illos principem se fore. Sed antea ite pauci coniurare contra rempublicam. in quibus catilia fuit: de qua quam verissime poterit dicam. **L. Tullo. M. Lepido** consulibus. **P. Antonius** et **P. Sylla** designati consules legibus abitus in interrogati penas dederunt. post paulo catilina repetundarum reus prohibitus erat consulatum petere quam iter legitimos dies perfiteri nequerat erat eodem tempore. **L. Piso** adolescens nobilis summe audacie egens factiosus. Quem ad perturbandum rempublicam inopia atque mali mores stimu-

lissimum erant: et molliter atque magnifice vivebant: qui querebant alienas opes cum sine non sibi superpetere. Pleraque iuuenes. Sed. m. no. omnes inquit iuuenes fauebant catiline. sed precipue nobiles: quibus et reddidit causam. In ocio vel mol. et cupiebant aliquem regem qui suis cupiditatibus concederet. Incerta pro certis: quia non licebat sibi pro sua libidine vivere: cupiebant nouitatem fieri: ut ipsi domini rerum cum catilina efficeretur. Bellum quam pacem: discordiam malebant quam concordiam. Non ignarus. i. conscius consilij: conscius quidem erat occulte non aliqua necessitate coactus sed dominationem desiderans. Ipsi. crasso.

Ductabat: in indiam vel in ponto aduersus mitridatem voluisse fuere qui crederetur ipsum crassum illius pro inuidia ductus crassus cupiebat potentiam catiline effici magnam: ut superior aliquis esset in ciuitate pompeia. Opes: cuiusvisque potentiam simul credebant illum confisum et.

Principem fore: quia credebant suis diuitijs inter coniuratores principatum obtinere: si modo coniuratio consecuta fuisset effectum. Valuisset: si coniuratio processisset.

Antea: ante hanc coniurationem. In quibus catilinae. nondum fuerat ipse coniuratus princeps sed socius. De qua coniuratione. Designati. i. creati consules illi quidem consules erant **Lu. Tul. et M. Lepi.** sed bi. s. **P. Ant. et P. Sylla** creati erant

ut succederent illis cum se magistratu abdicassent. Ambitus: id est ambitus erat ut qui consulatum vel magistratum quicquam vel largitionibus corrupto populo consecuti essent ipsi puniretur. Legibus eius ambitus. Pecuniarum: quia provinciam pecunia expoliasset: ille dicebatur reus pecuniarum qui provinciam cuius magistratum gereret pecunia spoliasset diceretur. Prohibitus petere consulatum: nam nemo reus magistratus candidatus petere poterat: dum lis et iudicium penderet. Legitimos dies. s. comitiorum. i. inter legitimos dies qui ex lege habentur. Profiteri. i. dare suum nomen eo quod reus erat: et reus quicumque petere magistratum nequebat. Eodem tempore. quo. **P. A. et P. Sylla** damnati sunt ambitus et catilina pecuniarum repetundarum est accusatus. Nobilis. patricie gentis. Intellige factiosus vulgo pitalis vel pitalano dicitur: quem ad rempublicam. s. pisonem. Inopia et. quia sibi sua displicebant: non aliena appetebat. Mali mores: quia semper consueuerat flagitijs et facinoribus se dedere: et ideo

Coniuratio.

consuetudine mala ad remp. occupandā incitabatur. Hoc pifone. catilina q̄ repetundarū rerū fuerat accusatus. An. q̄ dānatus fuerat ambitus hoc faciebat vt iniurias suas vindicaret. Cir- citer. i. circa in capitolio: cū senatus eos cōuocassent cōsules. Correp. raptim captis. Fascib⁹ insignibus consulū. Pifonē: quē supra dicti egestate et audacia paratū esse ad oīa facinora. Ea re cognita. ea re explorata. s. q̄ struxissent consulū cedē. Cōsiliū ce. de cede consulū eo q̄ i capitolium nō venissent re cogni- ta. Tā pes. fa. q̄ interfecti fuissent cōsules ⁊ ps magna senat⁹. Pro- cu. ante curiā. Signo da. signūz cōuenerat: quo dato oēs cōcurre- rent ad cedē. Paratū: cōmissum Socijs: cōiurationibus. s. Post- cō. v. ex qua vrbis ro. condita fue- rat. Diremit: dissoluit consiliū

Ea res. s. q̄ non conuenerant.

Postea pifo vidimus superi⁹ quō- res fieri nō potuit eo q̄ catilina p- parasset signū ante curiā dare cō- iuratoribus cū armati hoīes non dū cōuenissent: itaq̄ vt p̄siliū illd dissolutū fuisset pifo q̄ ei⁹ iuratio- nis p̄nceps erat q̄stor missus est i hispaniā p̄ptore. Postea: postq̄ dissolutū est cōsiliū cōiuratiois: q̄ in tpe nō cōuenerāt armati cū ca- tilina signum dedit. pifo ei⁹ cōiur- rationis p̄nceps. Liceronē his- duplex ē hispāia. s. hispāia citra bi- bez flumiū que citerior appellat⁹: ⁊ hispaniā ultra bibe⁹ q̄ vltior ap- pellatur. hic at pifo in citeriorem hispaniā missus est p̄ptore: cū q̄ questor esset in vrbe. Pro pre- tore: loco p̄toris. Titē. vt hec si- bi prouincia daretur. Quod: pro q̄. Infestū cōtrariū ⁊ aduersum En. Pō. cui⁹ opes nimīū plusq̄ vellet crescere videbat. Neq̄ tū: pro q̄- nis crassus missus fuisset vt in pro- uinciā mitteret. pifo tū senat⁹ nō cōtra volūtātē suā cōcesserat. In- iustus: cōtravolūtātē suā. Fe. per- nitiosum ⁊ crudelē. Procul a re- pu. remotū a repu. pōpei⁹: a quo a- liquid pernitiosum metuebat rei- pu. potētia: nāq̄ pōpei⁹ ultra opes ciuitas exercuisse videbat: itaq̄ timebatur ne periculū aliqd reipu. inferret. i. eo pifone. Etia tū iā. tū vsq̄ eo tpe. Erat formi- di. timebat et iō sibi aduersariū parari volebat. Quos ductabat: quo ipse dux habebat in exercitu suo. Iter faciēs. agmē exercitus ducēs in hispaniā occisus est. sunt. s. aliqui q̄ dñt cāz cedis fuisse q̄ nimis crudeliter pifo impabat hispanis. et pp eā crudelitātē eum interfecisse. Eius: pifonis. Iniusta. vltra iusticiā. Superbia. i. arrogātia. Crudelia. plena crudelitatis. Barbaros hispa- nos. alij dicūt nō tā fuisse crudele impiū pifonis cām q̄ cbaritatem pompeij. q̄ milites illi cōmo- tiq̄ quondā sub pōpei⁹ militauerāt volūtate ipsius pompeij pifonē interfecerūt veteres. antiq̄

labant: Cum hoc catilina ⁊ antoni⁹ circiter nonas decembris consilio communicato parabant i Ca- pitolio Calendis Januarij. 2. cotam et. 2. torques- tum consules interficere. Ipsi fascibus correptis: Pifonem cū exercitu ad obtinendastuas Hispanias mittere. Ea re cognita rursus i nonas februa- rij consilium cedis transfulerunt iam tū non cons- sulibus modo: sed plerisq̄ senatoribus p̄ntiē ma- chnabantur: quod catilina nisi maturasset p curia signū socijs dare. Eo die post conditā vrbē: Romā pessimū facin⁹ paratū foret: q̄ nōdū frequētes ar- mati cōuenerāt. Ea res cōsiliū diremit. postea pi- so i citeriorē Hispaniā pro p̄ptore missus admittēte. M. Crasso: q̄ eum manifestū inimicū: En. pōpe- io cognouerāt. Neq̄ tā senatus prouinciā inuitus dederat: q̄ppe fedū boiēm a republica procul esse volebat. simul quia boni cōplures presidium in eo putabāt. Eniā tū potētia Pōpei formi dolosa erat Sed is pifo i prouincia ab eq̄tibus Hispanis quos in exercitu ductabat iter faciēs occisus ē. Sūt qui ita dicūt imperia ei⁹ iniusta. supba crudelia barba

Fidos, fideles. Elites, qui sub clientela pō. ante fuerāt ⁊ bec causa est cur dicāt hoc facinus cā pompeij factū fuisse: Nūq̃ hispanos: hispani aut nūq̃ hoc facinus cōmiserunt. vt impatores suos interficerēt. ergo credendū est nec nūc ausos fuisse nisi vt pōpeio obsequeretur. preterea preterq̃ q̃ pisonē interficerēt. Sena imp. antea ppef. ergo arguit auctoritate pōpeij eū fuisse vt pisonē interficeretur. Eam rem in me. re. hoc alioz volumus esse iudiciū. superiori conuuratione. cuius princeps erat piso. Tametsi si ad est quis.

ros nequissime pati: alij aut equites illos. En. pōpeio veteres fidosq̃ clientes ex volūate eius pisonē aggressos: nūq̃ hispanos ptereatale facin⁹ fecisse: s; imperia sua multa antea ppeffos. Nos eā rem in medio relinquimus. De superiori conuuratione satis dictum est.

Catiline vbi eos quos paulo ante memoravi cōuenisse videt: tātē si cū singulis multa sepe egerat tamē in rē fore credēs vniuersos appellare cohortari: ⁊ in abditā ptē edū secessit: atq; ibi oib⁹ arbitris. pcul a motis orōem butuscemōi bñit. Ni viri⁹ fidesq̃ vestra spectata mihi foret nequaquā opportuna res accidisset: Spes magna dñationis i manib⁹ frustra fuisset neq; ego p ignauā: aut vana īgenia incerta p certis captarē. S; q; multis ⁊ magnis tēpestati bus vos cognoui fortes fidosq̃ mihi: eo aīus aus⁹ ē maxīm ⁊ pulcherrimū facin⁹ icipe: si q; vobis ea dē que mihi bona malaq̃ itellexi. Nā idē velle idē nolle: ea res demū firma amicitia est. Sed ego que

Atilina vbi eos quos. s. senatorij ordinis et eq̃stris hoies. Cū singulis multa. Quis singulos sepe allocutus fuerat. In re fore. i. in utilitate rei fore. Vniuersos appe. alloqui simul oēs. Cohortari. s. vniuersos. In additā ptē. i. in secretā ptē ne sua verba p̃cipi possent. nisi ab istis qui simul cū eo conuenerant. Ibi in ea ptē eoz secreta. Arbitris. i. oib⁹ expulsis preter eos q̃ secū cōsenserāt. arbitri proprie dicuntur qui aliene rei q̃si testes iterū sunt. Nisi vestra virt⁹: in hac oīe captat beniuolentiā ab auditorib⁹ laudat. n. eos a fortitudine atq; fidelitate: captat. n. beniuolentiā a re ipsa: sed per insinuationez. Nā cū rē sceleratā aggressurus sit dicit se facinus pulcherrimū atq; honestissimū facturū esse. Nisi vīa Lepit beniuolentiā ab auditorib⁹ quoz virtutē et fidez laudat fides fortitudo aī. Expectata sa. fore satis probata. Ne q̃q̃ frustra neq; ego si vos ignauos ⁊ vana īgenij hoies esse cognoscerem⁹: ego nō relinquerē certa p certis: ignaui am vulgo dī: vilia de aīo. Elana īgenia: leua ⁊ incōstātia. S; q; multis magnis: ecce rē p̃re dicit. n. cōiurationē: quā tractare cepit facin⁹ maximū atq; pulcherrimū esse. Tēpestatibus: periculis: tēpestas hoc loco significat periculū. Fortes fideles: fortitudine et fidelitate prestantes ei: ideo maximū ad

q̃ritatē: pulcherrimū ad q̃litem referens. Vult enim non solum magnum: sed etiam bonestum esse hoc facin⁹ qd̃ incepit: vt in sequētib⁹ oīdit: simul q; alias rōes affert catilina cur his iuuenibus cōfusus fuerit: dicit enim p̃terea vobis confusus sum: q; nihil mihi vtile est neq; perniciosum q; vobis q̃ sit. Simul: q; ausus tantum ⁊ tā bonestum facinus aggredi. Nā idē velle: preterea fidē maximā vobis adhibui: quia q; vobis vtile atq; perniciosum est mihi quoq; et ob eam rem sequitur: vt id velitis quod ego: sed quia idē velle atq; nolle firma est amicitia: relinquitur vt vobis fidem maximā adhibeam: quibus eadez sunt bona atq; mala que mihi esse videtis.

Conturatio

Agitant cōcepti. Accēditur ad ea q̄ vobis singulis aperui. Nō dicemus: afferim⁹ nos metip̄os. Nā post q̄ et incipit ostēdere que nā sit eorū futura cōditio: nisi se liberarint a potentia paucorū et arguit a iusticia: iustū est vt nos cum ceteris iusto iure esse velimus: q̄ nobis sua superbia superiores sunt. Paucorū. s. ciuium romanorū. Ius: potestatem. Ditionem: dominationē. Concessit: redacta est illis paucis. s. Reges qui multas provincias habent tetrarche dicūtur qui quattuor provincijs p̄sunt. i. qui quattuor puinciarū habent imperiū. Esse pro erāt. Populi. s. ciuitatū. Nationes. s. puinciarū vt natio italica: natio germanica: natio asiatica. Pēdere. p̄ pendebāt. Ceteri oēs. s. strēni etc. Sumus vulg. reputati sum⁹ quasi vulgus ignobile Obnoxij: subiecti. Dis: paucis potētib⁹. Formidini: terrori. Si respn. si respn. suuz ius suāq̄ potestates obtineret: subiecti his sum⁹ q̄bus terrorem incuteremus. Potentia: q̄ si donare voluerint bonores aut fauorem: id ipsi pro suo arbitrio faciunt. Diuitie opes. Copie: q̄ donāt bonores atq̄ diuitias: que sunt reipublice munera quibuscūq̄ ipsi voluerint. Pericula. s. belloz: quia cum bella populo Romano inferuntur nos arma pro reipū. defensiōe capimus in quib⁹ sepe trucidamur. Repulsas. s. dignitatē vel magistratum q̄ si vel consulatū vel edilitatē petim⁹: repulsa nobis parata est. Iudicia: condēnationes: q̄ abit⁹ alij rez repetūdaz p̄as dederūt. Egestatē: q̄ ad extremū nos redigunt iudicia nobis inferendo et dignitates nobis negando. Que. s. pericula: iudicia repulsas et egestatē. Quousq̄: ad quod tempus patiemini q̄ q̄si dicat vltcrius pati nullo modo debetis. Nonne moritar gumentū facit. arguit enim ab honesto: si duarū conditionū. s. vel strēne mori vel vituperose viuere potior est strēne mori q̄ illa que ignamā afferunt: multo magis exp̄gisci debemus: eo q̄ nihil tale timendū nobis est. nā nobis victoria pata est. Prestat meli⁹ est. In honestā: turpē et vituperosā. Aliene supbie: his q̄ potēiores sunt et p̄pterea supbissimi. Per dedec⁹: p̄ vituperationē. Verū. n. nō: sup⁹ vidistis quō argumētabat et si moriendū sit potius eē p̄ virtutē vitā amittere q̄ differre vt p̄ dedec⁹ postea amittat: nūc vero argumentū suū corroborat dicēs nō mō vobis nō est moriendū verū et victoria vobis pata ē in manib⁹ etc. Vex. n. sup⁹ argumentū sup̄sit ab honesto: argumētabat. n. a iusticia q̄ est p̄ honesti. nūc argumētat a tuto. i. ab altera pte deliberatōis q̄ tuta dicitur: hec autē diuidit i vi et dolū. Dolo vñ se dicit catilina s̄ incautos: vt s̄ inferiores. Vex. n. vero: sed p̄fecto: et est cōpletione positū. rarissimū est apud oēs idoneos: q̄ si q̄s in eplā vsus fuerit venia resp̄sionis p̄fecto carere nō dicitur. Vñ ē verbū historiographorū. p̄b deū atq̄ boīm. dixi nobis moriendū esse pot⁹ p̄ virtutē q̄ mori per dedecus: sed non est moriendum quia victoria iam vobis parata est. Proch deū etc. exclamantis est. Proch deū atq̄ boīm f. dē. s. testor. i. testē facio. Viget vob⁹: q̄ iuuenes estis

mente agitant omnes iam antea diuersi audistis. Eterum mibi indices magis animus accenditur cum cōsidero que conditio vite futura sit ni nosmet ipsi vt dicemus in libertatem. Nam postq̄. r. p. in paucorum potentium ius atq̄ ditionem concessit semper illis reges. tetrarche vectigale esse populi nationes: stipēdia prendere: ceteri omnes strēnui bont: nobiles atq̄ ignobiles vulg⁹ sumus sine gratia: sine auctoritate bis obnoxij: q̄bus si resp. valem⁹ ret formidini essem⁹. itaq̄ oīs gratia: potentia bonos diuitie apud illos sunt: aut vbi illi volūt repul sas nobis reliq̄re pericula iudicia egestatē. Que quousq̄ tāde⁹ patiemini fortissim viri: nonne mori per virtutem prestat: q̄ vitam miserā atq̄ inonestā: vbi aliene superbie ludibrio fueritis: per dedecus amittere. Vex enim uero testor p̄ deū atq̄ boīm fidē victoriā in manu nobis est. viget etas

Animus valet vobis quia excitati estis in rebus gerendis interficiendo boies sacra atq; sana spoliando. cōtra illis ecce providentia ponit. illis. s. aduersariis nostris: annis atq; diuitis: nam quia senes sunt et diuites cōsequitur imbelles esse atq; imbecillos: nunc hec duo solent homines effeminare atq; molliores reddere. Annis quia senes sunt. Diuitijs: quaz copiam nimiam hñt quibus homines solū negligentiores. Incepto. pro incipere. Res: negotium ipsum. Expedi

et perficiet sine nostro labore. Et cū quis Rursus ad iusticiam redit: cū tuti partes interposuerit et honeste etiam a fortitudine argumentum facit dicit. n. strēnuus hominem ista nullo modo posse pati

Qui virile ingenium: qui naturalem habent intellectum. Superare. abundare profundunt quas ipsi prodigaliter consumunt. Extruendo mari: in edificandis edificijs in ipso mari: quia sicut superius dictum est in ipso mari edificia cōdita sunt. Montibus coequandis: explanandis montibus: ut ibi edificia faciant amenitate plena.

Ad necessaria. ad victum nřus et vestitum. Nam hec duo necessaria sunt homini victus. s. et vestitus. Et nobis quis pōt tollerare: continuare. Continue ingiter. Edificare: duas aut plures domos cum vna tantum egeant. Lare: s. lar proprie de foci appellatur: s. hic pro loco accipitur: videlicet pro focolo ubi familia stat. Tabulas pictas: tabule proprie dicuntur picture in tabulis artificiose formate: quibus maiores plurimū delectabātur

Signa statuas vř marmoreas vř eburneas vř argēteas vř aureas. Toreumata: vasa torno facta ut sūt patere pulcherrime catbedre: et aia huiusmodi. Vetera dirimunt non contenti maioruz edificijs ea solo equant: alij edificāt. Vexāt frequenter vebunt: nam vero frequentatimum est devebo: id ē pro lacero. Virgilius. Diluebias vexasse rates. Summa libidine: summa luxuria et superfluitate.

Inopia: paupertas. Res mala ē domi nostre: et res familiaris nostra aduersa est: quia pauperes sumus. Spes multo asperior: quia efficiemur pauperiores ad extremum enim peruenturi sumus: quin pro quo nō capescite rem publicam: quā in medio posita est nullo defendente. Diē premia: libertatē diuitias decus gloriā. Res tps pericula et cetera cōcludit per enumerationē: quia breuiter enumeratis quā superius diffuse dixerat vel quod intendit cōcludit. Res misera. Tps opportunū. Pericula: quia spes nobis asperior ē ne in discrimina pueniamus maiora. Egestas: quia summa necessitas nobis ē. Magnificatque dixi. Nobiscū: quia eodē furore incitati estis ad rēpublicā occupandam: quo ego sum.

animus valet: contra illis annis atq; diuitijs omnia consenuerunt. Tantummodo incepto opus ē cetera te expediet: etenim quis mortalium cui virile ingenium: est tolerare illis potest diuitias superare quas profundunt in extruendo mari et in montibus coequandis: nobis rem familiarem etiā ad necessaria deesse: illos binas aut amplius domos cōtinuare: nobis larem familiarem nusquā vllum esse tabulas: signa toreumata emunt: vetera negligunt noua dirimunt: alia edificant. Postremo omnibus modis pecuniam trabunt vexant tamen summa libidine: diuitias suas vicere nequeunt. At nobis ē domi inopia fors es alienū. Mala res: spes multo asperior denique quod reliquū habemus propter miserā animam. Quin igitur expergissimi. Non est illa quam sepe optastis libertas. Preterea diuitie: decus gloria in oculis sita sunt. Fortuna omnia ea victoribus premia posuit. Res tempus pericula egestas belli spolia magnifica magis quam oratio mea vos horrentur: vel imperatore vel militie me vtimini. Neque

ē domi nostre: et res familiaris nostra aduersa est: quia pauperes sumus. Spes multo asperior: quia efficiemur pauperiores ad extremum enim peruenturi sumus: quin pro quo nō capescite rem publicam: quā in medio posita est nullo defendente. Diē premia: libertatē diuitias decus gloriā. Res tps pericula et cetera cōcludit per enumerationē: quia breuiter enumeratis quā superius diffuse dixerat vel quod intendit cōcludit. Res misera. Tps opportunū. Pericula: quia spes nobis asperior ē ne in discrimina pueniamus maiora. Egestas: quia summa necessitas nobis ē. Magnificatque dixi. Nobiscū: quia eodē furore incitati estis ad rēpublicā occupandam: quo ego sum.

Coniuratio

Anim⁹. scilicet vester. Postq^{ue} accepere: visum est superius quomodo adhortatus est Catilina coniuratores ad rempublicam occupandam: nunc autem dicit quomodo se habuerunt qui Catilinae orationem audierant. Acceperunt intellexere ea que supradicta sunt Catilina. Omnes coniuratores. Quibus abunde mala: qui abundant omnibus malis: et inopia rei familiaris stricti erant: et grande es debebant: ne quomodo solueret vlla spes suppetebat. Superflue: abunde plusq^{ue} satis. Sed neq^{ue} res. id est qui inopes erant. nō sibi erant opes. Mala spes: nihil habebant et nihil sperabant: quod deterius est. Magna merces: videbatur tam et si loco mercedis ponebant otium et quietem rei publice perturbare. Quietam rempublicam tranquillam et otiosum statum civitatis. Pleriq^{ue} coniuratores. Que conditio belli foret: si victores evaserimus que nā nostra erit conditio. Que premia: quid premij cōsecuturi sumus ex hoc quod in rempublicam arma capimus. Quod ubiq^{ue}: quib^{us} nos periculis exponimus sper: quibus autem viribus frecti tantum facinus aggredimur. Tūc Catilina pollicetur ad id quod dixerat pleriq^{ue} coniuratores que conditio belli foret: que premia peterēt. Novas tabulas: ad mirandas tabulas que possidebantur a diuitibus: sicut apud auctores comprehendendi potest erāt preciose huiusmodi tabule in quibus artificiose pingebantur imagines ere vel argento et auro redimite. Proscriptionem locupletum: publicationem bonorum hominum diuitum: nam proscribere nomen cuius romanus nomen eius in tabula scriptum in publicum extollere: ut quisq^{ue} legere posset: et qui cumq^{ue} legisset ius habebat in corpus etiam in bona illius qui in tabula proscript^{us} erat. Proscriptionem locupletum: publicationem bonorum que possidebantur a diuitibus. Magistratus: primus et summ^{us} magistratus in v^{er}be Roma. erat cōsulatus secundus magistratus erat p^{re}tur^{us}: tertius edilitas. quart^{us} tribunatus plebis: quintus questura: sext^{us} cōsura erat inter maiores magistratus enumerāda. Sacerdotia: id est sacerdotum beneficia et honores: in quibus sacerdotes honorati primo afficiebantur. Alia oīa et cetera. ut puta alienas stuprare vires virgines quas prius dilexerāt violare. Fert: cupit. Preterea: dicebat ad illud qd ubiq^{ue} opis aut spei haberet. Pisonem in citerione Hispania. Super^{ius} dixit hūc Pisonem interfectum: sed anteq^{ue} interficeret hec omnia facta sunt. Adhuc: preterea dicebat. Foret futurum esse. Speraret Catilina hominē familiarem: hominem sibi familiaritate coniunctum. Omnibus necessitudinibus: omnibus necessitatibus. Circumuentum obsessum. Necessitudinibus: q^{ui} rez familiarem inopem domi habebat: multū preterea es alienum debz multa nefanda commisi flagitia

animus. neq^{ue} corpus a vobis aberit. Nec ipsa ut spero vobiscum vna consul agam. nisi forte anim^{us} me fallit: nisi vos scribere magis q^{uam} imperare parati estis. Postq^{ue} accepere ea homines quibus mala abunde omnia erant sed neq^{ue} res: neq^{ue} spes bona vlla: tamen illis quietam rempublicam mouere magna merces videbatur: tamen postulauere pleriq^{ue}: ut proponeret que conditio belli foret: que premia armis peterent: quid ubiq^{ue} opis: aut spei haberent. Tūc Catilina polliceri tabulas novas proscriptionem Locupletum: magistrat^{us}: sacerdotia rapinas: et alia omnia que bellum atq^{ue} libido victorum fert. Preterea esse in Hispania citeriore. Pisonem. in Mauritania cum exercitu. P. Siccum Nucernum consulit sui participes. Et hoc petere consulatum. L. Antonium quem sibi collegam fore speraret hominem familiarem et omnibus necessitudinibus circumuentum cum eo se consule in initium agendi belli facturum. ad hoc maledictis in

infamis est apud omnes que oēs necessitudines impulerat ipsum obsequi mihi ad quid sua opera uti voluero. Agendi. s. civilis belli. Increpat bonos oēs. Nam mali semper infensi sunt bonis. Unūquemq; suorum nominatim appellabat oēs suos nominans Luci varguantei paratus sis ut hec omnia facias que mihi pollicitus es: et tu publi. Antoni cum tu illum interfecisti animi tui documenta maxima dedisti. Egestatis: vide in quāta egestate positus sis si me sequi volueris ab hac egestate expediam te: q; ditissimum brevi faciam. Eupiditatis sue: scis te amorem virginis illi? deperire alio modo cōsequi non potes: nisi mecum una reipublice status perturbemus ceteris socijs adiuvantibus. Periculi. sis te alieno ere astrictum eē. multas preterea cedes et nefanda stupra commississe et nisi hec coniuratio fiat: penas criminis tui eē daturum. reliquatur ergo ut propius sis atq; paratus ad hanc rem aggrediendam esse non dubites.

crepabat omnes bonos. Suorum unūquemq; nominans laudare admoveere. alium egestatis. alium sue cupiditatis complures periculi. aut ignominie multos victorie Syllane. quibus ea prede fuerat. Postq; omnium animos alacres videt cohortat? ut petitionē suam cure haberent conventum dimisit. Fuere ea tempestate qui dicerent Catilina oratione habita cum ad iusiurandus populatores sceleris sui addiceret humani corporis sanguinez vltimo permixtum in pateris circumtulisse. Inde cum post execrationez omnes degustassent. sicuti in solemnibus sacris fieri consuevit aperuisse consiliuz suū atq; eo dictate fecisse quo iter se fidi magis foret ali? alij tāti facinoris cōscij. Nōnulli ficta hec et multa pter ea existiabant ab his qui. Ciceronis in

ut: missionem dedit his qui conuenerant. Fuere ea tempestate. nunc ponit quandam opinionem ut cum superiore habuisset orationem inter omnes qui aderant: ibi pateram vno plenā sanguine permixto catilina. ut quemadmodum fedus victimarum sanguine sanciri solet. ita ipsi fide astringerentur sanguine humano sancita. Ea tempestate. eo tempore quo hec gesta sunt. Orationem. quam superius vidistis. Addiceret. astringeret inde addicti astricti. Populatores. fautores et conscios sui sceleris. In pateris permixtum. Infundit pateris sanguine humano permixtum. deinde circumtulit omnibus execrando: ut ita sinus sanguis hauriretur si non fecissent que promiserāt. quemadmodum sanguinem illum hominis haurissent. Inde dicitur Catilina aperuisse etc. Post execrationem etc. post maledictionem qua execrati sunt multa mala in se ipsos vertere si non effecti essent fideliter ea que promiserant. In solemnitatibus sacris: que solemnia sacra solent fieri cum fedus sancitur sanguine victimae. Aperuisse. manifestasse. Atq; eo dictate fecisse. Superi? vidistis quomō humanū sanguinē iureiurando cum se addicerent coniuratores hauserunt nunc dicit causam cur execrationem illam inter se fecerint videlicet ut huius sceleris cōscij alij alijs fideliores essent. Atq; dicitur. Eo id est: ideo. Dictare: frequenter dicere execrationem illam. Quo: id est ut tanti facinoris id est tanti coniurationis vel q; sanguinem humanum haurisset. Non nulli. hanc habent opinionem q; sanguinem humanum pateris infusum hauserint alij autem falsam esse dicunt: et hi erant qui volebant odium munui Ciceronis. quod postea in ipsa ortum est eo q; cives Romani interfici iussisset contra leges.

Atq; ignominie non opus est ut timeas famam bonam amittere: adeo enim es infamis: ut iam constet apud oēs infamiam tuam esse non mediocrē. Multos victorie Syllane vobis notum est viri fortissimi q̄tum pecunie consecuti fueritis tunc cum vobis data sunt bona eorum: quos bello victis duce Sylla: Ita si hoc tempore viri fueritis bonoz omnium vos dominos faciam. Ea. s. victoria. Alacres id est postq; videt letos et promptos esse ad id agendum quod promiserant. Petitionem suaz. s. consulatus ut suffragia vira sint mihi parata. Dimisit licetia

ut: missionem dedit his qui conuenerant. Fuere ea tempestate. nunc ponit quandam opinionem ut cum superiore habuisset orationem inter omnes qui aderant: ibi pateram vno plenā sanguine permixto catilina. ut quemadmodum fedus victimarum sanguine sanciri solet. ita ipsi fide astringerentur sanguine humano sancita. Ea tempestate. eo tempore quo hec gesta sunt. Orationem. quam superius vidistis. Addiceret. astringeret inde addicti astricti. Populatores. fautores et conscios sui sceleris. In pateris permixtum. Infundit pateris sanguine humano permixtum. deinde circumtulit omnibus execrando: ut ita sinus sanguis hauriretur si non fecissent que promiserāt. quemadmodum sanguinem illum hominis haurissent. Inde dicitur Catilina aperuisse etc. Post execrationem etc. post maledictionem qua execrati sunt multa mala in se ipsos vertere si non effecti essent fideliter ea que promiserant. In solemnitatibus sacris: que solemnia sacra solent fieri cum fedus sancitur sanguine victimae. Aperuisse. manifestasse. Atq; eo dictate fecisse. Superi? vidistis quomō humanū sanguinē iureiurando cum se addicerent coniuratores hauserunt nunc dicit causam cur execrationem illam inter se fecerint videlicet ut huius sceleris cōscij alij alijs fideliores essent. Atq; dicitur. Eo id est: ideo. Dictare: frequenter dicere execrationem illam. Quo: id est ut tanti facinoris id est tanti coniurationis vel q; sanguinem humanum haurisset. Non nulli. hanc habent opinionem q; sanguinem humanum pateris infusum hauserint alij autem falsam esse dicunt: et hi erant qui volebant odium munui Ciceronis. quod postea in ipsa ortum est eo q; cives Romani interfici iussisset contra leges.

Coniuratio

Atrocitate crudelitate eorum qui interfecti fuerant. Nam si hec scelera commiserant minue-
batur odium Liceronis quod eos interfici iusserat. Inuidiam in odium. Atrocitate scelerum quod
diceret meruisse huiusmodi sceleratos ciues tale et deterius supplicium pendere eo quod tam atroz
scelus commiserant ut puta humanum sanguinem haurire. Nobis ea res nunc dicit Salustius
opinionem suam. Pro magnitudine. id est finem rei magnitudinem. Parum comperta: parum explo-
rata. Nam cum tanta esset rei ma-
gnitudo profecto esset nobis ma-
nifesta qua propter comprehendi
potest mendacez et falsum esse in
coniuratione Catiline. Haud ob-
scurum: non ignobile. Coopertus
oppressus. Flagitijs. id est scele-
ribus. nam flagitium dicitur vitium
flagitione. id est reprehensione dignum
seu in verbis fuerit seu in factis sed
in factis semper facinus dicitur.

Probrum vituperium. Amouerant:
remouerant: quia indignus erat se-
natorum ordinis. Non minor va-
nitas quam audacia quidem sibi inerat
sed simul vanus. Neque respondit
quomodo vanus erat ob scelera ab
alijs. Pensi considerati sine ulla
consideratione. Pensatione. id est co-
sideratione: et dicebat et agebat
curio. Consuetudo familiaritas
Nobilis famosa et clara: dicitur
non solum virtute insignis: sed vitio co-
gnitus ille qui vel virtutibus vel
vitijs ingentibus omnibus cogni-
tus est nobilis appellatur: unde no-
bile scortum: quia multis cognitum
est. Qui cum minus gratus: hec
est consuetudo meretricum quum
multum pecunie ab amico recepe-
runt diligunt: cum vero minimam
pecuniam acceperint minuitur a-
mor. Quia minus iopia conseque-
tur: nam cum frequenter ad eam iter faceret: et semper ei aliquid largiretur ad extremam necessi-
tatem redactus erat: ut non posset explere eius auaritiam: qua propter minus gratus erat. Re-
pente: et improprio. Glorias: quia iam coniurationis sperabat euentum ideo gloriabatur. Maria: et mo-
tes: proverbium est quod cum de ingenti alicuius pollicitatione agimus: cum irrisione quadam
dicere solemus: dicebat enim mihi maxima est facultas diuitiarum: quas paulo post polliceri li-
cebit. Obnoxia: subiecta et morigera. Agitare: verare et perterrefacere. At fulua: fulua:
ut erat femina astutissima se obnoxiam dixit futuram curio: et ita pedetenti interrogauit dic mi-
hi cur tantam facultatem habeas diuitiarum: nam et si hoc mihi communicaueris: ego tecum
simul bonis letabor et ita cum illa simulasset se sibi fore obsecuturam: extorsit ab eo ut coniu-
rationem aperiret. Insolentia: superbia et arrogantia: causa cur adeo serox factus esset. Sub-
lato auctore: discedente auctore coniurationis qui auctor fuerat aperiunde coniurationis. scilicet curius.

inuidiam que postea orta est: leniri credebant atroci-
tate sceleris eorum qui penas dederant. Nobis au-
tem ea res pro magnitudine parum comperta est.
Sed in ea coniuratione fuit. Q. Curio natus haud
obsuro loco facinoribus atque flagitijs coopertus
quem censores senatu probri gratia amouerant.
Huic homini non minor vanitas inerat quam auda-
cia: neque reticere que audierat: neque suamet ipsa
scelera occultare. Proorsus neque dicere neque facere
quicquam pensi habebat. Erat ei cum fulua muli-
ere nobili stupri vetus consuetudo: cui cum minus
gratus esset: quia inopia minus largiri poterat:
repente glorians maria mentisque polliceri cepit:
minari interdum ferro si sibi obnoxia foret postre-
mo ferocius agitare quam solitus erat. Ad fulua in-
solentia. Curio causa cognita tale periculum. respu-
blice haud occultum habuit. Sed sublato auctore

Que. s. verba. Quomodo. s. per astutiam suam curius sibi aperuerat. Cum pluribus: cum multis verbis: vel cum pluribus. s. hominibus. Ea res. s. quā de coniuratione catiline aperuerat.

Accendit: incitavit. Mandandū: ad tradendum. M. Licero quia solus ex omnibus cum romanis videbatur idoneus. qui de perniciosis ciuibus rempublicam eripere posset quam marcus Tulli: et est maxima Liceronis laus: qui vnus ex omnibus visus fuerit ad rempublicam re-

cuperandam idoneus. Pleraq; nobilitas maior pars nobilium.

Extuabat ardebat: et simulabat odio quia quodammodo. Poluit: maculari et sordidari. Cum consulatum r. vnus homo. Nouus homo dicitur qui paulo ante ab infimo gradu ad summū officium ascēderit: vt tribunatus et consulatus vt cicero fuit. Nam dicunt nō nulli gabri ferrarij fuisse filium: fuit autem quod constat ex inimicis pio arpinati. vnde dictus est arpinas Licero: sed cū patre simul peruenit in urbem Romam. et ibi factus est ciuis et cum ipse prudentia simul et eloquentia refertissim⁹ ea dem princeps romanus euasit. ergo nouus erat. Sed vbi periculum: ita quidem antea credebant consulatum maculari si Licero eū adeptus esset. sed vbi periculum coniurationis aduenit: obliti sunt inuidie atq; superbie. Post fuere post habita sunt. Igitur superius ostēdit quomodo plerq; nobiles antea existimauerant pollui cōsulatum: si noui homines quamuis egregij eum adepti fuissent postq; periculum omnes metuebant libenter et prompte consulatum. Marcus Liceroni mandauerunt: cui collegam adiunxerunt Caium antonium: quod nunc dicit. Igitur: ergo quādo quidem tam ob inuidi-

de catiline coniuratione: que quomodo audierat cum pluribus narrauit. Eares in primis studia minimum accendit ad consulatum mandādum. M. L. Liceroni. Namq; antea pleraq; nobilitas inuidia estuabat et quasi pollui consulatum credebat: si eum quāuis egregius homo nouus adeptus foret. Sed vbi periculum aduenit inuidia atq; superbia post fuere. Igitur habitis comitijs cōsules declarantur. M. Tullius et C. Antonius. Quod factum primo populares coniurationis concusserat. Neq; tamen Catiline furor minuebatur: sed inuidia es plura agitare arma per italiam locis opportunis parare pecuniam sua aut amicorum fide sumpta mutuo. Fesulas ad Manliū quendā portare: q̄ postea princeps fuit belli faciūdi. Ea tēpestate plurimos cuiusq; generis boies ascivisse sibi dicit

am homines nobiles nolebant novos homines consulatum adipisci: et intelligebant periculum quod instare: omnes curabant patrociniū ciuitatis habere. Igitur: quia postposuerant inuidiam atque superbiam. Dabitis comitijs. Congregationibus populi factis ad creandos cōsules: et dicitur comitium a con et itum eo quod simul iret populus ad magistratum aliquem creandum: vel aliud pagendum: et in campo martio conueniebant: et significat comitium: populi congregationem: vel populi electionis magistratum locum et tempus ipsarum electionum.

Populares: fautores. Primo: in principio. Concusserat: metu terruerat. Neq; tamen: ceteri autem metuebant: sed Catilina magis incitabatur. Agitare: pro agitabat. i. cogitabat. Opportunis: bello sua fide. Amicorum: qui pro eo sponderant feneratoribus. Fesulas: fesule oppidum est nunc diruptum distans florentia duobus milibus passuum cuius mālius fuit princeps si cut videbimus. Tempestate ea. i. eo tempore. Cuiuscūq; generis: cuiuscūq; conditionis: vel summe vel mediocris: et infime: hoc est liberos et seruos.

Coniuratio.

Mulieres: etiā nō solum dicit sibi adiunxisse viros: sed etiā mulieres que sibi videbātur idonee ad hanc rem. Que mulieres. Stupro: corporis: q: nobiles erant: et forma insignes: ideo a multis petebātur: q: propter multā lucrabātur pecuniam. Etas. s. senilis. Questus. s. lucro. Neq: luxurie: eadē voluntas libidinis inerat eis: que in iuuentute fuerat: sed nō erat idem questus qui fuerat in iuuentute: q: iam grandioris etatis facte: formose esse desistit. Modū finem. Sollicitare: posse precibus flectere: vt coniurationi fauerent. Urbē incēdere: hoc est potissimū in capimendis vrbibus. Nam cum incendiū fuerit inceptum omnes eo concurrunt: et ita menia armatis deserta band difficile capiuntur. Interficere: si voluisset coniurationi fauere. Facinora audacie virilis. i. q: multa facinora sepe perpetraverat nō ad mulieres: sed ad viros pertinentia. Ascisse: coniūxisse: nam ascissere coniungere significat.

Genere: q: nobili et patricio genere fuit. Forma: q: pulcherrime.

Viro: q: senatorio viro communis erat. Liberis: q: virilem stirpem procreauerat. Satis fortunata: satis felix. Docta perita: erudita. Psallere: canere vñ psalterium. et est psallere: proprie fidibus canere voce cantilenas dicere. naz psallere est fidibus: canere vero voce. Saltare est in choreis saltationes hominū imitari. Elcgantius: excellentius prestantius.

Quā probe: q: pulcherrime conueniret. Necessē est: opus est probe honeste et pudice mulieri. Instrumenta luxurie: instrumenta sūt luxurie canere: psallere: et psaltare quibus adolescentū animi ad libidinem incitātur. Probe mulier: q: nō est dedecus mulieris: si et saltaret fidibus psallere: atq: voce canere didicerit: dummodo id mediocriter faciat: sed si prestantius fecerit hec omnia iam dedecori sibi esse incipiunt. Decus bonor.

Pudicitia: castitas et pudor.

Baud facile discerneres: nō facile iudicares vel dignosceres. An pecunie parceret magis q: fame. i. vtrum minoris precij extimaret famam an pecunie consumptionē. Ante hac: ante hanc coniurationem. Prodiderat: quia sepe promiserat aliquid se facturam quod postea nō fecerat.

Prodiderat fidem. i. perfida fuerat nō seruando fidem suam. Obiurauerat: declarat quomodo fidem prodiderat. Creditum abiurauerat: depositam et cōmendatam ei rem iureiurando negauerat. Nam abiurare est rem creditam periurio negare. Cedis conscia: sibi cōmunicata fuerat cedes hominum. Luxuria atq: inopia: nam quia luxurie et voluptati operam dederat: ideo ad inopiam redacta erat: vt suas cupiditates expleret. Abicerat preceps: fuerat in ruinam.

Mulieres etiam aliquot: que primo iugētes sumptus stupro corporis tolerauerant. Post ubi etas tātummodo questui neq: luxurie neq: auaritie modum fecerat es alienū grāde cōsilauerāt: per eas se ea credebat posse scrutia vrbana sollicitare. Urbem incēdere: viros earum vel adiungere sibi vel interficere: sed in his erat Sempronia: que multa sepe virilis audacie facinora cōmiserat. Hec mulier genere atq: forma: preterea viro atq: liberis satis fortunata fuit: litteris grecis et latinis docta: psallere et saltare: eleganti q: necesse est pbe et multa alia q: instrumenta luxurie sunt. s. ei cariora semp oia q: decet aut pudicitia fuere. Pecunie an fame min? parceret baud facile decerneres libidine sic accensa: vt sepi? peteret viros q: peteret: sed ea sepe ante hac fidē prodiderat. creditū abiurauerat: cedis conscia fuerat: luxurie atq: inopia preceps abicerat. Elegentium eius baud absurdum posse versus facere iocus mouere: sermone vti vel modesto vel mol

Naud absurdum: nō incōueniens ut compareret versus. Locum mouere. i. ridicula verba proponere et iactare quibus ad risum sodales mouerētur. Modesto: moderato. Doli: suam. Procaci: lasciuo. Dulce facetic: multa faceta verba. Et lepos: inter facetias et leporem hoc inter est: q̃ facetic sunt breuia quedam eloquia quibus animi auditorum delectātur: lepos dicitur sermōis expositio et leticia quedam. Nihilominus: q̃uis omnia haberet sibi parata ad regnū.

li vel procaci. Proxus multe facetic multusq̃ lepos inerat. His rebus comparatis ca. nihilomin⁹ in proximum annum consulatum petebat sperans si designat⁹ foret facile se ex volūate Antonio vsurum: neq̃ interea quietus erat: sed omnibus modis infidias parabat Ciceroni. Neq̃ illi ad cauendum dolus aut astutie deerant. Namq̃ a principio consulatus sui multa Pollicendo: per Fuluiā effecerat: vt Quintus Curius de quo paulo ante memorauī consilia Catiline sibi proderet. Ad hoc collegam suum Antonium pactione prouincie propulerat: ne contra rempublicam dissentiret circum se presidia amicorū atq̃ clientum occulte habebat. Postq̃ dies comitiorum venit: et Catiline neq̃ petitiones neq̃ infidie quas consuli fecerat prospere cessere. constituit bellum facere: et extrema oīa experiri: qm̃ que occulte tētauerat: aspera fedaq̃ euenerant. igitur. **L. Mālium.** Fesulas: atq̃ in eam partem betrurie. **L. Septimium** quendam

torū et parium. Clientum: minorum. Nam clientes dicuntur qui sub maioris imperio sunt constituti. Dies comitiorū: dies vt nom̃ cōsules declararetur. Petitoēs: Nā cū ipse cādidat⁹ in cāpū martiū venisset cōsulatū q̃uis suffragari⁹ p̃scijs cōiuratis adipisci nō potuit: et passus ē repulsam. Neq̃ infidias. i. cū nihil ē. **L. i.** molliri posset ad ipsi⁹ **L. i.** p̃ncipiē: cum **L. i.** oīa discuteret astutia sua. Bellū su. nō dolis aut infidijs rēpu. occupare: s̃ vi. **Oīa extrema:** ep̃b̃e regessis ē. i. expositio. i. bellū qd̃ in oīb⁹ extremis gerit. **Aspariniq̃:** et tractū a mōtib⁹: h̃ aut p̃tinet ad facta. **Feda:** absurda: s̃ volūatē pueniētia: et h̃ refert ad nomē suū. i. ad famā. Igif: q̃ occulte tētata par successerāt: et catilina bellū faceret: et oīa extrema experiri p̃stituerat. **Fesulas:** oppidū nō lōge florentia: a quo originē habuisse dicif florētia. In eā partē betrurie: q̃ fesule etiā in betrutia sunt.

In proximum: in sequentem annum. Nam Cicerō et Antonius eo anno cōsules erāt. Antonio naz antonius multis egestatibus oppressus erat. qua propter credebat catilina obsecuturū sibi si cōsul designatus foret potui⁹ si priuatus desisteret. Ex volūate: in suam volūtatē tractaturum antoniū. Interea: donec ad cōsulatum perueniret. Quietus erat: nō torpescēbat ocio. Omnibus modis: et foris et domi parabat infidias consuli Ciceroni. Et q̃uis ille omnibus modis sibi pararet infidias. Illi: Ciceroni cōsuli. Ad euitandum: ad euitādas infidias.

Dolus: est mali īgenij cogitatio.

Astutie: astutic dicuntur astuti īgenij presentia consilia: et ab astu oppido dicuntur vbi erāt homines versuti callidi et astuti. A principio sui cōsul. Cum primū creatus esset cōsul cicerō. Effecerat per fuluiam. i. intercessione Fulue: cuius illecebris captus tenebat: et obeam rem nihil ipsi Fulue: occultum esse poterat. Propulerat: impulerat. Pactione prouincie: nam cōuenerat inter eos vt prouincia extrema cōtingeret Antonio que nobilior erat: hoc autem fecit Cicerō vt volūtati Antonij morem gereret: et ipse vrbis r̃o. periculum coniurationis imminēbat. Nam mos erat vt cōsules inter se prouincias sortirent. Circū se: omnia exponit q̃ faciebat ad euitandas catiline infidias. Circū se: ad tutelā sui. Amicorū: et ma-

Coniuratio.

Lamertem: de camerino oppido. In agrum picenum: in marchiam anconitanā. Preterea scz dimisit. Opportunū idoneum et conuenientem ad vim faciendam. s. in rempublicam Romanam. Interea: dum nisi in provincias imposita sibi exequūtur. Consul: ciceroni. Incendia: nam duodecim nobilissima loca Romane vrbis incendio delere constituerat ipse catilina.

Cū telo: in manibus idem. s. cum telo in manibus esse. Intenti: diligentes parati: vt si occasio offerretur cōsulem interficerent. Insomnijs. i. vigilijs: et declinatur hec insōnia nie. Agitati. i. cogitanti. Rursus conuocatus quia superius vt dictum est et antea conuocauerat. Intempesta nocte: media nocte. Per marcum porcium lecam: hic hoc tempore precomis fecit officium.

Ibi in concione eorum. Igitur quandoquidem maturabant conurationem ad exitum perducere Catilina: vt solus ei erat: qui sibi et suis consulibus officeret. Leuiteris conuocato: ibus. Potestas: q̄ necesse esset cōsulem virū tante dignitatis esse tollēdum de medio. Dubitationibus: quod dubitabat cōsulem interficere: cum eum astutissimum ad cauēdum cognoscerent. Eques: quia equestris ordinis ciuis erat. Operam pollicitus se suscepturus: hanc provinciam de interficiendo cōsule.

Ea nocte: qua hec acta fuerunt a catilina cum conuocato: ibus paulopost. scilicet aduentante die: q̄a nocte intempesta habitum fuerat consilium. Salutatum: quia visitandi gratia. Confodere: trucidare. Introire: intra domum Licéronis ire. Imparatum: improvisum: qui nihil tale verebatur. et ob eam rem facile confodi poterat.

De improviso: ex arbitrato.

Quintus curius: princeps conurationis. Quātum periculum: q̄ periculum capitis q̄ peractum fuerat per fuluiam: quia fuluiam misit ad Licéronem: que referret quid peractum esset aduersus. Enumciat. Nam declarauit consilium conurationis curius. Prohibiti remoti. Tantum facinus: scilicet cōsulem interficere.

Lamertem in agrum picenum. L. Julium in Apuliam misit: preterea alium alio quē vbiq̄ opportunum sibi fore credebat. Interea Rome multa simul moliri: consuli insidias tendere parare incendia opportuna loca armatis hominibus obsidere. Ipse cum telo esse. Item alios tubere: hortari: vt semper intenti: parati essent dies noctesq̄ festinare: vigilare: neq̄ insomnijs neq̄ labore fatigari.

Postremo vbi multa agitati nihil procedit: rursus intempesta nocte conurationis principes conuocant per. M. Porcium Lecā: ibiq̄ multum de eorum ignauia questus docet se Manliū premisisse ad eam multitudinem: quā ad capiēda arma paraue rat. Item alios in alia loca oportuna: qui initium belli facerent seque ad exercitum proficisci cupere si prius Licéronem oppressisset: cum suis consulibus multum officere. Igitur perterritis ac dubitantibus. L. Cornelius eques. R. operam suam pollicitus: et cum eo. L. Clargūteius senator cōstituere eanō: cte paulopost cum armatis hominibus sicuti salutatum introire ad Licéronem: ac de improviso domi sue imparatū confodere. Curius vbi intellexerat q̄tū periculum consuli impēdeat: propere per Fuluiam ciceroni dolum qui paratū enunciat: ita illi ianua prohibiti tū facinus frustra susceperant.

Interea: dū catilina ea Rome psequit. Plebē: betrurie. Solicitabat: ad cōiurationē cōtra rēpu. romanā. Nouarū rerū. i. cupidā nouare res. Egestas: egestas solet hoīes ad ingentia scē lera facili⁹ inducere. Amiserūt. s. betrusci. Quod sylle: ostendit que nā esset iniuria betruscorū a romanis. Bona: cū iam rēpu. teneret sylle. pscriptiones fecit locupletū militibus suis: s3 pē cipe bona betruscorū. pseripsit: itaq3 agros et bona eorū militib⁹ diripienda dedit. Preterea:

Interea Manlius in Betruria plebem sollicitare egestate simul ac dolore iniurie nouarū rerū cupi- dam: q3 sylle dñatione agros bonaq3 oīa amiserat. Preterea latrones cuiusq3 gñis: quorū in ea regio- ne magna copia erat nōnullos ex syllanis colonis quib⁹ libido atq3 luxuria ex magnis rapinis nībil reliq3 fecerāt. Ea cum Li. nūciarent ancipiti malo per mor⁹: q3 neq3 vrbē ab insidijs priuato consilio longius tueri poterat: neq3 exercit⁹ Manlij q̄tus aut quo cōsilio foret satis compertū habebat: rem ad senatū refert iam antea vulgi rumoribus exagi tatā. Itaq3 quod plerūq3 in atroci negocio solet se natus decreuit: vt darent operā consules ne quid respu. detrimenti caperet. Ea potestas per senatū maiore romano magistratui maxima permittit: ex- ercitū parare bellū gerere: coercere oībus modis socios: ac ciues. Domi militeq3 imperiū atq3 iudi- ciū summū habere: aliter sine populi iussu nulli ea- rum rerum consuli ius est. Post paucos dies. 2.

Seruius senator in senatu litteras recitauit

rent cōsules que vtilia essent reipublice. Et potestas: q3 statim dicā. Voz: romanorū. scōz cō- suetudinē ro. magistratū p̄sulib⁹ v⁹ alijs īperatorib⁹. Bellū gerere: i. dicere bellū qbus libuerat.

Earcere: in bella ad noīa dāda qui functi essent militie vel alia rōe. Iudiciū: sumere capitalē penā cū essent in castris īperatores licebat eis quēq3 norum capite vel alio supplicio efficere: s3 in vrbē nībil tale pmittebat: nisi hoc decretū factū fuisset. Eaz rerū: q3 hec suprascripta facere possent. Sine iussu: bene dixit sine iussu populi: q3 decernebat senatus: popul⁹ postea iubeat. Post paucos: nūc rīdit quō cōiuratio sit patefacta post paucos dies: qbus hec decreta sunt a se-

preter hos. Cuiusq3 gñis: cuiusq3 cōditionis siue serui siue liberi es- sent. Latrones: qui latrocinio vi- uebant. Magna copia: eo q3 be- trusci assueti erāt ppter syllanam victoriā. Ex syllanis colonis: ex illis qui amissi fuissent sylle. Nam sylle victores incolas oppidorū be- trurie expulit: romanos qui suis ptribus fauerāt in ea oppida misit. Colonia aut dī: cū maiores ciuita- tis ciues in minore habitādā mit- tūtur. Quib⁹ li. ostendit etiā hos fuisse opportunos: q3 ad cōiuratio- nem facile incitarētur. Quibus. s. colonis. Libido: hic libido. p alia rū rerū voluptate et cibi r vestit⁹.

Luxuria: hic ponit luxuria p in- cōtinentia et ipudicitia corporis.

Nihil re. i. consumpsit cuncta.

Bā. s. catilinā incendia vrbis et ipsius ciceronis cedem parasset Manliū omni rōne copias cōiu- rationis auxisse. Ancipiti. i. dupli- ci. nam anceps duarū rerū dī: q3 r. vrbis et puincie succurrendū erat: qd ipse declarat priuata sui ipsius cōsilio ciceronis. Ad hoc tēpus: rēpu. tñ consilio tutatus fuerat: s3 vltari⁹ tutari eā poterat nā in pei⁹ vgebat. Lōgins: diuturnius q̄t⁹ esset: q̄tas copias h̄ret Manlius.

Quo p̄silio: an ipsi oēs essent ira- ti po. ro. videlicet an ipsi vellēt rē pu. inuadere: aut aliud quippiā fa- cere. Fragitātā: diuulgatā. Ru- moribus: q3 oēs hoc alijs ali⁹ refe- rebat. Itaq3: cū hec retulissent cō- suli in senatu de repu. Atroci ne- gocio. i. vt aliqd periculū maximū iminet reipu. Darent operam: la- borarent. Nequid detri. oīa cura

Coniuratio.

natu et iussu a populo. Fesulis: habebat luci' seminus aliquos fesulis vel hospitio vel affinitate coniuictos. q' ipm monuerunt litteris oia q' pauerat. **L. M.** Vali'. Lepisse: p' fecerat couer' p'ntio for' boim: nuc vero oes armis istruxerat: vt ia exercitu haberent. Cal. noueb'ris ante sextu die principij noueb'ris. Portenta et pdigia: differetia est iter portentum et pdigiu. Na portentum d' quasi porro tendens: et est illud qd re futura significat: sed pdigiu d' quasi pcul ad agendum: qd re presentem demonstrat: et statim expiandum est. Couentus: congregaciones boim fieri. s. capue in vrbe capana. Igit' qn quidem tot et tanta ifensa rei publice ro. gerebatur: et couirationes no solu rome: sed in oi puicia parabatur. Martius rex: post exactos reges i' estu et odiosu regiu nomen erat: et nulu regiu nomen in vrbe remanserat: sed Numa quadam sacra instituerat que a regib' tmmodo celebrarent: ergo ne viderent ea numina ledi si ab aliquo qui rex no esset sibi sacrificia fieret romani constituerunt sacerdotiu cui qui preerat: reges appellarentur: et sacra celebraret ea q' solebat fieri a regib' anteq' expellerent. Igit' reges erant noie no aut potestate: et hic Martius huic sacerdotio perat cu fesulis missus esset regio decorc. Creticus cognome est: et hic e pulchra plepsis: et dicit' est creticus ab eue tu eo q' crete demicerat. Ea loca: videlicet in lucanos et in brutios.

Na vterq: et q' posset dicere ali q's cur mittebat aut puatos boies in hec loca none conuenientius erat mittere p'ores iperatores: dicit q' iperatores deuictis et rebellatis puincijs suis ipediebant falsis accusatoribus ne triumpharet aliquo ru qui contra ius et fas oia venalia habeat q'obrem ad hec loca missi no sunt. Utriq: i. vterq: imperator: et plurales ponit pro singulari p' figuram synthesim. Impatores scz En. Pompeius qui india debellauerat deuicerat et cupidi suar' rex deserebat rep. Erat ad vrbe i. in vrbe. Calumia: falsa accusatione. Inde calumiatores. Mos: consuetudo. Dia honesta in boies: qui per fas et nefas volebat cosequi largitiões: sed p'tores sunt missi. Disq: permissum: imperatores sp' exercitib' recedebat ab vrbe ro s' q' necessitas periculi festinatione optabat cocessum est vt exercitu queadmodu repus atq' bellu sibi erigere videret. Pro tempore: pro qualitate teporis. Pro piculo: s'm exigentia belli. Indicasset: manifestasset. Sestertia: sestertiu gen' est ponderis: quo utebatur Romani. Sestertiu dicit' quasi semis tertiu. Dupodi' n. et semis antiquu est sestertiu: dupodius vero a duobus p'deribus dictu est. Podus est aut vnu assipondium aut est vnius libe. podus sequit' ergo vt sestertiu sit duaru libraru cu dimidia. Gladiatore fam. lie. i. qui gladijs dimicabat in ludis. Distribueretur. i. omes illius familie que gladiatorie operam dabant mitterentur ex vrbe. Municipia: na huiusmodi homines solent facile ad queq' facinora impelli tum propter egestatem: tum q' parui vitam suam facere solent. Pro opibus cu

quas fesulis allatas sibi dicebat: in quibus scriptu erat. **L. M.** Daulium cepisse arma cum magna multitudine ante die. vi. kalendas Nouenbris simul id quod in tali re solet alij portenta alij conuentus fieri arma portari capue atq' i Apulia seruile bellum moueri: igitur Senatus decreto. **M.** Marti' rex fesulas. **M.** Metellus Creticus in apuleia circum ea loca sunt missi. Utriq: em ad vrbem imperatores erant impediti ne triumpharent calumnia paucoru: qbus oia honesta atq' inhonesta videre mos erat: s' p'tores. **M.** pompeius rufus capua. **M.** Metellus celer in agru picenum. Disq: permissum vt pro tempore atq' periculo exercitum coparet. Ad hoc si quis indicauisset de couiratione q' contra rep. facta erat p'mia decreuerunt: seruo Lentum sestertia. et libertate: libro impunitate: eius rei et cc. milia sestertia. Itaq: decreuere vt gladiatorie famille capua et in cetera municipia distribuerentur

iusq; pro facultate vnius cuiusq; fm censum. *Minores*. s. questores et ediles bis nocturnis vigilijs. *Que* quas res. s. lasciviam et leticiam. *Inmutatus*: q; stat? ciuitatis est perhor? *Ex sua*: declarat quomodo sit mutata ciuitas. *Repente*: subito. *Inuasit*: incessit aggressa est. *Diuturna quies*: longum otium. *Festinare*: pro festinabant romani. i. celebrabant. *Trepidare* pro trepidabant: trepidatione plena ciuitas erat. *Quoq;* nesciebant an ille esset in coniurationibus gere

re bellu: quia nesciebant quo consilio geretur. nō a bello cessabant.

Habere pacem. nam qm bellu nō gererent tamen videbant copias hostiles aduersus republicā parari qua ppter pacē nō habebant

Suo metu: fm naturalē metum. *Nā* qui timidior erat maiora pericula instare credebat. *Mulieres* que naturalit̃ timidiores sūt q̃ viri. *Magnitudinē*: reipu. ad eam magnitudinē iperiu iro. ascenderat: vt multe gentes sibi bellu iferre auderent. *Timor insolitus*: q̃to magis insolitus erat timor tanto magis mulieres timebāt. *Incesserat*. i. quas mulieres timor inuaserat. *Afflictare*. i. cruciabant.

Supplices: ipse mulieres qd est supplicantis signū. *Miserari*: p miserabantur. et differt inter miseror aris. et misereor misereris: qz miseroz aris. semp cōstruitur cum accusatio vt hoc loco: et alibi causam miseratus acerbam. *Misereor* autem cōstruitur cum genitiuo vel datiuo. *Rogitare*. s. deos precibus vt vellent patriam seruare. *Pauere*. pro pauebant idest timebant: et proprie dixit. Nam pa nere est subito casu trepidare.

Omissis: zeuma est. *Sibi patrie* qz diffiderend est: desperabant de salute sua patrieque sue. *Eadem*: illa que inceperat prius. *Presidia* parabantur: aduersus coniurationem suam. *Lege Plautia*: idest lege plantij: qm legem tulit aduersus coniuratores vt ipsi responderent si quis coniurationis accusatus fuisset omnibus que sibi obijcerent. *Lucio plan.* s. tribuno plebis

pro cuiusq; opibus. Rome per totam urbem: vigiliababarentur: ijsq; minores magistratus praesent. Quibus rebus permota ciuitas: atq; inmutata urbis facies erat ex summa leticia atq; lasciuia que diuturna quies pepererat: repente omnis tristitia inuasit festinare trepidare neq; loco neq; boi cuiquam satis credere: neq; bellum gerere. neq; pacem habere: suo quisq; metu pericula metiri.

Ad hoc mulieres quibus reipublice pro magnitudine belli timor insolitus incesserat afflictare sese: manus supplices ad celum tendere miserari paruos liberos rogare deos: omnia pauere supbia atq; delitijs omissis: sibi patriq; diffidere. *Ad Catiline* crudelis animus eadem illa que antea mouebat tamen il praesidia parabantur. *Et ipse lege Plautia* interrogat? erat ab. L. paulo. *Postremo* dissimulandi causa: sui expugnand: sicut iurgio laceffit? foret i Senatu venit. *Tū. M. Tullius* consuli sue pntiam eius timens: siue ira commotus orationem habuit

Postremo: deniq; detinebat ne rīderet lege plantia bis criminib? que sibi obijciebant: sed tandem coact? in senatu venit. *Dissimulare* est tergere qd est. sicut catilina q tergere volebat coniurationē quā parauerat. *Sicut iurgio*: quasi foret puocat? cōuitio qd sibi Mar. Li. iniuste obieisset. *Tūcū* in senatu venisset catilina. *Et p̃sentia*: timēs ne sua vitia atq; flagitia patrib? cōscriptis icognita essent: et ipsi catilie postea p̃staret? opportunitas: vt ipm cice. grauis cōsuleret.

Luculentā. splendidam et magnificam. Perutilem que multum profuit reipū. que in maximo discrimine versabatur eo tpe. Quam postea: primo quidem cā recitauit coram senatoribus: sed postea eam scriptam edidit ut omnes legere possent. Sed ubi ille mos erat ut cum de aliqua re consulendū esset vnus interrogaretur. et ita ille primus sententiā suā diceret. deinde dicta sūta sedebat: postea scōs idē faciebat et oēs illos per ordinē rēdebāt deinde sedebāt: ita Li. porata oīe sedit

Ille. M. T. ci. Ad oīa dixi q̄ uenerat: paratus ut omnia dissimularer que sibi obicerentur. Hoc sup. i. oratione plena commiserationis. Temere. incōsulte sine causa. Vitā insti. bonis institutis omnibus uitam suam prouerisse: ut de ipso bona omnia spare possent. Patricio: nobili. Eius ipsius catiline opus esse pro. utile sibi fore rempu. prodi. Inquinus: peregrinus. nam inquinus. cuius dicitur qui de peregrina ciuitate in aliam urbem ascitus fuerit sicuti de arpino municipio in urbes rom. ascitus fuerat. M. T. Cicero ad hoc quod dixerat ciuem esse peregrinum ciceronē: sed mihi magis placet ut legatur homo nouus. Adderet: his supradictis. Male dicta: in ciceronem. Obstreperet: cōclamabant. scilicet catiline.

Paricidam: qui patriā perdere uellet. Furibundus: furore plenus. Agor: agitor. Incendium meū id est uos ruere faciā: et ita odium et incitationē quā de me susceptis deponere cogam: et est translatio sumpta ab edibus: nam cum edes accensa fuerit si fuerit continuo incendium extinguitur. Ibi domi sue. Uolēs: cogitans. Cōsuli. s. facite quem interficere parauerat. Munitam: defensam. Vigilijs: custodijs nocturnis. Optimum factū. optimum est consiliū. Exercitum: Manliū. Legiones milites. nam legio continet sex milia sex centos et sexaginta sex milites. Scriberetur: a romanis cā supplendi suos exercitus. Ante capere: peruenire preoccupare.

Usur: utilitati multa consilia communicare uolebat Manlio et postea decernere qua ratione potissimum gererent bellum. Nocte intempesta: in media nocte: nox intempesta dicitur media noctis pars quo tempore nihil geritur eo tempore occiso ideo sine tempore esse uidetur: qua propter intempesta sine tempore dicta est. Manliana. id est manlii: nam a manlio fit manlianus manliana manliani possessum. Sed anteq̄ recederet ex urbe cerbego Lentulo: cōiurationis huius conscius. Ceteris: quorum ceteris qui audaciores erant. Mandat: committit. Opes: vires. Confirmant: corroborant. Maturant: properant festinent accederent. Ledem: scilicet se

luculentā: atq̄ utilē reip. q̄ postea scriptā edidit: s; ubi ille absedit catilina ut erat paratus ad dissimulanda oīa: demisso vultu voce supplici postulare patribus cepit: neq̄ de se temere crederetur ea familia ortū: ita se ab adolescētia vitā instituisse: ut oīa bona in spe haberet. Ne existimarent sibi patricio boni: cuius ipsius atq̄ maiorū plurima bñficia in plebe Romanā eēt: perditare publica opus esse cū eā seruaret. M. Tulli' hō nou' ad hec male dicta alia cū adderet: obstrepere oēs: hostē et p̄cidā uocare. Tū ille furibundus. Quāqdē circūuētus inquit ab inimicis preceps agor: incēdiū meū ruina extingua. Deinde se ex tēplo domus p̄ripuit. Ibi multa secū uolēs qd neq̄ insidie cōsuli p̄cedebāt et ab incendio itelligebat urbē vigilijs munitā optimū factū credēs exercitū augere: ac prius q̄ legi oēs scriberetur: multa ante capere ea que bello usui foret. Nocte intēpesta cū paucis in Manliana castra p̄fectus est. Sed cerbego: atq̄ Lentulo ceterisq̄ quorum cognouerat promptā audaciā mandat: quibus rebus possent opes factionis ut cōfirmēt insidias

natorum. Incendia: scilicet urbis. Alia faci. scilicet rapinas adulteria supra proscriptiones
 ciuium. Geruntur. scilicet a catilina et etiam a consule. Ex suo numero: ex hominibus sui exer
 citus. Martium regem qui imperator erat in agro piceno. Regem sacrorum sacerdos: qui sa
 crificij reges appellabantur. Deos homines: hec est epistola quaz per legatos misit Manlius
 ad martium sacrorum regem: sed tunc erat imperator. Per deos testor: per deos et homines iu

consuli maturent cedem incendia aliaq; belli faci
 nora parat et sese prope diem cum magno exercitu
 accessurum ad urbem. Dum bec geruntur Rome.

L. Manlius ex suo numero legatos. **Qu.** Mar
 tium regem mittit: cum mandatis huiusmodi.

Deos hominesq; testamur nos arma neq; contra
 patriam cepisse: neq; quo periculus alijs facerem?

sed ut corpora nostra ab iniuria tuta forent: qui mi
 seri egentes violentia atq; crudelitate feneratoru

plurimq; patrie: sed omnes fama atq; fortunis ex
 pertes sumus. Neq; cuius nostru licuit more ma

iorum lege uti: neq; amisso patrimonio liberu cor
 pus habere. tanta feneratorum seuitia atq; preto

ris fuit. Sepe maiores nostri miseri plebis roma
 ne decretis suis inopie eius opitulati sunt ac nouis

sine memoria nostra propter magnitudinem eris
 alieni volentibus omnibus bonis argentum ere

solutum est. Sepe ipsa plebs aut dominandi stu
 dio permota: aut superbia magistratuum armata

a patribus secessit. At nos non imperium neq; di
 uitias petimus: quarum rerum causa bella atq;

certamina omnia inter mortales sunt: sed liberta

ti causa. Superbia magistratuum: quia ipsi insolentiam consulu pati non poterant. Secessit
 sicut in sacrum montem quod habetur plane apud Ti. liuius lib. i. At nos. ecce argumentum. si
 plebs dulcedine imperij a patribus secessit: idem nobis facere causa libertatis liceat. Quarum
 rerum: scilicet diuitiaru et imperij. Bella: que publice inter populos et ciuitates. Certamina

ramus. Neq; quo alijs: ut nos a
 liorum salutez impugnaremus: s; ut nos iniuria eriperemus. No
 strum est nostrum qui et cetera.

Miseri: calamitate. Egētes: re
 bus omnibus necessarijs carētes.

Patria: nota constructionem: q;
 dicere solemus expars huius rei.

Salu. hoc loco apte dixit expres
 patria fortuniz. Fama pro for
 tuna: quia infames habiti sumus

et rebus nostris expoliati. Cuiq;
 nostrum: non licuit ut causam no
 stram diceremus apud iudices.

Patrimonio amisso: amissis reb;
 nostris: nam patrimoniu dicitur

ea pecunia que a patre filijs tra
 ditur: unde a patre patrimoniu

est appellatum. Sepe maiores:
 probat exemplis se id petere a pa

tribus qd superiori tempore plebi
 concessum fuerat. Miseri: ecce

misereor: cuius gentino. Decretis
 suis consultis: nam decretu et co

sultum senatus idem sunt. Opitu
 lati sunt: subuenerunt. Hoc no

uissime nostra memoria hoc factu
 est quod iste dicit. Nam propter

bella ciuilia Marij Sylla plebs
 ro. adeo pecunia exhausta erat: t
 ere alieno grauata ut feneratori

bus satisfacere non posset: Igitur
 senatores miseri inopie eius de

creuerunt ut ex erario publico sol
 uerentur feneratoribus. Nouissi

me paulo ante. Ex communi ere
 ex erario solutum: scilicet fenera

toribus. Omnibus bonis: ex vo
 luntate omnium bonorum argen

tum quod solui non poterat priua
 tis hominibus. Sepe ipsa: facit

argumentum si plebs a patribus
 secessit ut imperium ipsa haberet

simul cum patribus cur id quoq;
 nobis facere non licet libere vni

Coniuratio.

que iter ciues suscitatur: ergo bellum propter imperium: certamina fori que petim? Nemo bonus nisi vitā amiserit. Te martium: regem impatorem. Obtestamur: rogam? Cōsulat: pudeat? Legis presidium: ut possimus causam nostrā agere vindicte dande erāt s; libertatē erat: hic mō fide iussione facio huic: ita ut liber sit donec visum fuerit an ille soluere debeat an non. Quonammodo: Cum multis antea eritio sumus postea pereamus. Ab armis discipula: deponite arma: decide supplices senatum petite. Et nemo ut nūq̃ incassum auxiliū & ope a senatu populoq; ro. quisq; petierit. In itinere. Eū iret ad Mālium litteras que continebāt hoc quod sequitur. Erminibus: accusatoribus. Circūuentū oppressū: obsessū. Factioni: potētie & opibus. Non: pro & ne. Cōtentioe seditio si ego pcedere vellē cōtra meos inimicos fortasse aliqua seditio oriretur in ciuitate. Longe diuersas: valde alienas. Ab his: q̃s supra mēorau. Quas sibi nomine: q̃s a catilina sibi nuncius atulerat. Earū l'arū exemplū: quod nōnulli in odiū ducūt idonei exemplum appellabāt. Lucius &c. Et hec sunt ppria verba catiline. Egregia. i. p'stans. Ite factis nō vobis. Lognita: expta. In eis: i. quib; nūc v'sor. Fiducia: facit ut p'siderē ea tibi cōmendare: q; tua fides satis mibi expta. In nouo cōsilio: qd ego nūc susceperim defendere miseros. Statui. decreui. Defensionē: ut ego meū cōsiliū defendā apd te an sit bonū an sit malū. Satisfactionē: excusationē purgationem vñ satisfecisti mibi. i. purgasti: excusasti te. Ex nulla conscia: q; nulli? mibi errati sum cōsciū. De culpa: quā mibi hoies obsecrūt. Medi? fi. ita me adiunet dius fidius. i. iouis fi. fi. Mer. Quā: purgationē. Iniurijs: & verbis. Cōtumelijs: in fa-

tem quā nemo bonus nisi cū anima simul amittit. Te atq; senatum testamur: ut consulatis miseris ciuib; legis presidium q; iniquitas pretoris eripuit restituatis: neue eam nobis necessitudinē imponatis: ut queramus quonammodo maxime vlti sanguinem nostrum pereamus: ad hec. Q. Martius respondit si quid ab senatu petere vellent ab armis discedant. romam supplices proficiscantur Ea mansuetudine atq; misericordia. S. P. Q. R. semper fuisse: ut nemo bonus ab eo frustra auxiliū pctiuerit. Et Catilina ex itinere plerisq; consularibus: preterea optimo cuiq; litteras mittit se falsis criminibus circūuentum: quoniam factioni inimicorum resistere nequuerit: fortune cedere. Cassilam in exilium proficisci non quo sibi tanti sceleris conscius esset: sed uti respublica quieta foret: neue ex sua contentione seditio oriretur: Ab his longe diuersas litteras. Q. catulus i senatu recitauit quas sibi nomine catiline redditas dicebat earum exemplum infra scriptum est. L. Catilina. Q. Catullo Salutem Egregia tua fides recognita grata mibi magnis in meis periculis: fiduciam commendationi mee tribuit. Quamobrem defensionem in nouo consilio non statui parare: satisfactionem ex nulla conscia de culpa proponere decreui: q; mediū fidius veram licet cognoscas: iniurijs contumelijsq; cōcitatusq; fructu laboris industrie q; mee priuatus statum dignitatis non obtinebas publicam miserorum causam pro mea consuetudine

ne suscepti non quod esset alienum meis sumptum nominibus ex possessionibus soluere non possem: cum et alienis nominibus liberalitas. Qrestille suis filieque copiis persolueret: sed quod non dignos homines honore honestatos videbam: neque falsa suspitione alienatum esse sentiebam. hoc nomine satis honestas pro meo casu spes relique dignitatis conseruande sura secutus. Plura cum scribere vellem nunciatum est mihi vim parari. Nunc Qrestillam commendatueque fidei tradere: eam ab iniuria defendas per liberos tuos rogatus aueto. Sed ipse post paucos dies commoratus apud B. Flamini in agro Arretino dum vicinitatem antea sollicitatam armis exornat cum fascibus atque alijs imperij insignibus in castra ad Manlium contendit. Hec ubi Rome comperta sunt senatus Catilinam et Manlium hostes iudicat. cetera multitudinem diem statuit antequamliceret sine fraude ab armis discedere preter rerum capitalium condemnatis: preterea decernit ut Consules delectum habeant. L. Ant. cum exercitu Catilinam prosequi maturet. L. I. urbi presidio sit. Ea tempestate mihi imperium Po. Ro. multo maxime miserabile visum est. cui cum usque ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parerent: domi oculum atque diuitie quam prima mortales putant affluerent: fuere tamen ciues: qui sese rempublicam obstinatis animis perditum irent. Namque duobus senatus decretis ex tanta multitudine neque premio inductus coniurationem patefecerat: neque ex castris Catiline.

ctis: vnde facile patior iniuriam que caret contumelia. Locutatu. i. quod re et verbis me offenderunt inimici. Statu di. non poteram mea ex dignitate vivere. Pro co. i. fin mea contumelia. Deu. s. sumptu. i. debiti que ego feci. Alienis. s. sumptu. Sed feci indignos: hoc dicebat per ciceronem. Honestatos: amplificatos. Alienatu. s. a populo. Hoc nomine vel suscipiende cause miserorum. Satis bonis. satis honorificas sicut mihi videbatur. Deo causa. quo a populo alienatus eram. Relique dignitatis: dignitatem quam adhuc mihi restabat. Parari: pro parabatur homines qui mihi vim inferrent. Aueto. i. valde saluus sis sollicitatus: seditio. Exornat: instruit. Fascibus. i. lictoribus: nam fascis erat secures: quibus fasciculi virgarum erant alligati que secures: lictores impatoribus preferiebant. Ceteris insignibus: vnde cum preterita: que erat vestis impatoria. Iudicat hostem: iudicare hostes est quod vulgo dicitur el badija per rabello. Statuit: deliberat antequam dicat. Sine fraude. sine pena. Condemnat: reus: preter eos qui condemnati erant antequam iniret coniurationem et prisci anus adducit hunc locum libro de constructione. cum ostendit preter: inter dum cum ablativo coniungi. Ea tempestate hic patrie casum miseratus. Sa. L. vi. i. po. ro. Ab ortu solis. i. ab occidente ad orientem. i. vniuersus orbis ab eo subactus est. Domita. victa. Parerent: obedirent. Affluerent: abundarent. Que. s. oculum et diuitie. Prima. i. precipua et excellentia. Perditum: ad perdendum se. Namque: reddit rationem cur miserabile sibi visum fuerit imperium populi romani. ea tempe. Duo. s. factis duobus decretis que supra memorauimus: unus si quis coniurationem indicasset maxima sumptus esset premia. Alterum quod intra certum diem qui in exercitu Manlii et Catiline erat impune ab armis discedere liceret. Tanta vis: causa erat cur neque quisque coniurationem patefaceret neque ab armis discesserat.

Tanta vis tantum iper. Et ta. veluti quedam cōfectio atq; cōtagio. Plerosq; ei. i. aios multoz
 cūm. Alienā: aliena erat a reipu. statu q̄ cōscij cōmrationis fuerūt cati. Luncta p. omēs sine
 exceptiōe. Proba. laudabat. Incepta: pposita cati. Studio. n. re. voluntate nouarū rerū.
 Adeo. i. certe qz sibi sine displicent. Bonis in. qz boni nullo sibi malis adiumento sunt sperant
 ex magnificentia maloz aliquid boni conseq. Vere. que sunt preter vtilitatē eozum. Noua: qz
 sperant sibi commoda fore. Tur.
 turbatione. Seditiōibus: discor
 dijs. Alūtur: nutriuntur. Sine
 cur. cura rezsua: quippe qz nihil
 possunt pdere. Facile: qz facile ē
 pauperē fieri. Habet: possidetur
 Sine dā. qz qui nihil habet nihil
 amittere potest. Urbana pl. erat
 precept. Hero: pro se de a erat pre
 cept. Ubiz: in oibus italie locis
 Prestabāt vincebant: excellēti
 res erant probro obscenitate. Rē
 obscenam intelligit vt sunt supra
 adulteria incest. Petulātia: su
 perfluitate. Nam petulātia pprie
 est loquacitas. i. supfluitas in ver
 bis: sed conuenit vt nō solum ver
 borū superfluitas dicatur: sed etiā
 superfluitas bibendi edendi et ce
 terarū rerū que luxurie sunt. Itē
 alij cōfluerāt ro. qui pstrabāt pa.
 i. qui rē a patrib' relictaz amiserāt
 vel cōmūis sumptuosus vel a mo
 ribus illicitis vel etiā condēnatio
 nibus: cuz penas pecuniarias sol
 nere coacti essent ppter scelus ali
 quod perpetuū. Amisiss: pdit di
 uitijs: quas eoz patres: testō reliq
 rant. Per dede. p vituperia et ob
 probria. Flagitiū a. f. Flagitiū dē
 omne vitiū flagitatione. i. repre
 hensione dignū. et potest in vbi
 considerari. Nam flagitiū esset si
 quis periuriū fecerit. hoc. n. consti
 tuit verbo nō re. facinus autē est
 vitium quod in facto consistit: vt
 esset. furtū homicidium adulteriū
 cōmittere. Niro. si. in sen. quēad.
 aqua vitiosa per rimas infundo na
 uis ingreditur: ita vitiosi hoies p
 diti se ro. cōtulerant. Sēti. sentia
 est aqua vitiosa per rimas in fundo nauis ingressa putrida quidem et mali odoris: vnde sentina
 etiā dē a sentiēdo eo qd odore suo. i. narib' nautarū sentiat et ppter malū odorem dicūt nauseam
 facere. i. vomitum. Memores syl. meminerant q̄tum ex memoria sylle conquesti essent: qua p
 pter eandem vtilitatem se consecuturos putabant: si noue res fierent. Er gre. mi. i. ex ignobil
 lib'. nā gregarij milites dicunt ignobiles q̄si ex grege vt sūt q̄ militib' seruitia p̄stāt q̄s appella
 m' agas oēs liras calōes vel p pablatū vel lignatū eūt. Vtetur. epul' regijs cultib' vestib' regijs
 Vis fo. i. si ille p̄stator eēt et fortior i armis. Qui. me. b. hoies appellabāt ope. i. eplis ei. ad atticū
 verūtū in sa. pagi. iuēnt misit opario i vineā suā et intelligit d boib'. Mer. vt ligōzare agros pa
 quisq; oim discesserat. Tanta vis morbi vti tabes
 plerosq; ciuū aios inuaserat. Neq; solū illis alie
 na mens erat q̄ cōscij cōiurationis fuerāt. S; oia
 cūcta plebei nouaz rerū studio ca. incepta pbabat
 id adeo more suo videbat facere. Nā sp in ciuitate
 q̄b' opes nulle sunt bonis inuidēt: malos extollūt:
 vetera odore: noua exoptāt: odio suarū rez muta
 ri oia student. Turba atq; seditiōib' sine cura alun
 tur. qm egestas facile habet sine dāno. S; vrbana
 plebs p̄ceps ea vero maxime erat oibus de causis
 multis: primū qui vbi q̄ probro atq; petulātia ma
 xime prestabāt. Itē qui p dedecora patrimonijs a
 missis vagabātur. Postremo quos flagitiū aut faci
 nus domo expulauerat: bi roma sicut in sentinā cō
 fluxerāt. Deinde multi mēores syllane victorie: q̄
 ex gregarijs militib' alios senatores videbāt: alios
 ita diuites: vt regio victu atq; cultu etatē agerēt si
 bi q̄sq; in armis foret ex victoria talia spabat. Pre
 terea iuuet' q̄ in agris manū mercede copiam tol
 lerauerat priuatis atq; publicis largitiōibus exci

tare vites. Pri. quas fieri videbat et supiori tēpore factas esse audierat. Ingra. mol. non placido sibi. Eas agrestes operas. Quo propter quod. Egē. pauperes in matina spe utilitas propo-
ta. Sibi ac reip. iurta quod sibi vtile esset id ēt reip. vtile videretur. Pre. q. alios commemorat
Sal. qui parati erāt ad rēp. perturbandā quorum oēs erant citro. Vicio. propter victoriam syl-
le. Parē. q. fuerant secuti ptes cāi mari proscripti: capite dānati a sylia Bo. ar. p. q. q. cūq. p. scri-

ta urbanum ocium ingrato labori pretulerat. **Eos**
atq; alios omnes malum publicum alebat. **Quo-**
minus mirandum est homines egentes malis mo-
ribus maxima spe reipub. iuxta ac sibi consuluisse:
Preterea quorum victoria proscripti Sylle paren-
tes bōa erepta. ius libertatis immunitū erat baud
sane alio animo belli euentū expectabant: **Ad hoc**
quicūq; aliarū q. senatus partiū erāt cōturbari rē
pu. q. min⁹ valere ipi mallebāt: id adeo malū mul-
tos post ānos i ciuitatē reuerterat. **Nā** postq. **L.**
Po. **Cōsulib⁹** tribūtia ptās restituta ē: boies ado-
lescētes summā ptātē nacti qb⁹ etas aiusq; feror
erat cepe senatū criminādo plebē exagitare: dein-
de largiēdo atq; pollicēdo magis incedere: ita ipi
dari potētesq; fieri. **Cōtra** eos sūma ope nitebā
pleraq; nobilitas sub senat⁹ spē p sua magnitudie
Nāq; vt paucis vez absoluā: p⁹ illa tpa q. cūq; rēp.
agitauere bōestis oib⁹ alij sicuti iura ppli defende-
rēt: ps quo sēat⁹ auctoritas maxia foret bonum pu-
blicū simulātes p sua q. s. potētia certā. **Nec;** ill⁹
modestia: nec; mod⁹ cōtētōis erāt. vtriq; victoriā
crudelit⁹ exercebāt: S; p⁹ q. cn. pō. ad bellū mariti-
mū atq; mitbridaticū miss⁹ ē: pleb⁹ opes imiute sūt

plebi et patricij: **En.** enim qui semper popularis. id est populo gratus fuerat et plebez quibuscun-
q; potuerat ratioibus sibi vendicauerat. **Bellum** ma. contra pirata: qui itinera obsiderent: et
trāseuntibus bona diripuerāt. mitbridatie. nam deuictis piratis missus est contra mitbridatē rē
gē pōti quem pō. tandem coegit ad mortē. **Plebis** opes ducē amisso pō. v3 plebis i per⁹ euenit.

pti fuissent vnusquisq; bona eoz
diripe poterat. **Ius** li. vnū seqt
ex reliq nā q. tomagis oppōsi fue-
rāt: tātō min⁹ libertat⁹ erat eis.
Alio aīo: q. illo q. s. supra memora-
ui. **Eūē.** b. s. vt respu. pderet alia
ruz di. q. ptes seqbātur senatui ad-
uersas q. ipi vellent. **Semi.** na. s.
ceteris q. senatus pl⁹ valebat ipi
vero optabant rempublicam per-
turbari eo q. nemo vellent alios au-
tores plus valere q. seipsos. dicit
maluz q. tribunatus restitutus fu-
erat: et recte malum dicit nam vt
etiam **Titus** Li. dicit potestas tri-
bunitij insensa erat senatui. **Re-**
uer. in ci. naz intermissa fuerat tri-
bunitia potestas cum senatus vi-
res suas auisset: tribunatum pl.
deposuisset. **En.** pom. qui bellum
ciuile contra gessit: sed nondū tē-
pus hui⁹ belli ciuile euenerat. **Lū.**
tri. p. i. v3 reuertit tribunitia po-
pom. vt sibi fauorem populi conci-
liaret: rogationē ad populum tu-
lit: vt iteruz tri. plebis crearentur
qui magistratus semper insensus
erat ordim sena. **Etas:** quia iu-
uenis. **Anim⁹:** quia incitati erāt
aduersus patres. **Eri.** criminādo
senatum. **Largiendo:** legimus ce.
populo fecisse conuiuium. **Si.** p.
siebant. **Ple.** maior pars. **Ope**
possibilitate: sic Vir. non opis est
nostre dido. nos adolescentes.
Sub sp. id est simulantes se defen-
dere sp auctoritate: sed tamen hic
faciebant vt magis se defenderēt
q. vt suas opes augerent pro. sc3
ma. id est pro defendenda sua ma-
gnitudine. **Quicumq;** id est om-
nes ciues. **Alij** cer. et declarat q.
modo honestis nominibus: pars
certabant modedia vt se contine-
rent. **Modus** finis vterq; et

Coniuratio.

Paucorum: scilicet nobilium. paucorum dixit quia plebs maiori in numero est quam nobilitas. **Ni**: scilicet nobiles. **Innotij**: innotius dicitur non solum qui nemini nocet sed etiam qui a nullo nocetur sicut hic loco accipiendum est. **Floretes**: opibus. **Sine metu plebe** Jud. condemnationibus. **Ter**. ipsi qui magnatus erant alios nobiles terrebant iudicijs ut placi. trac. plebem: ut si plebs subiecta teneretur. ipsa facilius ferret cum videret alios iudicijs terri. **Dubijs**: cum res dubie essent. **Novis re. i. nouitate re.**

Vetus cer. quod inter nobiles et plebem fuerat. **Primo** prelio. quod gestum est inter catilinam et Aut. to. consulem. **Equa** manu: equo Marte. **Clades** perniciēs. **Lala** mitas miseria. **Licet**. p. ut nō. **Defessis**. s. victoribus detrimenti belli lassis. **Exanguibus**: languidis vulneribus acceptis in bello. **Ex** torqueret: vi auferret. **Qui** plus posset: significat autem magnum pompeium siue crassum quorum opes maxime erant in vrbero.

Extra coniurationem: qui coniurationis conscij non erant. **In** quibus. s. qui coniurationis ignari ad catilinam proficiscerentur. **Que**: scz fulminum retractus ex itinere domum reducti. **Necari**: suffocari siue vllō iudicio: eo quod ad coniurationes patrie se conferre voluisset.

Hisdem temporibus: nonnulli extra coniurationes profecti sunt in castra ad catilinam. **Sicut** ea prece. nam ut superius dixi: cuius discessit catilina tradidit negotium lentulo: ut omnia diligenter ageret: que ad coniurationis opes pertineret. **Idoneos** aptos. **Novis** rebus: ad nouandas res. **Moribus** quia malis moribus vivebant et vixerant: et ideo perditiores erant ad flagitia. **Fortuna**: quia pauperes erant et inopes. **Per** alios: per internuncios. **Cuiusque** mo. genus homini. id est omne genus hominum. **Usui**: utilitati. **Bello**: ad bellum. **Igitur** quia preter ci. ro. etiam cuiusque generis homines sollicitabant qui bello videri forent. **Allobrogum**: sunt populi gallie transalpine. **Ad** societatem: neque contra patriam publico neque propter solutum tributum Romano Populo priuatum per singulas personas que alieno ere erant obstricte. **Bellicosa**: quia semper galli delectantur bellis.

Paucorum potentiam creuit. **Hi** magistratus pro uicias: aliaque omnia tenere ipsi innotij floretes sine metu etatem agere ceterosque iudicijs terrere quo plebs bene in magistratu placidius tractarent: sed ubi primum dubijs rebus innouandis spes oblata est: vetus certamen animos eorum arrexit. **Quod** si primo prelio catilina superior atque equa manu discessisset profecto magna clades atque calamitas rempublicam oppressisset. **Neque** illis qui victoria adepti forent diutius ea uti licuisset: qui defessis et exanguibus: qui plus posset libertatem atque imperium extorquerent: fuere tamen extra coniurationem complures: qui ad catilinam in initio profecti sunt. **In** his erat Fuluius senatoris filius: quem retractus ex itinere paries necari iussit hisdem temporibus **Rome** lentulus sicut catilina preceperat. quoscumque moribus aut fortuna nouis rebus idoneos credebatur aut per se aut per alios sollicitabat. **Neque** solum ciues: sed cuiuscumque modi genus hominum quod modo bello vsui foret: igitur. **P. Climbreno** cuidam negotium dedit ut legatos Allobrogum requireret: eosque si possit impellat ad societatem belli. **estimans** publice priuatimque ere alieno oppressos preterea quod natura gens gallica bellicosa esset. **Negotiatus** erat. id est negotiationem fecerant in gallie.

uerat eos inuicem sicut ipsi eum noscebant. Sine mora: quasi dicat non opus fuit longa salu-
tatione cum ipse legatus esset notus: et ipse eos nouisset. Dolens: dicebat scio vos usque adeo
oppressos: ut soluere non possitis tributum quod populus romanus imposuit ciuitatibus atque pri-
uatis hominibus. Magistratum: uidelicet consulum: pretorum: prefectorum: prouinciarum: et
ceterorum qui imperium populi haberent. Accusare senatum: quia conuerti ad senatum ipse

nec quidem sibi quicquam opis attu-
lisset. Et me in eam necessitate
adductos esse dicebat: ut calamita-
tibus suis nullum sibi remedium
relinquatur preter mortem. Di. vmbre-
nus. Asperum: durum: E-
ares: quam facerent. Decij Brutus: hic erat vir sempronie quem di-
xit coniurationis conscium esse: id
in domum ipsius duxit legatos quod
ipse coniurationis conscius est: eo quod
amatissimus erat reipublice. Sed
Sempronie eius uxore in coniura-
tione erat. Tunc eo tempore. Pre-
terea: preterquam quod in domum bruti
deduxit que: scilicet domus coniu-
rationis erat conscia propter sem-
proniam. Gabinius: nam gabi-
nus senator erat. Eo: gabino.
Socios: potentissimos ac nobilis-
simos huius coniurationis consci-
os. Eiusque: tam ordinis senator-
um quam equestris: erat cesar. po. cras.
Innocuos: innocentes. qui nihil
penitus de coniuratione sciebant
Applicauisset: ut alacriori animo
rem aggredierentur legati. Pol-
licitos quia permiserunt se quoque
coniurationis parte adiutores es-
se. Incerto: in ambiguo. Quid
nam consilij: quid nam consilij po-
tissimum sequerentur an coniu-
rationem an reipublice statum inua-
rent. In altera parte: ut seque-
tur coniurationis partes. Studium belli
que gens illa bellicosissima fuit.

facile eos ad tale consilium adduci posse: Umbre-
nus qui in gallia negociatus erat plerisque principibus
ciuitatum notus. atque eos nouerat. Itaque sine mo-
ra ubi primum legatos in foro conspexit percuncta-
tus pauca de statu ciuitatis: et quasi dolens eius ca-
sum requirere cepit quem exitum tantis malis spe-
raret. Postquam illo videt queri de auaritia magistra-
tum: accusare senatum: quod in eo auxilij nihil esset
miserijs suis remedium morte expectare. At ego in-
quit vobis modum si viri esse vultis rationem osten-
dam. quanta ista mala effugiatis: Hec ubi dixit
allobroges in maximam spem adducti vmbrenus
orare. ut sui misereretur. nihil tamen asperum neque iam
difficile esse quin cupidissime facturi essent. Dum
eares ciuitatem ere alieno liberaret: ille eos in do-
mum. D. Brutus perduxit: que foro propinqua erat
neque aliena consilij propter Semproniam. Nam tunc
brutus ab roma aberat. Preterea gabinium arces-
sit quo maior auctoritas sermoni inesset. eo presen-
te coniurationes aperiit: nominat socios: preterea
multos cuiusque generis innotuos quo legatis ani-
mus amplior esset. Deinde eos pollicitos operasque
suam domum dimittit. Sed allobroges dum in
incerto habuere quidnam consilij caperent. In
altera parte erat es alienum studium belli.

Coniuratio

Magna merces in spe quia si obtinuerimus ipsi civitati dominabimur. In altera parte: in favendo rei publice contra coniuratores. **M**ag. opes. Nam plus posse videbatur universus reipu. status q̄ pauci contra rempublicam coniurassent. Tuta cōsilia: quia nihil erat periculi cō iuratione patefacere. **L**etera premia. Nam senatus consultum factus est quo premia dabantur his qui coniurationem vindicassent. Illis allobrogibus: **F**ortuna reipu. ut reipu. magis foret q̄ coniuratoribus. **L**uius. qu. fab. bi. Civitas eorum allobrogum. nam ut videmus fieri: unaqueq; civitas suum habet patronum. **S**tudium: voluntatem coniurationis. **L**eteros: socios preter hūc **A**mbrenum et **G**abinum. **B**ene pollicentur: videlicet se paratos esse adiuvandum coniurationem. **Q**uam maxime: ut ita ab eis cō iurationis consilia excipiat ut ipsi postea negare non possint. **H**isdē temporibus: quibus illa gerebant in vrbe citeriore: que ē citra alpes. **U**ltiore que est ultra alpes. **A**gro piceno: que nunc an comitatū appellamus. **D**imiserat: diuersas partes miserat ut cum opus esset sibi presto essent. **I**ncōsulto. quia harum rerum erant imperiti. ideo nesciebant occulte cō iurationem sequi. **I**nconsulte. inconsiderate simul tali tempore nō ordine agebāt. sicuti **C**atilina preceperat. **N**octurnis consilijs quia nocturno tempore ceteri congregabant et inter se de communi gubernatione consilia agebant. **P**ortationibus armorum. **N**az arina portabat nunc huc nunc illuc. **T**imor q̄ pari omnia timore cōpleuerant cum tamen nullum periculum esset. **E**t eo numero qui metus fecerāt. **E**t socijs **C**atiline: nō causa ex socijs sed ratio plures ex socijs ex eo numero comecerat in vincula: **C**omplures: multos in vincula in carcerem. **I**tem similiter quemadmodum ille fecerat in gallia vltiore: ita iste i gallia citeriore multos in vincula cōiecit. **G**aius: multos scilicet comiecerat in carcerem. **A**t rome: nūc dicit quid fecerit **L**entulus in vrbe cum ceteris coniuratoribus videlicet cum **V**imbreno **G**abino et ceteris senatoribus qui huius coniurationis cōsij et principes erāt. **P**aratis a **C**atilina: **F**esulanū: que est civitas **B**etrurie. **L**entulus: qui et ipse huius coniurationis erat socius. **C**oncione **B**abita: cōgregato populo. **M**agna merces in spe victorie. **E**t in altera maiores opes tuta cōsilia: pro incerta spe certa premia. **N**ec illis volentibus tandem vicit fortuna reipu. **I**taq; **Q.** **F**abio **Z**ange: cuius patrocinio civitas plurimum utebatur omnem rem ut cognouerant aperit. **C**icero per **Z**angam cognito consilio legatis precepit: ut studium coniurationis vehementer simulent: ceteros adeant: bene polliceantur. **D**entq; operam ut eos q̄ maxime manifestos habeant. **H**isdem fere temporibus in gallia citeriore atq; vltiore. **I**tem in agro piceno **B**rutiaq; et **a**pulia motus erat. **N**amq; illi quos antea **C**atilina dimiserat inconsulte ac veluti per dementiam cuncta simul agebant nocturnis consilijs armorum atq; telorum portationibus festinando: agitādo: omnia plus timoris q̄ periculi effecerat. **E**x eo numero complures. **Q.** **M**etellus celer pretor ex socijs causa cognita in vinculis cōiecerat. **I**te in citeriore gallia. **L.** **M**urena: q̄ ei puicte legat⁹ perat. **E**t **R**ōe **L**entulus cū ceteris: q̄ principes cōiurationis erant **P**aratis ut videbatur magnis copijs constituerat ut cum **C**atilina in agrum **F**esulanum cum exercitu venisset. **L.** **B**estia: **T**ribu. **P**le. concione **B**abita.

Queretur: pro coqueretur. grauis summa inuidiam belli. Odium maximum: quod diceret ciceri
sin asperitate in humanitate fuisse in catilinam: quod ipse coactus fuerit arma contra patriam su-
mere. et hec omnia mala causa Ciceronis peruenisse. Optimo consuli. i. ciceroni hec maxima
est laus Salustij: quod verus fuerit bystorie scriptor nec quicquam mentitus fuerit. Nam vbiq; laudat
ciceronem: cum tamen constet inter eos maximas fuisse inimicitias. Eo: si ergo videlicet con-

tionis habite a lucio. Bestia: quia
ita constituerant ut cum diez quo
lu. bestia conquestus est de actib;
cicero. sequenti nocte omnia que
sibi commissa fuissent impigre exe-
querentur. Proxima: sequenti.

Ea negotia. Magna manu: ma-
gnis copiis. Opportuna ad rem
gerendam: nam cum in parte vr-
bis incendium factum esset omnes
mediam urbem reliquissent ad ex-
tinguendum ignez concurrerent.
Itaq; cicero consul et ceteri boni
cives in media vrbe destituerent
quo facto nos maxime ocio et co-
sulez et ceteros reipubli. amantissi-
mos trucidare poterimus. In-
grederetur: contenderet vi intra-
edes: et ad eum obtruncandum ve-
niret. Alium. s. senatorem. Pare-
tes reipub. amantissimos. Cede
senatorum: consulis et parentum.

Incendio: vrbis. Nec pata. s.
incendia cedes et rapinas: prola-
tando: proferendo. Cor. destruere
Facto pro facere. Consulto: pro
consultare. Pau. admodum pauci
ex socijs. Lang. torpescitibus

Ferox: indomit⁹ natura. Vebe-
mens: acer. Promptus: ad laces-
sendum et pulsandum. Ex precepto
ciceronis quod cicero consul preceperat
introductionem habere per inteces-
sionem gabinij: quod quare venerunt
et petierunt a gabinio: ut sibi copia
fieret colloquendi ceteros coniu-
ratores. Postulat ius: et ita gabinio
eos duxit ad ceteros coniuratores

Lentulo cetbego. s. cas. qui omnes
erant coniuratores. Iusiurandum
se societatis facte inter allobro-
gas et coniuratores. Quod signa-
tum ad suos v3 ut possimus sedus
iureiuran. factum ostendere ciui-
bus nris: ut scripto appareat iure
iur. factum: nos in hac coniuratione eos
accipere dicebat. n. aliter suos ciues
sibi fide non esse daturos. Quidam

queretur de actionibus Ciceronis: bellioz grauis-
simam inuidiam optimo consuli imponeret. Eo signo
in proxima nocte cetera multitudo consurationis
suum quisque negotium exequeretur. sed a diuisa hoc
modo dicebatur. Statilius et Babini⁹ uti cum magna
manu duodecim simul oportuna loca vrbis incen-
deretur: quo tumultu facilior aditus ad consulem cete-
rosque: quibusque incidie parabantur fieret. cetbegus ci-
ceronis ianuam obsideret: eumque vi aggrediretur. Alii⁹
aut alium. Sed filij familiarum quorum ex nobilitate
maxima pars erat parentes interficeretur simul cede-
re incendio percussis omnibus ad catilinam erumperent. In-
ter hec pata atque decreta cetbegus semper querebat
de ignavia sociorum illos dubitando: et dies prolata
do magnas oportunitates corrumpere: facto non
consulto in tali periculo opus esse: sed si pauci adiu-
uarent languentibus alijs impetum in curiam facturum
Natura feror: vebemens manu promptus erat ma-
ximam bonum in celeritate putabat. Sed allobroges
ex precepto ciceronis per gabinium ceteros conueniunt
Ab lentulo cetbego Statilio: itez cassio postulant
iusiurandum: quod signatum ad ciues perferant: aliter
baud facile ad tam negotium eos impelli posse: ceteri

iurandum. Signatum: sigillatum. nam scripta rata et firma solent sigilla habere quibus magna fides ad-

bibeat. nam aliter scripta corrumpi possent. Eos ciues suos allobroges: dicebat. n. nisi nobis ius iurandū sigillatum dederitis nō facile psuadere poterim? cūbus nostris hoc verū eē. Nihil eis credebāt. n. hoc vere nō simulate dici a legatis. Eo meq; ad allobroges. Breui tēpore qua propter nō est opus iureiurando meo. Lentul' alter iurationis princeps. Dis: allobrogib'. Crotonensem: de crotona ciuitate. Domū pergerēt priusq; domū cōuerterētur. Volturcio dat cetera. i. litteras cōmittit volturcio. q's ad catilinā deferat: et est vsitatus dicendi modus: do tibi litteras ad antonū. i. mitto tibi litteras q's deferas ad antonū. Qui sim rē. Nōluit ponere nomē suū ne si forte littere intercepte fuissent nomē suū scriptum cognosceret. Vir: fortis. Etiam infirmor: nō solus a cūbus sed etiā a seruis si forte ita opus esse videbitur. Promptus māu vulgo dī becca leto dele mā. Insurandū: scriptū intellige aliter nisi dent insurandū. Ad hec nūc psequitur mandata que dedit his q' litteras portabant. Ad hec i. preterea. i. preter has. Dat lentulo et volturcio et legatis. Quo consilio rē. quia catilina repudiabat seruos ne videretur contra dignitatem facere si veller seruos ciuibus ro. imiscere. Cum ab senatu hostis. ob quaz causam iam nō potes tuam dignitatē tueri. Seruitia. i. seruos. naz seruitia pro seruis poni sepe videmus. Propi' videlicet ad vrbem. Dis rebus actis: nūc dicit quo consilio vsus fuerit consul cū hec omnia sibi nūciata essent. Dis rebus supra memoratis actis gestis. Constituta determinata diffinita nocte eūdi ad catilinam Ei. cuncta: quia allobroges cuncta pate ecerant Ei. Pretoribus nobis. Miluio pons est in vrbe. Per insidias: videlicet ipsa dilitescerent insidijs comitatibus societatem allobrogum. Aperit: declarat manifestat pretoribus. Cetera precepit: vt agāt pretores. Facto. i. facere. Permittit: vt hoc facere possent das sibi milites qui sibi parati essent ad imperium. Sine tu. sine motu: ne si hoc cognoscerent: per aliam viam profiscerentur. Collatis dispositis in ponte miluio. Occulte latenter ne sentirent.

nihil suspicantes dant cassius semet eo breui venturum pollicetur: ac puloante legatos ex vrbe profiscitur lentulus cum his. L. Volturcium quemdam crotonensem mittit vt. allobroges priusq; domum pergerent cum Lati. data atq; accepta fide societatem confirmarent. ipse volturcio litteras ad catilinam dat: quarum exemplum infra scriptū est Qui sim scies ex eo quem ad te misi curavt vir sis: cogita quem in locum sis progressus: et vide quid iam tibi sit necesse: cura vt omnium tibi auxilia adiungas: etiam infirmorū. Ad hec mandata verbis dat: cum ab senatu hostis iudicatus sit: quo consilio servitio repudiet in vrbe parata eē que iusserat ne cunctetur ipse propius accedere. His rebus ita actis constituta nocte qua profiscerentur cicero per legatos cuncta edoctus. L. Elalerio Flacco et L. proutino pretoribus imperat: vt in ponte miluio per insidias allobrogum comitatus deprehendant. rem omnem aperit cuius rei gratia mittebantur cetera vt facto opus sit: ita agant: permittit illi homines militares sine tumultu: presidijs collocatis: sicuti preceptum erat occulte pontem obsidūt.

Postq̃ ad id loci legati cum volturcio venerunt: et simul vtrinq̃ clamor exortus est galli cito cognito consilio sine mora pretoribus se tradunt volturci? primo cohortat? ceteros gladiosa a multitudine defendit: deinde ubi a legatis desertus est prius multa de salute sua prōptimum obtestatus est quod ei notus erat postremo timidus ac vite diffidens velut hostibus sese pretoribus dedit. Quib? rebus confectis. omnia propere per nuncios consuli declarantur. Ad illum ingens cura atq; leticia simul occupauere. Nam letabatur intelligens patefacta coniuratione ciuitatem periculis ereptam eē. Porro autem anxius erat. dubitans in maximo scelere tantis ciuib? deprehensis quid facto opus esset penam illorum sibi oneri impunitatem perdende reipublice fore credebatur. Igitur cōfirmato animo vocari ad se iubet Lentulum: cethegus Statilium Babiniū. Item quendam Tarracinensem: qui in Appuliam ad concitandanda seruitia proficisci parabat. Ceteri sine mora veniunt ceparius paulo ante domo egressus cognito indicto ex urbe profugerat cōsul Lentulū q̃ p̃tor ipse erat manu tenēs perducit. Reliquos cum custodibus in edem.

Concordie venire iubet. Eo senatum aduocat: magnaq; frequentia eius ordinis. Volturcium cum legatis introducit. Flaccum pretorem scriuum de litteris quas a legatis acceperat: eodem

Obsidiū occupant: dicim? et obsident et obsidūt: obsidēt et ob et se deo: obsidūt et ob et sīdo fīdis. Sicut erat preceptū a ci. ciuz Volturcio q̃ duxerat eos ad catilinam. Atroq; .s. a dextra et sinistra. Cohortatus ce. v3 ne timeant. s3 et ipi fortiter dimicēt cū hostiū multitudine que obsedebatur eos. Prompti nūb? prōptinus pretor cognitus erat hinc volturcio: ideo sperabat ab eo posse impetrare salutē. Obtestat? cum deprecatus esset multa. Qd ei erat not? q̃ cognoscebat eū diffidens vite. q̃ diffidebat se posse vita seruare in tāta multitudine: et etiā quia iam cōiuratio detecta erat. Propere: et tēplo cōfestim: cōsuli ciceroni. Nā letabatur declarat ereptā libertatem Anxius erat sollicitus et cura plenus.

Tantis ciuib? .i. deprehensis optimatibus ciuib?. In maximo scelere: videlicet in cōiuratione. Impunitatē: eorum. Prodende reip. ad prodendā rēpu. spectare. Igitur: quādoquidē ambiguus et anxius erat cicerō quid faceret vtrum penā ex perditis ciuib? sumeret: an eos impunitos relinqueret.

Cōfirmato animo: bene confirmato. nam primo incert? erat anim? ciceronis: vtrū puniret an nō: sed tandē animū confirmauit puniendos esse cōiuratores. Animo. .s. puniēdi eorū. Qui: cepari? Ad cōcitanda seruitia. .i. ad cōmouēdos seruos vt cati. aduersus reip. sequerētur. Ceteri vocati. .s. a cōsule. .s. lētul? cethegus Stati. Babini? sed ceparius rebus suis fuga consuluit. Cōsilio ciceronis. Cōsul lentulum: cōsul cicerō honoris gratia q̃ p̃tor erat manu cepit lētulū et ipsum in curiā introduxit Custodibus. .i. cū militibus armatis qui custodirent ne e manib? elaberētur. Edem: templū. Eo. .s. in ede cōcordie. Frequentia: multitudine. Eius ordinis. .s. senatorij Legatis: allobrogū. Pretorem urbanū. Scriuū: capsam vasculū ubi erāt lre recōdite. Lister q̃ b? iuratio patefiebat nā i his pti

nebat quomodo catilina admoneret q̄ oībus que iusserat in vrbe pactis ipse p̄pius cū exerci-
tu ad vrbe p̄ficisceret. De itinere: q̄ ex vrbe hoc tēpore p̄ficisceretur quid nā cū legatis babe-
ret. De lris: et qui nā sibi litteras dedisset. Aut qua de cā. s. habuisset id cōsiliū. Primo finge-
re: falso dicebat se iturū quidē fuisse extra vrbe ad catilinā: nō vt quicq̄ cōtra rēpu. ageret sed vt
videret quid nā catilina ibi facere cōstituisset. Alia: alias res de cōiuratione que false erant.

Postubi: p̄ postq̄. Dara fide: p̄
hoc est cū polliciti essent id sibi i-
pune futurū si verum aparuisset.

Aperit: admonet ostēdit. Acci-
tū vocatū. Eadē Ea. que vlti-
dicebat. Coarguit: cōiuncit gal-
li dissimulantē: negantē ea q̄ erāt
vera preter litteras quas dederat
ad catilinā. Portendit: predicti: si-
gnificari. Tribus cornelijs: de gē-
te cornelia. s. cine et sylle. Sibi. lē-
tulo: nā ipse quoq̄ de gente corne-
lia erat. Di duo. s. cinna et sylla an-
te fuerāt ip̄rio vr̄bis potiti se aut
nūc tertiu esse qui vr̄bis ip̄rio po-
tiretur. Fatatur: destinatū. Se
Lentulū. Preterea aliam ratio-
nē dicere solebat qua ostendebat
imperiu Ro. hoc tēpore sibi debe-
ri. Ab incēso capitolio: quemad-
modū cicero in libro de diuinatione
ne dicit incēsum est capitolium ex
illo incendio cognitū esse ab aru-
spicib⁹ post vigesimū annū bellū
ciuile futurū cū maxima ciuū per-
nitie: et bic iā erat vigesim⁹ ann⁹
ex quo capitoliu incensum fuerat.

Quē: vigesimū annū. Ex prodi-
gijs: que incēdio capitolij viderāt
cruēti fore: cruētantī oportere bel-
lo ciuili. Lris lectis: q̄ lētu. mit-
tebat ad catilinā. Sna signa. sua
figilla ipsi lētuli. Dēs senatores
Abdicatus ma. sit priuatus priua-
tura. nā abdicare p̄uare sig. magi-
stratu: hoc aut fecit senatus: q̄ cō-
tra dignitatē. p. ro. erat nec etiā li-
cebat in magistratu quēpiāz aiad-
uertere. Iter: preterea cēsint sena-
tus. Eeteri: cōiuratores cū ipso
Len. In liberis cu. in custodijs in
quibus seruabātur liberi hoīes: et
dixit hic ad dñaz custodie fuit. nā
seruū custodia est carcer: in cu. li.

i. in custodijs que cōueniant liberis be-
bis et nō seruis: hoc est domi seruarent apud ciuī. roma.
Lentulus traditur. Spintber: est cognomē: quia lentulus spintber vocatus est. Tunc: eo tē-
pore. Lethegus: traditur. Statilius traditur. Babinus: traditur. Nam is paulo p̄c. parente
sis est: nā is paulo ante q̄ ex vrbe fingerat vt ad catilinā se p̄ferret et ex itinere tract⁹ fuit Romā.

afferre iubet. Cloturcius interrogatus de itinere:
de litteris: postremo quid aut qua de causa consilij
habuisset. Primo figere: alia omnia dissimulare d
coniuratione. Postubi fide publica dicere iussus ē
omnia vti gesta erant aperit docetq̄ se paucis an-
te diebus a gabinio et a Lepario sociū accitum ni-
hil amplius scire q̄ legatos tantūmodo audire so-
litum ex gabinio. P. Antonium Seruiū yllam. L.
Clarguteium: multos preterea in ea coniuratione
esse. Eadez Balli fatentur. At lentulum dissimulā-
tem coarguunt preter litteras sermonib⁹ quos ille
hēre solitus erat ex libris Sybillinis regnūz Rōe
trib⁹ cornelijs portēdi Cinna atq̄ syllā atea: se ter-
tiu eē cui factū foret vr̄bis potiri. Preterea ab in-
cēso capitolio illū eē. xx. ānuz quā sepe ex prodigijs
aruspices r̄ndissent bello ciuili cruentū fore. Igit
plectis litteris. cū p̄c. oēs signa sua cognouisse nec
senatus decreuit vti abdicat⁹ a magistratu lentul⁹
itemq̄ ceteri in liberis custodijs haberētur. Itaq̄
lentul⁹. P. Lētulo Spiteri: q̄ tū edilis erat. Lethe-
g⁹. Q. Cornificio. Statili⁹. L. Cesari. Babinus

Interea plebs: nunc vulgi mobilitate ostendit quod prius letabatur quod Catilina bellum pararet eo quod res novas optaret: nunc vero quia Catiline res non processerant ex sententia: auctor belli erant erant: et precipue quod incedere urbem constituerant coniuratores. Nunc: valde. Mutata mentis: mutato proposito. Tollere: perextollebat. i. efferebat. s. laudibus. Erepta: liberata. Gaudium: mentis. Leticia: corporis. Alia facinorosa: ut sunt rapine cedesset: cum percriptiones. Prede. s. ad predam. Detrimeto. i. ad detrimentum. i. ad damnum. Fore: futura esse.

M. Crasso: Leparius: nam is paulo ante ex fuga retractus erat. **En.** Terentio senatori traduntur. Interea plebs coniuratione patefacta: que primo cupida novarum rerum bello nimis fauebat mutata mente Catiline consilia execrari, Ciceronem ad celum tollere: veluti urbs ex servitute esset erepta gaudium atque letitiam agitabant. namque alia belli facinorosa prede magis quam detrimento fore: incendiū vero crudele imoderatum ac sibi maxime calamitosum putabat: quippe cui omnes copie in usu quotidiano: et cultu corporis erat. Post eum diem quidam **L.** Tarquinius ad senatum adductus erat: quem ad Catilinam profisciscentem ex itinere retractum agebant. Is cum diceret se indicaturum de coniuratione: nisi fides publica data esset: iussus a consule qui sciret edicere eadem fere quam Volturcius de paratis incendiis: de cede bonorum de itinere hostium senatum docet. preterea se missum a **M.** Crasso: qui Catiline enunciat: ne cum Lentulus et Cethegus: alijque ex coniuratione deprehensi terrent: eoque magis properaret ad urbem accedere. Quo ceterorum animos reficeret: et illi facilius a periculo eriperentur. Sed ubi Tarquinius Crassum nominavit hominem nobilem maximam divitiis: summa potentia: alij rem incredibilem rati pars tamen verum existimabant, tamen quia in tali tempore

En. s. plebi. Omnes copie: omnes facultates. In usu quotidiano: quia indies opere manuum suarum vivunt. Cultu corporis. s. in vestibus. Post eum diem: quo coniuratores sunt traditi cum in custodiis servandi. Quē. **L.** Tarquiniū. Agebant: dicebant. Fides publica esset data: si permissum fuisset publice. id sibi fraudi non esse: quod de coniuratione sciret in usus est. De paratis incendiis: ut in duodeci precipuis locis urbis Romae incendiū pararetur. Ede bonorum: ut Cicerone et ceteri cives interficerentur. De itinere hostium: ut Catilina cum hostibus ad urbem veniret. Preterea: edocet.

Terrentia proposito remouet: eo quod deprehensi essent. Eo tanto magis quam erant deprehensi. Quo. i. ut reficeret quia perterriti erant cum illi principes coniurationis capti essent. A periculo enim. ut Lentulus et Cethegus et ceteri deprehensi qui erant a periculo cedis liberarentur ab eo periculo quo deprehensi in custodiis habebantur. Sed ubi Tarquinius: prolepsis est ordo erit hoc modum omnes clamabant indicem esse falsum. Ubi postquam Tarquinius. Alij rati clamabant indicem esse falsum. Pars clamabat indicem esse falsum. Nominant Crassum: Crassi nomen dixit. Nominem non nobile genere natus erat nam patricius fuit Crassus. Quia summis divitiis: quia ditissimus fuit Crassus adeo ut dives Crassus appellatus sit. Potentia summa: quia potens fuit Crassus: nam eo tempore tres potentissimi fuerunt in urbe Romae. scilicet Crassus Pompeius et Caesar. Rati: arbitrati. Et fit quis. In tali tempore periculoso.

Tanta vis tanta potentia. Eragitanda: et acerbanda de falsitate de huius indicibus. Obnoxii: obligati. Referatur: referre in senatu est quod veneti dicunt partem ponere. Consulente: consultante. Referente: de eare cicerone. Frequens: ex maiori parte. Potestate: scilicet dicendi. Indicare: aperire et mentitus falso dixisset. Erant eo tempore. superius scripsit Sal. quomodo decretum est Tarquinium falsum esse indicem quod crassum nobilissimum virum maxima potentia atque maximis copiis prestantem non minasset: hanc autem dixit causam cur nominaverit in coniuratione crassus Tarquinium eo tempore quo ista gesta sunt. Iudicium illud: scilicet Tarquinium. Machinatum est: fictum iniectum atque fabricatum. Apud Antonium qui fauebat coniurationi. Nam Antonius volebat saluos esse coniuratores. Quo facilius: ut facilius. Appellato crasso: nominato crasso coniurationis consilio. Societatem periculi. cum in eodem periculo esset crassus quo ceteri coniuratores. Tegeret: defenderet. Reliquos: ceteros coniuratores. Potentia illius crassi. Agebant: dicebant. Patrocinio defensione contulerit reipublicam. Immo nominari fecit. Et ipsum crassum: et huius sententiae etiam fuit crassus quod hanc invidiam contra se factam esse crederet. Ego: salusti. Predicantem: dicentem. Contumeliā: iniuriam. Sed iisdem temporibus: videlicet hoc loco quasi defendere ciceronem. Sa. dicit. n. non videtur verisimile falso a cicerone accusatum fuisse cum nobilissimi romani ciues eum nulla conditione inducere potuerint ut cesarem in coniuratione falso nominari facerent. Qu. catu. L. Piso nobilissimi romani. Precibus: suppliciter agendo. Gratia: id est favore quo plurimum valebant. Precio: id est ostendendo premia. Alium indicem: vel turcium vel Tarquinium. Uterque: scilicet piso et catullus. Piso: ostendit iniurias quibus affecti erant a cesare. Oppugnatus est: damnatus est a cesare pecuniarum repetundarum. Ea verba que pertinent ad accusationem vel defensionem vel absolutionem: cum genituo construuntur vel cum ablativo ut damnatus furto: oppugnatus repetundarum: absolutus adulterii. Propter cuiusdam transpadani supplicium: quod piso cum perfectus esset in gallia transpadana quendam gallum transpadanum iudicio iniusto condemnavit et accusatus est postquam magistratu se abdicavit: ut reus qui satisfacere deberet iniuriis sibi illatis iniuste ab eo. Cesar iudicio pisonem oppugnavit et obtinuit ut convinceret iniuriis illis satisfacere sed reus propter pecuniarum repetundarum dicebat. ille qui sociorum pecunias expilasset: accusatus satisfacere debebat quod iniurio

tanta vis hominis magis lenienda quam eragitanda videbatur plerique crasso ex negociis privatis obnoxii: proclamant indicem falsum esse: de quo eare postulant uti referat. Itaque consulente cicerone frequens senatus decrevit. Tarquinium indicium falsum videri. Eumque in vinculis retinendum: neque amplius potestatem faciundam nisi de eo indicaret cuius consilio tantam rem esset mentitus. Erant eo tempore quin existimarent indicium illud a. P. Antonio machinatum quo facilius appellato crasso per societatem periculi reliquos illius potentia tegeret: alij tarquinium a cicerone immissum agebant: ne Crassus more suo suscepto malorum patrocinio rem publicam conturbaret. Ipsum Crassum ego postea predicantem audiui tantam illam contumeliam sibi a cicerone impositam. Sed iisdem temporibus. Q. Catulus et L. Piso neque precibus: neque gratia: neque precio ciceronem impellere potuerunt uti per allobrogas: aut per alium indicem. Cesar falso nominaretur: an uterque cum illo graves inimicitias exercebant. Piso oppugnatus in iudicio repetundarum propter cuiusdam transpadani supplicium iniustum: Catul.

se subripuisset sed abusive tñ re² inuiriari dñ q̄ accusat² satisfacere dñ inuirijs vt hoc loco. Incen-
sus. s. erat. Pōtificat². s. maxim²: cū Catul. & cesar cōpetitores essent in pōtificatu maximo q̄ prē-
erat oib² tēplis sacris et etiā oibus sacerdotib²: catull² aut iā grādi etate auctoritate maxima re-
bus gest² pualēs supatus ē a cesare adolescētulo qd catullo fuit molestissimū. Nā cesar adeo am-
buerat populū Ro. largitionib² & pēib² q̄ die petitiōis domo discedēs matri dixerat: vel me pon-

tificē hodie videbis vel mortuum

Maximis honorib²: edilis. Pre-
tor: consul fuerat La. Discesse. ex
cāpo martio. Opportuna: cōmo-
da ad psuadendū hūc participem
cōiuratōis. Is ce. Egregiat² excel-
lēti quadā liberalitate ai munerib²
maxis q̄ populo distribuerat.
Nā cōstat cesarē populū Ro. acce-
pisse cōmūo. Ipse. s. piso & catul-
lus. Cōflauerāt: fecerāt. Inuiri-
am: odiū. Illi cesari. Circuēdo si-
gillatim: quō cōflauerāt. s. Circuē-
do ābiendo. Singulati: p singu-
los. Ventiēdo: falso dicēdo vñ
facinora cesaris. Que audisse di-
co. Nā falso dicebāt cū Volturci²
et allobroges de cōiuratione nar-
rarent dixerūt & hui² cōiurationis
participē esse cesarē. Impellere:
cōtra cesarē. Ede templū concor-
die vbi senat² frequēs habebatur.

Circū locū stabāt armati: ne vis
aliqua senatū et cōsul. i. ferret. Nā
q̄ ci. timebat ne cōiuratores in se
atq̄ in senatū imperiū facerent ar-
matos milites sp̄ secum habebat.

Seuipulso. Periculi magnitu-
dine: q̄ viderāt in q̄to piculo res
pu. eēt per hos cōiuratores. Vo-
bilitate: i. ientate quadā ai. Quo. i.
vt. Studiū: volūtas. Clarius:
manifest² et nobil². Gladio: cū
gladijs. Egredienti. e. scenā: ita
fuit. Nā cū cesar egredere² hi eq̄-
tes q̄ credebāt eū cōiurationis eē
participē ppter verba pisonis et
catuli irruerunt in eum et Li. peri-
culum videns saluti cesaris com-

ex petitione pontificatus odio incēsis q̄ extrema
etate maximis honorib² vsus ab adolescētulo ce-
sare vietus discesserat: res aut opportuna videba-
tur. q̄ is priuati egregia liberalitate: publice maxi-
mis muneribus grandē pecuniam debebat. Sed
vbi consulē ad tantū facinus impellere nequeunt:
singulatim circuendo atq̄ metiendo que se ex Clol-
turfio aut Allobrogib² audisse dicerent: magnam
illi inuidiam cōcessauerāt vsq̄ adeo vt illi equites
Romani: qui presidij causa cum telis erant circum-
edē concordie seu periculi magnitudine seu animi
mobilitate impulsī: quo stadium suum in rempu-
blicam clarius esset. Egredienti ex senatu cesari
gladio mīnitarētur. Dum hec in Senatu aguntur:
et dum legatis Allobrogum: et. L. Volturfio con-
probato eoz indicio premia decernūtur: liberti et
pauci ex cliētib². Lētuli diuersis itinerib² opifices
atq̄ seruitia in vicis ad eū eripiendū sollicitabant

pletus est eum: ita vt equites cesarem vulnerare nō possent: nisi ciceronem prius transfixissent:
et hoc modo eum ex curia deduxit incolumen hec que supradicta sunt. Volturfio: eo q̄ data
sibi fide publica de cōiuratione patefacerat que sciret. Comprobato indicio: videlicet q̄
verum esset. Liberti. i. serui lentuli: qui ab eo facti fuerant liberi: & ideo ob tale beneficiū pieta-
te commoti studebāt eum ex periculo eripere. Ex cliētibus: clientes sunt qui in defensio-
nis tutela constituūtur: patroni sunt qui defendunt. Diuersis itineribus: in vias quia et liberi
et clientes: aliq̄ in alios vicos diuisi ibant sollicitando opifices ac seruos. Ut lentulus impe-
tu. facto ex custodijs eriperetur. Sollicitabant: scilicet premijs et pollicitationibus.

Opifi. dicuntur illi qui opere manuū suarum vitā sustēant: & ab ope faciēdo dicti sunt opifices

d. iij

Eripiendū: liberandū. Precio: premijs et qz ita cōsueuerant liberti eos idoneos eē ad hāc rez ingens p̄mū pollicebātur h̄mōi facinorosis et p̄ntiosis hoibus si h̄ez suū de custodia liberassēt.

Lethbeg. illi sua sp̄ote mōuebātur ad eripiendū lentulū d̄im suū: sed lethbeg? se aliter habebat nā et. Exercitos in h̄mōi rebus. Grege facto. i. multitudine facta. Irrūpi. i. vi ingredirentur ad eū et eo mō e custodijs eriperēt. Ea parari. v3 vum parari a lentulo et lethbego vt liberaretur a custodia. Dispositis p̄sidijs: dispositis militibus armatis circa e des vbi erant cōiuratores. Mō uebat: postulare videbatur. Re fert: rogat senatū. Sed nos: sed q̄uis refert quid videret faciendū esset de his tū senatus decreuerat aū eos cōtra rēpu. fecisse. Quod eo: qz pro qz. De lucio Erasso: qui nō in vrbe nec in custodijs erāt s3 ipi ex vrbe profugauerāt ergo hac conditione consultabāt qd faciendū eēt si deprehēsi fuissent. O rō ne Cesaris que sequit. s. que icipit oēs hoies et. Itur pedib? in sententiā qz dicebat princeps senat? cū due erāt snie v3 vna suadēs. a lia dissuadēs que hāc suadētem sequitur eat in dextrā: qui illā dissuadentem seqtur in sinistrā et ille q in dextraz: aut in sinistram fuisset pedib? re in siniam dicebat. Nā qz erat maxima multitudo senatorum magnum spaciū cōsumptum esset si singuli siniam suā dixissent sed eo mō breuiter explebatur cōsultatio. Abditis p̄sidijs. si locis opportunis ne aliq tueri possēt. s. vis et perturbatio. Sed ce. sed qz dixit de orōne cesaris ostendit que nā fuerit ei? orō.

Omnis hoies. Ab odio iā odiū qd hēt p̄ reū nō iunt v̄itatē discernere: qz odio v̄et cōiuratores nō recte iudicabūt de his igit cauedū ē vt pp odiū iudicetis: s3 ppter iusticiam. Amicitia. Nā gr̄a moti homines et fauore iudicare solēt cōtra iusticiā rectum. Ira: referas ad odiū. M̄ia: referas ad amicitiam nam odio irascimur. Verū: veritatē illa supra memorata. s. odiū: irā: amicitia: atqz m̄ia. Officiūt. nocent in indicādo. Quisq̄ oīum nemo. Libidini: voluptati sue. V̄sui: vtilitati: nemo est qui aio suo morē gerere possit: vtilitatē publicā sequat. Vbi: qm in

Parti esquirebant duces multitudinum: qui precio rempublicaz vexare soliti erant. Lethagus per nuncios familiam atqz libertos: electos suos et exercitos orabat in audaciā. vt grege facto cum telis ad se irruperent: Cōsul vbi ea parari cognouit dispositis p̄sidijs: vt res ac tēpus monebat cōuocato senatu refert quid de his fieri placeat: qui in custodia traditi erant. Sed paulo ante frequēs senatus iudicauerat eos cōtra rēpu. fecisse. Tūc. D. Junius Sillan? primus sententiā rogatus qz eo tēpo re consul designat? erat. De hīs qui in custodijs tenebātur: et p̄terea de. L. Cassio. P. Furio. P. Umbreno. Q. Annio si deprehēsi foret supplicii sumēduz decreuerat. Itqz postea p̄motus orōne. L. Cesaris pedib? in siniam Liberii Neronis se iturū dixerat: qz de ea re p̄sidijs abdicatis referendū cēsuerat. Sed Cesar vbi ad eū ventum est rogatus a cōsule siniam huiuscemodi verba locutus est.

Omnis hoies. Patres. Cōscripti qui de rebus dubijs consulant ab odio: amicitia: ira: atqz misericordia vacuos esse decet. Naud facile animus veruz prouidet vbi illa officiunt neqz hominum quisqz libidini simul et vsui paret. vbi intenderis ingenium va

tenderis:ingeniū ad odiū:valet ad damnandū:si vero ingeniū intenderis ad misericordiā valē
ad absolutionē. Intenderis:intentum habebis:ubi quādo intenderis ad aliq̄ rem q̄ intensus
fuerit et non erit inflexum ab aliqua passione:v3 neq̄ ab odio neq̄ a misericordia. Na. suas
proprias habet vires nec sibi ab hmoi auferuntur et ob cā rem recte iudicare poterit sed firemif
sum fuerit ingeniū et inflexum aliqua passione raro recte iudicabit. Possider:ingeniū. Ea li.

let.Si libido possidet ea dominatur:magna mibi
copia est memorandi. Patres cōscripti quin reges
atq̄ populi ira aut misericordia impulsī male con
suluerint. Sed ea malo dicere que maiores nostri
cōtra libidinē animi sui recte atq̄ ordinate fecere.
Bello Macedonico: q̄ cū rege Perse gessimus
Rhodiorū citas magna atq̄ magnifica:q̄ Po. Ro.
opib⁹ creuerat: infida atq̄ aduersa nobis fuit. Sed
postq̄ bello cōfecto de Rhodijs cōsultū ē maiores
nri ne q̄s diuitiarū magis q̄ iurte cā bellū ceptus
diceret:ipunitos eos dimiserūt. itē bellis punicis
omib⁹:cum sepe Carthaginenses in pace et per
inductas mltā nefaria facinora fecissent: nunq̄ tñ
ipsi per occasionē talia fecere magis quod foret di
gnū se q̄ quod i illos iure fieri posset q̄rebāt. b itē
vobis puidendū ē. P. L. ne pl⁹ apud vos valeat.
P. lētuli ⁊ ceteroz scelus q̄ vīa dignitas:ne ma
gis ire vestre q̄ fame consulatis. Nā si digna pena

id est appetitus animi. Anim⁹:
ingenium. Magna copia: nūc
incipit vti insinuatione:quia rem
pro re ponit pro cōiuratione pōit
externarum ciuitatū defectionē.

Recte: iuste et honeste. Ordie:
modesto quia ordo precipue ver
satur in modestia. Bello mace
per exēpla probat qd̄ dixerat: ne
q̄ non posse simul eos parere libi
dini et vtilitati sue: dixit enim ⁊c.

Bello macedonico vere in qua
omissis que alij reges ⁊ ppli incō
sulte fecerint. ea dicam q̄ maiores
nri modeste et ordinate fecerunt.

Ma. bel. qd̄ cōtra macedones ge
stum est. Lū gessere p̄sa. Sinus
quō extra ordinem paulus emili⁹
in eā prouiciā impator: missus de
belitauit hostes et regem ip̄m p̄
sam in triūpho romā duxit. Rhod
diorū:rhodos insula est et in ea ci
uitas eiusdē nois:magna amplā:
magnificap̄potens. Infida p̄
fida. diuersa: cōtraria. Bello. i.
macedonie rege perse victo. Lō
sultum de rho. quid nā placeret fi
eri de rhodijs qui defecerāt ad ho
stes. Bellis. p. sicut videri pōt
apd̄ Li. Per inductas:cū inducie
esset inter romanos et penos:car
thaginēses classem romanā inua
sere. et partem ei⁹ maris summis
erunt:partem aut̄ aliam traxerūt
et romanos legatos verberib⁹ ce

dere ausi sunt:et tamen cum legati cartaginēses venissent ad Scipiones eos reliquit intactos
sed cum legatis romanorū eos romam misit:senatus simul romanus eos cartaginem tutos re
misit:Quod etiā Valerius li. vi. de fide pub. tāgit. Speciosa illa quoq̄ romana fides ingenti pe
norum classe circa sicilia deducta:duces eius fractis aīs cōsilia petende pacis agitabāt. Quorū
bamilear tre se ad consulem negabat audere: ne eodem modo catbene sibi inicerentur quo ab
ipsis cornelio asine fuerant iniecte. Danno autem certior romanī animi existimatio: nihil tale
timendum ratus marina cum fiducia ad colloquium eorum tetendit:apud quos cum de fide bel
li ageret et tribunus militum ei dixisse posset illi merito enenire quod cornelio accidisset:uterq̄
consul tribuno tacere iussit:isto inquit metu. Danno fides ciuitatis nostre te liberat:claro fece
rat tantum hostium ducem vincere potuisse:sed multo clariores fecit voluisse. Aduersus eosdez
hostes parem fidem iniurie legationis tuendo. P. L. exhibuere. Occasionem:per opportunita
tem:q̄ perfidia hostium sibi dederat. Quid se dignum fa. quia ad dignitatem suam pertineret
hoc item videlicet vt sitis attentiores ad salutem coniuratorum q̄ ad obseruandum quid ipsi cō
miserunt. Ire vestre consulatis:ne magis iram vestram expleatis. Nam si tanta pena reper

Coniuratio

retur quia fuit magnitudo scelerum suorum. Nouum con. scilicet ut non stetur legibus: sed alia maiora supplicia inueniantur. His com. filijs. Parua sunt legi. nam leges non permittebant cuius romanam virgis cedi nec capite puniri: sed si deprehensus esset: perpetuo carere teneretur: sin autem extra urbem fuisset ita ut deprehendi non posset exularet. Rapi ad est stupra ri Dari: scilicet stupra et adulteria sed per deos obsecro vos. o. p. c. Quoniam est ad quid illa oratio est in qua crimine et scelera coniuato rum nonnulli exaggerare voluerunt an uti: an illa oratio amplificans scelera coniurationis timuit. Ad id infectos: iratos et insensos. Tanta res atque tam atrox: cuius ironia legendus est qui re non mouetur multo minus verbis mouebitur atrox seu. Sue iniurie: proprie erant iniurie omnium senatorum eo quod contra rempublicam suam coniuratio facta erat. Eas iniurias suas. scilicet grauius passim sunt iniurias quam equum fuerat. Alijs a li. vlciscendi iniurias nam priuati homines possunt iniurias grauius vlcisci quod potentes facere non possunt nisi cum ignominia maxima. Demissi in ob. id est in humiles homines in humili et ignobili loco positi. Si quid iracundum de. id est per iracundiam alius quod crimen fecerunt. Alii vi. viuunt. Fama in fortu. pares. fortuna est humilis: ergo fama est obscura et ignobilis. In mari. for. prepositi exornatio magno impetio: id est in locupletis et nobili prestantissimoque fortune statu positi possunt pauca licenter facere ipsis namque neque odio quicquam facere licet. Studere: quantum ad gratias. Odisse: quantum ad odium. Equidem ego sic existimo: quia occurrebat quod senatores dicere possent: ergo o cesar existimas nos supplicio esse afficiendos ne crudeliores existimemur potius quam

pro factis eorum reperiretur: nouum consilium approbo. Si magnitudo sceleris omnium ingenta exuperat: his utendum censeo: que legibus comparata sunt. Plerique eorum qui ante me sententias dixerunt: compositae: ac magnifice casum Reipublice miserati sunt qui belli scintilla esset que victis acciderent enumerare: raptae virgines: pueros: diuelli liberos a parentum complexu: matres familiarum pati que victoribus collibissent. Pbana atque domos spoliari: cedem incendia fieri. Postremo armis cadaueribus cruore atque luctu omnia compleri: sed per deos immortales: quo illa oratio pertinuit. An uti vos infestos coniurationi faceret: scilicet quem res tanta atque tam atrox non permouet: eum oratio accendet: non ita est: neque cum mortali in iniurie sue parue videntur multi eas grauius equo habuere. Sed alia alijs licentia. P. L. qui demissi in obscuro vitam agunt. si quid iracundia deliquere pauci sciunt fama atque fortuna eorum pares sunt: qui magno imperio preediti in excelsa etatem agunt. Eorum facta cuncti mortales. Ita in maxima fortuna minima licentia est: neque studere: neque odisse: sed minime irasci decet. Que apud illos iracundia: dicitur ea in imperio superbia atque crudelitas appellatur equidem ego sic existimo prescripti omnis cruciatus minores quam facinorosi illeum esse. Sed plerique mortales. Postrema meminere et omnibus impijs sceleris eorum obliti di

instituit illud cesar. Postrema co. quia non tam scelera eorum considerauere quam pe-
nam exaggerauerunt. postrema id est penas; nam primo dicitur de crimine; deinde de supplicio
agitur. In omnibus impijs id est omnibus contra patriam arma ferentibus quia impijs di-
citur in deos; parentes: in patriam paulo seu quam esse decebat. Decium sillanum: et quia mi-
li clari viri de pena differuerunt: vult se beniuolum reddere his qui de pena disputauerunt: et in

primis Decio sillano qui acerrimus fuerat in hoc. Fortē: animo

Strennuū: corpore. Tanta re: id est tanti momenti re. Gratia: optus ad studere. Aut inimicitia: optum ad odisse. Eos id est tales.

Eam modestiam id est talem ut nihil gratie: nihil amicitie ca faciat. Quid in tales homines. et ce-
tera per parentibus lege. Nam profectos: superius excusabat syl-
lanum q̄ diceret talem virum tā-
q̄ modestum aut odio aut gratia sententias dixisse: ut supplicio ca-
pitali animadueteretur in conu-
ratores ergo nunc dicit: si neq̄ o-
dio neq̄ gratia dixisti: aut metus
aut iniuria te dicere coegit. Naz
vere inq̄: neq̄ odior neq̄ iniuria
dixisti: q̄ bec duo te dicere coege-
runt ut metus et iniuria. Nouus
genus pene de nouo genere sup-
plicij indicare ut neq̄ capite puni-
antur. De timore: neq̄ timebas
ne si dimittantur hi aliquod peri-
culum immineat. Inimiam: quā
in republica facere voluerunt.

Supernacaneum: superfluum nō
est opus ut metuas. Diligentia
clarissimi beniuolentia captat ab
auditorē videlicet a consule quem
prudentissimum fuisse dicit in de-
fendenda republica: nam ut ait ci-
cero quotienscūq̄ datum fuerit ut
beniuolentie aliquid comparem?
ab auditoribus quod facit hoc lo-
co cesar. Viri: scilicet Ciceronis
consulis. De pena possum: quod
pertinet ad iniuriam coniuratio-
nis ut quemadmodum magna fla-
gitia commiserunt ita magno sup-
plicio asserantur. Erumnarum:
miseriarum. Requiem: finem.

Non cruciatum: non penam esse
licet post mortem. Lure: videlicet tristitie: nam cura generatur ex tristitia. Et prius verberi-
bus: ut prius ipsi verberibus cederentur. deinde cesi necarentur. Animadueteretur in eos: ut
prius punirentur: nam animadueteretur in aliquem est punire aliquem. An non addidisti. Lex
portia: lex quam Portius Lato tulerat. ne liceret ciuem Romanum verberibus cedi.

ferunt de pena: si ea paulo seuior fuit. D. Syllanus
virum fortem atq̄ strennuum certe scio que dix-
rit studio reipublice dixisse: neq̄ illum in tanta re
gratiam: aut inimicitias exercere: eos mores: atq̄
modestiam viri cognoui. Eterum sententia eius nō
videtur mihi crudelis. Quid enī i tales homines
crudelē fieri potest sed aliēa a republica nostra sen-
tentia videtur. Naz profecto aut metus aut iniuria
te subegit Syllane consulem designatum gen^o pe-
ne nouum decernere. De timore baud supernaca-
neum est differere: cum p̄sertim diligentia clarissi-
mi viri consulis tanta sint p̄sidia in armis. De pe-
na possus e quidem dicere id quod res habet in lu-
ctu atq̄ miseris mortem erumnarum requiem nō
cruciatum esse. Eam cuncta mortalium mala dis-
soluere: ultra neq̄ cure: neq̄ gaudio locum esse.
Sed per deos immortalis: quamobrem in sen-
tentiam non addidisti uti prius verberib⁹ in eos
animadueteretur: an quia Lex Portia vetat:

Et alie leges. Item de condemnatis ciuib⁹

mortem causa inuentam et possum dicere eam mortem. Dissoluere: delere. Ultra: ulterius: sci-
licet post mortem. Lure: videlicet tristitie: nam cura generatur ex tristitia. Et prius verberi-
bus: ut prius ipsi verberibus cederentur. deinde cesi necarentur. Animadueteretur in eos: ut
prius punirentur: nam animadueteretur in aliquem est punire aliquem. An non addidisti. Lex
portia: lex quam Portius Lato tulerat. ne liceret ciuem Romanum verberibus cedi.

Conjuratio.

An nō addidisti vt cederentur verberibus. In homines: cōtra homines. Sin. pro sed si non addidisti vt verberaretur prius. In minore negotio: seruasti legem. In hoc q̄ cēnsisti: ciues romanos nō esse verberibus cedēdos. sed fecisti cōtra legem q̄ cēnsisti esse necādos qd̄ contra leges est. In minori neg. i. in verberando. In maiore. s. i. necādo. Paricidas in eos qui rēpu. perdere voluerūt. Tempus reprehendet: et tēpus significat statū tēporis. Fortunae: casus: q̄a reliquis incidet casus in quo hoc reprehendi poterit. Dies cum femini generis est: significat longitudinem temporis. Libido: voluntas. Moderatur libido gentibus. i. gentes regit atq̄ gubernat Illis. s. coniuratis. Quid in alios: bonum est supplicium ex cōiuratis sumere: sed cauendum est: ne malum exemplum inde oriat̄.

Ignaros legum et iudiciorum.

Quis bonos: non bonos. Non unum exemplum: quid cōtra leges factum fuerit. Lacedemonij. superi⁹ narrant quomodo cesar ad confirmationem sue orationis veniret: nūc dicit omnia mala ex bonis principijs venisse. hoc idēz cauendum esse hoc tempore dicit. vt si consul dānatos necauerit ciues ad exempla huiusmodi rei cum imperij ad malos perueniret ciues bonos et reipublice amātissimos videbunt necari pro arbitrio suo.

Lacedemonij: nunc vero exemplum ponit ciues quod supra dixerat. videlicet a bonis iustis mala exempla semper profecta fuisse.

Deiunctis atthemensibus: diu bellum fuit inter atthemenses et lacedemonios et magne clades vltro citroq̄ acceptae sunt: tandem lacedemonij superauerunt atthemenses quibus deiunctis triginta praetores creauerunt qui reipublice administrationem haberēt: qui postea in totidem tyrannos versi sunt.

Tractarent. s. triginta viri. Omnibus iniisum: qui odio totius ciuitatis erat persequendus. In dānatus. i. in dicta causa: anteq̄ cause dictio daretur et ille indēnatus dicebat̄. Ea. s. re q̄ pessimi ciues et iniisum oībus tollerentur. Paulatim: sensim. Licētia. i. q̄ firmato ip̄e. to iā sibi oīa licere itellerent. Iuxta bonos et malos. i. sine discrie bonos et malos iterficiebat̄. Iuxta: eq̄litr̄. Libidiose: p̄ libidine et voluntate sua. nā libido voluntas dī. Ciuitas: lacede. Opprēsa fuit: i. ē subiecta et obnoxia bis triginta p̄toribus.

nō animam eripi: sed exilium permitti iubent: an quia grauius est verberari quam negari? Quid autem acerbum baud nimis graue est in homines tanti facinoris conuictos? Sin q̄ leuius est: qui cōuenit in minore negotio legem timere cum eam in maiore neglexeris. At enim quis reprehendat id quod in paricidas. R. P. decretum erit: tempus: dies: fortuna. cuius libido gentibus moderatur: alius merito accidet quicquid euenerit. Eterū vos P. E. q̄ in alios statuatis considerate. Omnia mala exempla ex bonis rebus orta sunt. Sed vbi imperium ad ignaros. aut minus bonos peruenit non unum illud exemplum ab dignis et idoneis ad indignos et nō idoneos transfertur. Lacedemonij deiunctis Atthemensibus triginta viros imposuere qui rēpublicae tractarent. Hi primo cepere pessimum quēq̄ et oībus iniisum indēnatum necare: Ea populus letari et merito dicere fieri. Postubi licētia paulatim creuit iuxta bonos et malos libidinoſe iterficere: cetos metu trere. Ita ciuitas seruitute opprēsa:

Stulte leticie: quia stulte letata fuerat perpeffa est penas. Nostra memoria: nunc probat exē
plis domesticis quod superius pposuit: nota est discordia ppli roma. que fuit inter Syllam et ma
riū qui fauorē predictorū ciuū factus est consul et Sylla cum suis cōplicitibus ex vrbe depulit
et huius marij partes fouebat Damasippus quidē romanus ciuis perditus: sed postq̄ Sylla re
cuperatis viribus in vrbe redijt hunc Damasippū et alios seditiosos ciues interfici iussit et bec

omnia pplis romanis laudabat s̄
re. Quis nō factus re. q. d. lauda
bant oēs. Nostra mēoria. nostra
etate quod meminisse possumus
et alios huiusmodi seditiosos qui se
cuti fuerant marij partes. Sce
lestos. sceleratos et factiosos: qui
conspirauerant in rempublicā est
factio et malorū conspiratio. Se
ditionibus: discordijs. Exagita
uerant: turbauerāt. Māgne cla
dis initium. nā a seditiosis et per
ditis ciuibz ad bonos et reipubli
ce amantissimos vel studiosos syl
la trāsiuit. Dabat operaz. s. sylla.

Uti romanus ciuis qui posside
rāt aut domū: aut villam: aut vas
aut vestimentum. In numero p
scriptorum: proscripti ciues erant
bi qui cū nomina eorū in foro ex
posita essent interfici poterant a
quocūq̄. Illi quibz mors damas
ippi re. i. qui morte damasippi le
tati fuerāt eadē morte paulo post
ipsi peribant. Prius finis ingulādi:
non prius factus est modus ciuū
interficiendorū q̄ oēs syllani mili
tes sūt locupletati. Replemt: re
plere est plusq̄ satiare. Atq̄ ego
hec nō in marco. respondet Cesar
obiectio: quia dicere posset ali
quis sub eo consule res geritur vt
nihil tale verendum sit confirmat
illud cesar: sed certe poterit esse p
spiciendum. Multa et varia in
gema: cum diuersorum ingeniorū
natura sint homines i vrbe roma
na. Ubi hoc ex. scilicet q̄ Mar.
Tu. L. claudio ciues necare cōtra
legem etiaz si seditiosi fuerint per
decretum senatus: quia decreto se
natus hoc sibi commissum fuerat

Eduerit: et strinxerit. Statu
et: modū quis imponere poterit
perdito ciui qui ad imperium pue

stulte leticie graues penas dedit. Nostra memoria
victor Sylla cū Damasippum et alios huiuscemo
di qui malo Respublice creuerant iugulari iussit.
Quis non factum eius laudabat homines scele
stos factiosos qui seditionibus Respublicam ex
agitauerant: merito necatos aiebant. Sed ea res
māgne initium cladis fuit. Nam uti quisq̄ domū
aut villam: postremo vas aut vestimentum alicui
concupiuerat. dabat operam ut is in proscriptorū
numero eēt. Ita illi quibus Damasippi mors leti
cie fuerat: paulo post ipsi trabebantur: neq̄ prius
iugulandi finis fuit: q̄ Sylla omnis suos diuitijs
expleuit. Atq̄ ego bec non in. Mar. Tullio neq̄
bis temporibus vereor. Sed in magna ciuitate
multa et varia ingenta sunt. Potest alio tempore
alio consule cui item exercitus in manu sit aliquid
falsum pro vero credi: vbi hoc exemplo per sena
tus decretum consul. gladium eduxerit. quis illi fi
nez statuet. aut q̄s moderabitur Maiores nostri
Pres cōscripti neq̄ cōsiliij neq̄ audacie vnq̄ egue
re: neq̄ illis superbia obstabat: quominus aliena

nerit. Quis moderabit: quis gubernabit et ptatē eius cōsulis hoīs perdit. Maiores nostri: p
git Cesar suā orōem expedire vbi pbare intēdit nō eē nouū consiliū de integro faciendū. v3 vt
multata supplicia sumātur de noxijs: et pbat cōsuetudine maiorū dicit. n. re. Maiores nri: quū
bac rēp: constituere. Neq̄ cōsiliij: et ppea si hoc vidissent reipu. vtile eē illd cōstituisent. Neq̄

Coniuratio.

Illis super. ob. quo minus non hac superbia atq; arrogantia inducti sunt maiores nostri q̃ aliēa
 constituta spernerent: si modo probauissent. Quominus id est vt non. Probat optima. Erma
 atq; tela. probat illud exemplis. A samnitibus: eodem genere armorum utebantur romani quo
 samnites. Pleraq; insignia a tuscis: videlicet sellam currulem: lictores duodecimq; fasces.
 Abiud est in quocumq; loco. Idoneum: aptum ad conseruationem reipublice seu socij seu be-
 stes id institutum habuissent: illi
 continuo sumebāt si modo dignū
 imitatione visum fuisset. Stu-
 dior: diligentia. Imitari: scilicet
 bonos. Homs: illis. Mallebāt
 magis volebant. Eodem illo tē-
 pore: quo supra mēorata sumpse-
 runt ab alijs. Animaduertebant
 in ciues: id est puniebāt ciues vir-
 gis tantummodo: non capitali pe-
 na. Condemnatis: scilicet capita-
 li crimine. Summum supplicij:
 quod erat vt virgis cederentur.
 Factiones: conspirationes malo-
 rum. Lepere circumuenerid est
 fraude opprimere: quia circumue-
 nire est fraude et dolis aliquem ac-
 cipere. Innocētes: id est bonos.
 qui nullo crimine erant damnan-
 di. Tunc lex porcia quia impro-
 bi ciues plerumq; puniebant bo-
 num contra ius et fas. Quibus
 exilium: ergo prohibituz est ciues
 roma. virgis cedi et multo magis
 securi. In primis: precipue potis-
 simum. Quominus: vt non. Nō
 modo con. videlicet ne iubeas cō-
 furatores qui ciues sunt necari.
 Hanc causaz videlicet quia in po-
 testate erant perniciosi ciues ani-
 maduertebant in bonos ciues.
 Profecto virtus: alia ratio est. In
 illis: scilicet maioribus. Qui ex
 paruis: nam cum nihil preter me-
 ria romana haberēt: que Romu-
 lus condiderat imperiuz totius or-
 bis terrarum pepererunt. Be-
 ne parta: bene acquisita: bene cō-
 parata. Placet: dicet aliquis pla-
 cet tibi o iuli cesar et cetera. Mi-
 nime: pro non placet hoc. Pecun-
 nias: pro omnibus bonis accipit
 quia in pecudibus omnis substan-
 tia fuit apud maiores. In vincu-
 lis: in compedibus esse tenendos
 Per municipia: p ciuitates que
 in ciuitatein romanam accepte sunt. Ne referat: nullam relationem faciat de his coniuatorib-
 bus in senatu. Agat cum populo: pulchram posuit differentiam inter referre in senatum: et cū
 populo agere. nam refertur in senatu tunc cum proponitur aliquid deliberandum senatus agitur

instituta: si modo proba crant imitarentur. Er-
 ma atq; tela militaria a samnitibus insignia magi-
 stratum ab Tuscis pleraq; sumpserunt. postremo
 quod vbiq; apud socios aut hostes idoneum vide-
 batur: cum summo studio domi exequēbatur. Imit-
 tari q̃ inuidere bonos mallebant. Sed eodez tem-
 pore illo grece morem imitati verberibus anima
 aduertebant in ciues: de condemnatis summum
 supplicium sumebant. Postq̃ Respublica adoles-
 uit: et multitudine ciuium factiones valere: circū-
 uenire innocentes: alia huiuscemodi fieri cepere.
 tūc lex Portia: alieq; leges parate sunt quibus cri-
 lūm damnatis permissum est: hanc ergo causam
 patres Conscripti quo minus nouum consiliuz ca-
 piamus: in primis magnam puto. Profecto virtus
 atq; sapiētia maior in illis fuit: qui ex paruis copi-
 is tantum imperium fecerūt: q̃ in nobis qui ea be-
 ne parta vix retinemus placet igitur eos t̃mitti et
 augeri exercitum Catiline. Minime. Sed ita cen-
 seo: publicandas eorum pecunias: ipsos in vincu-
 lis habendos per municipia: que maxime opibus
 valent. Ne quis de his postea ad senatum referat

cum populo tunc cum aliquid proponitur populo. Aliter: v3 qui in senatu retulerit: vel cū pop. regerit. Verbo: quia 2 pedibus assentiť. Rogat? s. vt dicet quidnā sentiret de hac re.

Longe alie. vidimus superius quomodo cesar suam sniam perorant: videlicet vt diuisi de opibus in vinculis seruarentur coniurati nunc vero ponit que cato responderit: dicit enim cato se multo aliter sentire q̄ cesarem. Longe alia ita quidem se dicit sentire

cesar: ego autem valde aliter sentio. Longe alia: valde aliena a sententia cesaris. Reputo me cū ipse voluo et cogito. Illi: scilicet qui ante me dixerunt. De pena eorum: q̄ si id in dubio sit nūquid bi puniendi esse videantur. Patrie parentibus: hoc fecerūt nō dubium est quā puniendi sint.

Res autem: id est conditio rei. Cauere magis: videlicet neqd̄ ipi contra rempublicam faciant.

Consul quid stas: quasi dicat quis nescit coniuratores quos in vinculis tenemus esse necandos: et eos qui adhuc sunt in potestate sua videlicet in exercitu catiline simili supplicio esse afficiendos. Persequere: pro persequi possis cetera maleficia sunt eiusdem generis: vt cum perpetrata fuerint puniatur sed maleficium quod pertinet ad perdendam patriam prius puniendum q̄ factum sit. Hoc: scilicet quod pertinet ad perniciem patrie videlicet coniuratio. Proinde as: id est diligenter prouidebis.

Implores: pro implorabis. Euenit: acciderit. Nihil reliqui sit: nihil relinquitur victis. sed per deos immortales nolo iquit bonos ciues 2 reipublice amantissimos alloqui: sed vos qui voluptatibus et luxurijs dediti estis. et ea tantū bona esse putatis: cur non expergiscimini vt rempublicam defendatis a coniuratis: vt vestris voluptatibus diu satisfacere possitis.

Domos: in vrbe. Villas: in agris. Signa: statuas picturas vestras. Ista: scilicet domus villas signa et tabellas. Cuiuscumq̄ mori: seu bonas seu quouis alio modo et loquitur cato fm. stoicos

Namq; et ipse cato stoicus erat: et stoici hec externa nullo modo bona eē appellāda putabant nisi

q̄ ad virtutē ai prinet. Amplexamini. maxima cupiditate cōphēdetis. Ocium p̄bere. i. pacē q̄rere p̄ q̄ vris voluptatib; vti possit. Expergiscimini: excitami. De vectigalib;: q; si vectigalia expularēt;

ne ve cum populo agat. Qui aliter fecerit senatum existimare eum contrarempublicam et salutē omnium facturum. postq̄ Cesar dicendi finem fecit. ceteri verbo alius alij varie assentiebant. At. Porcius Cato rogatus sentētiā: huiusmodi habuit orationem.

Longe aliena mihi mens est patres conscripti cum res atq; pericula nostra considero: et cum sententiam nonnullorum ipse mecum reputo. Illi mihi dissensisse

videntur de pena eorum qui patrie: parentibus armis atq; focia bellū parauere. Res autem mouet cauere ab illis magis q̄ quid in illos statuamus consultare. Nam cetera maleficia tum persequere vbi facta sunt. Hoc nisi prouideris: ne accidat: vbi euenit iudicia frustra implores. Captā vrbe nihil sit reliqui victis. Sed per deos immortales vos ego appello qui semp. domos villas: signa: tabulas vestras pluris q̄ rempublicam fecistis: si ista cuiuscumq̄ mori sint que āplexamini: retinere si voluptatib; vestris ocium p̄bere vultis: expergiscimini aliquā: 2 capescite rēpu. Nā nunc nō agitur de vectigalibus.

q̄ ad virtutē ai prinet. Amplexamini. maxima cupiditate cōphēdetis. Ocium p̄bere. i. pacē q̄rere p̄ q̄ vris voluptatib; vti possit. Expergiscimini: excitami. De vectigalib;: q; si vectigalia expularēt;

si socij etiam expilarentur tamen res publica maneret: sed non ita est de coniuratione. Luxuria et auaritia, hec duo mala inter se contraria esse videntur et tamen habent coniunctionem inter se. Nam luxuria fere esse non potest sine auaritia: et tamen luxurie auaritia videtur esse aliena. Sed quia qui luxuriosi sunt multas pecunias profundunt: ergo ut pecunie suis voluptatibus satisfaciant auari efficiuntur. Aduersos: contrarios et insensos. Qui mihi: sed est cur mihi ipsi venias prestare debeant quod grauer inuictus sum in eorum libidinem.

Nunc delicti: id est vniquod vilius delicti veniam dedisse mihi neque animo meo et est honestus dicendi modus: gratiam tibi facio huius delicti. i. veniam tibi do huius delicti. Baud facile condonabam: non facile remittebam. Sed ea tamen si superius per amplificati onem cepit detestari coniuratio nem et allocutus est qui voluptatibus dedit otium sibi perpetuis fore extinguarent hanc coniuratio nem impunitam nullo modo per mitterent: nunc probat illud: dicit enim ea neque de peculatoribus erarij de iniurijs sociorum. Opulentia negligentiam tolerabat: quia adeo negligentes esse poteramus ut copias et opes reipublice assumeremus. Nam opes reipublice maiores erant quam negligentia nostra. Bonis an malis maioribus: utrum castas manus ab erario utrum modesti sinus in socios nostros. Futura nostra: id est sint futura tantummodo possessi onis nostre. Vostum iura: vide licet ut non nostra solum sed communis hostium nobiscum futura.

Quia boni alij: et quia corrupti vocabulis res appellatur. Audacia malarum: id est qui audent diripere aliorum bona: vel interficere inimicos suos vel stuprare mulieres fortes vocatur: et hec talis audacia malarum rerum istis temporibus fortitudo appellatur.

Eorideo. In extremo sita: in extremo et ultimo sita est. Ita mo res se habent: quia ita viuunt.

Ex fortunis sociorum: id est fortunas atque diuitias sociorum: largiuntur et se liberales appellent.

Suntus: id est veniam prestent de peculatoribus reipublice. Ne illis sanguinem: scilicet et fortunas sociorum largiuntur. et peculatoribus reipublice venias prestent non largiantur sanguinem nostrum.

Ne perditum eant: id est non eant: et est honestus dicendi modus. Bene et compositae: hactenus suam confirmavit orationem nunc incipit confutare argumenta aduersarij: scilicet Cicero. Julij Cæsaris.

neque de sociorum iniurijs libertas et anima nostra in dubio est. Sepenumero. P. E. multa verba in hoc ordine feci: sepe de luxuria atque auaritia nostrorum ciuium questus sum: multosque mortalis ea causa aduersos habeo: quod mihi atque animo meo nullius vniquod delicti gratiam fecisse baud facile alterius libidini malefacta condonabam. Sed ea tamen si parui pendebatis: tamen res Publica firma erat: opulentia negligentiam tollerabat. Nunc vero non id agitur bonis an malis moribus viuamus: neque quantum autem magnificum imperium Romani populi sit. Sed hec cuiuscunque modi videntur nostra an nobiscum vna hostium futura sint: hic mihi quisque mansuetudinem et misericordiam nominat. Jam pridem equidem nos vera vocabula rerum amisimus: quia bona aliena largiri liberalitas. Malorum rerum audacia fortitudo vocatur: eo res publica in extremo sita est. Sint sane quoniam ita mores habent se liberales ex sociorum fortunis: sint misericordes in furibus erarij. Ne illis sanguinem nostrum largiantur: et dum paucis sceleritatis parcunt: bonos omnis perditus eant Bene et compositae.

De vita et morte. Cum dixit mortem miseriarum finem non cruciatum esse. Falso existimans dis-
seruit. Diverso itinere: quia alij itinere camporum elisiorum possident amena loca alij itinere tar-

C. Cesar paulo ante de vita et morte differuit: cre-
do falsa existimans: ea quae de inferis memorant: diver-
so itinere malos a bonis loca tetra: inculta: feda
atque formidolosa habere. Itaque censuit pecunias eo-
rum publicandas et ipsos per municipia in custodi-
is habendos. ut timens ne si Rome sint: aut a popu-
laribus coniurationis: aut a multitudine conducti
per vim eripiantur. Quasi vero mali atque scelesti tan-
tummodo in urbe et non per totam Italiam sint aut
non ibi plus possit audacia ubi ad defendendum o-
pes minores sunt. quare vanum equidem hoc consilium
est si pericula ex illis metui: aut si in tanto omnium metu
solus non timet: eo magis convenit me mihi atque vobis
timere: quare cum de. **P.** Lentulo ceterisque statuetis
per certo habetote vos simul: de exercitu **Ca.** et de om-
nibus coniuratis decernere. Quanto vos attenti? ea ag-
gitis tanto illis animus infirmior erit. Si paululum la-
guere vos viderit omnes iam feroces aderunt. Nolite exi-
stimare maiores nostros rem periculi ex parva armis ma-
gnam fecisse: si ita res esset multo pulcherrimas eam
haberemus: quippe sociorum atque civium: preterea
armorum atque equorum maior copia nobis quam illis est.
Sed alia fuere qui illos magnos fecere: quam nobis
nulla sunt domi industria foris imperium iustum animus

multo maiorem atque ampliozem haberemus. Illis: scilicet maioribus nostris. Industria: videli-
cet retinendi ea quae ipsi pepererant foris. Iustum imperium videlicet nullis iniurijs afficien-
do socios. Animus. non gratia. non metu non misericordia: commovebantur. sed veritatem

tari ingentia supplicia proferunt
Tetra obscura. Inculta siluestria
Feda turpia: deformia et fetida.

Formidolosa: horrore: et formi-
dine plena. Audet: censuit. Popu-
laribus favoribus coniurationis.

Conducta. s. precio. Audacia pl^{us}
quasi plus audacie non in munici-
pijs quam in urbe ubi maiores sunt
opes ad defendendum ne eripian-
tur per vim. Si tanto omnium su-
perius vidimus quomodo argumen-
tari cepit Cato adversus Cesarem
videlicet quod censui esset in custodijs
habendos per municipia coniura-
tos et confutavit illud Cato: quod di-
xit tutius servari ratione quam in mu-
nicipijs si vim eorum timeret nunc
respondet ad illam partem si non
timet dicens si ille non timet periculum.
nec me vosque simul magis timere
debet. Si in tanto est pulchra com-
plexio aut timet: aut si non timet
vanum est consilium suum: videlicet
quod per municipia distribuatur. si
non timet nobis multo magis ti-
mendum est: et hic latenter innu-
it eum huius coniurationis con-
scium esse. Eo magis: tanto ma-
gis refert. ad rem pertinet. Ubi
bi atque enim: id est timere mei cau-
sa et causa vestri. Statue sententi-
am tuleritis. Pro. c. certum hoc
sit et expeditur vobis. Decer. iu-
dicare. et sententias afferre. Illi
scilicet causa et complicibus suis. In-
firmior: imbecillior. Laguescere
torpescere ad vindictam eorum qui
capti sunt. Omnes Ca. cum suis
militibus quos in exercitu habet
feroces urbem ferocius invadent
Arms. id est tantummodo armis
Si res ita esset: videlicet ut armis
tantummodo auctum esset impe-
rium nostrum. Quippe sociorum.
vere inquam si res publica tantum-
modo armis aucta fuisset: nos eam

Coniuratio.

tantummodo sequebatur. Obnoxius: subiectus. Libidini: nam qui sibi conscius est alicuius delicti vel libidini non audeat liberam habere sententiam. Pro his videlicet pro industria pro iudicio iusto pro consilio pro libertate consulendi. Publice egest. quia rempublicam nihil omnino curamus. Privari opulentias: quia dummodo nos diuites sumus parum curamus quomodo se res pu. habeat. Laudamus diuitias. vnum sequitur ex reliquo nam quia diuitie nobis placent. ideo ocio torpescim?. Inter bo. z ma. quia nulla differentia sit seu bon? seu malus fuerit. Ambitio ambire est blanditijs circuire: v3 singulos blanditijs allicere. Neq3 mirum: nunc rationes adducat ca to quia adeo corrupti sunt mores ciuitatis: vt nullum discrimen sit inter bonos z malos. Sed: scilicet quia que premia virtutis sunt omnia ambitio sequitur. Neq3 mirum. scilicet non discrepare bonu a malo: z premia virtutis ambitio ne possidere. Separatiz: vbi nō in commune consulitis: sed priuatim sibi quisq3 promidet. Vbi domi. z non est mirum. Vbi quādo voluptatibus: edendi bibendi vestendi exornandi domos nostras z edificandi eas. Sic pecunie et gratie seruitutis videlicet pecunia z gratia omnia conceditis: si quis pecuniam vobis tradiderit: ille in senatu consequitur quod optauerit: z si quis plus gratia apud vos valuerit: facile quicquid voluerit obtinebit. Eo. id est iō. Vacuaz desertaz: quia respublica defensoribus nuda inuaditura sceleratq3 hominibus. Coniurauere: rem omnem ante oculos ponit: vt periculosior videatur. Nobilissimi. quasi dicat: si homines hūlis conditionis hoc fecissent: fortasse veniam dandaz esse censerem. Infestissimam: scitis gallos semper pop. romano. infestissimos fuisse: z superatis alpihus in italiam transitum fecisse: eāq3 armis plurimū vastasse. Duricati. supereminet nobis qui tam occupauerat alpes

Nos cuncta. cuz tantum periculum imineat tergiversamini. Miseramini: irridet: Eai Le. orationem per ironeam. Adolescentuli: valde imenes. Per ab non spe regni sed ambitione quadam. Res ipsa dicet aliquis. o caro non est quod mereris: quia res q3 de3 per se aspera est: sed nō timetur. Immo. n. s. timetis. Inertia: inertia corporis mollitiē ai eē vult. Inertia: imbecillitate corporis. Mollitiē: effeminiōe ai. Luctamini. moramini. In maximis periculis. scilicet bellis gallicis omnibus bellis punicis primo z secundo z tercio Supplicijs. id est precibus quia non solum supplicium penaz dicit: sed etiam preces significat quia apud maiores omnis pena erat pecuniaria: etiam qui interfecisset pecuniam soluebat: sed mul-

in consulēdo liber: neq3 dilecto. neq3 libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam: z auariciā publice egestatem: priuatim opulentiam. laudam? diuitias sequimur inertiaz inter bonos z malos discrimen nullum: omnia virtutis premia ambitio possidet: neq3 mirum vbi vos separati sibi quisq3 consilium capitis vbi domi voluptatibus. Sic pecunie aut gratie scribitis eo fit. vt impetus fiat in vacuam rempublicam. Sed ego hec omitto Coniurauere nobilissimi ciues patriam incendere Ballozum gentem infestissimam nomini Romano accersium ad bellum dux hostium cum exercitu supra caput est. Nos cunctamini etiam nunc ac dubitatis: quid intra menta deprehensis hostibus faciatis. Miseramini censeo delinq̃re homines iuuenes: adolescentuli per ambitionē atq3 etiam armatos dimittatis. Creore ne ista nobis mansuetudo z misericordia si illi arma ceperint: in miseriam cōuertatur. s. res ipa aspera ē: s3 nō timetis eaz: immo vero maxime: sed inertia z mollitia ai alius aliū expectantes cūctamini videlicet dijs immortalibus confisi: qui bāc rempublicā sepe in maximis periculis seruare. Nō vo-

tis neq; supplicijs mulierib; auxilia deorum parā-
tur: vigilando agendo bene consulendo, pspere om-
nia cedūt. Tūc secordie atq; ignaue tradideris ne-
q; deos implores irati infestiq; sunt. Apud ma-
iores nostros. *A.* *Manlius Torquatus* bello gal-
lico filium suum: q; is contra imperium in hostem
pugnauerat: necari iussit. At ille egregi; adolescēs
imoderate fortitudinis morte penas dedit vos de
crudelissimis parricidijs quid statuatis cunctami-
ni: videlicet cetera vita eorum huic sceleri obstat.
Ceterum parcite dignitati *Lentuli*: si ipse pudicitie:
si fame sue: si dijs aut hominibus vnq; vllis peper-
cit Ignoscite adolescentie cetbegi: nisi iterum iam
patrie bellum intulit: nā quid ego de *Gabinio Sta-*
tilio cepario loquar: quibus si quicq; vnq; pensi fu-
isset: nō ea consilia de republica habuissent. Postre-
mo. *P. L.* si me *bercule* peccato loc; esset, facile pa-
terer vos ipsa re corrigi, quoniam mea verba con-
tēntis sed vndiq; circūuenti sumus. *Ca.* cum exer-
citu, in faucibus vrget, alij intra mēia in sinu vrbis
sunt hostes: neq; parati: neq; consuli quicq; potest
occulte, quo magis properādum est: quare ego ita
censeo cum nefario consilio sceleratorum cūm res
p. i. maxima pericula venerit. *Diq;* indicio *Volturni*
et legatorum *Allobrogum* conuicti confessiq;
sunt: cedem; incendia: alia feda atq; crudelissi-
ma facinora in ciues patriamq; parauisse: de
confessis: sicut de manifestis rerum capitalium

to maiorem: q; hec pecunia mul-
ctaticia que soluebatur, ppter sup-
plicium emebatur hostie que dijs
immortalibus imolarentur inde
consuetudo inoleuit vt supplici-
um preces significaret. Vigilando,
procurando res. Agendo tra-
ctando. Cedunt eueniunt. Se-
cordie atq; ignaue secordie ani-
mi: et inertie corporis te tradide-
ris. Sunt scilz di in hostem tra-
hostem. Egregius adolescens: e-
gregij animi iuuenis immodera-
te fortitudinis: quia preter modū
fortis sunt. Morte. i. capitali pe-
na affectus est. Cetera vi. i. preter
hoc scel; in omni reliqua vita mo-
destissimi ac temperantes fuerint
Cetera reliqua. Distat huic: vt. s.
propter reliqua ante actam vi-
tam hoc scelus remitti debet.

Dijs valet ne dieraret per deos.
Hominibus videlz ne homines in-
iurijs afficere. Iterum secundo.
Nam quid ego: ac si diceret eorū
flagitia *Aras* nota sunt nobis.

Quicq; pensi: aliquid considerati-
onis habuerint. De *Hercules*
peccato locus esset: vt peccari pos-
set sine exitio reipublice: vt pess-
imis coniuatoribus experimini
quanta pernitias vobis instaret.

In faucibus italie: videlicet in
alpibus. In sinu in gremio.

Videlicet parari neq; consuli: nā
si quid occulte facere voluerimus
continuo cōiuratores in vrbe sūt
qui consilia nostra palam faciant
Catili. Quare ergo: ecce nūc sen-
tentiam suam concludit *Nefario*:
scelerato: non dicendo cōtra deo-
rum iura facto: quia nefas pertinet
ad deorum et cōtra deos facit qui
patrie nocere machinat. In ma-
gna videlicet ne imperium amitt-
teret. *Tit Volturni*, quia facta fi-
de publice dixit de coniuratione.

Conuicti sunt. argumentis con-
fessi sua sponte nam conuincimur
argumentis confitemur spōte nra
feda cruenta. Confessis: nā si pfe-

si sunt. ideo manifesti. Mores maiorum: ante quā lex portia feretur: nā lex fuit ut ciues qui cōtra rē
 pu. quicquid patransissent: capite punirentur: sicut brutus duos filios virgis cedit: et sicuti percuti ius
 sit quod consilia prodende vrbis sumpserant. Valerius li. v. ca. viij. de seueritate parentum in libe
 ros. Brutus quoque gloria par romulo: quod ille vrbē hic libertatem romanam condidit filios suos
 dominationē tarquinij a se expulsam reducentes summum imperium obtinens comprehensos
 proque tribunali virgis cesos: et ad
 palum religatos securi percuti ius
 sit et patrem ut consulem ageret:
 orbisque viuere qua publice vindi
 cte deesse maluit. Postquam cato as
 sedit: nūc dicit quid fecerint sena
 tores parorata oratione. Assedit
 scilicet. parorata oratione. Omnes
 c. omnes consulares qui consula
 tum gesserāt. Ferūt: offerunt ex
 tollūt. Sed mihi. in. le. digressio
 nem facit in qua ostendit que naz
 res fuerit quod a paruulo initio res
 populi. ro. ad imperiū totius orbis
 terrarum peruenerit. Multa. le.
 per me: scilicet multas bystorias.
 Audiēt. a maioribus a senatori
 bus. Domi i pace. Mari atque ter.
 bello terrestri atque nauali. Attē
 dere. diligenter considerare. Que
 res se3 bello paceque gesta. Par
 ua: parua turba. Magnis le. ho.
 naz duabus legionibus Lucul. cō
 tra mitridatem et tigrane3 pugna
 uit qui in exercitu quinquaginta
 milia hominum habuisse dicunt.
 vnde cice. in oratione pro archia
 poeta cum lucullū landaret ut po
 puli romani exercitus non cū ma
 gna manu innumerabiles arma
 torum copias fudit. violentiam
 ut aduersus hāmbalem aduersus
 gallos. Facundia grecos: quia gre
 ci semper roma. eloquentia galli
 isdem romanis bellicis rebus su
 periores extiterunt. Fuisse ante
 roma. id ē superiores fuisse roma
 nis: et est idoneus dicendi modus
 petrus est ante iohannem virtute
 id est petrus prestat iohannem vir
 tute. Agitanti: cogitanti. Cōsta
 bat. manifestus erat. Patransisse confecisse cūcta: qui ad augendus imperiū populo romano
 pertinuisent. Eoque factum est: quia egregia virtus paucorum omnia comparauerat populo ro
 mano sequitur illud ut paupertas diuitias et paucitas superaret multitudinem. Postquam luxu. quia
 occurrebat si paupertas diuitias et paucitas multitudinem: quomodo ergo tantum imperium
 permansit cum nec virtus nec parsimonia remanserit in vrbē. Respondet Sal. Luxu. luxuria
 superfluitate: Desidia: inertia. Naz deses dicitur qui a labore desistit. Sustentabat. quia ad eaz
 magnitudinem peruenerat ut euerti non possit vitij3 imperatorum. Sicuti effeta diu inquit ciui
 tas parentibus quasi orba sine magne virtutis ciuib3 fuit. Effeta siue si res publica esset priua

more maiorū supplicij sumendū. Postquam cato asse
 dit: oēs cōsulares: itēque senat⁹ magna p̄s sniam e⁹
 laudant virtutē aī ad celum ferunt. Alij alios incre
 pātes timidos vocant. Cato clarus atque magnus
 habet senatus decretū fit sicuti ille cēsuerat. Sed
 mihi multa legēti multaque audiētī que populus ro
 manus domi militieque mari atque terra preclara faci
 noza fecit forte libuit attēdere que res maxime tā
 ta negocia sustinuisent: sciebā se penumero po. ro.
 parua manu cū magnis legionib⁹ hostiū cōtendis
 se cognoueram paruis copijs bella gesta cum opu
 lentis regibus ad hoc sepe fortune violentiam tol
 lerauisse facundia grecos gloria belli gallos ante
 romanos fuisse. At mihi multa agitati constabat
 paucorum ciuim egregiam virtute cuncta patra
 uisse: eoque factum est: ut diuitias paupertas: multi
 tudinem paucitas superaret. Sed postquam luxu atque
 desidia ciuitas corrupta est: rursus. Respublica ma
 gnitudine sua imperatorum atque magistratuum
 vitia sustentabat. Ac sicuti effeta parentum mul

ta & cruciata parentibus: nam mulier dicitur effeta cum partum ediderit aut effeta casus ablatum est ut si effeta. s. existente. Sed memoria mea: post magnū tēporis intervallū etate mea inquit Sal. duo prestantissimi viri in vrbe ro. inuenti sunt. E. Cesar & Mar. Lato et vide quomodo post digressionem ad id perueniret quod intendebat. videlicet ut de virtutibus Catij iulij ce. & mar. cato diceret. Res obtulerat. s. dicendo de orationibus quas vterque in senatu habuerit. Non fuit

his tempestatibus: haud sane quisque rome virtute te. magnus fuit sed memoria mea ingenti virtute diuersis moribus fuisse duo viri. **M.** Ca. & **E.** Cesar. Quod quoniam res obtulerat silentio non fuit michi preterire consilium quando vtriusque naturam et mores quantum ingenio possem aperire. Igitur his generis etas: eloquentia prope equalia fuisse. Magnitudo animi par. item gloria: sed alia alij. Cesar beneficiis et munificentia magnus habebatur. In integritate vite cato ille mansuetudine et misericordia clarus factus. Huic seueritas dignitates addiderat: Cesar dando subleuando: ignoscendo. Cato nihil largiendo gloriam adeptus. In altero miseris profueiunt: in altero malis perniciēs: illius felicitas: huius constantia laudabatur. Postremo Cesar in animum induxit laborare: vigilare negocijs amicorum intentus: sua negligere. nihil denegare quod dono dignum esset sibi magnū imperiū exercitū bellū nouū exoptabat: ubi virtus enitescere posset. At ea. studiū modestie decoris. sed maxie seueritatis erat. non diuitijs cum diuite: neque factioe cum factionoso. sed cum strenua virtute. cum modesto pudore: cum

consilium: non placuit. Preterire silentio non nihil de virtute eorum predicare. Naturam ingenium. Mores: consuetudines vite. Quantum ingenio possem: quantum viribus ingenij valerem. Genus etas eloquentia quia ambo erant etate flores: eloquentia insignes: genere nobiles. Alia. alij notandum est quod alius cum de pluribus dicatur hic de duobus tantum dicitur. Beneficiis merendo. Munificentia largiendo. Ille Cesar. Mansuetudine et misericordia. Ignoscendo: nocentibus. Seueritas dignitatem nemini parcendo: quidem aliquid deliquisset dando beneficia pauperibus. Subleuando miseros. Ignoscendo nocentibus. Nihil largiendo nec pecunias nec penas remittebat cato. Permissus: exitus. Facilitas quia facilis erat ad ignoscendum. Constantia: quia constans erat et iusticia nullo modo deterrere poterat. Postremo: perdit mores et ingenium Cesaris et catonis: prosequi ostendens quod nam inter eos differentia esset. dicit. n. ut omnia complectar Cesar vir nobilissimus fuit caro aut seuerissimus et molestissimus. Labor enim laboribus et vigilijs operam dare et intentum esse. Sua negligere: parumpedebar res suas priuatas: dummodo sociorum negocia procurare. Quod dono: nihil quod donari posset unquam negabat. Nouum: magnū quod tandem obtinuit cum in Galliam missus est. Ubi in quo studium exercitatio. Decoris: decetne et ornamentum ne quid faceret contra honestatem. Seueritatis: iusticie adeo enim seuerus erat: ut peccanti ignoscere nollet. Diuitie ut ceteris diuitijs prestaret. Factione factio dicitur: malorum conspiratio. Factiones: interdum dicuntur opes et diuitie. Cum strenuo: ut strenuum vir

Conturatio.

tute: modestum pudore: innocentem abstinentia superaret. Esse postq̃: ad propositū redit dicens duo tanta virtutem viri sententiā suam dixerat. Senatus in catonis sententiā discessit. senat' omnis laudauit catonis sententiam.

Ante capere peruenire ante capere. Trium viros iudices rerū capitaliū. Dispositis presidijis in locis opportunis ne quisvū lentulū eriperet. Nam potentissimus erat in urbe: fuerat em̃ ante consul: nunc vero pretor. Quod postulabat: videlicet laqueū &c. hmoi quibus non necantur. Quod tullianum: quod tienscūq̃ relatiuum inter duo substantiua diuersorum generum ponitur quicūq̃ volueris addere potes: dūmodo utrūq̃ sit appellatiuum. q̃ si eorum alterū propriū est cōcordatur cum proprio non cum appellatiuo. Parietes mur': differentia est inter menia murus. et parietem. Nā menia sunt urbis: murus publicorū edificiorum: paries priuatorum. Camera arcus incuruus: differentia inter camera et fornicem. Nam camera est totum edificium cōiunctū: fornicis est quilibet ex quattuor arcib' camere super quib' edificata est ipsa camera. Inculta: deformis. Lapideis fornicibus. i. iuncta fornicib' ex lapide factis. Feda: sordida. Terribilis: formidolosa. Item locū descripsit locū in quo demissi sunt nocentes: nunc dicit quomō supplicium sumptum est de his. Demissus: de superiori loco missus in inferiorem. Iudices rerum: hos malefactorum iudices appellam'.

Am ea rome: nūc redit ad Catilinā dicēs quomodo se habuerit postq̃ audiuit ea que facta fuerant. Abduces

innocente abstinentia certabat. esse q̃ videri bonus malebat. Itaq̃ quo minus petebat gloriā eo magis assequabatur. postq̃ vt dixi senatus in catilina sententiā discessit: consul optimus factum ratus noctem que instabat ante capere ne quid eo spacio nouaretur trium viros qua ad supplicium postulabat parare iubet ipse dispositis presidijis. Lentulū in carcerem deducit idem fit ceteris per pretores Est locus in carcere quod appellatur tullianum: vbi paululum ascenderis ad leuam circiter. viij. pedes depressus humi eum muniunt vndiq̃ parietes: atq̃ insuper camera lapideis fornicibus vincta: sed inculta tenebris: odore feda atq̃ terribilis facies eius est: in eum locum postq̃ demissus est Lentulus iudices rerum capitalium: quibus p̃ceptum erat laqueo gulam fregere: itaq̃ ille lentulus patricius ex clarissima gente corneliorum. qui consulare imperium rome habuerat. dignum moribus factisq̃ suis exitum vite inuenit. De Lelbe go Statilio Labino cepario eodem modo sumptum supplicium est.

Am ea rome geruntur Cat. ex omni copia quam et ipse adduxerat: et Manli' habuerat duas legiones instituit cohortis pro numero militum cōplet: de

inde vt quisq̃ voluntarius aut ex socijs in castra

venerat: equaliter distribuerat: ac breui spacio legiones numero hominum expleuerat: cum initio non amplius duobus milibus habuisset. Sed ex omni copia circiter quarta pars erat militaribus armis instructa ceteri ut quemque casus armauerat: sparos aut lanceas: alii pacutas fudes portabant sed postquam Antonius cum exercitu aduentabat: Catilina per montis iter facere: modo ad urbem modo Balliam versus castra mouere: hostibus occasionem pugnandi non dare: sperabat prope diem magnas copias sese habiturum. si rome socii cepta patrauissent: interea seruitia repudiabat: cuius initio ad eum magne copie concurrebant. opibus coniurationis fretus simul alienum suis rationibus existimans videri causam civium cum fugitivis communicasse: sed postquam in castra nuntius peruenit rome coniuratione patefacta de lentulo et cetbegio ceterisque quos supra memoravi supplicium sumptus plerique quos ad bellum spes rapinarum aut novarum rerum studium illexerat dilabuntur: reliquos cum per montes dispersos magnis itineribus in agrum pistoriensem adducit eo consilio ut per tramites occulte profugeret in gallias transalpinas. Et Q. Metellus celer cum tribus legionibus in agro piceno praesidebat ex difficultate rerum eadem illa existimans quam super diximus. Ea exagitare. Igitur ubi eius iter ex profugis cognouit: castra prope movit: ac sub ipsis radicibus montium consepit: qua illi defensio erat in Balliam properanti. neque tamen Antonius procul aberat ut pote qui magno exer-

rat tunc quum ab urbe profectus est. Instituit ordinavit. Cohortes pro numero: nam legio sex cohortes continet unaqueque cohortes sexcentos milites continet.

Equaliter: per omnes cohortes. Sed ex omni: hoc plurimum Catilina nocuit: pauci admodum arma militaria habebant. Casus: sicut casus: sicut ad manus arma pervenerant. Sparus est genus telluris quod utuntur rustici ad putandas arbores: et est oblongum et in extremo incurvum in modum pedis. Balliam versus: notandum est hanc prepositionem versus: siue in compositione siue in appositione semper postponi debere: in compositione ut dextrorsum levorsum: in appositione ut hic galliam versus. Incepta: incendia rapinas. Seruitia. id est servos quorum magna copia confluerat libertatis cupiditate. Alienum: inconueniens ne extimaretur malo potius quam bono civium id facere. Dilabuntur: in diuersas partes fugient. Magnis itineribus: longis itineribus. Pistoriensem: pistorium ciuitas est betruerie. Tramites dicuntur angustiores semite. Praesidebat: erat inquit in agro piceno. Qu. metellus: qui cum videret in maris angustiis Catilinam extimavit Catilinam eadem illa cogitare quae proposuerat Sal. Ex difficultate rerum: et angustiis quibus obsidebat Catilina. Sub radicibus: in faucibus Alpium. Qua discensus: qua parte descenderet Catilina ut iret in galliam. Neque tamen Antonius: superius scripsit quomodo Metellus celer existimans id quod erat. scilicet in galliam transire statuisse Catilinam: alpium fauces occupavit: nec interea eius persequi desistebat Anto. et non valde erat aptior Catilina ad fugiendum quam ad persequendum: An. nam si Catilina erat cum suis expeditior ad fugam Anto. loci equiorum iter faciebat: igitur quod iuuabat spes fuge Catili-

tantum Anto. equiora tamen q̃
uis Metellus celer catiline descē
denti ex alpihus oppositus esset.
Tētare: experiri. Equioribus: pla
nioribus. Montibus obiectis.

Clausum: binc Antonius p̃me
bat: binc montes astabant. For
tunam: seu prosperam seu aduer
sam Contione. multitudine. Ex
timido: si naturaliter fuerit imbel
lis non potest firmior fieri corpo
re et timidus fuerit non potest au
daciam et fortitudinem animi ca
pere. Ignauo: ad corp⁹. Timi
do ad animum. Natura: ad strē
num. Moribus: ad fortitudinē
sed cū binc pericula sint: binc glo
ria videtis strēnuos et fortes esse
oportere. Patere apparere. Sꝫ
ego vos: quia occurrebat si nihil
p̃ficat oratio imperatoris ad mi
lites adhortandos cur nos aduo
casti. Secordia ignaua. Eladez
calamitatem. Neq̃: quia se no
bis obijcit Metellus nunc vero p̃
dit catilina quod superi⁹ ceperat
vt ostēdat in qua necessitate sint
milites sui vt fortiter sibi pugna
dum intelligant. Iuxta: pariter.
loco statu. Ab vrbe. scilicet exerci
tus antonij. A gallia. scilicet exer
citus metelli. Parato prompto.
Dextris nā dextre nostre possunt
nobis hoc parare.

citu locis equiribus expeditos in fugam sequerēt.
Sed postq̃ videt catilina monitibus atq̃ copijs
hostiū sese clausuz: i vrbe res aduersas: neq̃ fuge
neq̃ presidij vllā spē optimū factu ratus in tali re
fortunam belli tentare: statuit cum Antonio q̃p̃ri
mum conflagere. Itaq̃ contione aduocata huius
modi orationem habuit.

Compertuz ego habeo milites
verba non addere virtutē neq̃
ex ignauo strenuum: neq̃ fortē
ex timido exercitū imperatoris
i oratiōe fieri quanta cuiusq̃ a
nimo audacia natura baud moribus inest tanta i
bello patere solet quem neq̃ gloria: neq̃ pericula
excitant ne quicquā horroz: et timor animi aurib⁹
officit: sed ego vos quo pauca memorem aduoca
ui: simul vti causam mei periculi aperirem scitis e
quidem milites secordia atq̃ ignauia lentulū quā
tam ipsi nobisq̃ cladem attulerit: q̃ modo duz ex
vrbe presidia oppertor in Galliam proficisci neq̃
uerim. Nunc vero in quo loco res nostre sint iuxta
mecum omnes intelligitis: exercitus hostium duo
vnus ab vrbe alter a gallia obstant. Diutius in his
locis esse si aiūs ferat frumenti atq̃ aliarum rerū
egestas prohibet: quocūq̃ ire placet ferro iter est
aperiendum: qua propter vos moneo vti forti at
q̃ parato animo sitis: et cum prelium inuebitis

mineritis vos diuitias decus: gloriam preterea libertatem; atque patriam in dextris vestris portare: si vicerimus omnia vobis tuta erunt: comeat abunde: municipia atque colonie patebunt si metucesserimus eadem illa aduersa fient: neque locus neque amicus quisquam teget: quem arma non tegerit. Preterea milites non eadem nobis et illis necessitudo impendet: nos pro patria pro libertate: pro vita certamus. Illis superuacaneum est pro potentia paucorum pugnare quo audacius aggrediamini memores pristinae virtutis: licuit vobis cum summa turpitudine in exilio etatem agere. Potuistis nonnulli Rome amissis bonis alienas opes spectare: quia illa feda atque intolleranda viria videbantur: nec sequi decreuistis si nec relinquere vultis audacia opus est. Nemo nisi victor pro pace bellum mutauit. Nam in fuga salutem sperare cum arma quibus corpus tegitur ab hoste auerteris ea vero dementia est semper in prelio bis est maximum periculum quod maxime timent audacia pre muro beatum. cum vos considero milites: cum facta vestra extimo: magna me spes victoriae tenet animus: etas: virtus: vestra me hortantur. Preterea necessitudo quae etiam timidus fortes facit: namque multitudo hostium ne circumuenire queat: prohibent angustiae loci. Quod si virtuti vestre fortuna inuiderit. caute ne multis animas amittatis. neu capti potius sicut pecora trucidamini quam virorum more pugnantes. cruentam atque

Teterunt: defenderunt. Nobis illis non eadem necessitate bellum geritis: quia illi nos pro nobis illi pro alijs pugnant. Superuacaneum: superfluum et minime necessarium. Potentia paucorum et ob eam rem parum faciunt uter vicat. Licuit esse necessitas maxima. Amisissis. perditis vestris bonis. Nec arma. Nisi victor: cum se bellum placuerit si pacem voluerit necesse est ut victor euadat: aduerteris: abiceris. Ea vero id est certe. Maximum periculum: quod maximo timore afficitur qui periculis subiacent. Namque respondet obiectioni: multitudo: quo vindicati sicut pecora: quia quemadmodum pecora iugulantur: ita vos cum in eorum manibus peruenieritis iugulabimini.

Centuratio.

Ordines instituit totius aciei centuriones tribuni militum manipuli legati. Legati qui legioni sex milium sexcentorum et sexaginta sex hominum preerant. Pedes cum descendisset ex equo. Pro loco: pro qualitate. Aspera rupe aspero saxo reliquarum cohortium.

In subsidijs: si forte prima acies cecidisset. Ab his centuriones. pergit dicere quo pacto instruxit exercitum suum dicit enim cum a dextra in rupe aspera posuisset acies subsidijs manipulos collocasset: ex his delegit centuriones etc.

Ab his subsidijs. Centuriones qui preerant manipulis. Euocatos: euocati dicebantur qui scripti erant ex diuersis vrbibus sociorum populi romani. Ex gregarijs: gregarij: milites dicuntur de gregibus: qui nullum ordinem habent.

Lurare: curam habere. Aquilaz idest prope verilluz: eo quod aquilas signa romana scimus fuisse. Librico: quod gessit contra cimbricos.

Eger pedibus: podagra laborans.

Veteranas cohortes. idest veteranorum militum cohortes: veteranos milites dicebantur qui diu militiam gesserant: et propterea rei militaris erant peritissimi. Tumultus causa: veterani milites subiti periculi causa conscripti erant.

Post eos post veteranos milites: quod subiti periculi causa conscripserant. Inde subsidijs: subsidia dicta sunt a subscendo: eo quod post primas acies subsideant. id est stent: et cum prima acies victa vel labe fracta fuerit milites qui subsidijs erant: in primo loco ponebantur: unde prima acies pedes retulerat. Nominans: nominatim.

Ipsa petreius. Pro aris et focis. Prefectus: qui princeps exercitum ductauerat. Pretor: imperator idemque facit quo tempore motus est exercitus Antonij et eodem Cati. motus est exercitus. Aferentarijs.

luctuosam victoriam hostibus relinquantis. Nec ubi dixit paululum commoratus signa canere iubet atque instructos ordines in locum equum deducit. Deinde remotis omnibus equis quo pedibus exequato periculo animus amplior esset: ipse pedes exercitum pro loco atque copijs instruxit: nam vti planities erant inter sinistros montis: et ab dextera rupes aspera: octo cohortis in fronte constituit. Reliquerunt signa in subsidijs artius collocat: ab his centuriones omnis lectos euacatos. Preterea ex gregarijs militibus optimum quemque armatum in primam aciem subducit. E. manlium in dextera: fefulanum quendam in sinistra parte curare iubet. Ipse cum liberis et colonis prope aquilam assistit: quam bello Cimbrico. E. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte. E. Antonius pedibus eger: quod prelio adesse nequibat. M. petreio legato exercitum permittit. Ille cohortis veterenas: quas tumultus causa conscripserat in fronte: post eas certum exercitum in subsidijs collocat: ipse quo circumueniens vnumquemque nominans appellat: hortatur: rogat: ut meminerint se contra latrones inermes: pro patria pro liberis pro aris atque focis certare. Hoc militaris qui amplius triginta annos tribunus aut prefectus: aut legatus aut pretor cum magna gloria in exercitu fuerat plerisque ipsos factaque eorum fortia nouerat ea commemorando militum animos accendebat: sed ubi om

nibus rebus exploratis. Petreius tuba signū dat
 cohortis paulatim incedere iubet: idem facit bos-
 tium exercitus. postquam co ventum ē: vnde ab
 ferentarijs prelium cōmitti posset: maximo clamo-
 re cum infestis signis vtriusq; concurrunt: pila o-
 mittunt: gladijs res agitur veterani pristina virtu-
 tis memores cominus acriter instare: illi baud ti-
 midī resistunt: maxima vi certatur: interea Catili-
 na cum expeditis in prima acie versari: laboranti-
 bus succurrere: integros pro faucibus accersire:
 omnia providere. multum pugnare: sepe hostem
 ferire. strēmū militis et boni imperatoris officia si-
 mul exequabatur. Petreius vbi videt Catilinam
 contra bac ratus erat magna vi contendere cohortem
 pretoriam ī medios hostes inducit eosq; par-
 turbatos atq; alio alibi resistentes interfecit. Dein
 de vtrinq; ex lateribus ceteros aggreditur. Man-
 lius et fefulanus ille in primis pugnantes cadunt.
 Postq; fusas copias seq; cum paucis relictum vi-
 dit Catilina memor generis atq; pristinae suae digni-
 tatis ī confertissimos hostes icurrit: ibiq; pugnās
 confoditur. Sed confecto prelio tunc vero cerne-
 res quanta audacia quantaq; vis animi fuisset in
 exercitu Catiline. Nam fere: quem quisq; pugnan-
 do locum vivus ceperat cum amissa anima corpo-
 re tegebat. Pauci autem quos medios co-
 hortis pretoria disiecerat, paulo diuersus iace-

ferentarij dicuntur milites levis
 armature eo q; arma tantummo-
 do ferebant: que manibus gerun-
 tur. Pretoria: cuius cohortis im-
 peratoria tutela erat: bix robu-
 sissimis totius exercitus erat de-
 lecti. Expeditis levis armature.

Ex lateribus: non in fronte vbi
 Catilina versebatur. In primis: i-
 ter primos. Catilina postq; cati-
 lina vbi alios vidit fusos memi-
 nit sue nobilitat: ne turpiter ca-
 peretur in hoste confertissimos:
 prorupit vbi confossus est: fusas.
 Prostratas: cefas. Confoditur:
 transfigitur. Sed confecto: nūc
 dicit Salustius qualiter se habue-
 runt romani fuso exercitu hostiuz

Confecto: profecto. His co-
 natus. Amissa anima. id est vita
 Diuersus a suis.

Coniu ratio.

Catilina vero lōge. Catilina nō modo contentus fuit non fugere: verum etiā romanos irrūpere voluit: ne inultus moriretur. Ingenius: libere natus esset. Iuxta si milititer. Tamen: quīs cesus esset exercitus catiline. Volentes: ut spoliarent. Leticia: eorum qui inimicos reperiebant. Vero: lucus eorum qui amicos cognatos aut hospites inuenerant.

Finis.

bant. sed omnes tamen aduersis vulneribus conciderāt. Catilina vero longe a suis iter hostium ca dauera reptus est. Paululum etiā spirans: ferociā quā animi quam habuerat viuis in vultu retinēs. Postremo ex omni copia: neque in p̄lio neque in fuga quisquam ciuis ingenuus captus est. ita cuncti sue hostiumque vite iuxta pepercerant: neque tamen exercitus populi romani letas: aut incruentas victorias adeptus est: nam strēmuisissimus quisque: aut occiderat in p̄lio: aut grauit̄ vulneratus discesserat. Multi autē qui de castris visendi: aut spoliandi gratia processerant: volentes hostilia cadauera amicum alij: pars hospitem. aut cognatū reperiebant. Fuere iteque qui inimicos suos cognoscerent ita varie per omnem exercitum leticia: meror: luctus: atque gaudia agitabantur.

Finis.

Portij latronis declamatio contra Lucium Sergium Catilinam.

Iquid precibus apud deos imortales sanctissimi iudices vobiscū aliquādo valuisse: iā dudū et potiremur. Respublica nra florentissima et ciues nros haberemus: tū studiosos rerū gerēdaz: tū patrie simul ac virtutis amātissimos: idq; temporis eximia leticia frueremur: cū rōnes oēs dicendi nostras in laudē summorū atq; optimorū cū cōsumendas esse viderem. Nihil em̄ statim aīo dignū nec auctoritate maiorū nec opinioe populari: q̄ in eo genere versari forēsis exercitatiōis: que canere laudes egregias summorū hoīm posset: atq; aīos inflāmare nostre ciuitatis ad imitandū: vix ea dicendi voluptas olim sapientissimo viro. M. Catboni plane contigerit nec nō et Labe. Scipioni. Bracchis. Porcine. Crasso atq; antonio sumis atq; ornatissimis oratori b' quorū tēpora singulari p̄statiā virtutis ac studio pene incredibili pulcherrimarū artū floruerūt: nobiscū vero sentētia nostra bene agere: si modo tm̄ abessem' ab illa modestia temporū atq; hoīm: nec incidissem' in atrocissimos reipublice fluct' ac miserandā tēporū calamitatē. M. Si quidē catboni aut Scipioni coetaneo suo monumētis imortalib' huius vrbis et sine dubio clarissimis luminib' tēporū suorū. De legib' dicendū erat: de institutis maiorū: de gloria militari: persepe de laudibus ac victorijs. nobis vero q̄ deuenimus in hanc truculēraz tēporū conditionē sublata est oīs gratia dicēdi: atq; intercept' locus oīs: aut incūdissimi sermonis: aut cōciliande benivolentiae popularis. Nā si qū vox nostra siue a foro: siue a ciuīa desiderat: dicendū est ppe tuo nobis aut de teterrimis hui' patrie calamitatib': aut de nefarijs opprēssionibus ciuīū: aut de p̄dite iuuetū nūc ipudicitia flagitiosa. nūc ignauia singulari. Quare pestū quāta indies redūdatio est: vos estis testimonio iudices. quorū aures caluerūt assiduitate pene quotidiana: copia q; incredibili ciuīū cōtrouersiarū. Diximus equidē paucis ante dieb': vt pbe meminisse potestis: de. L. Glabronis immitate atq; audacia furiosissimi hoīs et sine dubio crudelissimi: cū in senatu sica pridie deprehēsa est cū qua. M. Papiū lucē oīs patrie dignitatis eringuere molebat. Nunc vero dicendū est de. L. Catiline sceleratissima mēte atq; inuitata nequitia: quā nup in omniū ciuīū permittē itragēq; redūdaturā dī imortales i auctorē sceleris: tū benignitate suatum cōsulari vigilia reuoluerunt. Quēso igit iudices diligēter attēdite remq; cognoscite barbarā crudelitatem. Periculo vero et calamitate reipublice pernitiosissima. Lucius si quidē Catilina nō ignobili genere p̄ditus neq; infima virtute: si dotes egregias tū fortune tū corporis ad dignitatē vrbis nō ad p̄mittē cōferre statuisset: rēpublicā nuper ex atrocissimis bellorū ciuīū vulnerib' paulisper respirantē nouis insidijs opprimere conatus est: quid exhorruit iudices: nō modo opprimere conat' est. sed crudelissime verare: nō verare tantū: sed inaudito quodam genere feritatis eringuere. Quā ad id cōpararet diuersam quidē genere se magnitudine sceleris viteq; similitudine pene eadem: quā manū exacerbatam cōtinuo penuria re familiaris: et ob id desiderio p̄de mirabiliter flagrantē illecebre sibi facillime cōciliauerunt. Cōsilia nefari facinoris in amplissimi cūis. M. L. L. domo decoquebātur. Ad eam greges confluebāt perditorū adolescentium: quorū hic familiaritatē eximā consecutus fuerat: conciliatam partim assuetudine stupri: partim genere quodā nefarie largitionis. adhibiti sunt et cuncti barbarorū hoīm nobilitati nō solū magnitudine summa eris alieni verumetiam consuetudine ac studio turpissimarū rerum. Necarie muliebres ab eo cetū religioso ac nocturno proisus abfuisse iudicate sunt: nulla deniq; portēta vrbis nulle finitimarū regionū pestes reperte sunt: que nō denotate solertissime per hunc per magnitudinē inopie facillime concitate retente deuolauerunt in aream ipsam nepharie conurationis. Ratio conciliorum fuit vt saturnalibus proxime futuris vniuersi cum armis ad ipsius. L. L. domū presto forent: ubiq; dato signo collaberentur oēs partim ad diripiendam inflammandāq; vrbem partim ad trucidandū senatū: partim ad eos conficiendos qui p̄sidium vbi ferre voluissent. Catilina interim oēs et ducē et imperatōrē appellaret: audistis iudices satis euidenter vt arbitror consiliū sceleratissimi hoīs catiline rei q; indignissime miserabilem ac detestabilem crudelitatem. Nunc ea audienda causa est agnoscēdeq; faces quib' ille flagrant ad cupiditatem huiusmodi scelerati facinoris obeundā. Quas si plane cōprobatas vobis vt arbitror planeq; illustratas euidentibus signis attulero: nihil erit impedimento quin hostem reipublice crudelissimū atq; infestissimū: sumis supplicijs sumisq; cruciatib' mactandū ac mactandū esse iubeatis. Tria iudices: sentētia mea: scelerata: crudelia: flagitiosa: inaudita: que mētem catiline semp imoderatam: semp rebus nouis studentē ad exitū patrie cōmouerūt dicenda sunt. Primū ratio quedā tristis simultatis: qua duct' est vniuersum senatū: ex memoria repulse cōsulatus capitaliter fuisse semp insectatus. Secūda rabies quedā temerarie au

bitionis ficiens imodice glorie. prorsusq; inflāmata ppetua quadā et singulari cupiditate domi
 nādi. Postremo cetus in fames turpissimoz hominū nō domo fatigati diuturno malo domesti
 ca necessitatis: verū etiam ibum flagitijs ac consuetudine scelerū sempiterna: comite: et genetri
 ce pessimarū cupiditatū quod gen⁹ hominū Catilinā suū etiā dormientē e sōno facillime excita
 re voluisset: ijs ostēsis breuiter saneq; cōfutatīs que pro defensione flagitioz suoz nōstri aduer
 sarij dicēda esse putauerunt finē adesse vobis intelligetis. Bello intridatico iudices longissi
 mo quidē omnū et sine dubio post punicū periculofissimoz: cū diutius in senatu de eligēdo ipera
 tore dubitatū fuisset planeq; oēs ambigerent: quisiā sagacissimo regi sagacissim⁹ noster ipera
 tor: opponeret: catilinā inter oēs cōpetitores incredibili quadā ambitōis magnitudine desagra
 tē: oēs senatorie sentētie reiecerūt. Eo telo percussus adeo catilina fuit vt postea nullā omiser
 neq; perturbade curie: neq; insectandi senatus occasione. Videbant nāq; cupiditatē suam illo
 superlūte nūq; in eū locum prouenturā fore de quo illam pridē vniuerse omnū voces eijciendā
 esse putauissent: voluebāt item animo summas vite necessitates: quibus exuere se posse arbitra
 bātur: si qua ratione preclaris magistratib⁹ aspirasset. Nunc illas vero magis ac magis instau
 raturas quottidie intelligebāt quādoquidē inspiceret oēs vite sue rationes ea sentētia iugula
 tas prorsus extitisse. At qui quid increpūisset vltius metuendā esse consularem vigiliam: metu
 endū esse iudiciū senatorie auctoritatis: hanc vero spem ita eranguē ita consternatā consuetu
 do erexit vite prauissime ad omne facinus neq; oij sui patiens neq; alieni. Qualis eius vita fue
 rit: si preclare consciētia publica teneat hunc tamen illustrāde seu patefaciende testes indubi
 tati videri possunt hi qui sacrariū illud libidinum colere atq; obseruare consueuerunt. Que ne
 ge dij imortales: que portentia scelerum: qui libidini gurgites: que sententie flagitiosorum. Ce
 rum is rumor sparsus est de morib⁹ catiline: eaq; gentiū opinio peruagata quaten⁹ existimen
 voces ipsas publicas nō hominū esse sed oraculi potius nūcupandas. Samam vero popularē a
 maioribus nostris sepe numero accepimus: neq; temere vnq; nasciturā esse: neq; temere occasi
 raz dedecus illud egregiū corporis nō ad dignitatē nominis ac glorie secuti par erat hominū no
 bilissima familia nato: sed vti latro perditissimus ad omne gen⁹ flagitiū pferendū fuisse arbitra
 tus est. Vires ad stuporem hoim preclare atq; inusitate perpetua voluptatū intemperātia sunt
 labefacte: flos pueritie venustissime ad intuentium iucunditatē: cui nō libidini potuit flagitiose
 iunētutis: aut quā turpitudinis notam non subeundam vltro. Atque accersendā esse cogitauit.
 Lux illavero preclari atq; excellentis ingenij quā omēs diuinā semp et singularē atq; inusitatā
 penitus esse arbitrabatur: nōne iter sedissimas voluptatū sordes resticta est. omitto pestis hu
 ius in purissimas voces: mollitiē semicā: obtutus ipudicos blandities muliebres et oēm deniq;
 copiam nō mediocriū vitioz sub illa frontis erudita simul: atq; insigni pulchritudine delitiscen
 tē. Pretereo mentē illi⁹ plusq; gladiatoria: sitim incredibilem cruoris humani: mirū incōstantie
 genus: vultū nunc dūm sum nunc alacrerū: nūc anbelantē scelus: nūc gratia meretricia florescen
 tē: summū pecunie desireriū: summā simul prodigalitātē: cōtemptū incredibilem omnū bonoz
 Itēq; eximiam cū summis atq; ornatissimis ciuib⁹ familiaritatē: nihil. n. fuit isto monstro versi
 pelli: aut mutabili⁹ hominū memoria: ita vt res diuersissime sepe numero videant i eodē igenio
 tanq; in sentētia quadā teterrimā simul redūdare. Quis igitur dubitandū esse putauerit hoim
 peditū huiusmodi institutione vite remotissimū ab omni genere humanitatis: per facile sese teterr
 imo cuiq; atq; immanissimo facinori fuisse accomodaturū: fontē apūmus iudices omnū catili
 ne morū atq; ois cōsuetudinis: vnde illi demanasse vis ista preclara consilioz facillime intelli
 genda est. Nunc videndū est spē atrocissimi sceleris vñ illi subministratā fuisse indicem. Cum
 hic itaq; secū repeteret memoria miserandā ignominia comitioz turpesq; angustias afflicte rei
 familiaris filijs intueret vel sibi viuendū ac moriendū fore cū turpitudine sūma vel senatū nullū
 eē oportere: de rōe delēdi illi⁹ primū cogitare cepit. Nā illo deletō sine dubio intelligere viā la
 tissimā libidinibus sui pūno patere vertit itaq; oculos ad innumerabilē copiā inuentutis: quā di
 es ac noctes stipabat in exercēda cōsuetudine suaz cupiditatū cōputant manū ipsam hoiz tan
 q; bastā validissimā furoris sui facillime sibi accōmodari posse: quā cū torqeret in oim nostrū rui
 nā atq; interēptionē: vt quā cognouerat educatam vite prauissime institutis: ibutā sepe numero
 sanguine miserozū ciuiū: ardentē incredibili desiderio pdesibi vero mira familiaritate cōciliatā
 Scn⁹ est hoim vebemēter exercitatu: ferro atq; iopia duab⁹ reb⁹ ad omne facin⁹ paratissimū.
 Qd genus ego ciuitati nre maxime debilitate ciuiū: atq; afflicta magnitudine calamitatum
 magnope ptimescendū esse iudico. Nihil. n. illis preter spē atq; aiām fortuna reseruauit alterā
 ad differendā vite necessitatē alterā ad liuorē suū magnifice accōmodatā: nihil illis cōtēptibil

na: quos si quidē rudimēta vite traducta in hac tenuissima re deposita nūc in gladiatorijs mune-
rib' nūc alia facinoris atrocitate parti ad omne scelus: parti ad oēm patientiā erudierūt. Uerū
be pestes: sentētia mea: quo fuerint obiectiores: eo magis extimescēdas esse reor: tāq̃ ppetuo
seditionū ciuiliū ac rerū nouandarū audissimas: siue q̃ voluptatē capiāt ex merore socie calami-
tatis. siue q̃ ciuitatū versutiam: mutabilitatē rerū suarū portēdi quodāmodo arbitrātur hi sunt
quidē quos in foro quottidie: in oculis ciuū calamistratos: ac vestib' collucētes passim obuolū-
tare cernim': fortunas oīm populariū atq̃ ocū ciuitatis luminib' cōsignātes q̃ nō modo arrecti
pmanēt ad opportunitatē cuiuspiā p̃sentis cōmodi: verū etiā gestunt ad opinionē sp̃ate vtili-
tatis. Si seras q̃ oīs generis quo magis attenuate fuerint penuria edēdi eo magis p̃cipites atq̃
effrenatas ruere in p̃niticē videm'. Quid hāc desperatorū collum ā ieiunā ac sitientē facultatū
nostrarū quo ipetū quē strage ruiturā esse creditis: aut debachaturā si se carcerib' emiserint cū
ille rōne careāt atq̃ intelligētia hi vero nō absint penit' ab ipsa facultate itelligēdi. Grauiissimi
quidē sunt morsus irritate necessitatis. Dij imortales que clades ab illa feritate hoīm: que gene-
ra flagitiosorū emanauissent: si nocturn' iste ip̃erator: quasi quasdā rabidissimas beluas in vrbis
penates imittere potuisset. Horret anim' iudices. ea cogitatione cōplecti que miseri p̃tulisse-
mus: si sopor oculos cōsulares detenuisset. Restrīgenda ē itaq̃ flāma nobis scelerata et atroc
dū adhuc velata cineribus ac sopita: facultas restrīgendi leuissime data est: ne cū oīa cōprehē-
derit: qd̃ dij penitus auertant: nos frustra postmodū furibundā atq̃ exultantē restrīgere cupia-
m'. Neq̃ rectore namis audendū prorsus existimo in ipso merore calamitose tēpestatis quā illi
fugere facillime licuisset cōsurgentē p̃mo sibiq̃ ac reb' suis naufragiū nuntiantē. Neq̃ itē gu-
bernatorē vrbis in ipso excidio et calamitate ciuitatis: quā ipendentē p̃r ipse consilio suo: sua
q̃ prudentia substinere quodā modo ac p̃pulsare potuisset. Vere sunt hoīm lamētationes: p̃-
sulsq̃ vituperande: q̃s occupatas ī his lugendis cernim': que vitio suo desidiaq̃ cōtigerunt. Ali
cratidi Lacedemoniorū duci quocq̃ ornatissimā cui preerat classē: fundit' amississet p̃pter imo-
deratā glorie cupiditatē: nihil ad eā restituendam nouissima cōsiliū ratio suffragata ē. Quā ser-
uare poterat si modo in statio continuisset. Terētio Harromi sempiternū dedec' atq̃ imortale
monumentū erūt flagitiose turpitudinis delete ad cānas temeritate sua pulcherrime romanorū
legiones: que seruare periculossimo t̃p̃erei publice sine dubio fuissent: et robur eximū miserrī
mē vrbis: et ppetuū decus cōsularis prudētie disciplineq̃ militaris. Recte itaq̃ maiores n̄i sum-
mis laudib' efferēdi: sunt qui Spu. Delū: Brachos: q̃ Mālu Capitolinū: qui drusum q̃ statu.
fortissimos hoīes: et rei pu. sepe numero nō mediocriter opitulatos: qd̃ deuenissent affectate ty-
rānidis in suspicionē morte mulctādos esse putauerūt: nec Spu. Delio fauor aplissim' ciuitatē
Nec gracchi aut sui scipionis clarissimi viri memoria: nec mālio celeberrima gloria capitolij li-
berati nec Druso sanctissimi sui penates: nec saturnino ius sacrosancte dignitatis auxiliata est.
qd̃ ita: q̃ necē paucorū aut vnius hoīs calamitati publice maiores n̄i sp̃ ante ponendā esse puta-
uerūt: qd̃ genus crudelitatis eximū: nō sunt arbitrati ciues eos reprimere sūmmsq̃ affligere sup-
plicijs: quorū in rē pu. p̃sepe clarissima beneficiorū genera extitissent: minime: qd̃ ita: q̃ nullū sa-
tis dignū supplicij gen' in eos consumi posse opinabant: qui patrie sue libertatē opprimere sta-
tuissent: nec illos ciues esse indicauerunt quos abiicisse rationē patrie charitatis ituerētur. At
p̃ eos qui tales iteremissent: nō modo dici atq̃ appellari ciues vt essent statuebant: sed afficiē-
dos fore imortalib' donis: ac sempiternē hoīm memoriē cōsecrandos. Quid. n. potest indignū
dici q̃ vitā a patria susceptā ad illi' permiciē calamitatēq̃ conferre: qd̃ fingi scelerati' q̃ eorū pe-
nas ac crudelissimā seruitutē excogitare: quos hisdē memib' ac testis cōstitutos cedē leges atq̃
eadē viuendū cōtinuisset: qd̃ deniq̃ pōt intolerabili' existimari q̃ iferre delubris deorū imor-
taliū ac facultatib' nostris illic sceleratas faces: acerbissimas expilationes: hec q̃ curauerūt iu-
dices: aut qui tētauerūt nūq̃ ego alienos ab hostibus aut dissimiles feritati bestiarū existimabo
vidim' de spe p̃ficiendi nepharij facinoris: videndū est de loco: quā latebrā cōmodissimā et tutis-
simā egregi' artifex delegit cū contegende cōspirationi sue. tū armis oībus artifici cōprehendē-
dis: ne forsan temere domū nobilissimi ciuis atq̃ opulētissimi. *Q. Le.* delectā esse iudicetis.
Prīmū homo delect' est h̄mōi nepharijs cupiditatib' affinis: quo particeps sp̃ vsus fuerat cōsili-
orū suorū adiutore teterrimarū libidinū socio: maximorū periculorū: cui spectato frequēter in diffici-
lūmis reb' summā h̄mōi atrocissimi mali tuto p̃mitti posse facillime sibi pollicebat'. Preterea do-
mū deligendā esse iudicabat solitudine locorū desertā: et ab oī frequentia populari remotissimā
q̃. s. voces cōiurationis tutissime cōtinere posset. Cōtulit igit' sese in ipsam. *M. Marci* Lece domū
remotā ab omni celebritate cōstipatā multitudine arbuscularū: et ab omni suspitōe p̃dendi fact-

noris nō mediocriter abhorrentē. quos vero tetēderit ibi cōiurationis laqueos aut quas cathe-
 nas scelerū cōflauerit nobis ac facultatib⁹ nostris. Saturnaliū dies patefactura fuerat nisi pri-
 mū benignitate deorū immortalū. deinde vigilātia cōsulari nepharie fice de manib⁹ latronū exce-
 dissent: nullas āplius tēdículas ptimescam⁹ ab execrabili monstro: nullas infidias ab hoste te-
 terrimo: tenet fera nec si viri estis: declīnatura est telū ipsum sacrosācte nostre auctoritatis. Ne-
 ue catilina nesciēs vigilātissimos cōsules bfe rēpu. Te quocūq; vener⁹ q̄cūq; abieris diligentia
 nra circūspectū teneri: quid externa nocte cūculis tuis agitatū sit: licet mecum recognoscas: cū
 ad. M. Lecū venisses vnū ex fidissimis cōmilitonib⁹ tuis ad multā noctē. teq; in interiorēq;
 vna cū illo cubiculi ptē recepisses tanq̄ in sacrum memorabile cupiditatū vestray repēte de. M.
 Leca sciscitari cepisti. nō q̄s ex cōiuratis aduenisset: cū subito lētulus ac cetheg⁹ teterrima capū
 ta maleficiorū omniū furbūdi atq; alacres irruerūt: moxq; īgressi vociferare ceperūt qd agis
 catilina: cur voluptates nostras diuti⁹ remoraris? p̄sto sunt saturnalia nobis ociosis atq; ocitaz
 tib⁹: quē vnū diē sepe numero nūcupare solit⁹ es: euerforē superbissimi ordinis: fugatorē erūna
 rū nostrarū: lucē ac principē vniuerse nostre dignitatis. Nam in gerēdis negocijs ignoras sequē
 das esse temporū opportunitates: in occasione rerū desidiā ac tarditatē oēm diligentissime fu-
 giendā. mutabilissime sunt deorum voluntates et fortunā cū abire permiseris: frustra postmodū
 descendētē ac fugientē sis īploraturus. Talia cōquerentē tu paucis p re subsecutus. Elq̄lam ar-
 genā pferri cōtinuo iussisti preclarā auspicem ac gubernatricē furoris tui futurā. Testor noctē
 ipsam ipiarū molitionū tuarū conscia ac testē: nihil ex his me fugisse: que clam de situ vestri co-
 gnat⁹ agitauerūt p pauca satis attigisse: fuerit ne solitudine in ipsa latibuloz tuoz cū hora vulgi
 plane deuitauisses: sefelisse te crederes diligentia pariter atq; industriā cōsularē. Linquo teloz
 innumerabilē copiā quā in hisdē furialib⁹ antris p̄stipandā atq; occultandā fore curauisti. Mit-
 to lras manu tua scriptas diuersis mancipijs reddēdas: qui furori tuo succurrere atq; epitulari
 vellēt. Transeo rē illā simillimā p̄digio: cū mane isto iā coacto senatus: reddundatibusq; subse-
 līs: serius in senatū: p̄ter cōsuetudinē venisses. q̄ nulli nō oculi te senatorū statim cōsignariūt in-
 grediētē demisso vultu. pallore terribili: luminib⁹ errātibus ac facie preferētē nescio qd inuitate
 crudelitatis: p̄terea saturnalib⁹ prime futuris rem adoriri placuit quo die cuntas omnis seria
 ta publico edicto cōferre sese in mōtē aducentinū: ac rusticari quodāmodo solita est: cū tu manū
 furoris tui diligenter armatā atq; instructā primū ad cedē senatus ac consiliū: deinde ad occu-
 pandā capitolij arcē fueras īmissurus: atq; bis p̄fectis daturus operā cū direptioni publice: tum
 inflamādīs edib⁹ atq; bis trucidādīs: qui rempu. defendere voluissent. Videtis iudices lucē cla-
 rissimā rōnū: quā ego p̄fecto cēseo nullis īuolucris tenebrarū suarū obuituros esse: nec. M.
 Leca preclarā sedē atq; officinā teterrime cōiurationis: nec ipsum detestabile caput atq; obsec-
 nū artificē catilinā. Lūq; bec oīa p̄stent. aiaduertendū est pariter vno maleficij genere Catilinā
 nō modo deos ac patriā: verū etiam mores. Leges cōsuetudinē vrbis atq; instituta maiorū vio-
 lasse. Primū duodecim tabulis cautū esse cognoscim⁹: me q̄s in vrbe cetus nocturnos agitarit:
 deinde lege gabinia p̄mulgatū esse qui cōciones villas clādestinas i vrbe cōstauisset: more maio-
 rū capitali supplicio mulctaret. De te itaq; catilina sciscitator: tū cetus istos cōmilitonū tuorū
 contra p̄cepta duodecim tabularū: cōtra leges nostras cōtra senatus ac plebis auctoritatē nos-
 tu cogēdos esse putauisti: deinde q̄ro si qm in lucē sepulcrales iste cōciūcule tue p̄dissent: qd re-
 sponsurus fuisses senatui: quid cōsilibus aut qd viris optimis: atq; amantissimis patrie? Quid
 leges igit nostras violas catilina? quid senat⁹ auctoritati cōtradicias? Equū est instituta maiorū
 atq; edita grauissimi sanctissimiq; ordinis q; p̄stringere vesania tua nō es verit⁹ ea restituas ac
 sarcias supplicij tui memorabili aiaduersione. Quālus Torquat⁹: filiū suū summa r singulari vir-
 te adolescentē: q̄ is in hostē cōtra mandatū patriū dimicasset victorē percuti securi iussit. Nos
 tendentē cōtra mādāta senatus: cōtra vniuerse reipu. maiestātē catilinā perferemus? Maio-
 res olim nri sapientissimi hoies et sine dubio grauissimi nō leges e grecia p legatos suos accer-
 sēdas esset putauerūt: quib⁹ banc imperij magnitudinē ppetuo stabilirent: vt tu hō recens sene-
 ritate illarū cū barbatulis tuis abutereris. Non ita visum cartaginēsisibus accepim⁹ in hānone
 suo mortī condēnando fortissimo ac triūphali viro: q̄ is edicto senat⁹ emin⁹ obreperauisse puta-
 ret. Nō ita placuit atheniēsis vrbī sine dubio doctissime atq; eruditissime cū e Sicilia belloq;
 grauissimo reuocandū esse Alcibiadē statuerūt summū r singularem īperatorē: quē iuberēt ex-
 piare supplicio suo leges violate religionis: non ita deniq; maiorib⁹ nris iudicatū est cohortib⁹
 eroletoz tuoz sentētia mea lōge ante ponēdis cū. L. Sulpic. cōsulari familia sumoq; ingenio
 virū p̄pter exiguā notā libidinose suspicionis cēseret emouēdum e senatu: multosq; dies in vin-

cultis habendū esse putauerūt. Nos vero iudices catilinā nō modo leges nr̄as atq; auctoritatē
 tenat? crudeliter labefactantē: verū etiam vniuersos ciues ad puitiez ferro flāmaq; deuocantē i
 pue pferetis. Jacet homo pstrat? euentu maximay molitionū vt qui conat? suos cōscientiaz ve
 ltra patefactos atq; illustratos cernat: neq; cōtectos fuisse seu sup̄stitione crueti sacramēti: seu
 tenebris nocturnis: seu solitudine locorū p̄ maxima et singulari. cōtundite igit̄: contundite iudices
 gen? istud inauditi furoris. Cōprimite boiem gestientē effrenata temeritate. flagrantē iusitatis
 cupiditatib?: furentē incredibili superbia: spe nouāday rerū mirabiliter inflāmatū. Quinetiā rem
 ipsam publicā nō modo euentu crudelissime calamitatis: verū etiā metu ac sup̄itiōe liberate. Di
 rum? equidē sufficiēter de senatoria simulate Luch? Catiline capite ac fonte scelerate cōiuratōis.
 resq; oēs cōplexi sumus: quas aluisse furorē illū ac primū excitauisse indicauim?. Nunc videndū
 est de rōne ambitionis teterrima atq; exitiabili: q̄ deflagrauisse ppetuo Catilinā sup̄iori diuini
 one demonstrauimus. Cupiditates equidē plurimas in illo monstro calamitosas ac nepharias
 oēs: p̄sepe iudices aiaduerti: libidinē viā p̄nitiosissimā in primis cōspicere vsus sum: temerarie
 cuiusdā atq; incōsiderate ambitionis q̄ duce pperasse nec illo studio: nūq̄ conscienday opū nec
 villo desiderio dignitatū abstinuisse reputat? est. Putabat. n. se frustra nobilissimo genere natū:
 frustra virtutes erimias corporis: atq; animi cōsecutū fuisse: nī oīa diuina atq; humana truci
 lentissimo genere cupiditatis inq̄nauisset. Quosq; cernebat excellere i Rome p̄stantia quadā di
 gnitatis beatissimos esse et sine dubio dijs eq̄parādos fore arbitrabat. Id gen? vesane cogitati
 onis boiem suapte natura p̄cipitē atq; incōsideratū cōpulit in abominandas ac nefarias vite
 cupiditates. Isq; nuper cōiurātis cōsulib?: q̄nquidē suffragia curie. p̄pter ipendentē metū. Par
 tibus belli diligēter enucleata sūt q̄s nō adiūt senatorū voces: vt quos ciuū cōfessus primū pecunia
 p̄tim pecunia obseruatōib? nō obeūdos suppliciter ac cōtaminādos eē iudicant: nulli tñ ad di
 gnitatē grad? neq; isaniēti neq; anhelātī bono cādīdato patuerūt. Eadē rō scelerate libidis illū
 ad maiore vi scelex pauloātē p̄citauerat. Disone memist? egregia virtute adolescentē nisi et idē cu
 piditatib? obtēpare p̄sueuisset calamitosa sibi ac mult? in vrbe seditionē excitasse isigni familia
 ritate atq; amicitia Catilinā vsū fuisse nemo est q̄ nesciat: nec modo p̄iūrisse se temerario iune
 ni: verū etiā illū de successu rerū suay nō mediocriter trepidantē in audacia simul ac sentētia cō
 firmasse: cū se illi vigilantissimū sociū ac satellitē fidissimū regende gubernādeq; cōiurationis
 fore polliceret. Quod si vor? sceleratorū boīm successus aspirarent. q̄tra strage ciuū creditis: aut
 quāto diluuiū facultatū vrbānarū ruiturā fuisse detestabile horū atq; execrandā impietatem? verū
 bi cellites: quorū auspicijs princeps ac parēs hui? vrbis i Romulus pulcherrimi imperij romani
 fundamenta iecit tristissimā cladē ac cognat? perditos nece adolescētis interceperunt. Disone
 mortuo p̄quiescisse catilinā dicim? aut icepti temerarij penitus? Nō penituit mō: nec redescen
 dū fuisse arbitrat? est. Sed rursus alio furori accessit non cōsueuerat anim? perpetuis cupiditatū
 flagitijs exercitatus prima destitutōne fortune refrigescere et cōsternari. sed vix sepulta memo
 ria p̄somane cōiurationis. L. adeptus est fidicinū potentissimū q̄dez b̄dicm ac tunc furentē sin
 gulari studio rerū nouanday. Verū ea fax incendij: rursus benignitate deorum imortaliū summa
 q; virtute consulū restructa est nō obdormiscit. tñ La. his destitut? euctu vigiliariū suarū: sed rur
 sum sent immanior: et quam rem pu. seruitio nō potuerat obuiere: desfrangulandā penit? ac rollen
 dā cogitant: scelerat? oēm vrbe quā totiēns insidijs appetauisset. Sceleratissimus in patriay
 cuius extant in illū summa et cōmemorāda monumēta beneficiorū. i Reminiscere queso catilina
 reminiscere: ferrū illud celestū atq; illas nepharias faces quas istis sanctissimis penatibus isti
 pulcherrie patrie mittatis: nō ad oppugnandū vrbe neq; ad eā cōcremandā tibi datas fuisse: s̄
 poti? ad salutē ciuū dignitatē iperij: libertatisq; nostre defensionē. Per deos imortales oro te
 catilina. si patria tecum his vocib? vteret: quid esses illi q̄so responsurus. Ego te paruulū catilia
 cū in primis ornatissimo genere gentis nasci voluissē: deinde summis dotib? et ornasset tū cor
 pōis tū animi: duab? tum reb? istituendū putauī ferro ac flāma quib? esset tibi parata facul
 as: tū amplificandi iperij mei: tū defendēde publice libtatis quid vni armorū in viscera nostra tor
 ques aut qd cōuertis in exitiū ciuū meorū institutā diligētia mea: meisq; rationib? eruditā dimi
 candi facultatē. Maiores contra tui summis a me beneficijs atq; honorib? aucti pro magnitu
 dine susceptay dignitatū pulcherrimas in vrbe sepe numero leges pro p̄stantia beneficiorū cla
 rissimas ex hostibus victorias referre cōsueuerūt. Tu mibi luct? accerbissimos pas p̄ summa co
 pia beneficiorū meorū. tu cedes ciuū: tu domorū incendia tu veratiōes virginū: tu vastitatē vrbis
 vt genus atrocissime seruitutis. Q crudelissimū hominū genus: et ab omni penitus humanitate

Portij Latronis

derelictū. Tu studio flagras eius vrbis euertēde: q̄ nec carthaginensiu astutissimi dolimē: Tu
mātinorū eximie vires: nec gr̄ ecorū erudita ingenia labefactare potuerūt. Qd si citētur bi populi
rursim dūmūt: atq; iste exties redeant in statum vetustissime dignitatis: certe non ipso scelere
tuo: quicq; in me crudelius: nec quicq; maior extimescendū moliturus fuisse predicabūt. S; a te
redeo temperare ego met mibi cursimq; ictū violente orationis ac forsan reuocandū esse iudi-
care: tum ab odio tuo: tū ab ipsa dicendi acerbitate si quē in te sensimq; patrie cbaritatis aspice-
rent: aut yllō te pūcto posse arbitrari sceleratā istam mentē relinquere. S; id gen' est cupidita-
tū tuarū vt restringēday forsan rationē aliquā conseq; possis sananday nullā nec te prius amissū
rū perversitatē istā animi puto q̄ vitā amiseris. Velle reuinceres. Abala: Seruili non expecta-
rem? sententiā iudicū: neq; abuti maiestate sciat? atq; auctoritate po. ro. si magnitudinē tāti fla-
gitij sanguine tuo statim expiāsses. Nā de senatus voluntate nihil ambigimus modo nō ipedi-
re legibus: repente pfecto fueras penas impietatis tue dignissimas laturus. Et nā deorū imor-
talium munere iudices: mentē atq; animū huius itrospicerem? Ne qua vobis fieret vobis puni-
di dubitatio: qui tū scelerū ingenio cōflauissent. Viderit. n. mentē anhelatē tristissimū genus
minarū mentē debacchantē inaudita feritate furentem: incredibili vesania: sentientē cruoris vr-
bani prede audissimā vobis atq; oibus ferro flāmaq; munitantē catilinā vobis demonstrauimus
iudices iratū p sepe repulsis cōitatibus: nullas vocum aut suffragiorū corruptelas fuisse preter-
gressum: deinde nullis rōibus infractū. ac perterritū. de psequerentia scelerū suoz extitisse: q̄bus
ai aduertere sane potestis q̄ta sp̄ immanitate laborauerit ambitiois. Superest nouissima ps diui-
sionis. grex ipse sodalium Catiline truculētus. atq; amēs. cuius in manu nō exigua rōem fuisse di-
ximus cōcitande cōurationis. Lentulus siquidē et cerbegus terribilia portēta nre ciuitatis furi-
q; vel certissime po. ro. multa de magnitudine sua vt ipsis contionibus. multa de dignitate ipe-
rii sui futuri. palam predicare cōsueuerunt. tanq; si deorū immortalium cōsilio interfuisent. prius
Lentulus in libris Sibyllinis nescio qd perspexisse se predicabat. q̄ viri acutissimi atq; peritissi-
mi. L. Corne. ac En. priso. custodes publicarū cerimoniarū nequaq; pspicere potuerūt. Lucē nam-
q; ait nescio q̄ de domo cornelia quondā pdituraz fore. q̄ gloria nimis sui romanū iperū simul
et cōpletura sit et illustratura eoq; genere vaticiniū dignitatē suam portenti fataliter putauit. pla-
neq; opinatē fati sui rationē in ipsa latebra sibylline diuinationis. tanq; in equo troiano deliretē-
tē. Ego vero sibyllam sine dubio sapientissimaz mulierē fuisse iudico visamq; idoneā dīs imor-
talib'. cui singularem quandā vim diuinandi cōcederēt. verū illā delirā penitus ac procius cecā
fuisse affirmare. si quā sp̄ dignitatis in hac crudelissima peste reposuisset. Si quid tū cecidisse
visa est qd corneliā gentē pertinere videret. vim oēm illius diuinationis in vno. L. Sylla cōsi-
ptā fuisse iudicemus. cui paulo ante respu. sensit et crudelissimā simul et amplissimā potestatem.
Nec ego deos imortales huic iperio tam infestos eē reor. neq; salute populi romani tam abhor-
rentes. vt homini dementissimo regnū concederēt hui' sanctissime atq; optime ciuitatis. Syl-
lam pfecto crudelitas vicit. At ipse martimarū laudē virtutū et rei militaris summā ac singula-
rē gloriā cōsecutus. Lentulū vero nulle victorie nostre ciuitati. nullū studiū armorū nulla pstan-
tia virtutis aut ingenij cōmēdauit. Que vero nō taberne potius. aut qui nō greges infamū ho-
minū. Sibyllinū istum principem cōcelebrarūt. nā vitā ei' cōmemorare nō est necesse versatā sp̄
in obeūdis libidinibus. ac societate turpissimorū hominū nobilitatā. nihil in eo sanguinis anti-
nihil industrie romane. nihil splendoris domestici. nihil ante frugalitatis. Singite vobis iudices
singite dignitatē huius hoīs: tū florentem amplissimo magistratu: tū oibus po. r. munerib' exor-
natā. Quantū queso sanguinis ciuilis in foro. in curia redūdaturū esse creditis aut quantā vim
libidinis atq; impudicitie p omniū ciuiū cubicula demanaturā. pfecto dignitate fretus ea q̄ pri-
uat' pcupuisset nōne dubio cōsequeret. Ferreret amens in oia. nec vllē rōnis cōsilioz aut pudo-
ris. nec vlla studia humanitas refrenarent precipitem atq; incitatū cursū vetulste crudelitatis
cerbegus inferior nobilitate atq; ingenio vebemētia furoris longe immanior parū a lentuli sōnio
discedere visus est. Verū insaniam leuissime opinionis modestione loquēdi rōne contegere vel
le videret. Sen' est idem tū furoris eadē ratio cōcelebrate diuinationis. tales bi scelerū artifices
amboq; cōitati ad euertandā rempi. partim a vesana spe vaticiniū cōmemorati. ptim a nepha-
ria scelerū assiduitate Catilinā offenderūt nomis reb' studentē cuius presidio cōsilioq; cupidita-
tes suas iuuari posse facillime crediderūt. si vero sociorū copiosissimo sese punitissent. Est. n. in il-
lo monstro. sicuti paulo ante tetigim' vis eximia facietiarū. et ratio quedā adūbrata virtutū. faci-
lis ad cōprehendendū omniū hominū familiaritates. Hunc igit catilinā adepti cerbegus et le

tulus et ipsi lenocinij suis insignes ad omne genus venientie subeundi deflagrare ceperunt ad mirabili quadam cupiditate seu diripiende urbis seu possidende dominationis. De sunt iudices. huius nepharj facinoris abhominande facies. hi sunt crudeles igniculi quibus et arci ille catiline serocē animi facillime credendum est. Talibus mitis cōsociati princeps nephande cōiurationis: manus erigua desperatoz hominū atq; obscene iuuentutis pede tēti coegerunt coactā quā vellent edocuerunt edoctā pari cupiditate sceleris inflāmauerunt: inflāmatā deniq; pepulerunt: ut oīm nīm facultates ac vitā facillime cōspiraret. furias istas auditis iudices cōmodissimas ac paratas. nō modo ad viuos cōmouēdos in omne facinorū: verū etiā ad mortuos ex ipso hōbo medijsq; bustis excitādos reperti sunt: tū atrocissimi sceleris patrom quos immanitātē detestāde reuocant ptegere verbis: tū excusare conati sunt. L. Hortensius vir eximia charitate rei publicae summisq; ornamētis praeedit et scienter moderationis nequaquā oīa credēda esse dicit: iubetq; grauisimis hominibus facilitate iudiciorū diligenter esse cōtinēdam. Primum affirmat catilinā in perpetua custodia senatus extitisse deniq; nūq; ferre discessisse a latere publici cepionis nobilissimi ciuis: atq; itegerrimi viri ita ut lepide dicat despatio eorum neq; solē oriētē vñq; neq; occidentē iternū misse: credo eadē sapiētissimū hominem hortensium: ut est iocūda singulari summaq; virtute cūcta ipsa grauisime sit atq; ornatissime cōplexa ē ita nō esse secuti dixerit extimare. s; lōge gradū a sententia mea. Quero igitur de te. L. Hortensius: teq; obtestor atq; obsecro per ipsum ius vetustissime nostrae familiaritatis. si. L. catilinā cōstat dies omnium cū cōscientia sine in foro siue in turmis agere: nūc stipatū catervis exoletorum suoz gladiatoris agminib; per ora vulgi palā obuolare. si manifestū est noctes omēs aut in lustris scortorum aut in antris. Q. L. ecce inducere viri tuo iudicio nō abhorretis a rei publicae charitate id est quod illū obuersatū dicas in perpetua custodia tua atq; oculis senatorum: nisi forte custodiā senatū vocas vel exiguam morā in ipsius curiae cōsilijs obeūdis. Quid vero pertinet ad ipsius cepionis familiaritātē assiduā beniuolentiāq; singulārē nūbil est quod insimulationi nostrae derogandū esse iudicetis. Dixim; n. superius genij catiline miros atq; occultissimos esse recessus: nec qui cognosci seu pluistrari facillime possent. Arguit. n. in illa clade res diuersissime pariter cōtinentia et libido. Nihil illo psepe affirmis ad tollēda bonoz consortia: nihil solerti ad illis insidiandū: nihil illi munificentia insignis: nihil audi; rapacitate: nihil acuti; consilio: nihil temeritate cōtemptibili; que cū ita sint cepionē admirabimur in tātis vitioz ambigibus errauisse. De me quod fateor iudices vetustissima quadā familiaritate catiline cōiunctū psepe delirauisse miris pplexionibus illi; neq; vñq; certi quid in illo ingenio cōprehendere potuisse nūbil igitur erit miri si virū itegerrimū cepionē: versutissimi hominis doli atq; incōstantissimi mores fefellerunt. Nō erit itaq; neq; prudentie tue: neq; grauitatis hortensii candidissimā opē humanitatis tue summāq; dicendi copiam fontib; ipsis polliceri: aut quod bestia irretitā iudicio tenem; dissolutā atq; exultantē reipublicae immittere. Quod te nūq; cōmissurū fuisse arbitrari: nisi qui memoras idē te catiline sine dubio fefellerunt. Satis ostentatā vobis putamus iudices: tum ratiōes periculi nostri: tū huius immāssimi sceleris atrocitate. Nā odio senatus pro mario La. arfisse demōstrauim; si rōes vite siue veteres ac nouas in excitatione teterrimarū: libidinū collocatas: si spē perficiēdi sceleris hominū psequētissimo inimicitiarū: si deniq; locoz ac tēporis oportunitates extitisse pterea si rabiā quadā ambitionis in illo fuisse dixim; si nullam potestātē referēdaz libidinū aut vllū penitentie locū: postremo si copiam innumerabilē desperate iuuentutis cū illo coniūctam fuisse patefacim; et eam simul ostēdim; suoptegemo furentē incredibili audacia summaq; cupiditate pendēde ac vendēde urbis inflāmatam: quidē erit iudices quod dubitetis de liberanda patria: deq; vlciscendi crudelissimi sceleris immanitate. Nouistis. n. facinus inauditū oīm hominū memoria. facinus atrox superbiū: nepharū: pernitiosum: remotissimū ab oī humanitate. nam lege cōsuetudine: cuius acerbitate si nūm; animo bene pspexistis: queso mihi diligēter attēdite: scelus id iudices: euersionē nepharā moliebatur amplissime nostrae dignitatis: interitū crudelissimū senatorij ordinis: cedem cōem oīm bonoz: huius sceleris libido reposita erat in diripiēdis oīz ciuiū facultatib;: atq; opprimēda urbis libertate huic sceleri parabatur teterrime cōiugū ac liberoz nfozū veratōes: in hoc scelere verbbatur deniq; facies miserēde penatib; nostris: expillationes edū stupra virginū: vctaliū: luctus ac mereoz miserabilis vniuerse ciuitatis. Quia si vobis ut sunt idigna atq; itollerabilia vidētur: nō iniqui erit auctores boz maloz mulctare teterrimis supplicijs: cladēq; oīm crudelissimā e viscerib; r. p. ppulsare. tenetis exēpla maiorū atq; omnium gentiū auctoritatē: qui spē sumas: singulares penas in eo genere hominū cōsumenda esse putauerunt: qui rōem habuissent

aut p̄dē de patrie aut opprimēde pu. libertatis. nihil igit̄ erit ipedimēto q̄n audaciā crudelissimū
 boīs La. crudelissimo ḡne supplicioꝝ expietis et ultionē ex illoꝝ cruciatibꝫ ac penis capiat. r. p.
 quorū erat cōflagratura manibꝫ nisi sanctissimi iperij ro. custodes ac iudices dii imortales nepha
 rijs votis obstitissent: credite iudices bodierno die cōsurrexisse vniuersam vrbē cōspecturā ex iu
 dicio vestro planeqꝫ ai aduersaturā qd̄ in posterū de salute sua deqꝫ facultatibꝫ suis sperandū sit:
 credite itē vim vniuersam flagitiose iuueturis aut bodierno cat. supp. simul cōficiendā fore: aut
 illiꝫ liberatione letā atqꝫ exultantē nō mltō post in oīm nostrū p̄nitie vna cū illo celerrime cōsire
 cturā. Eligit̄ si quidē bodierna vestra sentētia de salute huiꝫ pulcherrime atqꝫ optime ciuitatis: de
 stabilitate iperij ro. de legū icolumitate: de libertate ciuium de pudicitia liberoꝝ ac coniugū ve
 straz. huiꝫ. n. pestis idē scelꝫ erat vt nō crassaturū p̄ capita paucorū sed tanqꝫ atrocissima vis ve
 nem p̄ oīm corpꝫ vrbis dilaturā: scelꝫ atqꝫ pestē se vindicandū esse cēsebitꝫ vt reor. ⁊ respu. deside
 rat putate. p̄fecto deos imortales: ⁊ in p̄mis cap. iouē sempiternum custodē ac vindicē huiꝫ ipe
 rij deliberatis eoꝝ tēplis ac ceremonijs grās nobis amplissimas esse reddituros putate pariter
 idē facturā esse curiā p̄ defēsa consiliū vita. seruataqꝫ senatori ordis dignitate. putate matro
 nas vrbis ac liberos nostros obseruatā pudicitia supplices ac cōgratulātes vniuersos ad genua
 vestra sese obseruatuos fore putate virgines vestales atqꝫ ipsā maiestātē aplissimi numis ob
 liberationē suā: summa vobis leticia cōgratulaturā. putate deniqꝫ ciues oēs ob retentaz vitā ac
 libertatē penates publicos p̄ cōseruatis focis atqꝫ aris. pietes vrbis p̄ pulsato deterrimo gene
 re vastitatis ferme incredibili gaudio exultatuos. putate tandē bodierno iudicio paratū esse vo
 bis: aut imortale decꝫ aut memoriā nois sempiternā. Multa sunt equidē in hac vita que turpiter
 ac calamitose neglecta restitutione tñ quodāmodo patiātur. huius vero vēdicādi. scelcris si pre
 sentē facultatē neglexeritis frustra postea recuperāde copiā q̄retis: aut hodie vobis p̄pulsanda
 est visceribꝫ. r. p. pestifera vis calamitatis: aut ipsi patrie sine dubio cōcidendū. Utrū eligendū
 sit vos videritis. Qui estis iudices humanitate tanta ne secordia dicā vt eoꝝ vita ac spūm diuti
 us in. r. p. cōmorari patiamini: qui vite salutisqꝫ ciuiū crudeliter insidiati sunt: p̄ponite vobis ante
 oculos ac meditatiōe crebra reuoluite diē illū nepharū: quo salꝫ omniū ciuiū quo facultates no
 stre quo res ip̄a pub. p̄itura fuerat. Quādo. s. asperissemus bestias istas emissas carceribꝫ per vr
 bē oīm: p̄ domos nostras furialiter exultātes ipsūqꝫ in p̄ris miserandi facinoris ducē ac p̄ci
 pē cat. cōfirmatū hoc iudicio: spe plenū leticia gestientē: nūc vos ad edē nostrā nūc illos ad rapi
 nā atqꝫ iſtāmationē ediū aduocāte cōiuges e cōplexibꝫ nostris ad libidinē victoꝝ capre fuissent:
 liberi ad stupra de gremijs parentū extorti: p̄ciosa suppellex asportata: tecta cōflagrassent igni
 bꝫ: corpora cesa passim iacissent. oīa deniqꝫ gemitu sletuqꝫ redūdassent. Dec fuisset imago mi
 ferrime vrbis: quā vrbē a maioribꝫ nostris florētissimā accepimꝫ: et si p̄bibueritis clarā atqꝫ ex
 cellētē posteris n̄ris tradituri sumꝫ. Per humanitatē deniqꝫ vestrā vos obtestor atqꝫ obsecro
 iudices: p̄ amorē huiꝫ pulcherrimaz atqꝫ iunctissime vrbis: p̄ oīa que vobis iucūdisima sunt m̄vi
 ta. p̄uideite iterū atqꝫ iterū ne liberati quodā tot amplissimis belloꝝ periculis: tot imminētibꝫ ma
 lis erepti: nūc per ignamā nostrā ac desidiā periclitemur: eripite vitā ciuiū a misera crude
 litate. p̄hibete penates vestros a nepharijs ignibꝫ. seruare pudicitia necessit udmū nostraz te
 terrimis verationibꝫ: liberate tēpla deoꝝ a tristibꝫ rapinis: subtrahite fortunas pub. ab indigna
 direptiōe. p̄tegite magistratꝫ nostros ab iaudita feritate. defendite deniqꝫ vniuersam vrbē ab
 hoc iusitato p̄suis tristissimo ḡne calamitatis.

¶ C. Crispi. Salustij de bello iugurthino.

Alſo q̄rit̄ de natura ſin genus humanū: qd̄ ibecilla: atqꝫ cui premis forte potiꝫ
 q̄ virtute regat̄. Nā cuncta reputando neqꝫ maius aliud: neqꝫ p̄ſtabiliꝫ inueni
 es: magisqꝫ nature iduſtriā hominū q̄ vim aut t̄ps deesse: ſed dur̄ atqꝫ iperatoꝝ
 vite mortaliū animꝫ eſt: qui vbi ad gloriā virtutis via crasſat: abūde pollēs po
 tēsqꝫ et clarus neqꝫ fortuna eget quippe q̄ p̄bitatē induſtriā: aliasqꝫ bonas ar
 tes: neqꝫ dare neqꝫ eripe cuiqꝫ poteſt. Sin capꝫ p̄amis cupidinibus ad inertia
 et voluptates corpis peſſundatꝫ ē p̄nitioſa libidine pauliſp̄ vſus vbi p̄ ſecordia vires: etas inge
 niū deſlurere nature infirmitas accuſat: ſua q̄qꝫ culpā auctores ad negocia trāſ erūt. qd̄ ſi oibꝫ
 bonarū rerū tāta cura eſſet q̄to ſtudio aliena ac nihil p̄ſutura multaꝫ etiā periculosa petūt: ne
 qꝫ magis regereſcasibꝫ q̄ regerēt: eo magnitudinis p̄cederēt: vbi p̄ mortaliū gloriā eterni ſie
 rēt. nā vti genꝫ hominū cōpoſitū ex corpore ⁊ aia eſt: ita res cuncte ſtudiaꝫ oīa alia corporis: ⁊
 lia anime naturā ſequūtur. Igit̄ p̄clara facies magne diuitie: ad hoc vis corporis ⁊ alia oīa huiꝫ

nuscemodi breui dilabuntur. et ingenij egregia facinora sicuti aia immortalia sunt. Postremo corporis et fortune bonorum ut initium sic finis est. Diciturque orta occidit et aucta senescit. Animum incorporeatus eternus rector humani generis agit: atque habet cuncta necque ipse habet. Quo magis puritas eorum est admiranda quam dediti corporis gaudijs per luxum et ignavia etate agunt. Eternum ingenium: quo neque melius neque amplius aliud est in natura mortalium incultu atque secordia torpescere sinunt: cum presertim tam multe varieque sint artes animi quibus summa claritudo paratur. Verum ex his magistratus et imperia. Postremo omnis cura rerum publicarum minime mihi hac repellebat cupienda videtur: quoniam neque virtuti bonos daret. neque illi quibus per fraudem vis fuit. utique eo magis tui aut honesti sunt. Nam vi quidem regere patriam aut parentes. quam quam et possis et delicta corrigas. tamen importunum est cum presertim omnes rerum mutationes cedez fugam aliaque hostilia portendant. frustra aut niti. neque aliud se fatigando. nisi odium querere extreme dementie est nisi forte que in honesta et puritiosa libido tenet. potest paucorum. decus atque libertatem significari suam. Eternum ex alijs negocijs. que ingenio exercent in primis magno usus est memoria rerum gestarum. cum de virtute: quod multi dicere puto preterendum. simul ne per insolentiam quis existit met memet studium meum extollere laudando. At ego credo fore qui quod decreui. percul a. r. p. etate agere. tanto tanque utili labori meo nomen incertie imponunt. Eterne quibus maxima industria videtur salutare plebem et communis gratiam querere. Qui si reputaverint. et in quibus ego temporibus magistratus adeptus sum. et quales viri idem assequi nequiverint. et que genera hominum postea in senatum pervenerint. profecto existimabunt me magis merito quam ignavia iudicium animi mei mutavisse maiusque commodum et ocio meo quam ex aliorum negocijs reipublice. venturum. Nam sepe audiam ego. quod. M. P. Sci. Preterea civitatis nostre preclaros viros solitos ita dicere cum imagines maiorum intuerentur vehementissime sibi animum ad virtutem accendi. si non ceram illam. neque figuram tantam vim. In sese habere. sed memoria rerum gestarum eam flammam egregijs viris crescere pectore. neque prius sedari. quam virtutem eorum famam atque gloriam adequaverint. At contra quis omnium est his moribus qui non de divitijs et sumptibus non probitate neque industria cum maioribus suis contendat. etiam homines novi. qui per virtutem soliti erant nobilitatem antevenire furtim et per latrocinia potius quam ex bonis artibus ad imperia et honores nituntur. Perinde quasi pretura et consulatus atque omnia alia huiuscemodi per seipsa clara et magnifica sint. Ac non perinde habeantur. ut eorum qui ea sustinet. virtus est verum ego liberius latiusque processum. dum me civitatis tedet morum piget nunc ad inceptum opus redeo.

Bellum scripturus sum quod per. ro. cum iugurtha rege numidiarum gessit primum quod magnum et atrox varia victoria fuit. Deinde quod tum primum superbie nobilitatis obuiatum est que contentio divina cuncta et humana permiscuit. eoque vecordie processit: ut studijs civili bellum atque vastitas italie finem faceret. sed priusquam huiuscemodi initium expeditam pauca supra repetam quo ad cognoscendum omnia illustria magis magisque in aperto sit. bello punico. secundo. quo dux cartaginesium Hannibal post magnitudinem nominis romae. Italie opes maxime attriuerat. Masinissa rex numidarum in amicitiam receptus a. p. Scipione cui postea apbricano cognomen ex virtute fuit. multa et preclara rei militaris facinora fecerat. obque victis cartaginesibus et capto siphace. cuius in apbrica magnum atque late imperium valuit. p. r. quascunque vias et agros manu ceperat. regi dono dedit. Igitur amicitia masinisse bona atque honesta nobis permansit sed imperij viteque eius finis idem fuit. deinde incipit filius regnum solus obtinuit. Masinissae et Gulussa fratribus morbo absumptis: is ad herbalim et Hierusalem ex se genuit. iugurthamque filium Masinissae. quem Masinissa quod ortus ex concubina erat priuatum reliquerat eodem cultu quo liberos suos domi habuit. Qui ubi primum adoleuit pollens viribus decora facie: sed multo maxime ingenio validus. non se luxui neque inertie corrumperendum dedit. sed uti mos illius est gentis equitare iaculari cursu cum equalibus certare. et cum gloria ante omnes iret: omnibus tamen carus erat ad hoc pleraque tempora invadendo agere: leonem atque alias feras primus ferire plurimum facere. et minimum de seipso loqui quibus rebus. Masinissa tamen initio letus fuerat existimans virtutem iugurthe regno suo glorie affore tum postquam hominem adolescentem exacta etate sua et parvis liberis magis magisque crescere intelligit vehementer eo negotio permotus multa in animo suo voluebat. Terrebat eum natura mortalium auda imperij et preces ad explendam animi cupidinem. Preterea oportunitas sueque et liberorum etatis: que etiam mediocres viros spe que transuersos agit. Ad studia numidarum in iugur accensatur: ex quibus si talem virum dolis interfecisset qua seditio aut bellum orire autius erat.

His difficultatibus circumuentus: ubi videt neque per vires neque insidias opprimi posse hostes tam acceptum popularibus quam erat iugurtha manu promptus et appetens glorie militaris statuit cum obiectare periculis et eo modo fortunam temptare. Igitur bello Numantio Micipsa cum paucis equitibus atque perditum auxilia mitteret: sperans vel ostentando virtutem vel hostium sententia facile occasum. prefecit Numidis: quos in hispaniam mittebat: sed ea res longe aliter ac ratus erat euenit. Nam iugurtha ut erat impigro atque acro ingenio ubi natus. P. Sc. qui tum. Imperator preerat: et mores hostium cognovit: multo labore multaque cura. Preterea modestissime parendo sepe obnam eundo periculis: tantam claritudinem breui peruenerat: ut nostris vehementer carus. Numantinis maximo terrori esset. At sane quod difficilimum in primis est prelo strenuus erat et bonus consilio. Quorum alterum ex providentia timorem. alterum ex audacia temeritatem afferre plerumque solet. Igitur imperator omnes fere res asperas per iugurtham agere in amicis habere magis: magisque cum indies amplecti. Quippe cuius neque consilium neque inceptum vllum frustra erat: hic accedebat munificentia animi ingenij solertia quibus rebus iugurtha multos ex ro. sibi familiari amicitia coniunxerat. Ea tempestate in exercitu nostro fuere quam plures non atque nobiles: quibus diuitie bono honestoque potiores erant: factiosi domi potentes apud socios clari magisque honesti qui iugurtha non medio crem animam pollicitando accendebant: si micipsa rex occidisset: fore uti solus imperio numidie potiret in ipso maxime virtute Rome omnia venalia esse: sed postquam numantiam deleta. P. Sc. dimittente auxilia et ipse reuertere domum decrevit: donatum atque laudatum magnifice pro concione iugurtham in pretorium adduxit: ibi secreto monuit ut potius publice quam priuati amicitiam. P. Sc. coleret: ne aliis quibus largiri insuesceret. periculose a paucis emi. quod multorum esset. Si permanere vellet. in suis artibus ultro et illi gloriam et regnum venturum: sin. propter periret suam pecuniam et ipsum preceptum casurum: sic locutus cum litteris cum quas Micipsa redderet dimisit: earum sententia hec erat. iugurthe tui in bello numantino longe maxima virtus fuit. Quam tibi certe gaudere esse scio: nobis ob meritum sua carum est: ut idem. S. et. P. Sc. sit summa ope nitentur: tibi quidem pro nostra amicitia gratulor enim habes virum dignum te: atque auro suo misissimum. igitur rex ubi ea que fama acceperat ex litteris imperatoris esse ita cognovit: tum virtute: tum viri per motus fletit animam suam: et iugurtham beneficii vincere aggressus est: statimque eum adoptauit: et testamento pariter cum filiis heredem instituit: sed ipse paucos post annos morbo atque etate confecto cum sibi finem vite adesse intelligeretur coram amicis: et cognatis: itaque Adherbale et Diessal filijs dicitur huiusmodi verba cum iugurtha habuisse.

Patrum ego iugurtham amissum patre sine spe sine opibus: in meum regnum suscepimus existimamus non minus me tibi quam liberis si genuissem ob beneficia charum fore: neque ea res falsum me habuit: nam ut alia magna et egregia tua sciam obmittam: non solum tu redies. Numantiam neque regnumque meum gloria decora sit: tuaque virtute nobis romanos et amicos amicissimos fecisti: in hispania nomen familie nostre renouatum est. Postremo quod difficilimum iter mortale est gloria iudicia vincisti. nunc quam mihi natura finem vite facit: per hanc dextram: per regni fidei memo. obtestatorque te uti hos qui gratie tibi. propter beneficium meo fratres sunt: charos habeas: ne malis alienos adiungere: quam sanguine coniunctos retinere. Non exercitus neque thesauri presidia regni sunt. Verum amici: quos neque armis cogere: neque auro parare queas: officio et fide pariatur. Quis autem amicus: quam frater si attritus: aut quem alienum fidem iuuenes: si tuus hostis fueris equidem ego vobis regnum trado firmum si boni eritis: si mali ibecillum. nam concordia parue res crescunt: discordia maxime dilabuntur. Etenim iugurtha ante hos te quod etate et sapientia prior es ne aliter quod eueniat. pudere decet: nam in omni certamine: qui opulenter esset: etiam si accipit iniuriam: tamen quod plus potest facere viri: vos autem Adherbale et Diessal colite: observate huiusmodi virum imitamine virtutem et enitimini: ne ego meliores liberos suspensum videar quam genuisse. Ad ea iugurtha tamen: regem ficta locutus intelligebat. et ipse longe aliter in animo agitabat: tamen pro tempore benigne respondit Micipsa paucis post diebus moris. Postquam illi regio more iusta magnifice fecerat. Reguli in unum conuenerunt: ut iter se de cunctis negotijs disceptaret. Sed Diessal qui minimus ex illis erat natura feror etiam antea ignobilitate iugurthe quod materno genere impar erat despiciebat dextra adherbale assedit: ne mediis ex tribus quod apud numidias honori ducit iugurtha foret. Deinde tum ut etati concederet fatigat fratre vir in parte altera traductus est: ibi cum multa de administrando imperio differerent. iugurtha inter alias res ait oportere quinquennium consula et decreta omnia rescindi. Nam per ea tempora confectis annis Micipsa parum animo valuisse. Tum idem Diessal placere sibi respondit: nam ipsum illum bis tribus primis annis adoptione in regnum peruenisset: quod verbum in pectus iugurthe

alioq̃ quisq̃ ratus descēdit. Itaq̃ ex eo t̃p̃e ira et metu antius moliri pare. atq̃ ea mō in aio b̃re
 q̃bus Diēsal p̃ dolum caperet. Que vbi tardius procedūt neq̃ leuiter animus seror. statuit e nō
 nis modo inceptū p̃ficere primo cōuentū: quē ab regulis factū supra memorauī. p̃pter dissensio
 nē placuerat diuidi t̃besuros finesq̃ ip̃erij singulis cōstitui: itaq̃ tēpus ad utrāq̃ rem decernit
 sed maturi⁹ ad pecuniā distribuendā reguli interea in loca p̃p̃inqua t̃besauris ali⁹ alio concessē
 re: sed biēsal ioppidū Tirmida forte ei⁹ domo vtebat quidā p̃xim⁹ littore iugurthe. q̃ cbar⁹ acce
 ptusq̃ ei sp̃ fuerat. quē ille casu munistrū oblatū. p̃missis onerat. ipellitq̃ vti tanq̃ suā visens do
 mū eat. portarū clauēs adulterinas p̃z. nā vere clauēs ad biēsalē referebant. Leterū vbi res po
 stularēt seipsū cū magna manu vētūz. nūda mādāta b̃re cōfecit. Atq̃ vti doct⁹ erat noctu iu
 gurthe milites itroducti qui postq̃ in edes irrupe. diuersi regē querebāt. dormiētes alios. alios
 occurrētes īterficere. Scrutari loca abdita. clausa effringere. strepitu et tumultu oīa miscere. Cū
 interi biēsal repit occultās se in tugurio mulier⁹ ancille q̃ in initio pauid⁹ et loci ignar⁹ p̃fugerat
 numidie caput ei⁹ vti iussi erant ad iugurthā referūt. Leterū fama tāti facinoris p̃ oēm Ap̃bricā
 b̃re diuulgat. Adberbalē oēs q̃ sub ip̃erio micipse fuerāt met⁹ inuadit in duas p̃tes. Numide
 descēdit. p̃les Adberbalē sequunt. sed illū aliter bello meliores. Igit iugurtha q̃ maximis pōt
 copias pat. ṽbes p̃rim vi. als volūtate ip̃erio suo adiungere. oī numidie ip̃erare. Adberbalē tā et
 si legatos Rōmā miserat. q̃ senatū docerēt de cede fratris et fortunis suis t̃i frer⁹ multitudine mi
 litū parat armis p̃tēdere. Sed vbi res ad certamē venit. vict⁹ ex p̃lio p̃fugit in puiciā. ac debic
 Rō. p̃tēdit. tū iugurtha pactis p̃silijs postq̃ oī numidia potiebat. in ocio facin⁹ suū in aio repi
 tās. timere po. r. neq̃ aduersus irā ei⁹ vsq̃: nisi in auaritia nobilitatis. et pecunia sp̃e suā b̃re. Ita
 q̃ paucis dieb⁹ post cū auro et argēto multo romā legatos mittit. Quib⁹ p̃cipit primū vti veteres
 amicos numerib⁹ repleāt deinde novos exquirāt. Postremo q̃cūq̃ possit largiēdo pare ne cūctē
 tur. sed vbi legati ro. venere. et ex p̃cepto regis hospitib⁹ alijsq̃ quoz ea tēpestāte in senatu aucto
 ritas pollebat. magna munera misere. Tanta cōmutatio īcessit. vt ex maxima iuidia et maliuolē
 tia in gratiā et fauorē nobilitatis iugurtha veniret. Quoz pars spe. ali⁹ p̃mio iducti singulos ex
 senatu ambiēdo nitebātur. ne grauis in eū consuleret. Igitur vbi legati satis cōfidunt die cōsti
 tuto senatus vtriusq̃ datur. tum Adberbalem hoc modo locutum accepimus.

PArtes. L. micipsa p̃ me moriēs mibi p̃cepit vt regni nūdie: t̃mmodo p̃
 curatioyē meā habere. ceterū ius et ip̃erij penes vos esse po. r. si emiterer
 domi militieq̃ q̃ maximo vsui esse. Vos mibi cognator⁹ et affimū loco du
 cere. Si ea fecissem in ṽra amicitia exercitū. diuitias. munimenta regni
 me habiturū. Que cū p̃cepta p̃ris agitarē. Iugurtha hō oīum quos terra
 sustinet sceleratissimis p̃tēpto vestro ip̃erio. Masinisse me nepotē etiaz
 a stirpe sociū atq̃ amicū po. r. regno fortunisq̃ oib⁹ expulit. Atq̃ ego. p.
 L. qm̃ eo miseriarū vētur⁹ erā. vellē poti⁹ ob n̄zū q̃ ob maior⁹ beneficia
 meoz posse me auxiliū a vobis petere. ac maxime deberi mibi beneficia po. ro. q̃b⁹ vtinā nō ege
 rē. sed si ea desideranda erāt vti debitis vterer. Sed qm̃ parū tuta per se ipsa probitas est neq̃
 mibi in manu fuit qualis foret iugurtha. Ad vos cōfugi. P. L. quibus quod mibi miserrimus est
 cogor: prius onori q̃ vsui esse. Leteri reges aut bello victi in amicitiam recepti sunt: aut in suis
 dubijs rebus societate vestram appetuerunt. Familia nostra cum po. ro. bello carthaginensi a
 micitiā instituit quo tempore magis fides eius q̃ fortuna petenda erat. Quorū progeme vos
 P. L. nolite pati me nepotem Masinisse frustra auxiliū petere: sed si ad impetrandū nihil cau
 sa habere p̃ter miserandā fortunam quod paulo ante ego rex genere fama: atq̃ copijs potens:
 nunc deformat⁹: erūnis inops: alias opes expeto: amen erat maiestatis po. ro. prohibere inu
 riam: neq̃ pati cū s̃ p̃ regnum per scelus crescere: verū ego his finibus eiectus sum quos maio
 ribus meis po. ro. dedit vnde pater et amicus meus vna vobiscū expulere s̃ phacem et carthaginē
 ses. Vestra beneficia mibi erepta sunt. P. L. in mea iuria despecti estis: h̄cū miserrime buccie mi
 cipsa p̃ b̃nficia tua enasere: vt quē tu parē cu liberis tuis regniq̃ p̃cipes fecisti: is potissimum
 stirpis tue extict⁹ sit nūq̃ ne ergo familia n̄ra deta erit. Sp̃ ne in s̃guie ferro fuga: v̄sabimur.
 dū carthaginēses icolūes fuere: iure oīa seua patiebamur. hosti⁹ a lafe vos amici. penl. Spes oīs
 in armis. Postq̃ illa pestis ex ap̃brica eiecta est: leti pacem agitabamur: quippe quibus nullus
 hostis erat: nisi ille forte quem vos iussissetis. Ecce autē ex improviso Iugurtha intoleranda au
 dacia: scelere: atq̃ superbia sese efferens fratre meo atq̃ eodem propinquo suo interfecto pri
 mum regnum eius sceleris sui predam fecit. Post vbi in eisdem dolis me nequunt capere: nihil

Bellum.

minus quā vim aut bellum expectātem in imperio vŕo: sicut videtis extorŕe patria domo. inopē: et coopertū miseris effecit ut vbi vis tutiusquē in meo regno essem: ego sic existimabam. (P. L. vti predicantē audierā patrē meū qui diligēter colerent vestrā amicitia: eos multū laborē suscipere: ceterū ex oībus maxime tutos esse. Quod in familia nostra fuit prestitum vti in oībus bellis adesset vobis: nos vti per oīū tuti simus in manu vestra est. P. L. pater nos duos fratres reliquit: tertiū iugurthā bñficijs suis ratus est coniunctum fore alter eorū necatus est alter ipse ego manus impias vir effugi. Quid agā: aut quo potissimum infelix accedā. gñs oīa pŕidia exticta sunt. pater vti necesse erat nature concessit. fratri quē minime decuit propinquus per scelus vitam eripuit: affines: amicos ceteros meos propinquos: aliū alia clade oppressit capti a iugurtha pars in crucē acti: pars bestiis obiecti sunt: pauci quibus relicta est aīa clausi in tenebris. cuius merore et luctu morte grauiore vitam erigunt. Etiam si que aut amisi ut que ex necessarijs aduersa facta sunt incoluma manerent. tantum si qđ ex improviso mali accidet vos implorare. P. L. qui bus pro magnitudine imperij eius iniurias oīs cure esse decet. Nunc vero etul patria domo solus atq; omnium honestarū rerū agens. quo accedā. aut quos appellem. Nationes ne an reges Qui omnes familie nostre ob vestrā amicitiam infesti sunt an quoquam mihi adire licet. vbi non meorum maiorum monumenta hostilia plurima sint an quisquē nostri misereri potest qui aliquando vobis hostis fuit. Postremo Micipsa ita nos instituit. P. L. ne quē coleremus nisi po. roma. ne societate neq; fœdera noua acciperemus. abunde magna pŕidia vobis in nostra amicitia fore. Sed si huic imperio fortuna mutaret vna occidendū nobis virtute ac dijs volentibus magni et opulenti estis oīa sedit et obedientia sunt. Quo facilius sociorū iniurias curare licet tñ illud vereor. ne quos priuata amicitia iugurthe parū cognita transuersos agēt quos ego audio summa ope niti ambire fatigare. vos singulos ne qđ de absente incognita cā statuatis. fingere me verba et fugā simulare cui incuerit in regno manere. Quod vtinā illum cuius ipso facinore in has miseras proiectus sum eadē bec simulantē videam: et aliquē ut apud vos aut deos immortales rerū humanarū cura oriat: ut ille qui nūc sceleribus suis atq; pŕeclarus est oībus malis ipse et cruciatus impietatis: in parētē nostrū fratris mei necis mearūq; miseriarū graues penas reddat. iā frater aio i meo carissime quā tibi imaturo: et vñ minime decuit vita erepta est: tñ letandū magis quā dolendū casum tuū puto. nō. n. regnū sed fugā: exilium: egestatē: et oēs has miseras: que me premūt cū aīa simul amisist: at ego infelix in tanta mala precipitat: et patrio regno: rerū humanarū spectaculū pbeo: incertus sum qđ agā. Tuas ne iniurias psequar: ipse auxiliū egens an regno cōsulā: cuius vite necisq; pŕas ex opibus alienis pēdet: vtinā posse mori: fortunis meis honestus exitus eēt ne viuere cōtemptus videre. si defessus malis iniurie cōcessisses. Nūc neq; viuere libet mihi neq; mori licet sine dedecore. p. L. obtestor vos per liberos atq; patres vestros: per maiestātē po. ro. subuenite mihi misero. Ite obuiā iniurie: nolite pati regnum numidie: qđ vestrū est p scelus et sanguinē familie nostre tabescere. Postquā rex loquendi finem fecit: legati Jugurthe largitione freti magisquā cā paucis respondet Diensalē ob semiciā suā numidis interfectū. Adherbalē vltro bellū inferētem: postquā supatus sit. queri qđ iniuriā facere neq; set: iugurthā ab senatu petere ne se aliū putarent ac numantie cognitus eēt ne verba mīmici: affacta sua ponerent deinde vtriusq; a curia digrediuntur. Senatus statim cōsultur. Sautores legatorū: preterea senatus deprauata grā magna pars: adherbalis dicta cōtemnere: iugurthe virtutē extollere: laudib⁹ grā: voce. Deniq; oībus modis p alieno scelere et flagitio sua quasi p gloria nitēbātur. At cōtra pauci quibus bonū et equū carius diuitijs erat. subueniendi adherbali: et Diensalis mortē seuerē vindicādi censabant: sed ex oībus maxime. Emilius scaurus impiger factiosus: audax potētie: honoris diuitiarū. Ceterū vitia callide sua occultās. Is postquā videt regis largitionē famosam impudētēq; verit⁹ qđ in tali re solet ne poluta licētia mudiā accēderet: aīum a cōsuetā libidine cōtinuit. Elicit tñ in senatu ps illa vero pecuniam aut grām anteferebat: decretū sit vti decē legati regnum qđ micipsa obtinuerat inter Jugurthā et adherbalem diuiderent: cuius legationis princeps fuit. L. Q. hō clarus et tñ in senatu potēs. qđ consul. C. B. et. Q. Fulvio Flacco interfectis accerrime victoria nobilitatis in plebē exercuerat: eū iugurtha taz et si ro. in amicis habuerat tñ accuratissimē accepit. Dādo et pollicēdo multa pŕecit vti fame: fidei postremo oībus suis rebus cōmodū regis auferret. Reliquos legatos eadē via aggressus ē: plerosq; capit paucis carior fides quā pecunia fuit. In diuisione regni que pars numidie mauritaniam attingit agris virisq; opulētior: iugurthe tradit: illā alterā spē potiorē quā vsu. que portusior: et edificijs magis exornata erat. Adherbal possedit: Res postulare situm Apbarice vñ paucis et

ponere. et eas gentis quibus cum nobis bellum aut amicitia fuit attingere. Sed que loca et nationes ob calorem et asperitatem item solitudines minus frequentata sunt. De his aut facile compertum narrauerim. Eetera quae paucissimis absoluam.

In diuisione orbis terre plerique in parte tertia apbricam posuere. Pauci tamen asiā et europā esse. Ea fines huius ab occidente fretum nostrum maris et oceanum: ab ortu solis declinē latitudinē. Quē locum Eathabatim incolae appellāt: mare seuū iportuosum: Alger frugū fertilis: bonum pecorum: arborum infecundus: celum: terra: penuria aquarum: genus hominum: salubri corpore: veloci: patiens laborum: plerisque senectus dissoluit: nisi qui ferro: aut bestiis interiere. Nam aut morbum sepe quēquā: superat: ad hoc malefici generis plura aialia: sed qui mortales in initio Apbricam habuerint quique postea accesserint: aut quō inter se permixti sunt quod quod ab ea fama quae plerisque obtinet diuersum ē tamen uti ex libris diuicis qui regis utique res sese habere cultores eius terre putāt. Diēsalis dicebantur: interpretatum nobis est: quod paucissimis dicam Eeterorum fides eius rei penes auctores erit. Apbricam habuere in initio getuli: et lybes: asperi inculti: quibus cibum erat caro ferina: atque huius pabulum uti pecoribus. Hi neque moribus neque lege aut imperio. cuiusque regebantur: vagi palātes: quod non coegerat sedes habebant: sed postquam in Hispania hercules sicuti apbri. putāt interijt: exercitum eius compositus ex variis gentibus amisso duce: ac passim multis sibi imperium petentibus breui dilabūt: ex eo numero Medipse: et armeni nauibus in apbricā transfacti proximos nostrum mari locos occupauere. Sed ipse intra magis oceanum. Hi quoque alueos nauium. inuersos pro tuguriis habuere. Quia neque mā in agris: neque ab hispanis emendi aut mutandi copia erat: mare magnū ignara lingua: comertia prohibeāt. Hi paulatim per conubia getulos secum miscuere: et quia sepe temptantes agros: alia deinde loca petuerāt: semetipsi numidas appellauere: ceteri adhuc edificia numidarum quae agrestium mapalia illi vocāt oblonga. curuis lateribus tecta: quasi nauium carinae sunt. Medi autem et armeni accessere lybes. Nam hi mare propius apbri cum agitabāt. getuli sub sole magis baud procul ab arboribus: hi mature oppida habuere nam freto dimissi ab hispania mutare res inter se constituerāt. Nomen eorum paulatim lybes corrumpere. barbara lingua mauros pro medis appellantes. Sed res persarum breui adoleuit: ac postea nomine numidie pro multitudinē a parentibus digressi. possidere ea loca quae prime carthaginē numidia appellat. Deinde utriusque alteris freti finitimos arinis. aut metu sub imperium suum coegere. nomen gloriāque sibi addidere: magis hi qui ad nostrum mare processerāt quam lybes quod getuli minus erāt bellicosi. De his apbrice pars inferior plerisque a numidis possessa est: victi omnes in gentem nomenque imperantium concesserunt postea phenices alij multitudinis domum minuende gratia. pars cupidine imperij sollicita plebe. et alij nouarum rerum audi bipponē ad rumentum. Leptim aliasque urbes in ora maritima condidere: heque breui multum aucte. pars originibus suis presidio. alij decori fuere. nam de carthagine filere melius puto quam parum dicere. quoniam alio properare tempus monet. igitur a Eathabatim. qui locus egyptum ab apbrica diuidit secundo mari. Prima habitatio Lirene est colonia Theaeorum ad deinde due sunt syrtes inter quas leptis. deinde philenorum arē. quē locum egyptum versus finē imperij habuere carthaginenses. post alie punice urbes. cetera loca usque ad mauritaniam numide tenent: pro parte hispani et mauri sunt: super numidiam Getulos accipimus partim in tigurinibus: alios incultus vagos agitare. Post eos et biopas esse: deinde loca exusta solis ardoribus. Igitur bello iugurthino plerisque et punicis oppida et fines carthaginensium quos nouissime habuerant. populo. Roma. per magistratus administrabat: Getulorum magna pars et numidie usque ad flumen mulucham sub iugurtha erant. Mauris omnibus imperitabat rex bogbus preter nomen et cetera ignarus. Populo. Roma. Itemque nobis neque pace neque bello ante cognitus erat. De apbrica et eiusdem incolis ad necessitatem rei satis dictum est. Postquam autem diuiso regno legati ab Apbrica discesserunt in iugurtha contra animi timorem premia sceleris adeptum sese videt certum esse ratus quod ex amicis ad Numantiam acceperat omnia. Roma. venalia esse: simul et illorum pollicitationibus accensus: quos paulo ante muneribus explenerat in regnum adherbalis annum intendit: ipse acer bellicosus. Atque quae petebat: quietus impelli placido ingenio opportunus iniurie metus magis quam metuendus. Igitur ex improviso eius fines cum magna manu inuadit multos immortalis cum pecore atque alia praeda capit: edificia incendit: plerisque loca hostiliter cum equitatu. Deinde cum multitudine in regnum suum conuertit: se exilimans adherbalem dolore permotum iniurias suas manu vindicaturum: eaque rem belli causam fore. At ille quod neque se parem armis extimabat: et amicitia. P. Roma. magisque numidis fretus erat: legatos ad iugurtham de iniuriis questus misit: qui tametsi contumeliosa dicta retulerunt prius tamen omnia decre-

Bellum.

uit: quod bellum sumeret: quia tentatum ante secus cesserat. Neque eo magis cupido iugurthe minne-
batur. Quippe qui totum regnum eius sibi iam inuaserat: itaque non uti ante cum predatore ma-
nu: sed magno exercitu copato bellum gerere cepit: et aperte totius imperii numidie petere. Le-
terum qua pergebat urbes: agros vastare: predas agere: suis animis: hostibus terrore augere. Ad-
berbal ubi intellexit eo processum uti regnum aut reliquendum esset: aut armis retinendum: necessa-
rio copias parat et iugurthe obuius, pcedit. interim haud longe a mari cirtbam oppidum vtrius-
que exercitus cōsedit. et quia diei extremum erat: prelium non est inceptum. sed ubi plurimum noctis pro-
cessit: obscuro est tunc lumine milites iugurthini signo dato castra hostium inuadunt: semisomnos
partim: alios sumētes arma fugāt funduntque. Adberbal cum paucis equitibus cirtbam profugit:
et ni multitudo togatorum fuisset: que numidas insequētes menibus prohibuit: vno die inter duos
reges ceptum atque patratum bellum foret. iugurtha oppidum circumsedit: vineis turribusque et machi-
nis omnium generum expugnare aggreditur: maxie festinas tempus legatorum antecepere: quos ante
prelium factum ab Adberbale missos audiuerat. Sed postquam senatus de bello eorum accepit tres ad-
ulescentes in Afbriā legatur: qui ambos reges, adeant. S. P. Q. R. urbis nūciant censeret:
velle eos ab armis discedere: ita seque illis dignum esse legati in Afbriā maturātes veniunt: eo
magis quod ro. cum proficisci parat de prelio facto et oppugnatione cirtbe audiebat: sed his rumor
clemēs erat: quorum iugurtha accepta orōne respondit sibi: neque maius quidquam neque carius aucto-
ritate senatus esse: ab adulescentia ita si emissum ut ab optimo quoque probaretur virtute non mili-
tia. P. S. summo viro placuisse ab eadem artis ab incipissa non penuria liberorum in regnum adopta-
tum esse. Eterum quod plerumque bene atque strenue fecisset eo animi suum iniuriā minus tollerare: ad-
berbalē dolis vite sue insidiatur: quod ubi cōperisset sceleri obuiam esse. P. R. neque recte p. bono fa-
cturum: si ab iure gentium sese prohibuerit. Postremo de omnibus rebus legatos ro. breui missurus: ita
utriusque digrediuntur. Adberbali non fuit appellandi copia. iugurtha ubi eos afbriā discessisse ra-
tus est. neque pro loco naturā armis expugnare cirtbam potest. Vallo atque fossa mœnia circumdat: tur-
res extruit easque presidij firmat. preterea dies noctesque aut per vim: aut dolis tētare: defensoribus
mœnium premia modo: modo formidine ostētare: suos hortando ad virtutē erigere. prius intentus
cuncta parare. Ac ubi Adberbal intelligit omnes fortunas suas in extremo sitas: hostē infestum: anxi-
liū spē penuria necessariarum rerum bellū trahi non posse: ex his qui vna cirtbā profugerāt: duos ma-
xime impigros delegit: eos multa pollicendo ac miserando casum suum confirmat: uti per hostium mu-
tationes noctu ad proximum mare deinde Romā pergerēt. Numidie paucis diebus iussa efficiūt.
Littere Adberbali in senatu recitate quarum sententia hec fuit.

Non mea culpa sepe ad vos oratum mitto. P. R. sed vis iugurthe subegit: quē tāta
libido extinguedi me inuasit: ut neque vos neque deos immortales i. a. o. beat: si qui
men meū quod omnia malit: itaque tā quintū mensem socii et amicus. P. R. armis obses-
sus teneor: neque Quicquid patris mei beneficia: neque vbi decreta auxiliant: ferro
an famē acius vigeat incertus sum: plura de iugurtha scribere adhortat fortuna
mea etiā ante expertus sum parū fidei miseris eē: nisi tantū itelligo illū supra quod
ego sum petere: neque simul amicitia vram et regnū meū sperare: vtrū grauius existimet nemini
occultū est: nā in initio occidit. Diensalē fratrem meū. Deinde patrio regno me expulsi: que sane fu-
erint nre iniurie: nihil ad vos. Verū nunc regnū vrm armis tenet. me quē vos impatorē numi-
dis posuistis clausum obsidet. legatorum verba quā fecerit picula mea declarāt. quod reliquū nisi vis
vestra quod mouerim possit. nā ego quidē vellē: hec que scribo et illa quae antea in senatu questus sum
vana forent: potiusque miseria mea fidē vobis faceret: sed quā in eo natus sum in iugurthe scelerū
ostēti eē non tā mortē: neque erūnas: tūmō imperiū inimici: et cruciatus corporis de fecor: regno
P. R. numidie quod vestrum est uti libet. cōsulte me manibus ab ipis eripite: p. maiestatem impj:
p. amicitie fidē si vlla apud vos memoria manet aui mei. Quasi in senatu recitatis: fuere
que exercitiū in Afbriā mittendū cerneret: quā primū Adberbali subueniendū: interis de iugur-
tha cōsulere: quā legatis non paruisset: sed ab ipsē regis fautoribus summopere ensis ē: ne tale de-
cretū fieret. Ita bonū publicū ut plerisque negotijs solet priuata gratia demittū. legant tamē in
Afbriā maiores natu nobiles amplis honoribus vsam quib' fuit. M. Emilius Scaurus: de quod
supra memorauim' hō cōsularis. et tū in senatu potēs et princeps. hi quod res inuidie erat et a nūdis
obsecari triduo nauē ascēdere. deinde de breui vticā appulsi. lras ad iugurthā mittūt: quod ocissime
ad provinciā accedat se ad eū ab senatu missos. Ille ubi acerpit hoies claros quorum auctoritates
Ro. pollere audierat ptra inceptū suū venisse: primo cōmoti metu atque libidine diuersis agita-

batur. Timebat irā senatus ni parisset legatis porro aius cecus cupidine ad inceptū scelus rapiēbatur. Tūc tñ in anido ingenio prauū cōsiliū. Igit̃ exercitu circūdato summāvi Lirtbā irrūpere nitit̃: maxime sperās deducta manu hostiū: aut vi aut dolis sese casum victorie inuenturū qđ vbi secus procedit. neq; qđ intenderat efficere pōt̃ vt prius qđ legatos cōueniret Adherbalis potiretur. ne amplius morādo Scaurū quē plurimū metuebat incēderet: cū paucis equitibus in prouinciā venit. Tamet̃ senatus verbis mine graues nūciabatur: qđ ab oppugnatione Lirtbe nō desisteret: multa tñ orōne cōsumpta legati frustra discessere. ea postqđ Lirtbe audita sut. Italici quoz virtute menia defensabant cōsiliū deditiōne facta ppter magnitudinē. P. R. inuolatos sese fore. Adherbali suadet vti se et opidū iugurthe tradat. tantū ab eo vitam paciscat: de ceteris senatui cure fore. At ille tamet̃ oīa potiora fide iugurthe regat: tamē q; penes eosdem si aduersaretur cogēdi potestas erat: ita vt censuerāt italici deditiōne facit.

Nugurthā i primis Adherbalē exercitiū necat: deinde oēs puberes numidas atq; negociatores promiscue vti quisq; armatus obuius fuerat interfecit. Quod postqđ Rō. cognitū est et res in senatu agitari cepit: idē ministri regis interpellādo ac sepe grā interdū iurgis trabēdo tps: atrocitatē facti leuebat. Ac. m. L. M. Tri. Pl. Des. vir acer et infestus potētie nobilitatis. P. R. edocuisse id agi vt per paucos factiosos iugurthe scelus cōdonaret. pfecto oīs inuidia i prouinciā dis cōsultationib; dilapsa foret. Tāta vis gratie atq; pecunia regis erat. sed vbi senatus delicti cōscia populū tinet: lege Semprio. pūicie futuris Consu. numida atq; itaha decreta sunt. Consu. Decl. P. Nafica. L. Calpurni. Bestia: calpurnio Numidia Scipioni Italia obuenit. Deinde exercitus q in Apbriā portaret scribit: stipendiū aliq; que bello vsui foret decernuntur. At Jugurtha ptra spē nūcio accepto: quippe oīa cui venū ire Rōme in aio beferat: filiū et cū eo duos familiares ad senatū legatos mittit. Disq; vti illis quos Diensalē interfecto miserat precipit oēs mortales vti pecūia aggrediatur. Qui postqđ Rōmā aduētabāt: senat; a Bestia cōsultus est: placeret ne legatos iugurthe recipi menibus. Disq; decrenere in regnum ipinq; deditum venissent: vti diebus in proutinis decem Italia decederent. Consul numidis ex. S. D. nunciari iubet. Ita infectis rebus illi domum discedunt. Interim Calpurnius parato exercitu legit sibi homines nobiles factiosos quoz auctoritate que delinquisset munita fore sperabat in quib; fuerat Scaurus de cui; natura et habitu supra memorauimus. Nā in cōsule nro multe boneq; artes animi et corporis erant: quas omnis auaritia prepediebat: patiens laborum: acri ingenio: satis puidens: belli haud ignarus: fortissimus ptra pericula: et insidias. sed legiones per Italiam regiū atq; inde Siciliam. porro ex sicilia in Apbriam transuecte sunt. Igitur Calpurnius in initio paratis comneatibus acriter Numidiā aggressus est. multos mortalis et vires aliquot pugnādo cepit. Sed vbi iugurtha per legatos pecunia tētare: belliq; quod administrabat asperitates oñdere cepit. aius eger auaritia facile conuersus est. Leterū socius et minister omnium cōsiliorū assumit. Scaurus qui tamet̃ a picipio plerisq; ex factione eius corruptis accerrime regez ipugnabat: tamē magnitudine pecunie a bono honestoq; i puū abstractus est. Sed iugurtha pmiū belli tātūmodo morā redimebat: existimās sese aliqd interim Rōme precio aut grā effecturum. Postea vero picipē negocij Scaurū accepit in maximā spē adductus recuperāde pacis. statuit cū eis de omnibus pactionibus presens agere. Leterū interea fidei cā mittitur a cōsule. Sextius questor: in oppidum Jugurthe Vitam. cuius rei species erat acceptio frumenti quod calpurnius palaz legatis imperauerat: quoniam deditiōnis mora indutie agitabantur. Igitur rex vti cōstituerat: in castra peruenit: ac pacta presentī consilio locutus de inuidia facti sut: atq; vti in deditiōnem acciperetur: reliqua cum Bestia et Scauro secreta transegit. Deinde postremo die quasi per satyram legem sententijs exquisitis in deditiōnem accipitur. sed vti pro consilio imperatum erat elephantū triginta pecus atq; equi multi non cum paruo argenti pondere questori traduntur: Calpurnius Rōmā ad magistratus rogando proficiscitur: in Numidia et in exercitu nostro par agitabatur. Postqđ autem res in Apbriā gestas quomodo acte forent fama divulgauit. Rōme per omnis locos et conuentus de facto consulis agitari: apud plebem grauis inuidia: patres sollicitati erant: an probarent tantum flagitium: an decretum consulis subnerterent paz constabat. Ac maxime eos potētia Scauri: quod is auctor et soci; Bestie ferebat a vero bonoq; impediēbat. At. L. Mēnius de cuius libertate ingenij: et odio potentie nobilitat; supradictū: inter dubitationē: et moras senatus in conditionibus populū ad vindicandū bonū tarimonere po. ro. ne rempubli. ne libertatem suam desererent: crudelia et superba multa facio

ra nobilitatē ostendere. pro: suis intētus omnino plebis animū accendebat. sed qm̄ ea tēpestate rome Qdēnū faciūdia clara pollensq; fuit: decere existimari vnā ex tā multis orationē ei' p̄scribere: ac potissimū eam dicā quā in contiōe post reditū huiusmodi verbis disseruit.

Alta me debortant a vobis Qu. nisi studium reipu. oīa superet opes factionis vestra patientia: ius nullū: ac maxime quod innocentie plus periculi q̄ honoris est. nam illa quidē piget dicere: his annis quindecim q̄ ludibrio fueritis superbie paucorū q̄ sede q̄q; inulti perierunt vestri defensores: vt vobis annuus ab ignauia atq; secordia corruptus sit: qui nec nūc quidē obnoxij inimicis extinguitis. atq; etiā nūc timetis eos quib' terrori decet esse: s; q̄q; hec talia sunt tñ obuiam ire potētie factionis anim' subegit. Lerte ego libertatē que mibi a parēte meo tradita est experiar. Verum id frustra an ob rē faciam in vestra manu sitū est. Quir. neq; ego vos hortor: qd sepe vestri maiores fecere: vt cōtra iniurias armati eatis: nihil vi nec secessione opus est: necesse est suo metipsi more precipites. Dico Ti. Braccho quē regnū parare homines aiebant: in plebem ro. graues habite sunt questiones. post. L. Bracchi. r. M. Fuluij edem. Item vestri ordinis multi mortales in carcere necati sunt. Striusq; cladis nō lex. verū libido eorū finem facit: sed sane fuerit regni reparatio plebi sua iura restituere. quicqd sine sanguine cumū vlisci ne qd in re factum sit: superiorib' annis taciti indignabamini erariū expilati: reges r̄ populos liberos paucos nobilibus vectigal pendere: penes eosdē et summā gloriā et maximas diuitias esse. tñ hec talia facinora ipune suscepisse parum babuere. Itaq; postremo reges. maiestas vestra diuina r̄ humana omnia hostibus tradita sunt. neq; eos qui ea fecere pudet aut penitet: sed incedūt per ora vestra magnifice sacerdotia: cōsulatus ps̄ triūphales suos ostentātes: perinde quasi ea honori nō prede habeant serui ere cōparati iniusta iperia dñorū nō pferunt. Vos Qui. in iperio nati equo aio seruitutē tolleratis. Aut qui sunt hi qui reipu. occupauere boies sceleratissimi cruentis manibus: imani auaritia: nocentissimi idēq; superbissimi: quib' decus: fides: pietas: postremo honesta: atq; inbonesta omnia questui sunt: pars illi occidisse tribunos ple. alij questiones iniustas pleriq; eadem in vos fecisse pro munimēto habent. Ita quā quisq; pessime fecit tam maxime tutus est: metum a scelere ad ignauā vestram transfudere: quos oīs cupere eadem: eadez odisse: eadem metuere in vnū coegit: sed hec inter bonos amicitia: inter malos factio est. Quod si tā vos curam libertatis haberetis q̄ illi ad dñationem accensi sunt. pfecto neq; respu. sicut nūc vastare et beneficia vestra penes optimos nō audacissimos forent: maiores vestri parēdi iuris r̄ maiestatis cōstituende gratia: per secessionem armatis: his Aluentinū mōtem occupauere: vos pro libertate quā ab illi' accepistis nōne summa ope nitentini? atq; eo vebemētius q̄ manus dedec' est parta amittere q̄ omnino nō paruisse. Dicit aliquis quid igit censet? vīdicādūm eos qui hosti prodidere reipu. nō manu neq; vi: q̄ magis fecisse q̄ accidisse dignū est. Verū questionibus et iudicio ipsius ingurthe: qui si dedit' est: pfecto iussis vestris obediēs erit. Sin ea ptenuit scz existimabitis qualis illa pax aut deditio sit: ex qua ad ingurthā scelerū impunitas ad paucos potentes maxime diuitie: at in repū. dāna atq; dedecora puenerūt: nisi forte nōdum etiā vos dominationis eorū facietas tenet: r̄ illa q̄ hec tēpora magis placēt: cū regna: provincie: leges: iura iudicia: bella atq; paces. postremo diuina r̄ humana oīa penes paucos erant. Vos aut iuncti ab hostib' iperatores omniū gentiū satis habebat' aiām retinere. Nā seruitutē quidē quis vestrum recusare audebat? At ego tamen virū flagitiosissimū existimo ipune iniuriam accepisse: tñ vos boinibus sceleratissimis ignoscere: qm̄ ciues sunt equo aio peteret: mia in perniciem castra cēt nā et illis q̄tum ipportunitatis habent tantū parū est ipune malefecisse nisi faciūdi licentia deinde eripiat: r̄ vobis alterna sollicitudo remanebit: cum intelligetis: aut seruendū eē: aut pman' libertatē retinendā. Nā fidei quidē. aut cōcordie que spes est: dominari illi volūt: vos liberi esse facere illi iniuriā: vos p̄hibere: postremo socijs vestris veluti hostib': hostib' p socijs vt: nē. Potest ne in tam diuersis mētibus pax aut amicitia esse? Quare moneo hortorq; vos ne tantū scel' impunitū omittatis. Nō peculat' erarij factus est: neq; p vim socijs erepte pecunie: que q̄q; grama sint tñ ex cōsuetudine iā pro nibilo habētur: hosti accerrimo p̄dita senatus auctoritas: p̄ditum iperū vestrū est: domi militie respu. venalis fuit: que nisi quesita erūt: r̄ nisi vindicatū inortos: quid erit reliquū nisi vt illis obediētes viuam? qui ea fecerūt. Nā ipune quodl; facere. i. regē esse. Neq; ego vos Qui. hortor vt mallitis ciues vestros pperā q̄ recte fecisse. S; ne ignoscēdo malis bon' p̄ditū eatis. Ad hoc in repū. multū p̄stat bñficiū q̄ maleficiū imemorem esse: bon' fit tñ modo segnior: vbi negligas: at mal' iprobior: ad hoc si iniurie nō sint: band sepe auxilij egeas.

Ec atq; alia huiuscemodi sepe in dicendo: Memmius populo persuadet ut. L. L. L. qui tum pretor erat ad Jugurtham mitteret: eumq; interposita fide pu. Romam du- ceret: quo facilius iudicio regis Scamri et reliquorum quos pecunie capte arces- sebant delicta patefierent. Du hec Rome geruntur qui in Numidia relictis a Be- stia exercitui preerant: sicuti mores imperatoris sui plurima et flagitiosissima fe- cere facinora. fuere qui auro corrupti elephantes iugurthe traderent: alij per su- gas venderent: pars ex pacatis predas agebant. Tanta vis auaricie aios eorum veluti tabes in- uaserat. At L. L. prelata cogitatione a. L. Memmio: ac percussa omni nobilitate ad Jugurtham proficiscitur: eiq; timido et ex conscientia diffidenti rebus suis persuadet: quo se populo ro. se de- disset: ne vim q; misericordiam experiri mallet: privati pretere a aidem sua interponit. quam no- minous q; publicam ducebat. Talis ea tempestate fama de L. L. L. erat. Igitur Jugurtha con- tra decus regum cultu q; maxime miserabili cum L. L. L. Romam venit. Ac tamen in ipso magna vis animi erat confirmatus ab omnibus: quorum potentie aut scelere cuncta ea gesserat que supradiximus. L. tamen Bestium tribunum plebis magna mercede parat. Luus impuden- tia contra ius et iniurias omnes munitus foret. At. L. L. Mem. aduocata contione q; q; regi inse- sta plebs erat: et pars in vincula duci iubet: pars in socios sceleris aperiret more maiorum de ho- ste supplicium sumi: dignitati magis q; ire consulens: sedare motus et animos eorum mollire. po- stremo confirmare fidem pub. per sese iniunctam fore. Post ubi silentium cepit: producto Ju- gurtha verba fecit. Romam Numideq; facinora eius memorat. Scelera in patrem fratresq; ostē- dit: et quibus iuuantibus quibus ministris ea egerit: q; intelligat populo ro. tamen se velle ma- nifeste magis ex illo habere: si verum aperiat: in fide et clementia po. ro. magnam spem illi sitam. Sin reticeat non soluti socij fore: sese et suas opes corruptum. Deinde ubi Mem. dicendi finem fecit: Jugurtha iussus est respondere. L. Bestius quem pecunia corruptus supradiximus regez tacere iubet: ac tamen multitudo que in contione aderat: vehementer accensa terrebat eum cla- more vultusq; sepe impetunt: q; alijs omnibus que ita fieri amat: vicit tamen Bestij impuden- tia. Ita populus ludibrio habitus ex contione discessit iugurthe: Besticq; et ceteris: q; illa que stio exagitabat: animi augebat. Erat ea tempestate Romam Numida quidam noie massina fili- us Bulusse nepos. Massinse qui iam in dissentione regu iugurthe aduersus fuerat: dedita Cir- tha et Alderbale interfecto profugus ex apfrica abierat: hunc Sp. Albinus qui proximo ano post Bestiaz cum Qu. Minutio Rufso consulatum gerebat: persuadet: quoniam de stirpe mas- sinse sit iugurtha ob scelera inuidia cum metu vigeat: regnum numidie ab senatu petat. Quid? consul belli gerendi monere q; senescere omnia malebat. Ipse puincia Numidia. Minutio Ma- cedonia obuenerat. Que post q; Massina agitare cepit: neq; iugurthe in amicis satis presidij est: quia eorum alij conscientia: alij mala fama et timor impediabat. Bomilcar proximo ac maxi- me fido sibi imperat: ut precio securi multa cosecerat inuatores massine maxime occulte. Sin- id paru procedat: quouis mo Numidam interficiat Bomilcar matris regis mandata exequi. et per homines talis negocij artifices itinera egressusq; eius. postremo loca atq; tempora explo- rat. Deinde ubi res postulat infidias tetendit. Igitur vnus ex eo numero: qui ad eadem parati erant: paulo inconsultius massinam aggredit. obruat: deprehensus multis hortatibus: in primis Albino consule indicium proficitur. Sit reus magis ex equo et bono: q; iure gentiu. Bo- milcar comes eius: qui roma fide publica venerat. At iugurtha manifestus tanti sceleris no ori- us omisit contra veru niti q; aduertit super gram atq; pecunia suam inuidiam facti esse. Igitur q; q; in prior actoe ex amicis quinquaginta vades dederat: regno magis q; vadibus consules cla- in inuidia dimittit bomilcarē: veritus ne reliquos populares metus inuaderet parēdi sibi: si de illo suppliciu sumptu foret: et ipe paucis dieb. pfectus est: iussus a senatu Italia decedere. Sz post q; Roma egressus ē: fertur sepe tacitus respiciens postremo dixisse vrbez venalem: et matu- re perituram si emptorem inuenerit.

Iterum Albinus renouato bello comeatu stipendium: aliaq; que militib. vsui forent. maturat in Apfricā portare: ac statim ipe profectus est: uti an comitia: quod tempus haud longe aberat: armie aut deditio. aut quouis mo bellu confi- ceret. At contra iugurtha trahere oia et alias cas more facere: polliceri deditio- nem: ac deinde metu simulare: cedere instat: et post paulo ne sui diffideret insta- re: ita belli: mo pacis mora consules ludificare: ac fuere qui tu Albinu haud igna- rum consilij regis existimarent. Neq; ex tanta properantia tam facile tractum bellum secordia

Bellum

magisq̃ dolo crederent. sed postq̃ elapso tempore comitionum dies aduentabat Albinus aulo fratre in castris pro pretore relicto Romā discessit. Ea tempestate Rome seditionibus tribuni t̃is atrociter respublica agitabatur. P. Lucius. L. Annius tribuni plebis resistētibus collegis continuare magistratum nitebantur. Que dissensio totius anni comitia impediēbat. ⁊ mora in spes adductus Aulus quē pro pretore in castris relictum supradiximus. aut conficiēdi belli: aut terrore exercitus ab rege pecunie capiunde milites mense Ianuario ex Hybernaculis in expeditionem euocat: magnisq̃ itineribus hyeme aspera peruenit ad oppidum Sutbul: vbi regis thesauri erant: quod quāq̃ ex sentia temporis ⁊ inopertunitate loci neq̃ capi neq̃ obsideri poterat. nā circa murum sitū in præripiu motis extremo planicies limosa hyemalis aquis paludes fecerat: tamē aut simulandi gratia quo regi formidine adderunt: aut cupidine cecus oppidi potius vineas agere: aggerem iacere: aliaq̃ incepto vsui forent properare. At Jugurtha cognita vanitate auli atq̃ imperitia legati sub dolo eius augere amentiam missitare supplicantes legatos. Ipse que vitabundus per saltuosa loca ⁊ tramites exercitum ductare. Deniq̃ aulum spe pactionis pepulit: vti Sutbule relicto in abditas regiones sese veluti cedentes insequeretur. Ita delicta occultiora fuere: interea per boies callidos die noctuq̃ exercitus tentabat: centuriones ducesq̃ turmarum partim vti transfugerent corrūpere. Alij signo dato vti locum desererēt que postq̃ ex sinia instruit in tēpesta nocte cū multitudine. Numidarū Auli castra circūuenit milites Romani perculsi insolito metu arma capere. alij sese ab edere: pars territos cōfirmare. Trepidare oībus locis vis magna hostium celū nocte atq̃ nubibus obscuratū periculū anceps. Postremo fugere an manere tutius foret in īcerto erat. sed ex eo numero quos pauloātē corruptos diximus: cohors vna Ligurū cum duabus turmis. Tracuz ⁊ paucis gregarijs militibus transire ad regē: ⁊ pūmipulus tertie legionis per munitionē quaz vti defenderet acceperat locū hostib⁹ introeūdi dedit. Ea numide cūcti irruperē: nostris fede fuga pleriq̃ abiectis armis. primū collem occupare: nox atq̃ præda castrorum hostes quo minus victoria vterentur remorata sunt. Deniq̃ iugurtha postremo die cum Aulo in colloquio verba facit tametsi ipsum cum exercitu fame ferroq̃ clausum teneat. tamen dicit se memorē humanarum rerum si secum sedus faceret: incolumes oēs sub iugum missum. præterea vti decē diebus numidia decederēt. Que quāq̃ graui ⁊ flagitiū plena erat: tñ quia mortis metu metuebātur sicuti regi libuerat par conuenit. Sed vbi ea Rome cōperta sunt: metus atq̃ meroz ciuitatē inuasere: pars dolere pro gloria imperij: pars insolita bellicaz rerū timere libertati Aulo oēs inuesti ac maxime qui bello p̃clari sepe fuerant: quod armatus dedecore potiusq̃ manu salutē quesierat. Ob ea consul Albinus ex delicto fratris debinc inuidiam ac periculum timens: senatum de federe consulebat: tamen exercitui interim supplementum scribere a socijs ⁊ noie latino auxilia accersere. deniq̃ omnibus modis finare. Senatus vti ita par fuerat decernit: suo atq̃ populi sine iussu nullum potuisse sedus fieri. Cōsul impeditus a Tri. Pl. ne quas parauerat copias secuz portaret: paucis diebus in Alpbri cam proficiscitur. Nā oī exercitus vti cōuenerat numidia deductus pronicia Hyemabat. Post quā eo ventū est quāq̃ persequi Jugurtham ⁊ mederi fraterne inuidie animus ardebat: cognit⁹ militibus q̃s p̃ter fugā soluto iperio licētia atq̃ lascinia corrupat. Ex copia rex statuit sibi nihil agendū. Interim Rome. E. Manlius L. Imitan⁹ Tri. pl. rogationē ad populū promulgat vti q̃ retur: in eos quoz cōsilio Jugurtha senatus decreta neglexisset ⁊ q̃ tradidissent elephātes ⁊ per fugas: quiq̃ ab eo in legatōe aut in peris pecunias accepissent. Itē qui de pace aut bello cū hostib⁹ pactiones secissent. Huic rogationi p̃t̃z cōscij sibi alij: ex artū inuidia pericula metuētes: qm̃ aperte resistere non poterant: quoniam illa ⁊ alia talia placere sibi faterētur: occulte per amicos: ac maxime per boies nois latin⁹ ⁊ socios italicos impedimenta parabant. sed plebs incredibile memoratu est quantum intenta fuerit quantaq̃ vi rogationem iusserit ⁊ decreuerit ⁊ voluerit: magis odio nobilitatis cui illa mala parantur q̃ cura reipū. tanta libido in partibus erat. Igif ceteris perculsis metu. M. Scaurum quem legatum bestie supra memorauimus inter leticiam plebis et suozum fugam trepida etiam cuz ciuitate: cum ex Manlij rogatione tris quesitores rogarentur effecerat: vti ipse in eo nūero crearetur. Sed questione exercitata aspere violēterq̃ ex rumore ⁊ libidine plebis: vt sepe nobilitatē: sic ea tēpestate plebem ex secundis rebus insolentia ceperat. Ceterum mos partium popularū ⁊ senatus factionū ac deinde oīum malaruz artū paucis ante annis Rome ortus est: ocio atq̃ abūdantia earum rerū que prima mortales ducūt. Nā ante Carthaginē deletaz populus et. S. Roma. placide modesteq̃ inter se. Romano Populo

tractabat. Neq; glorie certamen: neq; ostentationis inter ciues erat. metus hostilis in bonis artibus ciuitate retinebat. Sed ubi illa formido a mentibus discessit. s. ea que res secunde amant: lasciuia atq; superbia incescere. Ita quod in aduersis rebus optauerat: ociu post q̄ adepti sunt acerbius asperiusq; sit. Namq; nobilitas dignitatem in dominatione. Et populus libertatem in libidine uertere: sibi quisq; ducere: trahere rapere: ita oia in duas partes abstracta sunt respu. que media fuerat dilacerata est. Ceteru nobilitas factione magis pollebat: plebis vis soluta ac dispersa in multitudine minus poterat paucorū arbitrio belli. domiq; respu. agitabat penes eosdē erarium prouincie magistratus: glorie triumphū erant. Populus militia atq; inopia uagebatur preda bellicas iperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes aut parui liberi militū uti q̄s q̄s potentiori affinis erat: sedibus pellebantur. Ita tum potentie auaritia sine modo modestiaq; inuadere pollueret et vastare oia: nihil pensi neq; sancti habere: quo ad semetipsa precipitarent. Nam ubi primum ex nobilitate reperti sunt: quin veram gloriam iniuste potentie anteponeret: moueri ciuitas cepit et dissensio ciuili quasi permixtio terre oriri. Nam post q̄. T. et. L. gracchus quorū maiores in punico bello atq; alijs multū reipu. addiderant vindicari: plebem in libertatem et paucorū scelera patefacere cepere: nobilitas noxia atq; eo perculsa modo p socios ac nomen latinū interdū per equites iso. quos spes societatis a plebe dimouerat. Gracchorū actionibus obuia ierat. et primo Tiberiu: deinde paucos post annos ingredientē eadem. L. triumirū i deducendis colonijs. cū. M. Ful. Flacco ferro necauerat. et sane gracchis cupidine victorie nō satis moderatus animus fuit. Sed bono uinci sanctius est q̄ malo more iniuriā vincere. Igit ea victoria nobilitas ex libidine sua usa multos mortalis ferre aut iuga extinxit. Plusq; in reliquū sibi timoris q̄ potētie adiicit. Que res plerūq; magnas ciuitates pessumdedit: dum alteri alteros vincere quouis modo et victos acerbius vlcersi volunt. Sed de studijs partiū omnibusq; ciuitatis moribus si sigilatim aut pro magnitudine partem disserā tempus q̄ res maturi me deseret. quāobrem ad inceptum redeo.

Dist Auli sedus exercitusq; nostri fugā sedam. M. Metellus et M. Sullanus. Los. Designatur prouincia inter se partuerant. Metelloq; Numida obuenerat acri viro et q̄q; aduerso populi partibus: fama tamen equabili et inuolata. Is ubi primum magistratū ingressus est. alia omnia sibi cū collega ratus: ad bellum quod gesturus erat animū intendit. Igitur diffidens veteri exercitu milites eligere: scribere presidia vndiq; ciscere armatela: equos: et cetera instrumēta militie parare. Ad hoc cōmeatū affatim deniq; oia que in bello vario et multarū rerū egenti vsu eē solent. Ceterum ad ea patranda senatus auctoritate socij nomenq; latinum et reges ultro auxilia mittere. Postremo omnis ciuitas summo studio nitebatur. Ita ex sententia omnibus rebus paratis compositisq; in Numidiā proficiscitur magna spe ciuium. tum ppter artes bonas: tum maxime quod aduersum diuitias inunctum animū gerebat: et auaritia magistratum ante id tempus in Numidia nostre opes contuse hostiumq; aucte erant. Sed ubi in aphyricam venit exercitus ei traditura. Sp. Albino p̄consule in res imbecilles: neq; periculum: neq; laboris patiens lingua q̄ manu promptior: predator ex socijs et ipse preda hostium sine imperio et modestia habitus. Ita imperatori nouo plus e malis moribus sollicitudinis q̄ ex copia militū auxilij aut bonae spei accedebat. Statuit Metellus tamen q̄q; et estiuorū tēpus cōmitionum mora imminuerat: et expectatione euentus ciuium animos intentos putabat: nō prius bellum attingere q̄ rationum disciplina milites laborare coegisset. Nam Albin? Aulij fratris exercitus que clade percussus. post q̄ decreuerat nō egredi prouincia quanto temporis estiuorū imperiū fuit. plerūq; milites statutis castris habebat: nisi cum odor aut pabuli egestas locum mutare coegerat. Sed neq; more militari vigilie ducebantur: uti cuiq; libeat ab signis aberat. Lix permixti cum equis: tibis die noctuq; vagabantur: et palantes agros vastare: villas expugnare: pecoris et mancipiorum preda certatim agere: easq; mutare cum mercatoribus vino auentitio et alijs talibus. Preterea frumentum publice datum vendere: panem indies mercari. Postremo quocumq; dici aut fingi queunt ignaue luxurieq; probra in illo exercitu cuncta fuere: et alia amplius. sed in ea difficultate Metellum nō minus q̄ in rebus hostilibus magnū et sapientē virū fuisse cōpio: tāta tēperantia inter ambitionē seuitiaq; moderatū: namq; edicto primo adiūmēta ignaue dicis sustulisse ne quisq; in castris panē aut quē alium cibū coctum vēderet: ne lix sequerent exercitū ne milites gregari in castris neue aginie seruū aut iumentū haberet. Ceterū arte modū statuisse. p̄terea

transuersis itineribus quottidie castra mouere: vallo ac fossa munire: vigilias crebras ponere et eas ipse cum legatis circuire. Item in agmine in primis modo: modo in postremis: sepe in medio ad esse: ne quipiam ordine egredere: vt cum signis frequenter incederent: miles cibum et arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis quam vindicando exercitum breui confirmant. Interea Iugurtha vbi ea que metellus agebat ex nuncijs accepit. simul de innocentia eius certior: Rome factus diffidere suis rebus: ac tum demum veram deditioem facere conatus est. Igitur legatos ad consulem cum supplicibus mittit. Qui tantummodo ipsi liberisq; vitam peteret: alia oia dederent. **P. R.** **scd** Metello iam antea experimentis cognitum erat genus numidarum insidum: ingenio nobili novarum rerum audum esse. Itaq; legatos alium ab alio diuersos aggredit ac paulatim tetando: postquam opportunos sibi cognouit: multa pollicendo persuadet: vt iugurtham maxime viuum sin id pax procedat necatum sibi traderent ceterum palam que ex voluntate forent regi nunciare iubet. Deniq; paucis diebus intento atq; infesto exercitu in Numidam pcedit. Vbi contra belli faciem iugurtha plena hominum: pecora: cultoresq; in agriserant ex oppidis et **Napalibus** prefecti regis obuiam precedebant parati frumentum dare comestum portare. Postremo oia que iperarentur tacere. Neq; Metellus ideo minus: sed pariter ac si hostes adessent munito agmine incedere: late explorare oia illa deditiois signa ostentu esse credere: eo insidum locum tentare. Itaq; cum expeclatis cohortibus. item funditorum et sagittariorum delecta manu apud primos erat. In postremo **L. Varius** legatus curabat cum equitibus in vtrumq; latum auxilios equites. Tribuni legionum et prefectis cohortum dispartuerat vt cum his velites pmixti. quocumq; accederent: equitatus hostium ppulsarent. Nam in iugurtha tantus dolus: tantaq; peritia locorum et militie erat: vt absens an presens: pacem an bellum gerens pntiosior esset: incerto haberet. Erat haud longe ab eo itinere quod Metellus pergebat oppidum numidarum nomine **Gata** forum rerum venalium totius regni: et maxime celebratum. vbi incolere et mercari res consueuerat italici generis multi mortalis. Hinc consul. si mul tentandi gratia si paterentur oportunitates loci presidium imposuit. Preterea iperavit frumentum et alia que bello vsui forent comportare. ratus id quod res monebat frequentiam negotiatorum et comestum etiam paratis rebus munimento fore. Inter hec negocia iugurtha impensius modo legatos supplices mittere: pacem rogare: preter suam liberorumq; vitam Metello omnia dedere. Quos ite vti priores consul illectos dimittebat ad proditionem regis pacem quam postulabat: neq; abnuere neq; polliceri: inter eas moras promissa legatorum expectare. Iugurtha vbi Metelli dicta cum factis coposuit: ac se suis artibus tentari aladuertit. Quippe cui pax verbis nunciabatur ceterum re bellum asperrimum erat: vrbis maxima alienata: ager hostibus cognitus: animum populi tentari: coactum rerum necessitudine statuit armis cetare. Igitur explorato itinere hostium in spe victorie adductus ex opportunitate loci quod maximas copias potest oim generum parat: ac per trames occultos exercitum Metelli anteuieit. Erat in ea numidia per quam **Adherbal** in diuisione possederat flumen oriens a meridie **Outbra**: a quo aberant modus ferme milia passuum viginti tractu pari vastus a natura et humano vultu: sed ex eo medio quasi collis oriebat in imensum pertingens vestitus oleastro ac mirretis alijsq; arborum generibus: que humo arida atq; arenosa gignuntur. media aut planities deserta penuria aque preter flumen ppinqua loca ea consita arbutis pecore atq; cultoribus frequentabantur. Igitur in eo colle: quem transuerso itinere porrectum docuimus: iugurtha extenuata acie suorum cedente: elephantis et parti copiarum pedestrium **Homilcarem** prefecit: eumq; edocet: que ageret: ipse propior montem cum omni equitatu atq; peditibus delectis suis collocat. Deinde singulas turmas et manipulos circueis monet atq; obtestatur vti memores pristine virtutis et victorie: sese regnumq; ab romanorum auaritia defendant. cum is certamen fore quos antea victos sub iugum miserunt. Duce illis et non mutatum animum: que ab iperatore decuerat oia suis promissa: locum superioris vti prudentes cum imperitis ne pauciores cum pluribus aut rudes cum bello melioribus manum confererent. proinde parati intentique essent signo dato romanos inuadere. Illum diem aut omnis labores et victorias confirmaturum aut maximarum erunarum initium fore. Ad hoc viritum vti queng ob militare facinus pecunia aut honore extulerat comone facere beneficijs: et eum ipsum alijs ostentare. Postremo pro cuiusq; ingenio pollicendo munitando obtestando alium alio modo excitare. Cum interim Metellus ignarus hostium monte digrediens cum exercitu conspicitur. Primo dubius quidnam insolita facies ostenderet. Naq; inter virgulta equum: numideq; considerat neq; plane occultati humilitate arborum: tamen incertum quid nam esset: tum natura loci: tum dolo ipsius atq; militaria signa obscurati. Deinde breui cognitis insidum paulisper agmen constituit. Vbi comutatis ordinibus in dextero late

re quod proximū hostium erat triplicib⁹ insidijs aciem instruit: inter manipulos funditores ⁊ sagittarios dispartit equitatū oēm in cornibus locat: ac parca pro tempore milites hortatus: aciem sicuti instruxerat transversis principijs in planū deducit. Sed Numidas quietos neq; digressos colle animadvertit. ex anni tēpore veritus et inopia aque: ne siti conficeret exercitus. Rutiliū legatū cum expeditis cohortibus ⁊ parte equum premisit ad flumen: ut locum castris antecaperet: existimans crebro hostes ipetu et transversis prelijs iter remoratorios. ⁊ qm̄ armis diffiderent. latitudinem ⁊ situm militum tentaturos. Deinde ipse pro tēpore atq; loco sicuti monte descenderat paulatim procedere. marium post principia habere. Ipse cū equitib⁹ sinistre ale eē qui in agnie princeps facti ierāt. Ad iugurtha ubi extremū agnē Metel. prius suos pretergressum videret: presidio quasi dū milium peditum montē occupat: qua metellus descēderat: ne forte cedentib⁹ adversarijs receptui: ac post munimento foret. Deinde repente signo hostes inuadit. Numide alij postremos cedere ps a sinistra ac detra tentare: infensi adesse: instare atq; oibus locis romanoꝝ ordines conturbare. Quoz etiā qui firmiorib⁹ animis obuij hostibus fuerūt iudicati in incerto prelio ipsi mō eminus sauciabātur: neq; cōtra ferendi aut conserēdi manū copia erat ante iam docti ab iugurtha equites. ubi Ro. turme insequi ceperant nō cōsertim in vnu se recipiebant. Sed aliis alio quā maxime diuersi. Ita numero priores si a persequēdo hostes deterrere nequiverāt: delectos a tergo aut a laterib⁹ circūnemebant. Sin opportunoz fuge collis capi fuerāt ea verō cōsueti Numidaz equi facile iter virgulta euadere. nostros asperitas ⁊ insolētia loci retinebat. Ceterz facies totū negocij varij. incerta feda atq; miserabilis diuersi a suis ps cedere: alij insequi: neq; signa neq; ordines obseruare: ubi quēq; periculū ceperat ibi resistere: ac ppulsare arma: tela eā: viri hostes atq; ciues p̄mitti: nihil cōsilio atq; ip̄rio agi fors oia regere itaq; multū diei p̄cesserat etiā tum euctus in incerto erat. Deniq; oibus labore ⁊ estu lāgundia Metellus videt ubi Numidas min⁹ instare: paulatim milites in vnu cōducit. ordines restituit. ⁊ cohortes legionarias q̄ttuor aduersus pedites hostiū collocat. Eoz magna pars locis supiori bus sessa p̄siderat: simul ozare: hortari milites ne deficerēt: neu paterētur hostes fugiētes vincere neq; illis castra esse neq; munimentū vllū quo cedentes tēderent. in armis oia sita: sed nec iugurtha quidē interea quiet⁹ erat circūire hortari. renouare preliū et ipse cū delectis tentare oia subuenire suis: hostib⁹ instare dubijs quos firmos cognouerat: emm⁹ pugnādo retinere. Eo mō inter se duo imperatores summi viri certabant: ipsi pares ceterū opibus disparibus. Nā metello virtus militum locus aduersus iugurthe alia oia p̄ter milites oportuna. Deniq; romani ubi intelligunt: neq; sibi profugiu esse: neq; ab hoste copiam pugnādi fieri ⁊ iam diei vesper erat. ad verso colle sicuti p̄ceptū fuerat euadunt amisso loco. numide fusi fugatiq; pauci interire. Plerosq; velocitas ⁊ regio hostibus ignaraturata sunt. interea Holmcar quē elephantis et parti copiarum pedestrium p̄fectū ab iugurtha esse supradiximus: ubi eum rutilius pretergressus ē. paulatim suos in equū locum deducit: ac dum legatis ad flumē quo permissus erat festinās pergit quietus uti res postulabat: aciem exornat: neq; remittit quid ubi qre hostis agere explorare. Postq̄ rutiliū consedis se iam ⁊ aio vacuū esse acceperit: simulq; iugurthe ex prelio clamores augeri veritus ne legatus cognita re laborantibus suis auxilio foret. Quā aciem diffidens virtuti militū arte statuerat: quo hostium itineri officeret latius porrigit. Eoz modo ad Rutiliū castra procedit. Romani ex ip̄omiso pulueris vim magnā animaduertūt. Nam pro aspectū ager arbutus cōstitus prohibebat: et primo humū rati aridam vento agitari postubi equabilē manere: sicuti acies mouebat magis: inagisq; appropinquare videbant. cognita re properantes arma capunt ac pro castris sicuti ip̄erabat p̄sistunt. Deinde ubi propius ventū est vtrinq; magno clamore cōcurrūt. Numide tantūmodo remorati dum in elephantis auxiliū putant. postq̄ eos impeditos ramis arborū atq; ita delectos circūueniri vident fugam faciunt: ac pleriq; abiectis armis collis aut noctis que iam aderat auxilio integri abeunt: elephantū quattuor capti reliqui omnes numero quadraginta infecti sunt. At romani q̄q; itineret atq; opere castrorū ⁊ prelio sessi lassiq; erant tū quod metellus amplius opinione morabat instructi: intentiq; obuiā procedunt. nā dolus numidaz nihil languidi neq; remissi patiebat ac primo obscura nocte postq̄ haud procul inter se erāt strepitu. velut hostes aduentare alteri apud alteros formidinē simul ⁊ tumultū facere ⁊ pene imprudētia admissū facinus miserabile foret: in vtriq; premissi equites eē explorauissent igit p̄ metu repente gaudiū exortū est. Milites alius aliū leri appellāt. acta edocēt atq; audiūt sua quisq; fortia facta ad celum inferunt. Quippe humane res ita se habent in victoria etiam inanis gloriari: licet aduerse res etiam detractant bonos metellus in iisdem castris quatrduo mo

Bellum

ratus sanctos cum cura reficit meritorum preliis more militie donat vniuersos concione laudat atque agit gratias. hortatur ad cetera que leuia sunt parem animu gerant pro victoria satis pugnatum reliquos labores prede fore. Tamen interim transfugas et alios opportunos. Vbi iugurtha gentium aut quid ageret cum paucis ne esset. an exercitum haberet. ut sese victus gereret exploratum misit. At ille sese in loca saltuosa et munita natura receperat. ibique cogebat exercitu numero hominum ampliore. sed hebetem infirmumque agri ac pecoris magis quam belli cultorem. Id ea gratia cueiebat: quod preter regios equites nemo omnium numidarum ex fuga regem sequebatur. Quo cuiusque animus fert discedunt eo neque id flagitium militie ducitur. ita se mores habent. Igitur metellus ubi videt regis etiam tum animu ferocem esse bellum renouari. Quod nisi ex illius libidine geri non posset. Preterea inquit certamen sibi cum hostibus immo detrimento illos vinci quam vincere statuit non preliis neque in acie. sed alio modo bellum gerendum fore. Itaque in loca numidie opulentissima pergit. agros vastat multa et oppida temere munita. aut sine prelio capit inceditque: puberes interficit. iubet alia omnia militum prede esse. Ea formidine multi mortales romanis dediti. obsides. frumentum et alia que vsui forent assatim prebita sunt ubicunque res postulabant presidium impositum. Que negocia multo magis quam prelium male pugnatum ab suis regem terrebant. Quippe cui spes omnis in fuga sita erat sequi cogebatur: et qui sua loca defendere nequiebat in alienis bellum gerere: tamen ex inopia quod optimu videbatur consilium capit exercitum plerumque in eisdem locis operiri iubet: ipse cum delectis equitibus Metellum sequitur nocturnis amissis itineribus ignoratus romanos palatis repente aggreditur. eorum plerique inermes cadunt multi capiuntur nemo omnium intactus profugit et numide priusque subueniretur: sicuti iussi erant in priores colles discedunt: interim Rome gaudium ingens ortum cognitis metelli rebus: ut se exercitumque more maiorum gereret: ut in aduerso loco tamen victor fuisset virtute hostium agro potiretur iugurtham magnificum ex Auli secordia quam spem salutis in solitudine aut fuga coegisset habere itaque senatus ob ea feliciter acta diis immortalibus supplicia decernere. ciuitas antea trepida et sollicita de belli euentu leta agere leticiam. Fama de metello preclara esse igitur eo intentior Metellus ad victoriam niti omnibus modis festinare: cauere tamen necubi hosti opportunus fieret meminisse post gloriam inuidiam sequi ita quo clarior eo magis antius erat. neque post insidias iugurthe effuso exercitu predari. Sed ubi frumento aut pabulo opus erat cohortes cum omni equitatu presidium agebant. Exercitus partem ipse reliquos Varius ducebat: se igne magis quam preda ager vastabat: duobus locis baud longe inter se castra faciebant. Vbi ubi oportuit erat cuncti aderant: ceterum quo fuga atque formido latius cresceret diuersi agebant. Eo tempore iugurtha per colles sequi: tempus aut locum pugne querere: qua venturum hostem audierat paululum aut aquarum fontis quorum penuria erat corrumpere. modo se Metello interdum Varius ostendere postremo an agmine temptare ac statim in colles regredi. Rursus alius post alius muniti neque prelium facere: neque ocium pati. Tantum modo hostem ab incepto retinere. Romanorum imperator ubi se dolis fatigari videret: neque ab hoste copia pugnandi fieri urbem magnam et in ea parte qua sita erat arcem regni nomine zamam statuit oppugnare ratus id quod negocium posebat: iugurtham laborantibus suis auxilium venturum: ubique prelium fore. At ille que parabantur a perfugis edoctus magnis itineribus metellum anteuenit: oppidanos hortatur: mentia defendat: additis auxilio perfugis quod genus ex copiis regis: quod fallere nequibat fortissimum erat. Preterea pollicetur in tempore semet cum exercitu affore. Ita compositis rebus in loca quam maxime occulta descendit: ac post paulo cognoscit ex itinere Varius frumentatum cum paucis cohortibus. Sicca missum quod oppidum primum omnium post malam pugnam ab rege defeceret. Eo cum delectis equitibus pergit nocturnus: iam egredientibus Romanis in porta pugnam facit. Simul magna voce Sicenses hortatur uti cohortes a tergo circumueniant: fortunam illis preclaris facinoris casum dare: si id fecerit. postea sese in regno illos in libertate siue metu et atem acturos: at in Varius signa inferre atque euadere oppido properauisset profecto cuncti aut magna pars Sicensium fidem iurauissent. Tanta mobilitate sese Numide egerunt. Sed milites iugurthini paulisper a rege sustentati postquam maiore vi hostes urgent paucis amissis profugi discedunt: Varius ad zamam peruenit id oppidum in campo situm magis opere quam natura munitum erat nullus idonee rei egens armis virisque opulentum. Igitur Metellus pro tempore atque loco paratis rebus cuncta mentia exercitu circumuenit Legatis imperat ubi quisque curaret. Denique signo vndique simul clamor ingens oritur: neque ea res Numidas terret: insensibilis intentique sine tumultu manent prelium incipit Ro-

mani pro ingenio: quisque pars eminus glande aut lapidibus pugnare: alij inuadere: ac murum modo sustinere: modo scalis aggredi cupere prelium in manibus facere. Contra ea oppidani in pro-
rimos saxa voluere: inde pila: preterea pice et sulphure tedam murtam ardenti mittere. Sed
nec illos qui procul manserant tumor animi satis munuerat. Nam plerisque iacula tormentis aut
manibus emissa vulnerabant. Parique periculo sed fama impari boni atque ignavi erant. Dum
apud zamam sic certatur iugurtha ex improviso castra hostium cum magna manu inuadit: remis-
sis qui in presidio erant: et omnia magis quam prelium expectantibus porta irrupit. At nostri repe-
tino metu percussi: sibi quisque pro moribus consulunt: alij fugere: alij arma capere: magna pars
vulnerati aut occisi sunt. Eterum ex omni multitudine non amplius quadraginta memores no-
minis Thomani grege facto locum cepere paulo quam alij: editiorum: neque inde maxima vi depelli
quiere. Sed tela eminus missa remissa remittere. pauci in pluribus minus frustrati: si Numidie
propius accessissent: virtutem ostendere et eos maxima vi cedere fugere atque fugare. Inte-
rim Metellus cum accerrime rem gereret clamorem a tergo accepit. Deinde conuerso equo ani-
maduertit fugam ad se versum fieri: que res indicabat populares esse: igitur equitatum omnem
ad castra propere misit ac statim. L. Marius cum cohortibus sociorum eumque lacrymas per
amicitiam: perque rempublicam obsecrat ne quam contumeliam remanere in exercitu victo-
rie ne ve hostes inultos abire sinat: ille breui mandata efficit. at iugurtha munimento castrorum
impeditus cum alij super vallum precipitarentur: alij in angustiis ipsi sibi properantes officeret:
multis amissis in loca munita sese recipit. metellus infecto negotio postquam nox aderat in castra
cum exercitu reuertitur. Igitur postero die priusquam ad oppugnandum regrederetur: equitatum
omnem in ea parte qua regis aduentus erat pro castris agitare iubet portas et proxima loca tri-
bunis disperdit: deinde ipse pergit ad oppidum: atque vti superiores dies murum aggreditur: inte-
rim iugurtha ex occulto repente nostros inuadit et qui in proximo locati fuerant paulisper terri-
ti perturbantur: tamen reliqui cito subueniunt. Neque diutius Numide resistere quuissent: ni pe-
dites cum equitibus permixti magnam cladem in concesso facerent quibus illi freti non vti eque-
stri fieri prelio solet sequi. Deinde vero cedere: sed aduersi equis concurrere implicare ac pertur-
bare aciem ita suis hostes pene victos dare. Eodem tempore apud zamam magna vi certaba-
tur: ubi quisque legatus aut tribunus curabat eo accerrime mittere: neque alius spem in alio magis quam
in se habere. Pariterque oppidani agere: oppugnare aut parare omnibus locis: audius alteri alte-
ros lauciare. quam semetipsi tegere clamor permixtus. Portatione. leticia gemitu. Item strepitus
armorum ad celum ferri. tela vtrinque volare. Sed illi qui menia defendebant ubi hostes pau-
lum modo pugnam remiserant intenti prelium equestre prospectabant eos vti queque res in Ju-
gurtbe erat letos modo: pauidos modo animaduertes ac sicuti audiri a suis aut cerni possent
admonere alij: hortari alij: aut manu significare aut mittere corporibus: et buce: illuc quasi vitabun-
di: aut iacentes tela agitare quod ubi Mario cognitum est. Nam is in ea parte curabat consu-
to lenius agere ac diffidentiam rei simulare: pati Numidas sine tumultu prelium regi inferere.
Ita illis studio suorum astrictis repente magna vi murum aggreditur: et iam scalis aggressi
milites prope summa ceperant: tum oppidani concurrunt lapides ignem: alia preterea tela in-
gerunt: nostri primo resistere. Deinde ubi vne ac altere scale imuniti sunt qui supeliterat afflicti sunt
Leteri quam modo potuere pauci integri. Nam magna pars confecti vulneribus abeunt. Deinde vtrinque pre-
lium nox dirimit. Metellus ubi videt frustra inceptum: neque oppidum capi neque Jugurtham m-
teri: nisi ex insidijs aut suo loco pugnam facere etiam estatim exactam esse: ab zama discedit. et in
his urbibus: que a se defecerat: que satis munito loco aut membris erant presidia imponit. E-
terum exercitum in provincia que proxima est Numide hyemandi gratia collocat: neque id tem-
pus ex aliorum more quietui aut luxurie concedit. Sed quoniam armis bellum parum procede-
bat insidias regi per amicos tendere et eorum presidia pro armis vti parat. Igitur Bomilca-
rem qui Rome cum iugurtha fuerat et inde vadibus datis clam de Masinisse nece iudicium su-
gerat: quod ei per maximam amicitiam: maxima copia fallendi erat multis pollicitationibus aggreditur:
ac proximo efficit vti ad se colloquendi gratia occulte veniat. Deinde fide data si iugurtha viuus
aut necatus sibi tradidisset fore ut illi senatus impunitatem et sua omnia concederet: facile Numide p-
suadet. tum ingenio infido. tum metuenti. si pax cum Romanis fieret ipse per conditiones ad sup-
plicium tradere. is ubi primum opportunum fuit iugurtham anxium ac infantem fortunas suas accedit mo-
g ij

net atq; lachrymans obtestat' uti aliquādo sibi liberisq; et genti numidarū optime meritisq; p
uideat: oibus prelijs sese victos: agrū vastatū multos mortalis captos aut occisos: regni opes cō
minutas esse satis sepe iam virtutē militū: fortunā tentatam caueat ne illo conctante numide si
bi consulant. His atq; alijs talibus ad deditiōē regis animū impellit mittūtur ad imperatorē
legati qui iugurtham imperata facturū dicerent ac sine vlla pactione sese regnūq; in illi' fide tra
derent. Metellus cunctos senatorij ordinis ex hybernīs pperere accersire iubet: eorū atq; aliorū
quos idoneos ducebat cōsiliū: habet ita more maiōr ex consiliij decreto per legatos iugurthe im
perat: argenti pondo ducēta milia: elephātes oēs: equorū et armorū aliquantulū. Que postq; sine
mora facta sunt: iubet oēs perfugas vinctos adduci eorū: magna ps uti iussu erat adducti: pauci
cum primū deditio cepit ad regem Bogidum in Mauritaniam abierat: igitur iugurtha vbi ar
mis viris et pecunia spoliatus est. Eū ipse ad imperandū presidū vocare: rursusq; cepit flectere
animū et ex mala conscientia digna timere. Deniq; multis diebus per dubitationem consūptis
cū modo tedio rerum aduersarum omnia bello potiora deduceret interdum secus ipse reputaret
quā gravis casus in seruitiū ex regno foret: multis magni q; presidis ne quicq; perditis de inte
gro bellum finiret. Rome senatus de provincijs consultus Numidam Metello decreuerat. per
idem temp' Utice forte. L. Mاريو per hostias dijs supplicanti magna atq; mirabilia portendi
aruspex dixerat. Proinde que animo agitabat: fretus dū ageret fortunam quam sepius expe
riri et oia prospere euentura. Ad illū iam antea consolatus ingens cupido exagitabat ad quē
capiendum preter vetustatem familie omnia ei abūde erant: industriā probitas: militie magna
scientia. animus belli ingens domi modicus libidinis et diuitiarū victor. Tantūmodo glorie au
dus. Sed is natus et per omnem pueritiam Arpin altus vbi primū etas militie patiens fuit sti
pendijs facundis nō græca secūdia neq; vrbānis mūditijs sese exercuit. ita inter artis bonas in
tegrū ingentiū breui adoleuit. Ergo vbi primum tribunatum militare a populo petit. plerisq;
faciē ei' ignoratib' facile not' p ois trib' declaraf. Deinde ab eo magistratu aliū p' aliū sibi pepit: sp
q; in potestatibus eo modo agitabat. ut ampliore honore q̄ gerebat dignus haberet. Tamen is
ad id locoꝝ talis vir petere nō audebat. Nam postea ambitione preceps datus est et iam tū alios
magistrat' plebs: consulatū nobilitas inter se per man' tradebat nou' nemo tam preclar' neq; tā
egregijs factis erat. qui is indign' illo honore et quasi pollut' habere. igit' vbi maris Aruspex
dicta eodem quo cupido animi hortabat' intēdere videt. ab Metello consulatū petendi grā mis
sionē rogat. Eui q̄q; virtus gloria atq; alia optanda bonis superabāt tū inerat contemptor: ani
mus et superbia cōmune nobilitatis malū. Itaq; primū cōmotus insolita re. mirari ei' consilium
et quasi per amicitia monere. ne tam praua inciperet. neu super fortunā animū gereret nō oia oī
bus cupienda esse debere illi res sua satis placeret. postremo caueret id petere a po. r. qd iure ne
garet. Postq; hec talia atq; alia dixit. neq; animi' marij flectit respōdit vbi primū potuisset per
negocia publica facturū sese que peteret ac postea sepe eadē postulanti fert dixisse. ne festinaret
abire. satis mature illū Am filio consulatū petiturū. is eo tēpore contubernio patris ibidē mili
tabat. annos circiter viginti. Que res mariū tū pro honore quē affectabat' cōtra Metellū vehe
menter accenderat. ita cupidine atq; ira. pessimis cōsultorib' crassari neq; facto vllō neq; dicto
abstinere qd modo ambitiosum foret. milites qbus in hybernīs perat latiore. iperio q̄ ante ha
bere. Apud negociatores quoꝝ magna multitudo Utice erat crummosi et siml' magnifice de bel
lo loq. diuidiā pars exercitus sibi permitteret paucis dieb' iugurthā in catenis habiturū. ab i
peratore consulto bellū trahi. qd homo in annis et regie superbie in iperio nimis gauderet. Que
oia illis eo firmitate videbant. qd diuturnitate belli res familiares corruperāt. et aio cupienti ni
bil satis festinat. Erat preterea in exercitu nostro numida qdam noie Gauda. Vanastabilis si
lius. masinisse nepos quē incipisa testamento scdm heredē scripserat. morbis cōfectus et ob eam
causam mente paululū imminuta. Eui metellus petenti morte regū: ut sellam iurta poneret. item
postea custodie cā turmā equitū romanorū vtrūq; negauerat honor qd eorū modo fore: quos po.
ro. reges appellauisset presidū: quod contumeliosum foret si equites romani Satellitē: numide
traderētur. Dūc mari' anxi' aggredit': atq; hortat': ut cōtumeliarū imperatori euz suo auxilio pe
nas petat hominē ob morbos aio par' alido secunda oratione extollit illum reges ingentē vir
masinisse nepotem esset: si iugurtha captus aut occisus foret imperium numidie sine mora habi
turam: id adeo mature posse euenire si ipse consul ad id bellum missus foret: itaq; et illum et eq
tes romanos milites et negociatores alios ipse plerosq; pacis spe impellit: uti romani ad suos
necessarios aspere in Metellū de bello scribant: mariū imperatorē poscant sic illi a multis mor

talibus honestissima suffragatione consulatus petebatur. Simul ea tempestate plebis: nobilitate fusa per legem malam novos extollebat. Ita Mario cuncta procedere. interim Jugurtha postquam omnia deditione bellum incipit ut cum magna cura parare omnia: festinare exercitum cogere ciuitates que a se defecerant formidine aut ostentando premia affectare: circumuenire suos locos arma tela aliisque que spe pacis amiserat reficere: aut commercari: seruitia Romanorum allicere et eos ipsos qui in presidijis erant pecunia tectare: prius intactum nihil neque quietum pati cuncta agitare igitur. Hacenses quo Metellus in initio Jugurtha pacificante presidium imposuerat fatigati regis supplicibus neque antea sua voluntate alienati principes ciuitatis inter se committunt. Nam vulgus uti plerumque solet et maxime Numidarum ingenio mobili seditiosum atque discordiosum erat: cupidum nonarum rerum quieti et ocio aduersum deinde compositis inter se rebus in diem tertium conlitiunt quod is festus celebrat usque per omnem apudricam: ludum et lasciuia magis quam formidinem ostendebat: sed ubi tempus fuit centuriones Tribunosque militares et ipsum prefectum oppidi Turpilium Iullanum alius aliam domos suas inuicem eos omnis preter Turpilium inter epulas obtruncant. postea milites palantes inermes quippe in tali die ac fine imperio egrediuntur: idem plebs facit pars edocti a nobilitate alij studio talium rerum incitati: quis acta consiliumque ignoratibus tumultus ipse et res noue satis placebant. Romani milites impromisso metu incertum: quid quid potissimum facerent trepidare. Arcem oppidi ubi signa et scuta erant presidium hostium porte ante clausa fugam prohibebant: ad hoc mulieres pueri protectis edificiorum saxa et alia que locus prebebat certatim mittere: ita neque cauere anceps malum neque a fortissimis infirmissimo genere resisti posse: iuxta boni malique strenui et imbecilles multi obtruncati sunt in ea tanta asperitate sensissimas Numidis et oppido undique clausa Turpilium profectus unus ex omnibus italicis profugit intactus: id misericordia ne hospitum ac pactionem casu ita euenerit parum comperimus: nisi quia illi in tanto malo turpis vita integra fama potior fuit improbus instabilisque videtur. Metellus postquam de rebus Hacensis actis comperit paulisper inestus e conspectu abiit. Deinde ubi ira et egritudo permixta sunt cum maxima cura ultimum ire iniurias festinat. Legionem cum qua hyemabat: et quam plurimos potest Numidas equites pariter cum occasu solis expeditos educit et postera die circiter horam tertiam peruenit in quendam planticem: locis paulo superioribus circumuenta ibi milites fessos itineris magnitudine: etiam abiucentes omnia docet oppidum Hacem non amplius mille passum abesse dicere reliquum laborem equo animo parati: dum pro ciuibus suis viris fortissimis atque miserrimis penas caperent preterea predam benigne ostentat sic animis eorum arrectis equites in primo latere pedites quam arctissime ire et signa occultare iubet. Hacenses ubi animaduertere ad se versum exercitum pergere primo uti res erat. Metellum esse ratum: portas claudere. Deinde ubi neque agros vastari: eos qui primi aderant Numidas equites videt: rursus Jugurtham arbitrati cum magno gaudio obui procedunt. Equites et pedites repetentes signo dato alij vulgus effusum oppido cedere: alij ad portas festinare: pars turre capere: ita atque prede spes amplius quam lassitudo posse. Ita Hacenses biduum modo ex perfidia letati. Militas magna et opulenta cuncta pene atque prede sunt. Turpilium quem prefectum oppidi unum ex omnibus profugisse supra ostendimus: visus a Metello causam dicere postquam se parum expurgat condemnatus verberatusque penas capite soluit. Nam is cuius est Collatia erat. Per idem tempus Bomilcar. cuius impulsu Jugurtha deditionem quam metu deseruit inceperat: suspectus regi et ipse cum suscipiens nouas res cupere: ad perniciem eius dolum struere: die noctumque fatigare animum denique omnia tentando socium sibi adiungit Nabdalsam hominem nobilem: magnis opibus clarum acceptum popularibus suis: quod plerumque fecerunt ab rege exercitum ducere et omnes res exequi solitus erat que Jugurthe fesso aut maioribus astricto superant ex quo illi gloria opes que inueniente igitur utriusque consilio die in fidijis statuunt. Eetera uti res posceret pro tempore parati placuit. Nabdalsa ad exercitum est profectus quem inter byberna Romanorum iussus habebat: ne ager inultis hostibus vastaret. is postquam magnitudine facinoris percussus: ad tempus non venit: metusque rem impediebat. Bomilcar. simul cupidus incepta patrandi: et timore socii anxius: ne omisso vetere consilio nouum quereretur litteras ad eum per homines fideles mitti: in quis mollitiem secordiamque viri accusare testari deos per quos iurasset monere ne premia Metelli in pestem conuerteret Jugurthe exitum adesse: ceterum sua ne an Metelli virtute periret: id modo agitari proinde reputaret animo suo premia an cruciatum mallet: sed cum e littere allate fuere: forte Nabdalsa exercitato corpore fessus in lecto quiescebat: ubi cognitus Bomilcaris verbis: primo curam: deinde uti egrum animum solet somnus cepit: erat enim Numidia quidam negotiorum curator: fidus ei acceptusque et omnium consilio

Bellum

horum nisi nouissimi particeps: qui postquam allatas litteras audiuit et ex consuetudine ratus opus aut ingenio suo opus esse tabernaculum introiuit. dormiente illo epistolam super caput in pulu-
nari temere positam sumit ac perlegit. Deinde propere cognitis infidijs ad regem pergit. Nabo-
dalsa post paulo expectat: ubi neque epistolam reperit. et rem omnem uti acta erat ex pfugis cogno-
uit primo indicem persequi conatus est postquam id frustra fuit Jugurtham placandi gratia accedit di-
cit que ipse parauisset perfidia clientis sui facere preueta lachrimas obtestatur per amicitiam perque
sua ante fideliter acta: ne super tali scelere suspectum sese haberet. Ad ea rex aliter quam animo gerebat
placide respondit. Bomilcare interfecto aliosque multis quos socios insidiarum cognouit iram oppressit
neque ex eo negotio seditio oueret neque post id Jugurthe dies aut nox ulla quies fuit: neque loco:
neque mortali cumque aut tempore satis credere. ciues hostes iuxta metuere circumspectare omnia et omni
strepitu pauescere: alia loco sepe propterea decus regum noctu requiescere interdum somno excusari arre-
ptis armis tumultum facere. ita formidine quasi vecordia agitari. igitur Metellus ubi de casu Bo-
mularis et indicio patefacto ex pfugis cognouit: rursus tanquam ad integrum bellum cuncta parat festi-
natque Marium fatigantem de perfectione simul et inuictum et offensum sibi parum idoneum esse ratum domum
dimittit. Et Rome plebes litteris que de metello ac mario misse erant cognitis volenti animo de ambobus
acceperant imperatori nobilitas: que antea decori fuit inuidie esse. At illi alteri generis bu-
militas fauorem addiderat. Ceterum in utroque magis studia partium: quam mala aut bona sua moderari
Preterea seditiosi magistratum vulgum exagitare. Metellum omnibus contionibus capitis accersere.
Marii virtutem immanis celebrare. Denique plebs sic est accensa uti opifices agricolaeque omnes quorum
res fidesque in manibus sue erant: relictis operibus frequenter Marium: ut sua necessaria post illius
honorem ducerent. ita percussa nobilitate post multas tempestates nouo homini consulat: mandatur:
et postea populus a tribuno plebis. L. Manlius maximo rogatus quem vellet cum Jugurtha bellum
gerere: frequenter Marium insit: sed senatus paulo ante metello numidiam provinciam decreuerat: ea res
frustra fuit. Eodem tempore Jugurtha amissis amicis: quorum plerisque ipse neauerat. Ceteri formi-
dine: pars ad Romanos alij ad regem Bogham pfugerat: cum neque bellum geri sine ministris posset
et nouorum fidem in tanta perfidia veterum experiri periculosum duceret varius incertisque agitaba-
tur omnesque illis res: neque consilium: aut quisque hominum satis placebat: itinera profectusque indies mu-
tare: modo aduersus hostes. interdum in solitudines pergere sepe in fuga ac post paulum in armis
spem habere dubitare: virtute an fidei popularium minus crederet ita quoque intederat res aduer-
se erant. Sed inter eas moras repente seorsum Metellus cum exercitu ostendit Numide ac Jugur-
tha pro tempore parati instructi sunt. Deinde prelium incipitur: qua in parte rex pugne affuit ibi
aliquandiu certatum est. Ceteri eius omnes milites primo congressu pulsifugatique sunt. Roma-
ni lignorum et armorum: et aliquanto numero hostium paucorum potiti sunt. Nam ferme numidas in
omnibus preliis magis pedes quam arma tutari sunt. Ea fuga Jugurtha impensius modo rebus suis
diffidens cum perfugis et parte equitatus in solitudines. Deinde Thalam peruenit: id oppidum
magnum atque opulentum: ibique plerique thesauri filiorumque eius multus pueritiae cultus erat.
Que postquam Metello comperta sunt: quamquam inter Thalam flumenque proximum in spacio milium quinque
ginta loca arida atque vasta esse cognouerat: tamen spe patrandi belli: si eius oppidi potitus foret om-
nis asperitates superuadere: ac naturam etiam vincere aggreditur. igitur omnia iuncta sarcinis leua-
re iubet. nisi frumento dierum decem. Ceterum ut res modoret alia vasa aque idonea portari. Pre-
terea conquirat ex agris quam plurimum potest domiti pecoris eoque imponit vasa cuiusque modi. sed ple-
rumque lignea collecta ex iugurthis Numidarum. Ad hoc finitimum iparat. Qui se post regis fugam Me-
tello dederant: quam plurimum ut quisque aque portaret. Diem locumque ubi presto fuerint predictum: pe-
re flumine quam proximam oppido aquam esse supra dicimus: iuncta onerat. Eo modo instructus ad
Thalam peruenit. Deinde ubi ad id loci ventum est quo Numidas preceperat et castra posita mun-
taque sunt tanta repente celo missa vis aque dicuntur. ut ea modo exercitui satis superque foret. Pre-
terea comestus spe amplior. quia Numide sicuti plerique faciunt in noua deditioe officia tenderant
Ceterum milites religione pluuia magis usi. Ea res multum animis eorum addidit. Nam ra-
ti sunt sese dijs mortalibus cure esse. Deinde postero die contra opinionem Jugurthe ad Thalam
peruenit: oppidani qui se locorum asperitate munitos crediderant. magna atque insolita re per-
cussi nibilo segnius bellum parare. idem nostri facere. Sed rerum nihil iam infectum Metello cre-
dens. quippe omnia tela arma locos tempora. denique naturam ipsam ceteris imperitantem indu-
stria vicerat: cum liberis et magna parte pecunie ex oppido noctu profugit. Neque postea villo in
loco amplius vno die aut vna nocte moratus simulabat se negotij gratia appropere. Ceterum

proditionem timebat quā vitare posse celeritate putabat. nam talia consilia solent per oculū et opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos prelio intētos simul oppidū et operibus et loco munitū videt: vallo fossaq; mema circumvenit. deinde iubet locis ex copia maxime idoneis vineas agere. superq; eas aggerē iacere. et sup aggeres ipositis turribus opus munistros tutari. cōtra hec oppidani festinare parare proorsus ab vtriusq; nihil reliquū fieri. deniq; Romani multo ante labore preliisq; fatigati post dies quadraginta q̄ eo ventum erat oppido modo potiti. p̄da omnis a pfugis corrupta est. Hi postq̄ murū arietib' feriri. resq; suas afflitas vident aurū atq; argentū et alia que prima dicuntur domū regiā cōportant ibiq; vino et epulis grauati illaq; domū. et semet igni corrupūt: et q̄s victi ab hostib' penas metuerant eas ipsi volētes pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepri ad Metellū venerant orātes vti presidium prefectūq; eo mitteret. Nam ille quēdam hominem nobilē factiosum nouis reb' studere. aduersum quē neq; iperia magistratū. neq; leges valerent. in id festinaret in summo periculo suā salutē et illoꝝ socios fore. nam Lepritam tā inde a principio belli Jugurthini ad bestia consulez et postea Romā miserant amicitia societateq; rogatū. deinde ubi ea ipetrata fuere semp boni fidelesq; mansere et cuncta a bestia albino Metello que ipetrata grauiter fecerant. itaq; ab imperatore facile que petebāt adepti sunt. Emisse sunt eo cohortes Ligurū. iij. et. D. Annus prefect' id oppidum a fidonijs conditū est. quos accepimus profugos ob discordias ciuiles namib' in eos locos venisse. Ceterū sitū inter duas Syrtis quibus nomen ex re inditum. Nam duo sūt finis prope in extrema Aphyrica impares magnitudine. pares natura quorūz protina terre per alta sunt. Cetera vti fors tulit alta alia tempestate madida. Nam ubi mare magnū esse et sentire ventis cepit. Limū arenarūq; et saxa ingentia fluctus trabūt ita facies locorū cū ventis simul mutatur. Igitur eius ciuitatis lingua modo cōuersa cōubio Numidarū. leges: cultusq; pleraq; Sidonica que eo facilius retinebāt: qd̄ procul ab iperio regis eratē agebant. Inter illos et frequētē Numidia multiq; vastiq; loci sunt. Sed qm̄ in has regiones per leptitanorū negociavim' nō indignū videt̄ egregiū atq; mirabile facinus duorū cartaginensiu memorare. Eam rē loc' admonuit: q̄ tēpestate cartaginēses pleriq; Aphyrice iperabāt. cirenēses quoq; magni atq; opulēti fuere. Alger in medio arenosus vna facie. Neq; flumen neq; mons erat: qui fines eorū discerneret: que res eos in magno diuturnoq; bello inter se habuit postq̄ vtriq; legiones. Itē classes sepe fusa fugateq; et alteri alteros aliquātulum attriuerant veriti ne mor victos victoresq; defesos alius aggredere. Per indicias sponsonē faciūt vti certo die legati domo pfiscerentur. Et quo in loco iter se obuū fuissent: cōis vtriusq; populi finis habere. Igit' cartagine duofratre missi: qbus nomen philenis erat: maturauere: iter pergere. Cirenēses tardius iuere. id se cordia ne an causa acciderit parū cognoui. ceterū solet in illis locis tēpestas: baud secus atq; in mari retinere hoies. Nam ubi per loca equalia et nuda gignentiu vētus coort' arenā humo excitauit: ea magna vi agitata: ora: oculosq; ipellere solet ita ipendio prospectu morari iter: postq̄ Cirenēses aliquāto posteriores se esse vident: et ob rem corruptā domi penas metuūt: criminari cartaginēses ante tēpus digressos: cōturbare rem. Deniq; oīa malle q̄ victi abire. Sed cū pene aliā pditionē tūmodo equā peterēt. Greci optionē cartaginēsiū faciūt: vt vel illi quos fines populo suo quererēt ibi viui obtruerētur: vel eadē pditione sese quē in locū vellent: pcessuros dimittere: phileni pditione. pbata: seq; vitāq; suā. R. P. cōdonauere: ita viui obtriti sunt. Cartaginēses in eo loco philem fratrib' aras psecrauerunt: aliq; illis honores domi instituti. Nūc ad rē redeo: Jugurtha postq̄ amissa Tablaminib' satis firmū p̄ Metellū putat p magnas solitudines: cū paucis pfect' puenit ad Betulos gen' hoim ferū incultūq; et eo tpe ignarū nois Romani eorum multitudinē in vnu cogit: ac paulatī psuefacit ordines h're signa sequi: iperū obseruare. Itē alia militaria facere. p̄terea regis Boghi p̄cios magnis munerib' et maiorib' pmissis ad studiū suū pducit: q̄s adiutorib' regē aggressus: impellit vti aduersū ro. bellū icipiat: ad ea grā facili' puiusq; fuit qd̄ bogh' in initio huiusce belli: legatos ro. miserat: sed et amicitia petitiū. Quā rē opportunitatē incepto bello pauci impediuerāt. Eci avaritia q̄s oīa honesta atq; inhonesta vendere mos erat. Etia antea Jugurthe filia boghi nupserat. Verū ea necessitudo apud Numidas maiorē lenis ducitur: quod singuli pro opib' quisq; q̄ plurimas vxores: alij denas: alij plures habent. Sed reges eo aplius: ita anim' multitudinē distrabit: nulla pro socia obtinet. pariter oēs viles sunt. Igitur in locū ambobus placitū exercit' cōueniunt: ibi fide data et accepta Jugurtha Boghi animū oratione accendit. Romanos iniustos. pfunda avaritia cōmunes omnū hostes esse: eandē cām illos belli habere cū Bogho quā secū et cum alijs gentib' libidine iperadi. quis

omnia regna aduersa sunt: tū sese ante paulo cartbaginenses. item regē persen: post uti quisq;
opulentissimus videbatur: ita Romanis hostem fore. His atq; alijs talib; ad Eirtbain oppidū
iter constituunt. Quod ibi. Qu. Metellus predā captiuosq; et impedimenta locauerat: ita ingur
tha ratus aut capta vrbe opere precū fore: aut si roman; dū auxilio suis venisset prelio sese cer
turos. Nā callidus id modo festinabat. Bogbi pacē iminuere ne moras agitando aliud q̄ bel
lum mallet imperator postq̄ de regū societate cognouit non temere neq; uti sepe iam victo in
gurtba consueuerat omnibus locis pugnādi copiam facit ceterum baud procula cirtba castris
munitis reges operitur: melius esse ratus cognitis Mauris qm̄ is non? hostis accesserat: ex cō
modo pugnam facere: interim Roma per litteras certior sit. Vario puinciam Numidiam da
tam. Nā consulē factū iam antea acceperat. Quibus rebus supra bonū atq; honestum percussus
neq; lacrymas tenere neq; moderari linguam vir egregius alijs artib; nimis molliter egritudi
nem pati. Quā rem alij in superbiā vertebant: alij bonū ingenu cōtumelia ascensum esse: Vul
ti quod iam parua victoria ex manib; eriperetur: nobis satis cognitū est illū magis bonore Ma
rii q̄ iniuria sua et cruciatū: neq; tā antie laturū fuisse: si adepta prouincia aliqua Vario trade
retur. igitur eo dolore impeditus et q; stultitie videbatur alienā rem suo periculo curare legatos
ad Boghum misit postulatum: ne sine causa hostis populi ro. fieret habere tum magnā copiam
societatis amicitieq; cōiungende: que potior bello esset. Quam qui operibus suis considerat: a
mē non debere incerta pro certis mutare. Omne bellum suū facile est: ceterū acerrime desine
re. nō in eiusdem potestate initium eius et finem esse: incipere cuius etiam ignauo licere. Deponi
aut cum victores velint. Proinde sibiq; regnoq; consulere neu florētes res suas cum ingurtbe
perditis misceret. Ad ea rex satis placide verba facit sese pacem cupere. Sed ingurtbe fortuna
rum misereri. Si eadē illi copia fieret omnia cōuentura. rursus imperator contra postulata Bo
gbi nuncios mittit: ille probare partim: alia abnuere. Eo modo sepe ab utroq; nullis remissisq;
nunchs tempus procedere: et metelli voluntate bellum intactum trahi. At Varius ut supra
diximus cupientissima plebe Consul factus postq̄ ei prouinciam. Numidiam populus iussit au
tea tā infestus nobilitati: tum vero multus et feror instare modo singulos. modo vniuersos lede
re. Dictitare sese consulatum ex victis illis spolia cepisse alia preterea magnifica pro se et illis do
lentia interim que bello opus erant prima habere: postulare legionibus supplementum. auxilia
a populis et regibus socijsq; accersere. preterea ex latio fortissimum quēq; plerosq; militia pau
cos fama cognitos accipere. et ambiendo cogere homines e meritis stipēdijs proficisci. neq; il
li senatus q̄q; aduersus erat de vllō negocio abnuere andebat. Eterū supplementū ē letus de
creuerat: q; neq; plebe militia volēte putabatur Varius aut belli vsum aut studia vulgi amissu
rus. Sed ea res frustra sperata tanta libido cū Vario eundi plerosq; inuaserat. sese quisq; pre
da locupletē fore victorē domū reducturū: alia huiuscemōi ais trabebāt: et eos nō paululū orōne
sua Mari; erexerat. nā postq̄ oib; decretis q̄ postulauerat milites scribere vult hortādi cā sil et
nobilitatē uti cōsueuerat et agitādi cōtione populi aduocauit. Deinde hoc mō disseruit.

Scio ego Quir. plerosq; nō isdē artibus a vobis imperiū petere: et postq̄ adepti
sunt gerere: primo industrios supplices: modicos esse. Deinde per ignamam et
superbiā etatē agere: sed mihi contra videtur: nā quo pluris vniuersa respu. est
q̄ cōsulatus aut pretura eo maiore cura illā administrari q̄ bec peti debere: ne
q; me fallit q̄tum cū maximo vestro beneficio negocij sustineaz. Bellum para
re: sil erario puere: cogere ad militia eos q̄s colis offendere: domi forisq; oia cu
rare: et ea agere iter iundos: occurrentes factiosos opinioe Quir. asperi? ē. Ad bec alij si delinq̄re
vetus nobilitas maior; fortia facta cognatorum et affiniū opes: multe clientele oia presidio ad
sunt. Mibi opes in memet fite: quas necesse est et virtute et innocentia tutari. nam alia infirma
sunt. et illud intelligo Quir. oīūz oia in me cōuersa esse: equos bonosq; fauere quippe mea bene
facta reipu. precedunt nobilitatē inuadēdi me querere locū. Quo mihi acruis intendū est uti ne
q; vos capiamini et illi frustra sint. Ita ad hoc etatis a pueritia fui ut omnes labores et pericla
consueua habeam: que ante vestra beneficia gratuito facebam: ea uti accepta mercede deseram
non est consilium Quir. Illis difficile est in potestatibus temperare: qui per ambitionez sese pro
bos simulare. Et mihi qui omne etatē in optimis artibus egi bñfacere tā ex consuetudine in na
turam cōuertitur. Bellum gerere mecum ingurtba iussistis quaz rem nobilitas egerime tulit:
Queso reputate cum animis vestris nō id mutari melius sit: si quem ex illo globo nobilitatis ad
hoc negocij. aut vel aliud tale mittatis: boiem veteris psapie: ac multarū imaginum et nullius sil

pendij. s. ut in tanta re ignarus omnium trepide festinet: sumat aliquē ex populo monitorem sui officij: ita plerumq; euenit ut quem vos imperare iussistis. sibi imperatorem alium querat. Atq; ego scio Quir. post q̄ consules facti sunt: acta maiorum et grecorum militaria precepta legere ceperunt homines preposterum. Nam legere q̄ fieri re atq; vsu prius. Sed hoc tpe posterius. Compate nunc Quir. cū illorū superbia me dominū nouum: que illi audire et legere solent eorū partē vidi alia egomet gessi que illi litteris ego ea militando didici: nunc vos existimare factam dicta pluris sint. Cōtemnunt nouitatem meam. Ego illoz ignauam mihi fortunam: illis proba obiectantur quāq; ego naturā vnam et cōem omnium existimo. sed fortissimū quēq; generosum esse: ac si tam ex partibus: Albini: aut bestie queri posset neue an illos ex se gigni maluerint quid responsuros creditis: nisi sese liberos q̄ optimos voluisse: quod sine iure despiciūt me faciāt idem maioribus suis: quibus uti mihi ex virtute nobilitas cepit. inuident bonori meo: ergo inuideant labori innocentie: periculis etiam meis qm̄ per bec illum cepi verum corrupti homines superbia ita etatem agunt quasi vestros honores contemnāt: ita hos petūt quasi honeste vixerint. Nec illi falsi sunt qui diuersissimas res pariter expectant. ignauie voluptatē et premia virtutis: atq; etiam cū apd̄ vos aut in senatu faciūt verba pleraq; oratione maiores suos extollūt: eorū fortia facta memorādo clariores sese putant: qd̄ contra est. Nam quāto vita eorum. preclarior: tanto eorū secordia flagitiosior. Et profecto ita se res habent. Maiorū gloria quasi posteris lumen est: neq; bona: neq; male eorum in occulto patitur. Minusce rei ego inopiam patior. Quir. verum id qd̄ multo preclarius est: meamet facta mihi dicere licet. Nunc videte q̄ iniqui sunt q̄ ex aliena virtute sibi arrogant: id mihi ex mea nō concedunt. s. quod imagines non habeo: et quia mihi noua nobilitas est: quā certe peperisse melius est q̄ acceptam corrupisse. Equidē ego nō ignoro si iā respondere velint abunde illis faciendam et cōpositam orationem fore. Sed in maximo vestro beneficio cū ciuibz eis me vosq; maledictis lacerent: non placuit reticere ne quis modestiam in conscientiaz duceret. Nam me equidē ex animi finia nulla oratio ledere pōt. quippe vera necesse est bene predicet. Falsam vitam moresq; mei supant. Sed qm̄ vestra consilia accusantur qui mihi summuz honorem et maximum negocium imposuistis: atq; etiam animis reputare: dum eorum penitendum sit. Non possum fidei cā imagines neq; triumphos: aut consulatus maiorum meorū ostēdere. At si res postulant astas: verillum: phaleras: alia militaria dona preterea cicatrices in aduerso corpore. Desunt mee imagines: bec est nobilitas non hereditate relicta: ut illa illis. Sed que meis laboribus et periculis quesui. Non sunt composita mea verba: parum id facio: ipsa se virtus satis ostendit: illis artificio opus est: ut turpia ficta oratione tegant neq; litteras grecas didici: parum placebat eas discere: quippe que ad virtutem doctoribus nihil profuerant. At illa multo optima reipu. doctus sum hostes ferire: presidia agitare: nil metuere: nisi turpe famam byemem et etatem iuxta pati humi requiescere: eodem tpe inopiam et laborem tollerare. Ergo his ego preceptis milites hortabor: neq; arte colam illos ut me opulentem: neq; gloriā meam laborem illorum faciam. Hoc est vtile: hoc civile imperiū. Nam cum tute per inolitiam agas exercitū supplicio cogere id est dominum eē non imperatorem. Nec atq; alia talia nostri maiores faciendo seq; Remq; pu. celebrare. quibz nobilitas freta ip̄a dissimilis moribus. nos illorū emulos contemnit: et ois honores non ex merito sed quasi debitos a vobis repetunt. Eterū homines superbissimi procul erant Maiores eorum oia que licebat illis relinquere. Diuitias imagines memoriam: sui preclaram virtutē non relinquere. Neq; poterant ea sola neq; datur dono neq; accipif. Sordidum me et incultis moribus aiunt q̄ parum scire conuiuiū exornare: neq; bistrionem vsq; neq; pluris coquum q̄ villicū habeo que mihi non libet confiteri. Quir. nam ex parente meo: et alijs sanctis viris ita accepi: munditias mulieribus: viris laborē conuenire: oibus bonis oportere plus glorie q̄ diuitiarum: arma non superlectilē decori esse. Quin ergo quod iuuat: quod ē carum estimant id semper faciāt: amēt: potent vbi adolescentiam habuere: ibi senectutē agant in cōmunijs dediti vētri: et turpissime parti corporis: sudorē: puluerē: et alia talia nobis relinquāt. quibz illa epulis incūdiora sunt. Vex nō ita est: nā vbi se flagitijs dedecora vere turpissimi viri: bonorū p̄mia ereptū. cū ita iniustissime luxuria et ignauia pessime artes illis qui cōsulere eas nihil officiunt. respu. innoxie cladi sunt nūc qm̄ illis q̄tū mei mores nō q̄tum illorū flagitiosa possēbāt res p̄odi pauca de repu. loquar. Primā oium de nūidia bonū aium habetote Quir. Nam que vsq; ad hoc tps Jugurthā tutata sunt oia remouistis auaritiā: imperitiā: atq; superbiā. Deniq; exercitus ibi est locoꝝ sciēs. Sed me bercule: magis strēmuns q̄ felix. Nā magna ps eius auaritia aut temeritate ducū attrita est. Quāobrem vos quibus inest militaris etas: aditumini mecum et

capescite rempu. neq; quēquā ex calamitate aliorū. aut imperatorū superbia metus ceperit. Ego
 met in agmine atq; in prelio consultor. idem et socius periculi vobiscū adero: me vosq; oibus i re
 bus iuxta agam. Et profecto dñs iuuatibus oia matura sunt: victoria: preda: laus. Que si dubia
 aut procul essent: tñ oēs bonos reipu. subuenire deceret. Etenim ignauia nemo immortalis scūs
 est: neq; quisq; parens liberis vti eterni forent: optauit magis vti boni honestiq; vitā erigerent.
 Plura dicerem Quir. si timidis virtutē verba adderēt. Nā strēnuis abunde dictū puto: Dniusce
 modi oratione habita Varius postq; plebis aios erectos videt propere cōmeatu stipendio: ar
 mus atq; alijs vtilibus naues onerat. Cū. A. Valiū legatū proficisci iubet. ipse interea milites
 scribere: nō more maiorū neq; ex classibus. sed vti cuiusq; libido erat: capite censos plerosq; Id
 factum aliq; inopia bonorū: aliq; per ambitionē consulis memorabāt. Qd ab eo genere celebratus
 auctusq; erat: et boi potentiā querētī egentissimus quisq; oportūissim⁹: cui neq; sua cara quippe
 que nulla sunt: et oia cum precio honesta vidētur. Igitur cū aliquando maiore munere q; decre
 tum erat in Apbriā. pfectus paucis diebus Uticā aduehitur. Exercitus ei traditur a. P. Ruti
 lio legato. Nam Metellus conspectū Varij fugerat. ne videret ea que audita aius tolerare ne
 quinerat. Sed consul expletis legionibus cohortibusq; auxiliarijs in agrū fertilem et preda omni
 stum proficiscitur oia ibi capta militibus donat. Deinde castella et oppida parū munita natura et
 viris aggreditur prelia multa. Ceterū alia lenia alijs locis facere. interim noui milites sine metu
 pugne adesse: videre fugiētes capi: aut occidi fortissimū quēq; tutissimū armis libertatē patriā
 parētesq; et oia alia regi: gloriā atq; diuitias queri sic breui spacio noui veteresq; corruiere virtus
 oim equalis facta. At reges vbi de aduentu Varij cognouere diuersi in locos difficiles abeūt
 Ita iugurthe placuerat sperātī mox effusos hostis inuadi posse. Romanos sicuti plerosq; remo
 to metu lauius licentiusq; futuros. Metellus interea romā profectus cōtra spem suā letissimis
 ais excipitur. Plebi patribusq; postq; inuidia decesserat iuxta carus. S; Varius impigre pru
 denterq; suoy et hostiū res pariter antecedere. cognoscere: quid vtriusq; boni: aut cōtra esse: explo
 rare itinera: regū consilia et insidias anteuemire. Nihil apd se remissum: neq; apud illos tutū pa
 ti. Itaq; et Betulos et iugurtham predas agētes ex socijs nostris sepe aggressus itinere effude
 rat: ipm neq; regē haud procul ab oppido Eirba armis exuerat. Que postq; gloriosa mō facta
 sunt: belli nec copiā patrādi cognouit: statuit vires que viris aut loco pro hostibus: et aduersus
 se opportunissime erant singulas circūuenire: ita ratus Jugurthā presidijs nudatū si ea patere
 haud prelio certaturū. Nā Bogbus nūciōs ad eū sepe miserat velle Po. Ro. amicitia nequid a
 se hostile timere: id simulauerit: ne quo improuisus grauior accederet: an nobilitate ingenij pa
 cem atq; bellū mutare solitus paz exploratū est. Sed cōsul vti cōstituerat oppida castellaq; mu
 nita adire partim vitālia metu: aut premia ostentādo auertere ab hostibus. Ac primo mediocria
 gerebat: existimās Jugurthā ob suos tutādos in manus venturū. Sed vbi illuz procul adesse et
 alijs negocijs intentū accepit: maiora et magis aspera aggredi tps visum est. Erat inter ingētes
 solitudines oppidū magnū atq; valēs noie Tapsacuius cōditor: Hercules Lybis memorabatur
 cuius ciues apd iugurthā imunes leui impio. et ob ea fidelissimi habebantur muniti aduersum ho
 stes nō membris mō et armis atq; viris: verū etiā multo magis asperitate locorū. Nā preter op
 pido loca propinqua: alia oia vasta inculta: egētia aque: infesta serpentibus: quoy vis sicuti om
 nium ferarū inopia acrior. Ad h natura serpentū pmtiosa: sici magis q; alia re accēditur. Et po
 tiundi Variū marima cupido inuaserat: tñ propter vsum bellitū quia res aspera videbatur.
 Metel. oppidū Tbalā magna gloria ceperat. haud dissimilit sitū munitūq;: nisi qd apud Tba
 lam nō longe a menibus aliquot fontes erāt. Tapsenses vna mō atq; ea intra oppidū iugi aqua
 pluma vtebatur. Id ibiq; et in oi apbriā que procul mari incultius agebat: eo facilius toleraba
 tur: quia numide pleriq; lacte et serina carne vefcebant: et neq; salem neq; alia irritamenta gule
 querebāt. Cibus potusq; illis aduersus samē atq; sitim nō libidini: neq; luxurie erat. Igit consul
 oibus exploratis: credo dñs frctus. nā cōtra tantas difficultates cōsilio satis puidere non pote
 rat: quippe et frumētī inopia tentabatur. Quod numide pabulo pecoris magis q; aruo student.
 Et quodcūq; semen natū fuerat iussu regis in loca munita cōtulerāt. Ager aut aridus et frugum
 vacuus ea tēpestare. nam estatis extremam erat. Tamen pro rei copia satis prouideret eronat
 Pecus oē q; superioribus diebus prede fuerat: equitibus auxiliarijs ad agendū attribuit. Aul.
 Manliū legatū cū cohortibus expeditis oppidū Latim vbi stipendiū et comēatū locauerat
 ire iubet dicit q; se predabundū post paucos dies venturū. Sic incepto suo occultato pgit ad flu
 men tanā. ceteruz in itinere quotidie quadraginta duo pecora exercitus per centurias: item per

turmas equaliter distribuerat et ex corijs vtres vti fierent curabat simul et inopiam frumenti lenire: et ignaris omnibus parare: que vsui forent. Denique sexto die: cum ad flumen ventum est: maxima vis virium effecta est: ibi castris leui munimento positos milites cibum capere: atque vti simul cum occasu solis egredierentur: paratos esse iubet. Quibus abiectis sarcinis aqua modo seque et iumenta onerare. Deinde postquam visum est tempus castris egredi. Noctemque totam itinere facto consedit. Idem proxima facit: Deinde tertia multo ante lucis: aduentum peruenit in locum tumultuosum longe a Tapsa non amplius duum milium intervallo: ibique quam occultissime poterat cum omnibus copiis diem operitur. Sed ubi dies cepit: Numide nihil hostile metuens multi oppido egressi repetere omnem equitatum: et cum his velocissimos pedites cursu tendere ad Tapsam: et portas obsidere iubet. Deinde ipse intentius propere sequi: neque milites predari sinere. Que postquam oppidani cognouere res trepidem: metus ingens malum improuisum. Ad hoc pars civium extra membra hostium in potestate coegere vti deditionem facerent. Eterum oppidum incensum: Numide puberes interfecti. alij omnes venundati: preda militibus diuisa. Id facinus contra ius belli: non auaritia: neque scelere consilis est admissum. sed quia locus iugurthe opportunus nobis aditu difficilis. Genus hominum mobile infidum ante neque beneficio: neque metu coercitum. Postquam tantam rem peregit. Marius sine ulla suorum incommodo magnus et clarus antea: maior clarior haberi cepit. Omnia non bene consultarum etiam causa data in virtute traherentur. Milites modesto imperio habiti simul et locum plectes ad celum ferre. Numide magis quam ullum mortale timere. Postremo omnes socii: atque hostes credere illi aut mentem diuinam esse: aut deorum nutu cuncta portendi. Sed consul ubi ea res bene euenit: ad alia oppida pergit pauca repugnantibus Numidis capit: plura propter Tapsensium miseras igni corrumpit: luctu atque cede omnia complentur. Denique multis locis potitus: ac plerisque exercitu incremento: aliam rem aggreditur non eadem asperitate quam Tapsensium. Eterum baud secus difficilem. Namque baud longe a flumine mulucha quod iugurthe Hochique regnum disiungebat: erat inter ceteram planiciem mons saxeus mediocri castello satis patens in immensum editus vno perangusto aditu relicto. Nam per omnia natura veluti opere atque consulta preceps erat: quem locum Marius quod ibi regis thesauri erant summa vi capere intendit: sed ea res forte quam consilio melius gesta. Nam in castello virore atque armorum satis magna vis et frumenti et fons aque aggeribus turribusque et alijs machinationibus locus importunus. Iter castellanorum angustum ad modum utrinque precise vinee cum ingenti periculo frustra agebantur: nam cum he paululum processerant igni aut lapidibus corrumpabantur. Milites neque pro opere consistere propter inquietatem loci neque inter vineas sine periculo administrare. optimus quisque eadem re aut sauciari ceteris metus angere. At Marius multis diebus et laboribus consumptis anxius trahere cum animo suo omittere ne inceptum: quoniam frustra erat: an fortunam operiretur: qua sepe prosperare usus. Que cum multos dies noctesque estuas agitaret: forte quidam Ligur ex cohortibus auxiliariis miles gregarius aliquantum est egressus: castris baud procul a latere castelli: quo aduersus phlatibus erat aiaduertit: inter saxa repetentes coeleas: quarum cum unam atque alteram deinde plures peteret studio legendi paulatim prope ad summum montis egressus est. Ubi postquam solitudinem intellexit more ingenij humanam cupido difficilissima faciendi animu aduertit. Et forte in eo loco grandis illex coaluerat inter saxa paululum modo plana. deinde flexa atque aucta in altitudinem: quo cuncta gignentium natura fert: cuius in armis modo: modo eminentibus saxis nisus Ligur castelli plantis prescribit: quod cuncti Numide intenti phlantibus aderant. Exploratis omnibus quod mori vsui fore ducebat. Eodem regreditur non temere vti ascenderat: sed tentans omnia et circumspectans. Itaque prope adhuc marius: acta docet: hortatur ab ea parte qua ipse descenderat: tum castellum tenet: pollicetur se ducem itineris periculis nihil esse: Marius cum ligure promissa eius. cognitum ex presentibus insit quorum vti cuiusque ingenium erat: ita rem difficilem: aut facilem nunciauere. Consul tamen animus paululum arrectus est: itaque ex copia tibicinum et cornicinus quinque numero quam velocissimos delegit: et cum his presidio qui forent quattuor centuriones omnesque liguri parere iubet: et ei negotio proximam diem committit. Sed ubi ex precepto tempus visum est paratis compositisque omnibus ad locum pergit. Eterum illis qui centurijs preerat edocti ab duce arma ornatumque mutauerant capite atque peditibus nudis vti profectus nissusque per saxa facilius foret. Super terga gladij et scuta verum ea numida ex corijs ponderis gratia simulque et offensa quo lenius streperet. Igitur pregressus Ligur saxa et si que vetustate radices emnebant: laqueis vincebat. quibus alienati milites facilius ascenderent: interdum timidos insolentia itineris lenare manu ubi paulo asperior ascensus erat: singulos pre se inermes mittere. Deinde ipse cum illorum armis sequi: que dubia visui videbantur potissimum tetare:

Bellum.

ac septius eadē ascendēs: et descēdes deinde statim digrediens ceteris audaciā addere. Igit dñs multūq; fatigati tandē in castellū perueniūt: desertū ab ea parte: qđ sicut alijs diebus oēs aduersum hostes aderāt Marius vbi ex nūcijs ea que ligur egerat. cognouit. Quāq; tota die intētos prelio suos habuerat. tūm vero cohortatus est: et ipse extra vineas egressus testudine acta succedere et simul hostē tormentis sagittarijsq; et funditoribus emīn' terrere. At nūmide sepe ātea vineis Romanorū subuersis. Itē incensis: nō castelli membris sese tutabant: sed pro muro dies noctesq; agitare ac romanis maledicere. Mario verecūdiam obiectare militib' nostris seruitiū Jugurthe minari: secūdis rebus feroces esse interim oībus Romanis hostibusq; prelio intētis magna vī vtriq; pro gloria atq; iperio bis: illis pro salute certantib' repente a tergo signa canere. Ac primo mulieres et pueri qui visum processerāt fugere. Deinde. vti quisq; muro prim' erat. postremo cūcti armati inermesq; qđ vbi accidit eo acrius instare Romani fundere ac plerosq; tantūmodo santiare. Deniq; sup occisorū vadere corpora auidi glorie certantes murū ascendere neq; quēq; omniū preda morari sic forte correpta Marij temeritas gloriam ex culpa iucent. Le rerum dum ea res agitur. L. Sylla questor cū magno equitatu in castra venit qui vti ex latio et socijs exercitū cogeret rome relictus erat. Sed qm nos tanti viri res admonuit: idoneus visum est de natura cultusq; eius paucis dicere. neq; enim alio loco de Sylle rebus dicturi sum'. L. Si fenna optime et diligentissime omniū qui eas res dicere persecutus: parū mibi libero ore locut' videt'. Igitur Sylla gentis patricie nobilis fuit. familia ppe iam extincta maiorū ignama litteris grecis atq; latinis iuste atq; doctissime eruditus: animo ingenti: cupidus voluptatū: sed glorie cupidior: ocio lutorioso esse. tamen ab negocijs nunq; voluptas remozata nisi quod de vxore potuit honestius consuli: facūdus: callidus: et amicitia facilis ad simulāda negocia altitudo ingenij incredibilis multarū rerū ac maxime pecunie largitor: atq; illi felicissimo omniū ante ciuilem victoriam nūq; super industriā fortuna fuit: multaq; dubitanere: fortior an felicioz esset. Nā postea que fecerat incertum habeo: pudeat magis an pigeat differere. Igitur Sylla vt supradictū est: postq; in apbricam atq; in castra marij cum equitatu venit rudis ante et ignarus belli. solertissim' omniū in paucis tempestatibus factus est. Ad hec milites benigne appellare multis rogantib': alijs ipse per se dare: beneficia inuit' accipere: sed ea pperanti' qđ es mutuū reddere: ipse a nullo repetere magis laborare id: vt illi qđ plurimi deberēt: ioca atq; seria cū humilissimis agere: cū operib' in acie atq; ad vigilias multas adesse: neq; interim qđ parua ambitio solet: psumis aut cuiusq; boni famam ledere: tantūmodo neq; consilio neq; manu priorē alium pati: plerofq; anteuenire. Quibus reb' et artib' breui Marioz militibus clarissim' fact'. At iugurtha postq; oppidū Taplam aliosq; locos munitos et sibi viles: simil' et pecuniā magnā amiserat. Ad boghū nuncios mittit: quam primum in Numidiam copias adduceret. Preliū faciendi tempus adesse. Quem vbi accepit: dubium belli atq; pacis rationes trahere: rursus vt antea proximos eius donis corrupit: ipseq; Bogbo pollicetur Numidie tertiam partem si aut Romani Apbrica expulsi: aut integris suis finibus bellum compositum foret. Eo premio illectus Bogbus cum magna multitudine Jugurtham accedit: ita ambozū exercitū coniuncto. Mariū iam in hyberna proficiscentem vix decima parte die relictā inuadunt rati noctem que iam aderat: et victis sibi munimento fore: et si vicissent nullo impedimento: quod locorum scientes erant. Contra Romanis vtrumq; casum in tenebris difficilem fore. agitur simul consul ex multis de hostium aduentu cognouit et sibi hostes aderant. et priusq; exercitus aut instrui. aut sarcinas colligere. Deniq; anteq; signum aut imperiū vllū accipere quiuuit. Equites Mauri atq; Getuli non acie neq; vilo more prelii: sed caternatim vti quosq; fors conglobauerat in nostros concurrunt. Qui omnes trepidi impromiso metu: attamen virtutis memores: aut capiebant: aut capiētes alios ab hostibus defensabant. Pars equos ascendere obuiam ire hostibus pugna latrocimo magisq; prelio similis fieri: sine signis sine ordinibus equites peditesq; permitti cedere alios: alios obtruncare multos contra aduersos acerrime pugnantes a tergo circumuenire: neq; virtus neq; arma satis tegere quod hostes numero plures et vndiq; circumfusi erant. Deniq; Romani veteres nouiq; et ob ea scientes belli: si quos locus aut casus coniunxerat orbem facere. Atque ita ab omnibus partibus simul et recti: et instructi hostium vim sustentabant. Neq; in eo tam aspero negotio Marius terret': aut magis qđ antea demisso aīo fuit: sed cū turma sua qđ ex fortissimis magisq; et familiarib' parauerat: vagari passim: ac in suis laboratib' succurrere: nō hostes vbi cōsertissimi obstitērāt inuadere manu pfulere militib' qm ipare cōturbatis oībus nō poterat. Itaq; dies consūptus erat: cum tū barbari nihil retinere atq; vti reges preceperāt noctē p se rati acri

instari. Tum Marius ex copia rerum consilia trahit: atque uti suis receptum locus esset: colles duos propinquos inter se occupat. Quorum in uno castris parum amplo: fons aque magnus erat: alter usui opportunior: quia magna preeditus et preceps pauca munimenta gerebat. Ceterum ante quam Syllam cum equitibus nocte agitare iubet. Ipse dispersos milites paulatim non minus hostibus cōtur batis in unum contrahit. Deinde custos pleno gradu in colle subducit. Ita reges loci difficultate coacti prelio deterrentur. neque tamen suos longius abire sinunt. Sed utroque colle multitudine circum dato effusi confedere. Deinde crebris ignibus factis plerumque noctis barbari more suo letant: rultate: streperet: ipsi reges feroces: quod non fingere atque pro victoribus agere. Sed ea cuncta romanis ex tenebris et editoribus locis facilia visu: magnoque hortamento erat. Plurimum vero Marius impetia hostium confirmatus quoniam maximam silentium haberi iubet: nec signa quidem uti per vigilas solebant canere. Deinde ubi lux aduentabat desessis iam hostibus: ac paulo antea somno capitis: de improviso vectigales. Item cohortium turmarum legionum tubicines simul omnes tuba canere et milites clamorem tollere aut portis erumpere. Mauri atque Getuli ignoto atque horribili sonitu repente excitati: neque fugere neque arma capere neque omnino facere aut providere quicquam poterant: ita cunctos strepitu clamore nullo subueniente nostris instantibus tumultu terrore fortitudine: quasi vecordia acceperat denique omnes fusi sagittarumque arma et signa militaria pleraque capta. plerisque in eo prelio quam omnibus superioribus interempti sunt: nam somno et metu insolito impedita fuga: deinde Marius uti ceperat in hyberna perficiscitur per comitatum in oppidis maritimis agere decrevit. neque tamen victoria secors aut insolens factus: sed pariter ac si in conspectu hostium quadrato agmine incedere. Sylla cum equitatu apud destimos in sinistra parte. A. Manlius cum funditoribus et sagittariis. Preterea cohortes Lugurum curabat. primos et extremos cum expeditis manipulis tribunos locauerat. Perfuge regionum scientissimi hostium iter explorabant: simul consul quasi nullo imposito omnia providere: apud omnes adesse laudare fortis: et increpare verentis. Ipse armatus intectusque. Item milites coquebat. neque secus atque iter facere: castra munere: ex cubitum in porta cohortes ex legionibus pro castris equos auxilios mittere. Preterea alios in monumentis super vallum locare: vigilas ipse circumvenire: non tam diffidentia futurorum que impavisset: quam uti militibus exequati: cum impatore labor volentibus esset. Et sane Marius illosque aliosque tribus Jugurthinum belli magis pudore quam malo exercitum coquebat: quod multi per ambitionem fieri aiebant: quod a pueritia consuetam duritiam: et alia quas ceteri miseras vocant: voluptati habuisse: nisi tamen reipsum. pariter ac semilimo imperio bene atque decore omnia sunt gesta. Igitur quarto denique die aut longe ab oppido Lirtha undique filii spoliatores citi sese ostendunt. Quare hostis adesse intelligitur. Sed quod diversi redeuntes alius ab alia parte: atque omnes idem significabant: consul incertus quam modo acie instrueret: nullo ordine commutato adversus omnia paratus: ibidem opitur. Igitur iugurtha spes frustrata quod copias in quatuor partes distribuerat: ratum ex omnibus eque aliquos a tergo hostibus venturos. Interim Sylla quem primum hostes attigerant cohortatus suos turmatim: et quam maxime cōsertis equis aliisque ipseque Mauros invadit: ceteri in uno loco manentes abiaculis eminus emissis corpora regere: et si qui in manus venerant obtruncare. Dum eo modo equites prestant. Bogbus cum peditibus quos velut filii eius adduxerat: neque in priore pugna itinere morati affuerant: postrema acie romanorum invadit: tum Marius apud priores agebat: quod ibi iugurtha cum plurimis erat. Deinde numida cognito Bogbi adventu: clausum cum paucis ad pedites convertit: ibi latine. Nam apud Numatiam locum dedicerat. Ierclamat nostros frustra pugnare. aut paulo Marium sua manu interfectum: simul gladium sanguine oblitum ostendere quem in pugna satis impigre occiso pedite nostro cruciatauerat. Quod ubi milites acceperunt: magis atrocitate rei quam fide nuntii terrentur simulque barbari animo tollere: et impulsos acius incedere: atque paululum a fuga aberant: cum Sylla per fugatis bis quos adversum inerat rediens Mauris ab latere incurrit: Bogbus statim auertitur. At iugurtha dum sustinere suos: prope iam adepta victoria retinere cupit circumventus ab equitibus de terra sinistra omnibus occisis: solus inter tela hostium vitabundus eripit atque interim Marius fugatis equitibus occurrit auxilio suis quos pelli iam acceperat. Denique hostes iam undique fusi sunt: tum spectaculum horribile in campis patetibus sequi: fugere: occidi capi: sequi: atque viri afflicti: ac multi vulneribus acceptis: neque fugere posse: neque quicquam pati: niti modo ac statim cōcidere. Postremo omnia qua visus erat contrita telis: armis: ac cadaucris: et interea humus infecta sanguine: postea loci consul baud dubie iam victor pervenit in oppidum Lirtham quo in initio profectus intenderat: eo post quintum diem quo iterum barbari male pugnauerant legati a Bogbo veniunt: qui regis verbis ab Mario pertinere duos quam fidissimos ad eum mittere velle: de suo et de Populo Romano comodo cum bis differere. Ille statim. L. Syllam et. A.

Bellum.

Manlium ire iubet. Qui quod acciti ibant: tamen placuit verba apud regem faceret: quo ingenium aut
 aduersum flecterent: aut cupidum pacis videremur accederet. Itaque Sylla cuius facundie non eta-
 ti concessum est verba pauca huiusmodi locutus est. Rex Bogbe magna nobis leticia est: cum
 te tale virum deum monuerit: ut aliquam pacem quam bellum malles: neu te optimum cum pessimo omnium iugurtha
 miscendo commaculares: sed nobis demeres acerbam necessitudinem pater et te errare illum et sceleratissi-
 mum persequi. Ad. P. R. iam a principio inopi: melius visum amicos quam seruos querere: tutiusque
 rati volentibus quam coactis imparitate. Tibi vero nulla opportunior amicitia nostra. primum quod
 procul absumus in quo offensa minimum est gratia par ac si prope adessemus deinde quod pariter ab
 de habemus. Amicorum neque nobis: neque cuiquam hominum satis fuit: atque hoc utinam tibi a principio
 placuisset. profecto ex populo romano ad hoc tempus multa plura bona accipisset: quam mala propter se esse. Sed
 quam humanarum rerum fortuna plerumque regit: cum scilicet placuit vi et gratiam nostram te experiri: nunc quam per il-
 lam licet festina atque uti cepisti perge. Multa opportuna habes quo facilius errata officiis supe-
 res. Postremo nec in pectus tuum dimitte nunquam. pro. ro. beneficiis victum esse. Nam bello quam vale
 at tute scis. Ad ea Bogbus placide et benigne simul pauca pro delicto suo verba facit se non
 hostili animo: sed ad regnum tutandum arma cepisse. Nam nunc die partem unde Jugurtha expulserit
 iure belli suam factam eam vastari a Mario pati nequiuisset. Preterea missis autem romanis legatis
 repulsum ab amicitia. Ceterum vetera omittit: actum si per marium liceret legatos ad senatum mis-
 sionem: deinde copia facta mittendi animus barbari ab amicis flexus: quos iugurtha cognita legatio-
 ne Sylle et Manlii metuens id quod parabatur donis corruerat. Marius interea exercitum in by-
 bernis posito cum expeditis cohortibus et parte equitatus proficiscitur in loca sola obsessum turris
 regiam quo iugurtha perfugas omnes presidium imposuerat. Tum rursus Bogbus scilicet seu reputa-
 do que sibi duobus preliis euenerat: seu monitus ab aliis amicis quos iugurtha incorruptos reli-
 querat et omni copia cessantiorum quinque delegit: quorum et fides cognita et ingenia validissima
 erant. Eos ad Marium ac deinde si placeat Roma legatos ire iubet agendarum rerum: quocumque mo-
 do belli componendi licentiam permittit. Illi mature ad byberna Romanorum proficiscuntur. Deinde
 de itinere a Betulis latronibus circumuenti spoliati que pauidi sine decore ad Syllam profugi-
 unt. Quem consul in expeditionem proficiscens pro pretore reliquit eos ille non pro uanis hostibus
 uti meriti erant: sed accurate et liberaliter habuit. Quare barbari et romanorum auaritie falsam
 et Syllam ob munificentiam in sese amicum esse rati sunt. Nam etiam tum largitio multis ignota erat
 munificus ne putabatur nisi pariter volens dona omnia in benignitate habebantur. Igitur questo-
 ri mandata Bogbi patefaciunt: simul ab eo petunt uti fautor consultorumque sibi adsit: copias: fides
 magnitudinem regis suis et alia que aut utilia aut beniuolentie esse credebant oratione extol-
 lunt. Deinde Sylla omnia pollicitus: doctique quo apud manum. Item apud senatum verba facerent.
 circiter dies ibidem. xl. opperiantur. Marius postquam infecto negotio quo intenderat rediit Lin-
 tham: de aduentu legatorum certior factus est: illosque et Syllam venire iubet. Itemque L. Velle-
 num pretorem abytica. Preterea omnes vinctique senatorum ordinis quibus cum mandata Bogbi co-
 gnoscit: iniquis legatis potestas eundi romam sit: et ab consule interea inducie postulabatur. Syl-
 le et plerisque placere: pauci ferocius decernunt ignari rerum humanarum: que fluxe semper in aduer-
 sa mutantur. Ceterum Marius impetratis omnibus rebus tres Romam profecti: cum. Gn. Octauio
 Ruffone: qui questo: stipendium in Apbricam portauerat. Duo ad regem redeunt. Ex his Bogbus
 cum cetera tum maxime benignitate et suauitate Sylle libens accepit. Romeque legatis eius post-
 quam errasse regem et iugurthe scelere lapsum deplorati sunt amicitiam et fedus petentibus hoc modo
 respondetur. Senatus et. P. R. beneficii et iniurie memor esse solet. Ceterum Bogbo quoniam
 penitet delicti gratiam facit: fedus et amicitia dabuntur cum meruerit. Quibus rebus cognitis
 Bogbus per litteras a Mario petiuit: ut Syllam ad se mitteret. Cuius arbitratu de negociis
 eorum consulere. Is missus cum presidio equitum atque peditum funditorum baleatorum. Preterea te-
 re sagittarum et cohortis peligna cum velitibus armis itineris propterandi causa: neque secus his atque al-
 iis armis aduersum tela hostium quod ea leuia sunt muniti erant. sed in itinere quinto demum die
 Volunt filius Bogbi repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus sese offe-
 dit: qui temere et effuse euntes Sylle alique omnibus et numerum amphorem vero et hostilem me-
 tum efficiebant. Igitur se quisque expedire arma atque tela tentare: intenderunt: timor aliquantulus: sed
 spes amplior: quippe victoribus et aduersum eos quos sepe vicerant. Interim equites explora-
 tum premissi rem uti erant quietatem nunciant. Volunt adueniens questo: appellat: dicitque se
 a patre. Bogbo omnia illi simul et presidio missum. Deinde per eum et proximum diem sine metu

coniunctim eunt. Post ubi castra locata et diei vespere erat: repente Mari' incerto vultu paues
ad Syllam occurrit dicens sibi a speculatoribus cognitum: haud procul iugurtham abesse. Simul
vbi noctu clam secum profugerunt rogat atque hortatur. Ille animo feroci negat se totiens fufum
Numidam pertimescere virtuti suorum satis credere etiam si certa pestis adesset mansurum potius
quam proditis quos docebat turpi fuga incerte ac forsitam post paulo morbo interire vite parces
ret. Ceterum ab eodem monitus vbi noctu proficisceretur: consilium approbat: ac statim milites cena
tos esse in castris: ignesque creberrimos fieri. Deinde prima vigilia silentio egredi iubet: imas
que nocturno itinere fessis omnibus Sylla pariter cum ortu solis castra metebatur: cum equites Mau
ri nunciant Jugurtham circiter duum milium intervallo ante eos consedissee: postquam auditum est:
tum vero ingens metus nostros inuasit. Credere se proditos a Volunge et insidijs circumventos
Ac fuere qui diceret manu vindicandum: neque apud illum tantum scelus inultum reliquendum. At Syl
la quamquam eadem existimabat: tamen ab iniuria Maurum prohibet suos hortatur vbi forte animum ge
reret: sepe antea paucis strenuis aduersus multitudines bene pugnatum quanto sibi in prelio munus
percussent. Tanto tutiores fore: nec quemquam decere quem manus armauerat: ab iuribus peditibus
auxilium petere: in maximo metu nudum et secum corpus hostes vertere. Deinde Volungem quem hosti
lia faceret Iouem maxum obtestatus ut sceleris atque perfidie Boghi testis adesset: castris abi
re iubet. Ille lachrymas orare ne ea crederet nihil dolo factus: ac magis calliditate iugurthe cui
videlicet speculanti iter suum cognitum esset. Ceterum quam neque ingentem multitudinem haberet: et
spes opesque ex patre suo penderet credere illum nihil palam ausurum: cum ipsis filius testis adesset.
Quare optimum factum videri per media eius castra palam transire sese vel premissis vel ibidem re
lictis Mauris se solum cum Sylla iterum ea res vbi tali negotio probata est: ac statim profecti: quod
de improviso accelerant: dubio atque hesitante iugurtha incolumes transeunt. Deinde paucis die
bus quo ire intenderant peruentum est: ibi tum Bogho quidam numida aspar nomine multum et fami
liariter agebat premissus a iugurtha: postquam iugurtham accitum audierat oratus et subdole specu
latum Boghi consilia ierat preterea Duan, Massagrade filius ex gente Masinisse ceterum ma
terno genere impar. Nam pater eius ex concubina ortus erat. Maurio ingentia facta carnis acce
ptusque quem Bogbus fidem multis antea tempestatibus expertus illico ad Syllam nunciatum mit
tit paratum sese facere ea que. P. R. vellet: colloquio die locum tempus ipse diligeret: consulta se omnia
cum illo integra haberem iugurthe legatum pertimesceret quod eo aduocatus esset quo res com
munis licetius gereretur: nam ab insidijs eius aliter caneri nequisset. sed ego conperio Bogbum
magis punica fide: quam ob quem predicabat simul romanos et numidam spe pacis detinuisse: multum
que cum suo animo voluere solitum iugurtham romanis an illi Syllam tradere libidinem aduersum
nos metum pro nobis suasisse. Igitur Sylla respondit pauca coram Aspere locuturum: cetera occulte
nullo autem quam paucissimis verbis simul edocet que sibi responderetur: postquam sicuti voluerat con
gressi dixit se missum a consule venisse quesitum ab eo pacem an bellum agiturus foret. Tum rex
vbi preceptum fuerat: post diem decimum redire iubet an nihil etiam nunc decrevisse se illo die re
sponsum. Deinde ambo ad sua castra digressi. sed vbi plerumque noctis processit Syl. a Bog
bo occulte accersitur ab utroque ratum modo fidi interpretes adhibentur. Preterea Duan inter
nuncius sanctus vir iurat ex iententia amborum statim sic rex incipit. Numquam ego ratus sum fore
vbi rex maximus in hac terra et omnium quos noui privato homini gratiam debere et me hercu
le Sylla ante te cognitum multis orationibus alijs vltro egomet opem tulit: nullius indigna id
esse imminutum quod ceteri dolere solent ego letor. fuerit mihi eguisse aliquando tue amicitie
qua apud annum meum nihil carius habeo. Id adeo experiri licet arma viros pecuniam. Pos
tremo quicquid animo libet summe utere et quo viues nunquam tibi redditam gratiam putaueris. Sed
semper apud me integra erit. Denique nihil me sciente frustra voles. Nam ut ego existimo reges ar
mis quam munificentia vinci minus flagitiosum. Ceterum de republica vestra cuius curator huc
missus ex paucis accipi bellum ego populo neque feci: neque factum unquam volui. Fines meos aduers
sum armatos armis tutatus sum. Id omitto quoniam ita vobis placet. Verite vbi vultis cum iugur
tha bellum: ego flumen Mulucha. quod inter me et Micipsam fuit: non egrediar: neque id iugur
tham intrare sinam. Preterea si quid meque vobisque dignum petueris haud repulsus adhibis. Ad ea Syl
la breuiter pro se et modice de pace: deque ceteris rebus multis disseruit. Denique regi patefecit: quod
polliceatur senatum et populum. quoniam armis amplius valuisset non in gratiam habiturum: faciendum aliquid
quod illorum magis qui sua retulisse videret: id adeo in promptu esse quoniam Jugurthe copiam
haberet: quem si Romanis tradidisset fore ut illi plurimum deberetur: amicitiam sedus Numis

die partē: quē nunc peteret tūc ultro aduenturā. Rex primo agitare cognationē affinitatē: pre
rea sedus internūisset. Ad hoc metuere ne fluxa fide vsus populariū aios auerteret: q̄s iugur
tha caruset. Romanū inuaserāt. Deniq̄ sepius fatigatus ex volūtate Sylle oīa se facturū pro
mittit. Ceterū ad simulandū pacē cū nūdie defessus bello audissimus erat q̄ vtilia visa cōsti
tuit. ata cōposito dolo digrediūtur. At rex postero die Asperā iugurthe legatū appellat. Dicitq̄
sibi p̄dauarē ex Sylla cognitū posse cōditionib⁹ bellū cōpom. Quāobzē regis sin sententiā exq̄
reret: ille letus in castra iugurthe p̄fiscitur. Deīde cūcta ab illo doctus p̄perato itinere post di
em octauū redit ad Bogbū: ei nūciat iugurthā cupere oīa q̄ ip̄eraretur facere: s̄ Varo pa
rum cōfidere. Sepe antea cū impatorib⁹ Romanis pacē cōuentā frustra fuisse. Ceterū Bogbus
si ambobus consultū et ratā pacem vellet: daret operā vt vna q̄si de pace in colloquiū cōuenire
tur: ibiq̄ Syllam sibi traderet. Lū talem virū in potestate habuisset tū fore vti iussu. S. P. Qu.
R. sedus fieret neq̄ hominē nobile nō sua ignamia captū. sed ob rē Populi R. in hostiū potesta
te relictum iri. Nec Maurus secū ip̄e diu volūēs tandē p̄misit. Ceterū dolo an vero cūctat⁹ pa
rū cōperimus: sed plerūq̄ regie volūtates vt vebemētes sic nobiles: sepe ip̄e sibi aduerse: postea
tēpore et loco constituto in colloquiū vti de pace cōueniretur. Bogbus Syllā mō: mō iugurthe
legatū appellare: benigne habere idē ambobus polliceri. illi leti pariter: ac spei bone eē pleni: s̄
nocte ea que prima fuit aū diē colloq̄o decretū Maur⁹ adhibitis amicis ac statim imutata vo
luntate remotis a se ceteris dicitur secū ip̄e multa agitasse vultu ac motu corporis pariter atq̄
aio vari⁹: que. s. ip̄o tacēte occulta pectoris oris mutatione patefecit: tū postremo Syllā accersi
ri iubet: et ex eius snia Numide insidias tēdit deinde vbi dies aduenit et ei nūciatū est: iugur
thā baud longe eē cū paucis amicis et questore nostro q̄si obuius honoris causa p̄cedit intum
tum faciliū visu insidiatibus: eodē Numida cū pleriq̄ necessarijs suis incrimis vti dictū erat
accedit: ac statim signo dato vndiq̄ simul ex insidijs inuaditur. Ceteris obrutatis iugurtha vi
ctus Sylle tradit: et ab eo ad Mariū deduct⁹ est: p̄ idē t̄p̄a aduersum Callos ab ducib⁹ nostre.
P. Scipione et. M. Manlio male pugnātū. Quo metu ita oīs contremuerat: Illiq̄ et dein
de oēs romani vsq̄ ad nostrā memoriā sic habuere alia oīa virtuti sue prōda esse cū Ballis p̄ sa
lute. nō pro gloria certare. Sed postq̄ bellū in Numidia cōfectum iugurthā Romanū victus
adduci nūciatū est. Marius consul absens factus est: et ei decreta prouincia Balha: isq̄ calen
dis ianuarij magna gloria triūphauit. Ea tēp̄estate spes atq̄ oves ciuitatis in illo site.

Q. L. Crispi Salustij de bello iugurthino. Finit.

Q. L. Crispi Salustij Elita ex Viris viroz disciplinator et epigrā. poetar.

Tinā me deus ea ingenij mēorūq̄ diuina virtute cōdonasset q̄ Portius latro de
clamatōr insignis fuerat decoratus: q̄ quom oēs hystorias vñ oīm notissimas
haberet. iubebat aliquē ducē nominari. Et e vestigio ei⁹ omnia acta cursim dili
genterq̄ p̄memorabat. Gratissima nāq̄ tibi m. Johāne scipio Lara: hec mea
eilet lucubratiūcula ex q̄ acciperes latus. Quid Romfacij gñs bugellam ad ba
sce vitas viroz disciplinator et poetar epigrāmatibus in ordinē digerēdas pos
set ingenium. Sed sorte mea cōtentus ero p̄sialiter. Et a sacrosancto legali studio vtriq̄ nrūm
cōi iureconsultisq̄ paulisper reuocatus vitas viroz disciplinatorū q̄ verissime et paucis absol
uam vt ipsa oīo musarum non mutescat oratio. L. Crispus Salustius. L. Salustio parente nat⁹
et amiterno sabinozū genus traxisse dicitur. hic tametsi artes liberales teneret ad vngūē libidi
nis et voluptatum teterrimarum fuit impatiens vt Terentie vxoris Liceronis repudiate patet
exemplo quam quodam sub fucato colore secretorum causa accipiendorū sibi adiungere nō eni
buit: sicut Liceronis in eum indicat inuectiua q̄ colligitur domū quoq̄ paternā subbastatam fu
isse vt se ab adulterio lueret. Questura et tribunatu functus. Preture apbricane preficitur vnde
egregiam pecuniam expilauit Rome sub quirinale ad portam colinaz amenissimos hortos ha
buit. In amicicis varijs: a frequētia reipublice se abducant: Pompeianas partes spreū quo
fit vt Salustij sarchophagus a leneo pompeiano: tali titulo fuerit annotatus. relique. L. Crispi
salustij nebulonis: lucronis: popinionis atq̄ laniste. Quāta in scribendo maiestate q̄q̄ diuino
fuerit ingenio baud dubie indicant que pre manibus ex eo versantur volumina. Salustius a di
uo Augustino ita laudatur: vt eum appellet nobilitate veritatis hystoricū: cuius orationes se
neca testante leguntur in honore hystoriarum. Nam salustius ob elegantiam mirabilemq̄ i scri
bendo breuitatem assecutus est primas inter hystorias partes. Quod epigrammaticus poeta il
lo disticho expressit. Dic erit vt perbibent doctorum corda viroz Crispus romana primus in

hystoria. Est nāq; ita creber rerū frequentia: ita elegans: ita pressus: ita verbis quorū nouator: dictus est cōcinus. vt nescias utrū res verbis an verba rebus illustrētur. Salustiu Quintilianus. Lucididi celeberrimo apud grecos nō dubitauit opponere. In quo cum sit breuitas ipsa virtus precipua vt Seneca refert: hāc eum Salustius vicit: ex cuius oratione nil dem sine detrimento sentētie potest. Unde ait Macrobius salustius in genere dicēdi breuissimo dominari. Sed p̄bdo loz nobis solūmodo illius diuini viri supersunt catilina atq; iugurtha: cetera p̄ter pauce declarationes penitus deperdita fuere. Quod si defunctis vllus est sensus: profecto Salustianos manes ingemiscere credendū est: tot labores in cassum sibi fuisse susceptos: tot ne quē cōp̄ vigilatas noctes: tot frustra cōscripta volumina. Que si extarent oīa nūbil p̄ter ea nobis foret desiderandū. Sed querele procul absint: ad instituta pergamus. Et hanc meā lucubrāculaz experia queso Venerandus iobānesinaria Turillia: qui inter ceteras domi foris: ecclesieq; Eusebii Vercellensis in qua canonicatū gerit occupationes quicqd oīū datum est id totū legendo consumit: ego huius hominis beniuolentiam magnifico vt debeo quippe que ex vera charitate et virtute summa proficiscit: de quo alias plura scriptis meis accipies.

Oratio lepidi cos. ad populum.

Ex liberis hystoriarū. L. crispi Salustij.

Oratio lepidi consulis ad populum.

Quēmentia et p̄bitas vestra Quir. q̄bus p̄ ceteras gētis maximi et clari estis plurimū timoris mihi faciūt aduersus tyrānide. L. Sylla. Ne q̄ ipsi nefanda estimatis ea parū credēdo de alijs circūueniamini: p̄sertim cū illi spes oīs in scelere atq; p̄fidia sit: neq; se aliter tutū putet q̄ si peior atq; intestabilior metu vestro fuerit quo captiū libertatis curā miseria eximat: aut si p̄uideritis in tutādis periculis magis q̄ vlciscēdo teneamini. Satellites q̄dez ei boies maximi nois non minus optimis maiorū exēplis nequeo satis mirari q̄ dñationis in vos seruitiū suū mercedē dāt et utrūq; p̄ iniuriā mallūt: q̄ optimo iure liberi agere. Preclara brutoz atq; emilioz et Lutatiorū p̄les: geniti ad ea que maiores virtute peperere subuertēda. Nā quid a pyrro hāmbale p̄lippoz et antiocho defensum est aliud q̄ libertas. et sue cuiq; sedes: neu cui nisi legib; parerem? que cuncta seuis iūte romulus quasi ab externis raptē tenet: nō tot exercitū clade: neq; eos et alioz principiam: quos fortuna velli cōsumpserat satiatue. Sed tūz crudelior cū plerosq; secūdere in miserationem exitus vertūt: q̄n solus omnium post memoriam hominū supplicia in post futuros composuit: quis prius iniuria q̄ vita certasset prauissimeq; per sceleris immanitatē ad huc tutus fuit dum vos metu grauioris seruitij a repetenda libertate terremini. Agendum atq; obuiam eundum est Quir. ne spolia vestra pene illos sint: non prolatandum neq; votis paranda auxilia nisi forte speratis tediū iam aut pudorem tyrannidis Sylle esse cum per scelus occupata periculosius dimissurum. At ille eo processit: vt nihil gloriosum nisi tutū et oīa retinēde dominationis honesta estimet. Itaq; illa quies et otius cū libertate que multi probi potius q̄ laborem cū honoribus capescebant nulla sunt hac tempestate seruiendū aut imperitādum: habendus metus est aut faciendus Quir. Nam quid vltra. Quene humana superāt aut diuina. impolluta sunt po. ro. paulo atē gentium moderator: exutus imperio gloria: iure cogitandi mops despectusq; ne serulia quidē alimenta reliqua habet. Socioz et latij magna vis: ciuitate pro multis et egregijs factis a vobis data per vñū prohibētur: et plebis innotie patrias sedes occupare pauci satellites mercedem scelez leges iudicia erariū prouicere reges: penes vñū: deniq; necis ciuiū et vite licētia simul humanas hostias vidistis et sepulchra infecta sanguine ciuiū. Est ne uiris reliqui aliud q̄ soluere iniuriā: aut mori per virtutem. q̄n quidem vñū oībus finē natura vel ferro septis statuit: neq; quisq; extremā necessitatē nūbil ausus nisi muliebri ingenio expectat. Verū ego seditiosus vti sylla ait qui p̄mia turbārū quero: et bellum cupiēs: qui iura pacis repeto. s. q̄ non aliter salui satiscq; tuti imperio eritis: nisi Vestius picēs: et scriba Cornelius aliena bene parata prodegerint. nisi approbabit oēs proscriptiones innotioz ob diuitias: cruciat viroz illustriū vastā urbē fuga et cedib; bona ciuiū miseroz quasi cimbricā predā venū aut dono datā. At obiectat mihi possēssiones et bona p̄scripto: qd qdē scelez illi? vel marimū ē. nō me neq; quēq; oīm satis tutā fuisse si recte facerem? atq; illa q̄tū formidine mercat? sū p̄cioso lucro iure dñis tñ restituto. Neq; parū consiliū est vllā ex ciuib; predā esse. Satis illa fuerit que rabie cōtracta tolerauimus. Manus cōferentis inter se romanos exercitus: et arma ab externis in nos inuict

Oratio Philippi in senatu.

sa: scelex et cōtumeliaꝝ oīum finis sit quorum adeo syllam non penitet et facta in gloria numeret et liceat auidi fecerit. neqꝫ iā quod exiimētis de illo sꝫ q̄tum audiatis vereor: ne alius aliū p̄cipem expectātes ante capiamini nō opibꝫ eius q̄ futiles et corrupte sunt: sed vestra secordia q̄ raptū iri licet: et q̄ audeat tā videri felicē. nam p̄ter satellites cōmaculatos: quis eadeꝫ vult aut q̄s nō oīa mutata p̄ter victoriā. s. milites quorꝫ sanguine Tarule syrtoqꝫ pessimis seruoꝝ diuitie p̄te sunt: an q̄bus p̄elarꝫ in magistratibus capiēdis fusidius ancilla turpis: bonoꝝ oīum debone flamentū. Itaqꝫ maximā mibi fiduciā parit victor exercitus: cū p̄ tot vulnera et labore nihil p̄ter tyrannū quesitū est: nisi forte tribunitiā. pot. euersum p̄fecti sunt per arma p̄ditā a maioribꝫ suis vtiqꝫ iura et iudicia sibi met ertor: querēt egregia. s. mercede cū relegati in paludes et siluas cōtumeliā atqꝫ inuidiā suā premia penes paucos intelligerent. Quare igitur tāto agmine atqꝫ animis incedit qꝫ secunde res mire sunt: vitijs obtentui: quibus labefactis quā formidatus est tā contēnetur nisi forte specie concordie et pacis: que sceleri et paricidio suo nomina indidit. Neqꝫ aliter. *It. P.* et belli finem ait nisi maneat expulsa agris plebs: preda ciuili acerbissimā iudiciū oīum rerū penes se quod po. ro. fuit: que si vobis par et cōposita intelligūtur maxima turbamēta reipu. atqꝫ eritū probate. adunite legibus ip̄positis. Accipite ocius cū seruitio et tradite exemplū posteris ad rē. pu. suimet sanguinis mercede circūueniendā mibi q̄qꝫ per hoc summus imperium satis quesitum erat. Nominī maioꝝ dignitati atqꝫ etiam p̄edio tamen nō fuit consiliū priuatas opes facere potioꝝ: q̄ visa est periculosa libertas q̄eto seruitio. Que si p̄batis: adest Quir. et bene iuuantibus dijs. *M. Aemiliū* Cons. ducem et auctorem sequimini ad recipiendam libertatem.

Oratio Philippi in senatu.

M Arime vellē. *P. L. It. P.* quietē esse: aut in periculis p̄optissimo quoqꝫ defendi deniqꝫ parua incepta cōsultoribus noꝛe esse: sed contra seditionibus oīa turbata sunt: et ab his quos p̄hibere magis decebat. Postremo que pessimi et stultissimi decreuere ea bonis et sapiētibꝫ facienda sunt. Nam bellū atqꝫ arma q̄qꝫ vobis inuisa: tū qꝫ lepidō placent sumēda sunt. Nisi forte cū pacē prestare: et bellum pati cōsiliū est. Proch dij boni qui hanc urbē omīssa cura adhuc regitis. *M. Aemiliꝫ* oīum flagitioꝝ postremus qui peibꝫ an ignaioꝝ sit deliberari nō potest exercitū opprimēde libertatis habet: et se p̄tēpto metuendū efficit. Nos iuuantes et retractantes verbis et vatū carminibꝫ pacē optatis magis p̄ defenditis. Neqꝫ intelligitis mollitia decretoꝝ vobis dignitatē: illi metū detrabi: atqꝫ id iure qm̄ ex rapinis Mulatū ob seditionē p̄uincia cū exercitu adeptus est. Quid ille ob benefacta cepisset: cū sceleribus tāta p̄mia tribuitis. At. s. eos q̄ ad postremū vsqꝫ ad legatos pacē p̄cordiā: et alia huiusmodi decreuerūt grām habeo peperisse: imo despecti et idigni. *It. P.* habiti p̄de loco existimāt. Quippe metu pacē repetētes quo habitū amiserāt. Eq̄dem a principio cū etruriā cōmāre: p̄scriptos accersiri: largitionibꝫ. *It. P.* lacerari videbā maturandū putabā et Latulī p̄silia cū paucis fecissim. Eterū illi qui gētis emilie benefacta extollebant: et ignoscēdo. p. r. magnitudinē aurisse. Nusqꝫ etiam tū lepidū p̄gressum agebant cū priuata arma opprimēde libertatis cepisset: sibi q̄sqꝫ opes aut patrocina querēdo cōsiliū publicum corruerūt attamen erat lepidꝫ latro cū Latonibus: paucis Sicarijs: quorꝫ nemo diurna mercede vitā mutauerit. Nunc et p̄cōsule cū imperio nō empto sed dato a vobis cū legatis adhuc iure parētibꝫ: et ad eū concurrere boies oīum ordinū corruptissimi flagrātes inopia: et cupidinibꝫ scelerrū consciētia eragitati: q̄bus q̄es in seditōibꝫ: in pace turbe sunt: hi tumultū ex tumultu bellū ex bello ferūt Saturnini olim post sulpicij deinde marij Damasippiqꝫ nūc Lepidi Satellites: p̄terea Etruria atqꝫ oēs reliquie bellī arrecte hispanie armis sollicite. Mitridates in latere vetigaliū nostroz: q̄bus adhuc sūstētamur diē bello circūspicit. qui p̄ter idoneū ducē nihil adest ad subuertendū imperium. Quos vos oro atqꝫ obsecro. p. c. vt aiaduertatis ne patiamini licentiam scelerū quasi rabiem ad integros p̄tractu procedere. Nā vbi malos premia sequūtur. band facile quisqꝫ gratuito bonus est: an expectatis dū exercitū rursus adnoto ferro atqꝫ flāma urbē inuadant quod multo p̄pius est ab eo quo agitatur statu quā ex pace et concordia ad arma ciuilia: q̄ ille aduersum diuinā et humanā oīa cepit. Non pro sua aut quorꝫ simulat iniuria. Sed legū ac libertatis subuertēde: angit eū ac lacerat aninu cupidine: et notariū metu exp̄s p̄siliū inquit: hec atqꝫ ille temptā metuit ocium: odit bellum. Lutu atqꝫ licentia carendū videt: atqꝫ interim abuti tur vestra secordia: neqꝫ mibi satis consiliū est metum an ignantiam an dementiā eam appellem: qui videmini intenta mala quasi fulmen optare se quisqꝫ ne attingat. Sed prohibere ne conari quidē at queso considerate quā conuersa rerū natura sit antea malū publicū occulte: auxilia palā

instruebantur: et eo boni malos facile anteibant. Nunc pax et concordia distribuantur palam defenduntur occulte quibus illa placet. In armis sunt vos in metu: quid expectatis nisi forte pudet aut pige recte facere: an lepidi mandata animos mouere. qui placere aut sua cuique redderet aliena tenet. Belli iura rescindi cum ipse armis cogat civitatem confirmari quibus adeptus negat concordie gratia tribunitiam potest restitui ex qua omnes discordie accessu pessime omnino atque impudenter tibi ne egestas cunctum et luctus cure sunt. cum nihil est domi nisi armis partum aut per iniuriam. Alterum consulatum petis quasi primum reddideris: bello concordiam queris quo parta disturbas: nisi perditorem istis invidus hostes omnino bonorum: ut te neque hominum neque deorum pudet. quod perfidia aut perurio violasti. quod quoniam talis es. maneat in sententia: et retineas arma. te hortor: ne prolatandis seditionibus iniques ipse nos in solitudine attineas. neque te. punctione neque leges neque dii penates cunctum patiuntur. perge qua ceptas ut quod maturissime merita invenias. Vos autem. P. L. quousque cunctando re. publicam in tutam patiemini et verbis arma temptabitis: delectus adversum nos habitus. pecunie publice et privatae extorret: perfidia deducto atque imposita. ex libidine leges imperantur. Cum interim vos legatos et decreta paratis quanto melius periculis avidius pacem petieritis. tanto bellum acius erit. cum intelliget se metu magis quam equo et bono sustentatum. nam qui turbas et cedem civium odisse ait et ob id armato lepidus vos inermes retinet. que victis tolleranda sunt. ea cum facere possitis patiamini potius cesset. ita illi a vobis partem. vobis ab illo bellum suadent nec si placent. si tanta torpido animos oppressit ut obliti scelerum. Sine cuius in vobis redditu decus ordines huius interit. nihilominus vos atque coniuges et liberos lepidus permitturi sitis. quod opus decretis: quod auxilio. Latuli quinque et alii boni re. publicam frustra curant. Agite ut libet. parate vobis Lethegi. atque alia perditorum patrocina. qui rapinas et incendia instaurare cupiunt rursus adversum deos penatis manus armare. Sin libertas et vera magis placent discernite digna nomini. et augete ingenium viris fortibus. adest novus exercitus. ad colorem veterum militum. nobilitas omnes duces optimi. fortuna meliores sequitur iam illa que secordia nostra collecta sunt dilabentur. quare ita censeo quam lepidus exercitum privato consilio paratum cum pessime et hostibus reipublicam contrahit. ordinis auctoritatem ad urbem ducitur. ap. Claudius ter rex cum Qui. Latulo procos. et ceteris quibus imperium est urbi presidio sint. asperum debet ne iquit re. publicam detrimenti capiat.

Oratio. L. cotae. cos. ad populum.

Virites multa mihi pericula domi militie: multa adversa fuere: quorum alia toleravi: partim repuli deorum auxiliis et virtute mea in quibus omnibus unquam animus negotio defuit: neque decretis labos: male secundeque res opes non ingenium mihi mutabant. At contra in his miseriis cum me cum fortuna deseruere. Preterea senectus per se gravis cura duplicat: cui misero acta iam etate ne mortem quidem honestam sperare licet.

Nam si parca vestri sum: et bis genitus hic deos penatis meos patriamque summum imperium vilia habeo: quis mihi viuo cruciatus satis est. aut que pena mortuo. Cum omnia memorata apud inferos supplicia scelere meo vici a patria adolescentia in ore vestro perierit: et in ingratum egi quod lingua: quod consilio meo quod pecunia voluerem si sunt: neque ego calidam faciendam: neque ingenium ad malefaciendum exerceam: audissimam periculis gratie maris inimicitias. p. r. p. suscepi quod victum cum illa filium cum egres aliene opis plura mala expectare. Vos Quirites: rursus mihi patriam deos penatis cum ingenti dignitate dedistis. per quibus beneficium vix satis gratum videar si singulis animis quam neque percellerim. Nam vita et mors iure nature sunt: ut sine dedecore cum ciuib' fama et fortunis iteger agas id dono dat atque accipit. Consulibus nos fecistis: quoniam domi bellique impeditissima reipublica. Namque imperatores hispanie stipendium: milites: arma: frumentum poscunt et id res cogit quam defectio sociorum: et fertorij per motum fuga: neque manu certare possit: neque vtilia pare exercitum in asia ciliciaque ob nimias opes mithridati alunt. Macedonia plene bellum est: nec minus italie maritima et provinciis cum inter vectigalia pax et bellis incerta vix potest sustineri: ita classe quod comeat turbat: minore quam antea navigantibus. Si si dolo aut secordia nostra detecta sunt agite uti non et ita supplicium sumite: si fortuna consiliorum aspicio: est quare indigna vobis nobisque re. publicam incipit atque ego cum etati mors propior: est non deprecior si quod ea vobis incommodi demum: neque mos ingenio corporis honesti: quam pro vestra salute finem vite fecerit: adsum. En. L. Los. facio quod sepe maiores asperis bellis facere: voueo dedecus me. per re. publicam. quam deinde cum maderis circumspicite. Nam tale bonorum nemo vult cum fortune et maris: belli ab alijs acti ratione reddenda aut turpi moriendum sit tamen in animis habetore non me ob scelus aut auaritia cecum. sed volente per maximis beneficiis animam dono dedisse per vos Quirites: et gloriam maiorum tollerate adversa: et consulite reipublicam. multa cura summo imperio inest. multi ingere labores: quos ne quod abnutis et pacis opulentiam queritis: cum omnes puticie regna maria terre que aspera aut fessa bellis sunt.

Oratio. Macri. tr. pl. ad plebem.

b h

S Quir. parū existimaretis quid inter ius a maioribus relictū vobis: et hoc. a syl-
la paratū seruitiū interesset multis imbi differendū fuit: docendūq; quas ob inu-
rias et quotiens a partib; armata plebs secessisset: utiq; vindictas parauisset oīa
iuris sui. tr. pl. nūc portari modo reliquū est et ire primū via: que capefcendā arbi-
tror libertatē: neq; me preterit quantas opes nobilitatis solus impotēs inani spē
magistratus pellere dñatione incipiam: quātōq; tutius factio notior agat: q̄ so-
li innocentes sed preter spem bonam ex vobis: que metū vicit. Istatui certaminis aduersa pro li-
bertate potiora esse forti viro q̄ omnino nō certauisse q̄ omnes alij creati pro iure vestro
cunctā et imperia sua gratia aut spe aut premijs in vos cōuētere: meliusq; habēt mercede relin-
quere: q̄ gratis recte facere. Itaq; oēs concessere iam in paucorū dominationē: qui per militare
nomen erarūm: exercitus regna: prouincias: occupare: et arcem habēt ex spolijs vestris cū inte-
rum more pecorū vos multitudo singulis habendos fruēdosq; prebetis exuti oibus que maiores
relinquere: nisi qui a vobis metipsi per suffragia vt presides olim nunc dominos destinatis: itaq;
cōcessere illuc oēs et mor si vestra receperitis ad vos pleriq; raris enim animus est ad ea q̄ pla-
cent defendenda cetera validorū sunt. An dubium habetis nūc officere quid vobis vno animo
pergētibus possit: quos languidos sece: desq; pertinere: nisi forte. L. Lota ex factione media
Cons. aliter quam metu iura quedā Tr. Pl. restituit: q̄ q̄. L. Sicius primus de potestate Tr.
loqui ausus nullantibus vobis circūuentus erat: tamen prius illi inuidiā metuere q̄ vos iniurie
pertesum est: quod ego nequeo satis mirari. Quir. nā spem frustra fuisse intellexistis. Sylla mor-
tuo: qm scelestum imposuerat: seruitiū: finem mali credebatis: ortus est longe senior. Catulus: tu
multus intercessit Bruto et Emilio Marcerio Lasso. Dein. L. Lurio ad eritiū vsq; infantis
tribuni dominatus est. Lucullus superiore anno quātis annis gerit in. L. Quiritium vidistis: quā-
te deniq; nunc imbi turbe concitantur que profecto in cassum agerentur si prius quā vos seruiē-
di finem illi dominationis facturi erant presertim cum is ciuilibus armis dicta alia. Sed certaz
vtrinq; de dominatione in vobis sit. itaq; cetera ex licentia aut odio aut auaritia in tempus ar-
fere permansit vna res modo que vtrinq; quesita est. et erepta in posterū vis tribunitia: telum a
maioribus libertati paratū. quod ego vos moneo quesq; vt animaduertatis: neu nomina rerū
ad ignamā mutantes oculum pro seruitio appe. letis. quo iam ipso frui. si vera et honesta flagitiū
superauerit nō est conditio. fuisse si omnino qui essetis. nūc animus aduētere et nisi viceritis
qm omni iniuria grauitate tutior est artius habebunt. Quid censes igitur aliquis vestrum subie-
cerit primū omnium omittendum morem hunc quē agitis impigre lingue. animi ignam nō vl-
tra concionis locum memores libertatis. deinde ne vos ad virilia illa vocem quo tribunos ple-
bis modo patricium magistratū. Libera ab auctoribus patricijs suffragia maiores vestri para-
nere quāuis omnis. Quir. in vobis sit et que iussa nūc pro alijs toleratis pro vobis agere aut nō
agere certe possitis. Iouem aut alium quem degen consultorem expectatis. magna illa consulu-
ipia et patrū decreta vos prequēdo rata efficit. quir. vltroq; licētiā in vos actū atq; adiutū ppa-
tis: neq; ego vos vltum iniurias hortor magis vt requiez cupiatis neq; discordias vt illi crimi-
nātur sed eaz finem volens iure gentiū res repetor: et si pertinaciter retinebūt nō arma neq; se-
cessionem tantūmodo nec āplus sanguinē vestrū prebeat is cōsebo: gerāt habeātq; suo modo
ipera: querāt triūphos Vitridatē Sertiorū et reliquias exulū sequātur cū imaginibus suis: ab-
sit periculū et labor: quibus nulla pars fructus est: nisi forte repentina ista frumentaria lege me-
nia vestra pensant q̄ tamen quin ijs modis libertatem omnīū estimauere qui pfecto nō amplē
possunt alimentis carere: nāq; vtilis et iūctas te mors prohibet. Senescunt vires: sic neq; ab-
soluta cura familiari tam parua res et ignaui qui vsq; tenuissimas perfrustrant: que tū quāuis am-
pla quomā seruitij precū ostentaret cūa torpedinis erat decipi et vestrarū rerum vltro iniuria
gratiā debere. Nāq; alio modo neq; valent in vniuersos neq; conabūtur. Lauendus dolus est.
Itaq; simul comparant delinimenta et differunt vos in aduentum Eney Pompei: quem ipsum
vbi pertinere sublatum in ceruices suas mor dempto metu lacerant: neq; eos pudet vindices
vti se ferūt libertatis totum est pompeium tante glorie adolescentē male principem volentibus
vobis esse q̄ illis dñationis sociū auctorēq; in primis fore tribunitie potest. Verum Quir. ātea
singuli cines in pluribus nō in vno cuncti presidia habebatis neq; mortaliū quisq; dare aut eri-
pere talia vnus poterat. itaq; verborum satis dictum est: neq; enim ignorantia res claudit: verū
occupant: nescio qua vos torpedor: qua nō gloria mouemini neq; flagitior: cūctaq; presenti igna-
mia muta victis abunde libertatem rati qui a tergis abstinetur et buc ire licet atq; illuc numera

ditius dominorū: atq; hec eadē nō sunt agrestibus: sed seduntur inter potentiū inimicitias dono
q; dantur in prouincias magistratibus: ita pugnat et vincitur paucis: plebs quocūq; accedit pro
victis est: et indies magis erit: Siquidē maiore cura dominationē illi retinuerint quā vos repe-
tueritis libertatem.

Epistola En. Pomp. ad senatum.

Si aduersus vos patriāq; et deos penatis tot liberos pericula suscepissem: quoti-
ens a prima adolescentia ductu meo scelestissimi hostes fusi: et vobis salus ques-
ta est: nihil amplius in absentē me statuisseris quā adhuc agitis. P. L. quē cōtra
etate proiectū ad bellū scissimū cū exercitu optime merito q̄tum est in vobis fa-
me miserrima oim morte cōfecistis: hac in spe po. ro. liberos suos ad bellū misit:
hec sunt premia pro vulneribus: et toties ob rempu. fuso sanguine. fessus scriben-
doq; mittēdo legatos ois opes et spes priuatas meas cōsumpsi. cū interim a vobis per triennū
vir annis sumptus dat' est: per deos immortalis vtrum censetis me vicem erariū prestare: an exer-
citum sine frumēto et stipendio habere posse. Equidez fateor me ad hoc bellū maiore studio quā
cōsilio profectum: quippe qui noīe modo iperū a vobis accepto diebus. xl. exercitū parauī: hostis
q; in finibus iaz Italicis agentis ab alpihus in hispaniā summouī: per eas iter aliud: atq; Hanni-
bal nobis oportunus patefecit: recepi Galliam. pyreneum. Lacetaniā indigetis: et primū impē-
tum: sertoriū victoris nouis militibus et multo paucioribus sustinui hyemēq; castris inter scissis-
mos hostes nō per oppida neq; et ambitione meategi. Quid deinde prelia aut expeditiones hy-
ernas oppida excisa aut recepta enumerem: quādo res plus vellet quā verba castra hostium a-
pud Sucronē capto et preliū apud flumen. Durium: et dux hostium. L. Veremius cū vrbe Na-
lentia: et exercitus delecti satis clara vobis sunt. p qua is. O grati patres egestamen et famē red-
ditis: itaq; meo et hostium exercitū par cōditio est. nāq; stipendiū neutri datur victor vterq; in
italiam venire potest. Quod ego vos moneo: quosq; vt aiaduertatis neu cogatis necessitatib;
puatum mibi cōsulere. hispaniā citeriōrē que ab hostibus teref: vos aut Sertorius ad itermissio-
nem vastauimus preter maritimas ciuitates vltro nobis sumptui honoreq; gallia superiore an-
no metelli exercitū stipendio frumentoq; aluit. et nūc malis fructibus ipsa vir agit. ego non rē
familiarē modo verū etiā fidē consumpsi. reliqui vos estis. qui nisi subuenitis inuito et predicete
me exercitus hinc et cū eo omne bellum hispanie in italiam transgrediantur.

Epistola Mitridatis. rex Mitridates regi Arsaci. S.

Mones qui secundis rebus suis ad belli societate oratur considerare debet. lice-
at ne tū pacē agere. deinde qd querit satis ne pium tutū gloriosū man indecorū
sit tibi si ppetua pace frui licet nisi hostes opportunū scelestissimi egregia fama
si Romanos opprēsseris futura est: neq; petere audeā societatelet frustra et ma-
la mea cū bonis tuis miseri sperē atq; ea que te morari posse videf. Ita i Tigra-
nam recentis belli et mea res rarum prospere. si vera existimare voles maxime
hortabūtur. ille enim obnotus. qualē tu voles societate accipiet: mibi fortuna multis rebus ere-
ptis vsū dedit bene suadēdi et qd florētibus optabile est. ego nō validissimus prebeo exemplū
quo rectius tua componas. nāq; romanis cū nationibus populis regibus cūctis vna et ea vetus
causa bellandi est. Cupido profunda iperū et diuitiarū. qua primo cū rege macedonū philippo
bellū sumpserē. dum a cartbaginensib; premebātur amicitia simulantes ei subuementē. Antio-
chum pcessionē Asiē per dolū auertere. ac mox philippo Antiochus vnnicis aurū agro et decē
milibus talentorū spoliatus est. Persen deinde Philippi. S. post multa et varia certamina apud
Samotheas deos acceptū in fidē callidi et repertores perfidie. q; pacto vitā dederant in som-
nis occidere eū. En cuius amicitiam gloriose ostentant initio. pdidere. Antiocho pacis merce-
dem poss habitū custodi agri captiui sumptibus et cōtumelijs et rege miserrimum seruorum effe-
cere: simulatoq; imperio testamento filium eius Aristonicū quia patrium regnum petinerat ho-
stium meze per triumphum ducere. Asia ab ipsis obsessa est: postremo Bitbuniam Nicomedē
mortuo diripuerē: cum filius Nusa q̄ regiā appellauerat genitus haud dubie esset. Nā quid ego
me appellem: quē disunctum vndiq; regnis et tetrachijs ab imperio eorum: quia fama erat diui-
tem neq; seruiturum esse: per Nicomedem bello lacesseuerunt sceleris eorum haud ignarum et ea
que accidere restatum antea Eretenes solos omniū liberos ea tempestatem et regem Ptole-

Ad cesa rem senem.

meum: atq; ego vltus iniurias nicomedem bithyma expuli. Asiamq; spoliū regis antiochi recepi. Et grecie dēpsi graue seruitium incepta mea postremus seruoꝝ Archelaus exercitu prodito impediunt. Illi quos ignaua aut praua calliditas vt meis laboribꝫ tuti essent armis abstinuit a cerbissimas penas soluūt. Ptolomeus precio dies bellū prolatans Eretenses impugnari semel iam neq; finem nisi ercidio habituri. equidem cū mibi ob ipsorū interna mala dilata prelia magisq; pacem datam intelligerem abnuente Tigraue q̄ mea dicta sero probat te remoto procul omnibus alijs obnoxys rursus tamen bellū cepi. **M.** q; Coram Romanū ducem apud Ealbe dona terra fudi: mari etui classe pulcherrima apud Eizicum magno cum exercitu in obsidio moranti frumentū defuit nullo circum admittente simul byeres mari prohibebat ita sine vi hostiū regredi conatus in patriam cū regnū naufragijs apud paruū et heracleam militū optimos cū clasibus amisi restituto deinde apud caberam exercitur: varijs inter me atq; Luculū p: elijs inopia rursus ambos incessit. illi suberat regnū Ariobatzanis bello intactū ego vaitis circū omnibꝫ locis in armenia concessi secutiq; Romanū nō me sed morem suū oia regna subuertēdi: q; multitudine artis locis pugna prohibuere imprudentiā tigranis pro victoria ostendant. nūc queso cōsidera nobis oppressis vtrū firmiorē te ad resistendū: an finem belli futurū putes: scio equidē tibi magnas opes vīroꝝ armorū et auri esse: ea re a nobis ad societate ab illis ad predā peteris. Eterū consiliū est tigranis regno integro meis militibus procul a domo paruo labore per nra corpora bellū conficere: quomodo neq; vincere neq; vinci sine tuo periculo possumus: an ignoras Romanos postq̄ ad occidentē pergentibus finem oceanus farcit: arma buc cōuertisse: neq; quicq̄ a principio nisi partum habere: domū cōiuges agros: imperium cōuenas: olim sine patria sine parentibꝫ peste conditos orbis terrarū quibus nō humana vlla neq; diuina obstant: qn locios amicos procul iurta sitos inopes potentisq; trabant: ercidant oiaq; nō seruaq; et marie regna hostilia ducant nāq; pauci libertatem: pars magna iustos dominos volunt: nos suspecti sumus emuli et in tempore vīdices affuturi. Te vero cui Seleucra marima vrbū regnūq; perfidis inelitis diuitijs est quid ab illis nisi dolū in presens et postea bellū expectas. Romanū arma in oēs habent acerrima in eos quibus victis spolia maxima sunt: audendo: et fallendo et bella ex bellis ferendo magni facti: per hūc morem extinguunt oia: aut occidēt quod aut difficile ē si tu Mesopotamia: nos Armenia circūgreditur: exercitum sine frumēto: sine auxilijs fortuna aut nostris vitijs adhuc incolumen: teq; illa fama sequetur auxilio profectum magnis regibus latrones gentiū oppressisse: quod vti facias moheo: bitorq; neu malis pernitie nostra tuas platare q̄ societate victor fieri.

Ad Cesarem senem de republica.

POpulus Romanus vera antea obtinebat regna atq; iperia fortuna dono dare itē alia que per mortalis aude cupiūt: q; et apud indignos sepe erant quasi p ibidmē data: neq; cuiq; incorrupta permāserant: sed res docuit id verū esse qd in carminibꝫ Appius ait Fabꝫ esse quēq; fortune atq; in te maxime q̄ tū alios pgressus es vt prius defessi sint boies laudando facta tua q̄ tu laude digna faciūdo: ceterū vt fabricata sic virtute parta q̄ magna industria haberi decet. Ne in curia deformētur corruant infirmata: nemo em̄ alteri imperiū volēs cōcedit: et quis nouus atq; clemēs sit qui plus potest tamen quia malo esse licet formidatur: id cōuenit quia pleriq; rerum potentes peruerse consulunt: et eo se munitiores putant quo illi quibus imperant nequiores fuere: at contra id em̄ decet cum ipse bonus atq; strēnuus si vti q̄ optimꝫ imperites: nam pessimus quisq; asperrime rectorem patitur. s; tibi hoc gratus est q̄ ante te omnibus armis parta componere: bellum aliorum pace mollius gessisti: ad hoc victore predā petunt. victi ciues sunt. Inter has difficultates euadendū est tibi atq; in posterū firmanda respu. nō armis modo neq; aduersum hostis: sed quod inulto: multoq; asperius est bonis pacis artibꝫ. Ergo omnes magna mediocris sapientia res buc vocat que quisq; optima potest vīdicat: ac mibi sic videtur qualicūq; modo tu victoriā composueris. Ita alia omnia futura: sed iam quo meliꝫ faciliusq; constituas paucis que me amīnꝫ monet accipe. Bellum tibi fuit imperator cum homine claro magnis opibus auido potentie maiore fortuna q̄ sapientia: quem secuti sunt pauci per suā iniuriā ibi inimici. Item quos affinitas aut alia necessitudo traxit: nam particeps dominationis neq; fuit quisq; neq; si pati potuisset orbis terrarum bello cōcussus foret. Cetera multitudo vulgi more magis q̄ iudicio post alius alium quasi prudentiorem secuti: per idem tempus male dictis iniquoꝝ occupande reipu. in spem adducti homines quibus omnia probo ac luxuria pollū

ta erant. nō currere in castra tua et aperte quietis mortem rapinas: postremo oīa q̄ corrupto aīo iubeat imitari: ex q̄s magna pars vbi neq̄ creditū cōdonare. Neq̄ te cūbus sicuti hostib⁹ vti vident deflurere. pauci resistere quibus mains oīū in castris q̄ Rome futurū erat: tāta vis creditoꝝ impendebat sed ob easdem cās [imane dictū est] q̄nā et q̄ multi mortales postea ad Pōpeium discesserint. eoq̄ per omne tēpus belli quasi sacro atq̄ in spoliato sano debitores vti. igit̄ qm̄ tibi victori de bello atq̄ pace agitandū est hoc vti cūlter deponas: illa q̄ multissima et diuturna sit. de teipso primū q̄ cōpositurus es qd̄ optimū factū est existima. Equidē ego cuncta ipe-ria crudelia magis acerba q̄ diuturna arbitroz. Neq̄ quēq̄ in multis metuendū esse quin ad eū ex multis formido recidat: eam vitā bellū eternū et anceps gerere: qm̄ neq̄ aduersus neq̄ a ter-go aut lateribus tutus sis semp in periculo aut metu agites. Contra qui benignitate et clemētia imperioꝝ temptant: ijs leta et candida oīa visa etiā hostes nequiores q̄ alij ciues an qui me bis dictis corruptore victorie tue numisq̄ inunctos bona voluntate predicet. s. quod ea que externis nationibus natura nobis hostib⁹: nosq̄ maiore: esq̄ nostri sepe tribuere: ea cūbus lauda arbitroz. Neq̄ barbaro ritu cede: cedem et sanguinē: sanguine expianda. An illa que pauloante hoc bel-lum in Ln. Pompeiū victoriamq̄ Syllanam increpabatur obliuio interfecit. Domitiū Carbo: nē Eritum: alios item nō armatos neq̄ in prelio belli iure. sed postea supplices per summū scel⁹ interfectos plebem Romanā in villa publica pecoris modo conscissam: heu q̄ illa occulta cūmū funera et repentine cedes in parentum aut liberoꝝ sinū fuga mulierū et puerorū vastatio domū-um. Ante partem a te victoriam: seua atq̄ crudelia erant. Ad que te iūdem illi hortantur: et scilicet id certatū esse vtriusq̄ vestrum arbitrio iniurie fierent. neq̄ receptam sed captā a te reimpu. et ea causa exercitus stipēdijs cōfectis optimos et veterrimos omnū aduersum fratres paren-tisq̄: alij liberos armis cōtendere: vt ex alienis malis deterrimi mortales ventri atq̄ profunde libidini sumptus quererēt: atq̄ essent obprobria victorie: quozum flagitijs cōmacularetur bono-rū laus: neq̄ enim te preterire puto qualis q̄ asq̄ eoz more aut modestia etiam tum dubia victo-ria sese gesserint: quoz modo in belli administratione scorta aut conuiuia exercuerint: nonnulli quoz etas ne per ocium quidē talis voluptatis sine dedecore attigerit. De bello satis dictum. De pace firmanda: qm̄ tuq̄ et omnes tui agitaris. Primū id queso considera qualis sit de quo cōsul-tas ita bonis malisq̄ dimotis patenti via ad verū perges. Eo sic existimo [qm̄ orta omnia inte-reunt] qua tēpestate vbi Romanē fatum excidij aduentarit: ciuis cum cūbus manus confertu-ros. Ita defessos et exanguis regi aut nationi prede futuros aliter nō vrbis terrarum neq̄ cun-cte gentes conglobate mouere aut contūdere queūt hoc imperiū. Firmanda igitur sunt vel con-cordie bona: et discordie mala expellenda: ad ita eneniet si sumptū et rapinarū licentiā dēmpse-ris nō ad vetera instituta reuocans que iam pridem corruptis moribus ludibrio sunt. Sed suam cuiq̄ rem familiārē sinē sumptū statueris qm̄ incessit mos et boies adolescentuli sua atq̄ alieno consumere: nihil libidine atq̄ alijs rogantibus denegare pulcherrimū putent: eam virtutem et magnitudinem animi pudorem atq̄ modestiam pro secordia estimēt. Ergo animus ferox par-ua via ingressus vbi consueta nō suppetunt fertur accensus in socios modo: modo in ciues mouet composita et res nouas veterib⁹ acquirit: quare tollendus fenerator in posterū vti suas quisq̄ res curemus. Ea vera atq̄ simplex via est magistratum populo nō creditori gerere et magnitu-dinē ai inuadēdo nō demēdo reip. ostēdere. atq̄ ego scio q̄ aspera bec res in principio futura sit p̄sertim ijs qui se in victoria licentius liberiusq̄ q̄ artius futuros credebant: quoz si saluti poti-usq̄ libidini cōsules: illosq̄: nosq̄ et socios in pace firma constitues: si in eadē studia artesq̄ iu-uentuti erunt ne ista egregia tua fama simul cum vrbe Roma breui concidit. postremo sapientes pacis causa bellum gerunt: laborem spe ocij sustentant. nisi illam finem efficis an vicisse quid retulit: quare capesse per deos rēpubli. et omnia aspera vti soles peruade. Nāq̄ aut tu medei po-tes aut omittēda est cura omnibus: neq̄ quisq̄ te ad crudelis penas aut acerba iudicia inuocat: quibus ciuitas vastatur magnis q̄ corrigitur: sed vt prauas artes malasq̄ libidines ab iuuentu-te prohibeas: ea vera clementia erit consuluisse. ne merito ciues patria expellerentur retinuisse: ab stulticia et falsis voluptatibus: pacē concordiam stabiluisse nō si flagitijs obsecutus delicta perpessus presens gaudiū cum mox futuro malo cōcesserim ac mihi animus. Quibus rebus alij timent maxime fretus est negocij magnitudine: et quia tibi terre et maria simul omnia cōponē-da sunt: quippe res paruas tantū ingenium attingere nequit: magne cure magna merces est. Igitur prouideas oportet vti plebs largitionibus et publico frumento corrupta habeat nego-cia sua: quibus ab malo publico detineat iuuentus probitati et industrie nō sumptibus neq̄ de-

Oratio ad Cæsarem

ut ipsa studeat: sed ita eueniet si pecunie que maxima omnium pernities est usum atque dedecus dempseris. Nam sepe ego cum admoneo repositas quibus quisque rebus clari viri magnitudine inuenissent que res populos natione sue magnis auctoribus auxissent ac deinde quibus cæcis amplissima regna et imperia corruissent: eadem semper bona atque mala reperiébantur: omnesque victores diuitias contempsisse: et victos cupuisse: neque aliter quisque extollere sese et diuina mortalis attingere potest: nisi omissis pecunie et corporis gaudijs animo indulgens non absentando neque concupiscentia prebendo peruersam gratiam gratificans: sed in labore patientia bonisque preceptis et factis fortibus exercitâdo. Nam domum aut villam extruere: eam signis aureis aliisque operibus exornare: et omnia potius semet visendum efficere. id est diuitias decari habere: sed ipsius illis flagitio cetero potius eis quibus bis die ventrem onerare: nullam noctem sine scorto quiescere mos est: ubi animi quem dominari decebat seruitio opprimeret: ne quis eo postea haberi atque claudo pro exercitio uti uolunt. Nam imprudentia plerique se precipitant. Uerum hec et omnia mala pariter cum honore pecunie desinent: Si neque magistratus neque alia vulgo cupienda venalia erunt: ad hoc prouidentum est tibi quoniam modo Italia atque prouincie tutiores sint: id quod factum haud obscurum est. Nam idem omnia vastant: suas deferendo domos: et per iniuriam alienas occupando. Item ne uti adhuc militum iniuria aut inequalis sit: cum alij triginta pars nullum stipendium faciet: et frumentum id quod antea premium ignauia fuit per municipia et colonias illis dare conueniet: stipendijs emeritis domos reuerterint: que re ipsa necessaria: tibi quoque gloriosa ratus sum quam paucissimis ab solui. Non peius videt paucam nunc de facto meo differere. Plerique mortales ad iudicandum satis ingenij habent aut simulant: verum enim ad reprehendenda aliena facta aut dicta ardet omnibus animus: vix satis apertum os aut lingua prompta videtur: que edicta pectore euolat: quibus me subiectum aut penitet: magis reticuisse piget nam siue ac seui meliore alia via perges a me quidem pro virili parte dictum et adiutum fuerit reliquum est optare: utique tibi placuerit ea dum immortales approbent beneque euenire sinant.

Ad. L. Cæsarem oratio de Republica.

Ego ego quam difficile atque asperum factum sit consilium dare regi aut imperatori: postremo cumque mortali cuius opes in excelsis sunt. Quippe cum et illis consulti copie adsint: neque de futuro quisquam satis callidus satisque prudens sit. Quam etiam sepe praua magis quam bona consilia prospere eueniunt: quæ plerisque res fortuna ex libidine sua agitat. Sed mihi studium fuit adolescentulo reipublicæ capessere: et in ea cognoscenda multam magnamque curam habui: non ita ut magistratum modo caperem quem multi malis artibus adepti erant. Sed etiam ut reipublicæ domi militieque quantumque armis viris opulentia posset cognitum habuerim. Itaque mihi multa cum animo agitantur consilium fuit famam modestiamque meam post tuam dignitatem haberi: et cuius rei iubet periculum facere: dum quid tibi ex eo glorie acciderit. Idque non temere neque ex fortuna tua decreui: sed quia in te preter ceteras artem vix egregie mirabilem cõperiri semper tibi maiorem in aduersis quam in secundis rebus animi esse. sed per ceteros mortalis illa res clarior est. quam prius defessi sunt homines laudando atque admirando munificentiam tuam quam vi faciundo: que gloria digna essent. Equidem mihi decretum est nihil tam ex alto reperiri posse: quam non cogitanti tibi in promptu sit. neque ego que visa sunt de reipublica tibi scripsi: quia mihi consilium atque ingenium meum amplius equo probaretur. Sed inter labores militie interque prelia victorias imperium statui admonendum te de negocijs urbanijs. Nam quæ tibi si id modo in pectore consilij est ut te ab inimicorum impetu vidices quoque modo contra aduersum consulem beneficia populi retineas indigna virtute tua cogitas si in te ille animus est qui iam a principio nobilitatis factione disturbabit. plebem Romanam ex graui seruitute libertatem restituit in peritura inimicorum arma inermis: deiecit: domi militieque tanta et tam preclara facinora fecit: ut ne inimici quidem queri quicquam andeant nisi de magnitudine tua quam tu accipe ea que diu summa reipublicæ profecto aut vera inuenies: aut certe haud periculosa vero. Sed quoniam Scipio. Pomilius. aut alij prauitate: aut quæ nihil eo maluit quod tibi obesset. Ira lapsus est: ut hostibus tela in manus iaceret. Quibus ille rebus reipublicæ conturbauit: eisdem tibi restituendum est primum omnium summam potestatem moderandi: de vectigalibus sumptibus iudicijs senatoribus praeiudicia tradidit plebi Romano. cuius antea summa potestas erat: neque ipsius quid est legibus in seruitute reliquit iudicia: tametsi sicut antea tribus ordinibus tradita sunt: tamen idem illi factiosi regunt: dant: adiungunt que iubet: innocentes circueunt: suos ad honorem extollunt. Non facinus non proprium aut flagitium obstat: quo minus magistratus capiant: quos commodum est trabunt rapiunt. Postremo tanquam urbe capta libidine: ac licentia sua pro legibus utuntur. ac me

quidem mediocris dolor angeret: si virtute partam victoriā more suo per seruitiū exerceret. Sed
 boies inertissimi: quorum omnis vis virtus que in lingua sita est. forte atque alterius secordia domi
 nationē ablata insolentes agitat. nam que seditio aut dissensio civilis tot tam illustres familias
 ab stirpe euertit: aut quorum vnūq; victoria aius tam preceps tanq; immoderatus fuit. L. Sylla
 cui oia in victoria lege belli licuerūt tametsi supplicij ī hostiū partis suas muniri intelligebat tū
 paucis interfectis ceteros beneficio q̄ metu retinere maluit. Ad berculē Latonez. L. Domitio
 ceterisq; eiusdē factionis. xl. senatores. multi preterea cū spe bona adolescentes sicuti hostie ma
 ctati sunt. Eū interea importunissima genera hominum tot miserorū ciuium sanguine satiari ne
 quiere. Non orbi liberi: nō parentes exacta etate. non luctus gemitus viroꝝ mulierū immanez
 eorum aium infieri quin acerbius indies male faciundo ac dicūdo dignitate alios ciuitate euer
 sim irent. Nam quid ego de te dicam: cuius contumeliā hoīs ignauissimi vita sua commutate
 nolūt. s. neq; illis tante voluptati est: tametsi in sperantibus accidit dominatio q̄to merore tua
 dignitas: quin optatius habet ex tua calamitate periculum libertatis facere q̄ per te. P. M. im
 perium maximum ex magno fieri: quo tibi etiam atq; etiam aio prospiciendū est: quonā modo
 ingenij probare que vera atq; vtilia factu putes. In duas partes ego ciuitatē in diuisam arbitroz
 sicut maioribus accepti in patres et plebem antea in patribus summa auctoritas erat vis multo
 maxima in plebe. Itaq; sepius in ciuitate secessio fuit. Semperq; nobilitatis opes diminute sūt
 et vis populi amplificata. sed plebs eo libere agitabat: quia illius potentia super leges erat: ne
 q; diuitijs aut superbia: sed bona fama factisq; fortibus. nobilis ignobilem anteibat: humilimus
 quisq; in armis aut militia nulli? boneste rei egens satis sibi satisq; patrie erat. Sed vbi eos pau
 latim expulsos agris: inertia atq; inopia: incertas domos habere subegit cepere alienas opes
 petere: libertatem suā cum rep. venalem habere ita paulatim populus qui dñs erat: cunctis gē
 tibus imperitabat dilapsus est: et pro cōi imperto priuatim sibi quisq; seruitutē peperit. Nec igit
 multitudo prius malis moribus imbuta deinde in artis vitasq; variasq; dissipata nullo modo
 inter se cōgruens parum mihi quidē idonea videtur ad capeſcendam rep. Eterū additis no
 mis cimbis magna me spes tenet forte vt omnes erpiscantur ad libertatē: quippe cū illis liber
 tatis retinēde tum illis seruitutis amittēde cura orietur. hos ego cēseo permixtos cū veteribus:
 nouos in colonijs constituas. Ita res militaris opulētior erit et plebs bonis negocijs impedita
 malum publicū facere desinet. Sed nō inscius neq; imprudēs sum quo mea res agetur: que ſeni
 tia neq; rēpētates hoīum nobiliū future sint: cum indignabuntur oia funditus mſceri antiq̄s
 ciuibz: hanc seruitutē imponi regnum demq; ex libera ciuitate futurū vbi vnus munere multi
 tudo ingens in ciuitatē perucnerit. Equidē ego sic apud aium metum ſtatuo malū facinus in ſe
 cōmittere qui in cōmodo reipu. gratiam sibi cōciliet: vbi bonū publicū etiam priuatim vsum vſu
 est. id vero dubitare aggredi ſecordie atq; ignaue duco. M. Lubio druso ſemp conſilium fuit in
 tribunatu ſumma ope niri pro nobilitate. Neq; vllam rē in principio agere intendit niſi ille au
 tores fuerant ſe hoīcs factioſi: quibus dolus atq; militia fide cariora erāt vbi intellexerūt p vnū
 hominē maximū beneficium multīs mortalibus dari: videlicet et ſibi quisq; conſcius malo atq;
 infido aio eſſe de. M. Lubio druso iuxta ac ſe exiſtimauerunt. Itaq; metu ne per tantā gratiaz
 ſolus rerum potiretur: contra eā niſi ſua et ipſius cōſilia diſturbanerūt: quo tibi imperator: maio
 re cura fideq; amici et multa preſidia paranda ſunt: hoſtē aduerſum deprimere ſtrēnuo hoī baud
 difficile eſt: occulta pericula: neq; facere neq; vitare bonis in promptu eſt. Igitur vbi eos in ciui
 tatē adduxeris. qm̄ quedam renouata plebs erit. in ea te maxime aium exercito vt collantur bo
 in mores concordia inter veteres et nouos cōualeſcat. Sed multo maximum bonum patrie ciui
 tatibus tibi liberis poſtremo humane genti preparetis ſi ſtudiū pecunie aut ſubſuleris aut quo
 ad res refert minueris: aliter neq; priuata res neq; publica: neq; domi: neq; militie regi poteſt.
 nam vbi cupidō diuitiaz inuaſit: neq; diſciplina neq; artes bone: neq; iugenium vlluz ſatis pol
 let: quin aius magis aut minus mature. poſtremo tū ſuccumbat. Sepe iam audiui qui reges que
 ciuitates et nationes per opulentiā magna imperia amiſerunt: que per virtutē inopes ceperant
 ideo baud mirandū eſt. Nā vbi bonus deteriozem dignit̄s magis clarū: magisq; acceptum videt
 primo eſtuat: multa q; in pectore voluit. Sed vbi gloria honorē magis indies virtutē opulentiā
 vincit aius ad voluptatem a vero deficit: quippe gloria indultia alitur: vbi eam dempſeris: ipa
 per ſe virtus armata atq; aſpera eſt. Poſtremo vbi diuitie clare habētur. ibi oia bona vilia ſunt.
 Fides probitas pudor prudentia. nam ad virtutem ardua via eſt. Ad pecuniā que cuiq; iubet

Oratio ad Cæsarem De republica

nititur et malis et bonis rebus ea creatur. Ergo in primis auctoritates pecunie demitto: neque de capite neque de honore et copiis quisque magis aut minus indicauerit: si ut neque pretor: neque consul ex opulentia verum ex dignitate creetur. sed de magistratu facile populi iudicium sit iudices a paucis probari regnum est: et pecunia legi inhonestum: quare omnes prime classes iudicare placent: sed numero plures quam iudicant: neque re odios neque alias civitates unquam suorum iudiciorum penitus: ubi promiscue dives et pauper: ut cuique fors tulit de maximis rebus iuxta ac de minimis disceptat: sed magistratibus creandis haud mihi quidem absurde placet lex: quam L. Gracchus in tribunatu promulgaverat: ut ex consulis quinque classibus sortiti centurie vocarentur: ita coequantur dignitate pecunia virtute anteire alius alium properabit: nec ego magnare media contra divitias statuor: nam perinde omnes res laudantur atque appetuntur: ut earum rerum usus est militia premiis exercetur: ubi ea dempseris: nemo omnium gratuito malus est. Ceterum avaritia belua fera inhumana intoleranda est: quo intendit oppida agros fana atque domos vastat: divina cum humanis permiscet: neque exercitus: neque menia obstant: quo minus iura sua penetret. Fama pudicitia liberis patria atque parentibus cunctos mortalis spoliatur. Verum si pecunie decus ademeris magna illa vis avaritiae facile bonis moribus vincetur: atque ita sese habere tametsi omnes equi atque iniqui memorant: tamen tibi cum factione nobilitatis aut mediocriter certandum est: cuius si dolum caveris alia omnia inproclum erunt: nam si virtute satis valerent: magis emuli bonorum quam invidi esset: quia desidia et inertia stupor eos atque torpido inuasit: strepit obtractant alienam famam bonam suam decus estimant. Sed quid ego plura quasi de ignotis memorem. *M.* Bibuli fortitudo atque animi vis in consulatu eripit: habes lingua magis malus quam callidus ingenio. Quid ille audeat: cui consulatus maximus imperium maximo dedecori fuit. *An.* L. Domitii magna vis est: cuius nullum membrum a flagitio aut facinore vacat: lingua: manus cruentae: pedes fugaces: quae honeste nominari nequeunt in honestissima: unius tamen. *M.* L. Catonis ingenium versutus: loquax. Callidus haud contentus parantur haec disciplina grecorum. Sed virtus vigilantia labor apud grecos nulla sunt quippe qui domi libertatem suam per inertiam amiserunt. censes ne eorum preceptis imperium haberi posse. Reliqui de factione sunt intentissimi nobiles: in quibus sic in instituto preter bonum nomen nihil est additamenti. *L.* Postumii. *M.* Favoni mihi videntur quasi magne navis supernacanea onera esse: ubi salvi peruenire vixi sunt. Si quid adversi cohortum est de illis potissimum iactura sit: quia precei minimi sunt. nunc quoniam sic uti mihi video de plebe renouanda corrigenda: quae satis differunt. De senatu quae tibi agenda videntur dicam. Postquam mihi etas ingeniumque adolevit: haud ferme armis atque equis corpus exercui. sed animum in litteris cogitavi: quid nam firmiter erat in laboribus habui: atque ego in ea vita multa legendo atque audiendo ita comperi omnia regna itaque civitates et nationes usque eo prosperum imperium habuisse: dum apud eos vera consilia valuerunt: ubique gratia timor voluptas ea corrumpere. Post paulo imminute opes: deinde ademptum imperium. postremo servitus imposita est. Equidem ego sic apud animam meam statuo cunctumque in sua civitate amplius illustriorque locus quam alijs est: ei magnam curam esse rem. Nam ceteris salua vix libertas tuta est: qui pro virtute est si diu divitias decus: honorem peterit. Ubi paulum inclinata respu. agitari cepit multipliciter animus curis atque laboribus fatigatur aut gloriam aut libertatem: autem familiarem defensat omnibus locis adest festinat quando in secundis rebus florentior fuit: tanto in adversis asperius magisque anxie agitatur. Igitur ubi plebs senatum sic ubi corpus animo obedit: eiusque consulta exequitur patris consilio valere decet: populo supernacanea est caliditas. Itaque maiores nostri cum bellis asperrimis premerentur equis viris: pecunia amissa nunc quam defessi sunt armati de imperio certare: non inopia erant non vis hostium non adversa res ingentem eorum animam subegit. Qui quae virtute ceperant simul cum anima retinerent. Itaque ea magis fortibus consilijs quam bonis prelijs patrata sunt. Quippe apud illos una respu. erat. Et omnes consulebant factio contra hostes parabatur. Corpus atque ingenium patrie non suae quisque potentie exercitabat at hoc tempore contra eos homines nobiles quorum animos secordia atque ignavia inuasit. Ignari laboris hostium militie domi factione instructi per superbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque patres quorum consilio antea dubia respu. stabiliebatur oppressi et aliena libidine huc atque illic fluctuantes agitantur: interdum alia deinde alia decernunt uti eorum qui dominantur simultas arrogantia fertur. Ita bonum malumque publicum extimant: quod si libertas equa omnium: aut sententia obscurior esset maioribus opibus respu. et minus potens nobilitas esset. Sed quoniam coequari gratia omnium difficile est: quippe cum illis maiorum virtus partem reliquerit gloriam dignitatem clientelas cetera multitudo pleraque insita sit. Sententia eorum a metu libera ita occulto sibi quisque alter

rius potentia carior erit: libertas iuxta bonis et malis strenuis atque ignavis optabilis est. Verum eam plerique metu deserunt. Stultissimi mortales quod in certamine dubium quorsum accidat: id per auctos per tabellam suam feret. Tabella obtentum erit: quo magis animo libero facere audeat: in multitudinem et presidium plus et vltus amplior est. Nam fere his tempestatibus alij iudicij publicis: alij priuatis suis atque amicorum negocijs implicati baud sane reipublice consilijs affuerunt. Neque eos magis occupatio quam superbia imperia distinuere. Hoies nobiles cum paucis senatorijs quos additameta factionis habent: quicunque libuit probari reprehendere: decernere: ea vti libido tulit facere. Verum ubi numero senatorum aucto per tabellam sententiae dicuntur. Ne illi superbiam suam dimittent: ubi ijs obediendum erit: quibus antea crudelissime imperitabant. Forsitan impator perlectis litteris desideres quem numerum senatorum fieri placeat quoque modo in multa et varia officia distribuatur. Iudicia quoniam prime classis mittenda putem: quae descriptio: qui numerus in quoque genere futurus sit. Ea mihi omnia generatim describere baud difficile factum fuit. Sed prius laborandum visum est de summa consilij: adque tibi probandum verum esse si hoc itinere vti decreueris cetera in promptu erunt. Volo ego consilium meum prudens maximeque vltus esse. Nam ubi cumque tibi res prospere cedet: mihi bona fama veniet. Sed me illa magis cupido exercet: ut quocumque modo quam primum responsum adiuuatur libertatem gloria carior habeo. Atque ego te oro: hortorque ne clarissimus impator gallica gente subacta. P. R. summum atque inuictum impium tabescere vetustate. ac per summam secediam dilabi patiaris. profecto si id accidat: neque tibi nox: neque dies curae aut sedauerit: quin in somnijs exercitus furibundus: atque ea mens alienata mente feraris. Namque mihi pro vero constat omnium mortalium vitam diuino numine inuisere: neque bonum: neque malum facinus cuiusque pro nullo habere. Sed et natura diuisa premia bonos malosque sequi. Interea forte ea tardi procedunt. Tu cuius animus ex conscientia spem praebet quod si tecum patria atque parietes possent loqui. si hec tibi diceret. O Lesar: Nos te genum fortissimi viri in optima urbe decus presidiumque nobis. hostibus terrore: quae multis laboribus et periculis ceperamus: ea tibi nasceti cum anima simul tradidimus: patriam matrem in terris domum familiamque in patriam clarissimam. Praeterea bonas artes: honestas diuitias: postremo omnia honestameta pacis et premia belli pro his amplissimis beneficijs non flagitium a te neque malum facinus petimus. sed vti libertatem euersam restituas: quare patrata profecto per gentem omnia fama virtutis tuae volitabit. Namque hac tempestate tametsi domi multaque preclara facinora egisti. tamen gloria tua cum multis viris fortibus equabilis est. Si vero urbem amplissimo nomine et maximo imperio prope iam ob casu restitueris: quis te clario: quis maiori in terris fuerit: quippe si morbo iam aut facto hinc imperio secus accidat cui dubium est quin per orbem terrarum vastitas bella cedes oriantur. Quod si tibi bona libido fuerit patriae parietibus gratificandi. posteroque tempore. P. R. restituta super omnes mortales gloria agita tuaque vnius mors vita clario erit. Nam viuos interdum fortuna sepe in media fatigat. Ubi anima nature cessit deceptis obtractoribus ipsa si virtus magis: magisque extollit: quae mihi vtilissima factu visa sunt quaeque tibi vltus fore credidi quam paucissimis potui perscripsi. ceterum deos immortalis obtestor: ut quocumque modo ages ea res tibi reipublicaeque prospere eueniat.

Finis.

Inuectiva. E. Salustij in Ciceronem.

Rauius in quo animo maladicta tua paterer. O. Tullij si te scire iudicio magis quam morbo animi petulantia ista vti. Sed cum in te neque modum neque modestiam ullam animaduerto. Respondebo tibi: ut si quam maledicendo voluptatem cepisti eam male audiendo amittas: ubi querere quos implores. P. E. diripi. Tempus atque audacissimo cuique esse perfidie locum. an apud P. R. qui ita corruptus est largitionibus ut sese ac fortunas suas venales habeat. An apud vos. P. E. quorum auctoritas turpissimo cuique ludibrio est. Ubi. O. T. leges iudicia. P. R. defendit atque in ordine ita moderatur quasi vnus reliquos ex familia viri clarissimi Scipionis Aff. ac non recente ac citus paulo ante insitus huic urbi ciuis an vero. O. Tu. facta tua ac dicta obscura sunt: an non ita a pueritia viristi ut nihil flagitiosum corpori tuo putares quod alteri collibisset: aut si istam immoderatam tuam eloquentiam apud. O. pisonem non pudicitie iacture perdidisse. Itaque mihi me mirandus est quod eam flagitiose vendicam quam turpissime parasti. Vix ut opinor splendor domus stitit: tibi animos attollit vxor: sacrilega ac piuribus nobilitata filia: mihi peller tibi incudior atque obsequetior quam parenti per est domum ipsam tuam vi et rapis funestam tibi ac tuis copasti vix ut nos comoue facias quam pueris resp. sit tu in ea domo bitares homo flagitiosissime qui per c. viri clarissimi fuit atque cum

hec ita fuit: Cicero se dicit in consilio deorum immortalium fuisse. Inde missum huic urbi ciuibus
 qz custodem absqz carmificis nomine. Qui ciuitatis incommodu in gloria sua ponit quasi vero no
 illius conurationis causa fuerit consulatus tuus. Et cicero respu. dilecta eo tempore quo te custo
 dem habebat. Sed vt opinor illa te magis extollunt que post consulatum cu vxore de repu. consir
 luti cu legis Plautie iudicia domi faciebatis: ex conuratis alios pecunie condenabatis. cu tibi
 alius Tusculanam alius pompeianā villā edificabat: alius domū emebat: qui vero nihil poterat
 hic erat calūnie proxim⁹ hic aut domū tuā oppugnatū venerat: aut insidias senatui fecerat deni
 qz de eo copertum erat que si tibi falsa obijcio redde rōem q̄tum patrimonij acceperis. Quid tibi
 litibus accreuerit: q̄ ex pecunia domū paraueris Tusculanū et Pompeianū ifinito sumptu ex
 edificaueris: Aut si retices cui dubiū potest esse quin opulentiā istam ex sanguine et miseris ci
 uiū parasti: verū vt opinor homo nouus arpinas ex. **D.** Erassi familia illius virtutē imitatur.
 Contēnit similitatē hominū nobiliū. po. ro. curā habet: neqz terrore neqz gratia mouet: illud ve
 ro amicitia tm ac virt⁹ est animi: imo vero homo leuissimus supplex inimicis amicis contumelio
 sus: modo harū modo illarū partiū: fidus nemini. leuissimus senator: mercenarius patronus cui⁹
 nulla pars corporis a turpitudine vacat lingua vana manus rapacissime gula imensa pedes fu
 gaces: que honeste nominari nō possunt in honestissima. Atqz is cu huiusmodi tū audet. **D.** for
 tunatā natā me consule romā. Te fortunā consule Cicero: imo vero infelicem et miseram q̄ cru
 delissimā p̄scriptionem ciuiū perpeffa est. cu tu perturbata rep. metu perculos oēs bonos pare
 re crudelitati tue cogebas: cu omnia iudicia oēs leges in tua libidine erāt cuz tu sublata lege por
 tia erepta libertate omniū nostrū vite necisqz potestatem ad te vniū reuocaueras. Atqz parum
 quidē vel parū ē qd ipse fecisti verū etiam. comemorādo exprobras neqz licet obliuisci ius serui
 tutis sue egeris oro te **L.** i. feceris quid libet satis est p̄p̄ffos esse: etiā ne aures n̄as odio tuo one
 rabis: etiā molestissimis verbis insectabere cedant arma toge concedat laurea lingue: quasi ve
 ro togatus et nō armat⁹ ea que gloriari cōfeceris atqz inter te Syllamqz dictatorem preter no
 men iperij q̄c q̄ interfuerit: sed quid ego plura de tua insolētia comemorē: que minuerie omēs ar
 tes edocuit Jupiter optimus maxim⁹ in consiliū deoz admisit. Italia etulē humeris suis reponi
 taurit: oro te romulē arpinas: qui egregia tua virtute oēs paulos sabinos scipiones superasti: quē
 tandē locum hac ciuitate obtines: que tibi ptes. r. p. placēt: quē amicū quē inimicū habes. cum in
 ciuitate fecisti insidias: quo iure de exilio tuo durachio redidisti cu sequebaris q̄s tyrānos appel
 labas: eoz potentie faues: qui tibi ante optimates videbātur ebsqz demētes ac furiosos vocas.
 Platinū cām agis de fertio male existimas. Bibulum petulantissimis verbis ledis laudas Lesa
 rein quē maxime odisti. et ei maxime obsequeris: aliud stans sedēs aliud sentis de repu. bis male
 dicis illos odisti leuissime transfuga neqz in hac neqz in illa parte fidem habens.

Et deum magna voluptas est. Crisp. Salustij equalē ac parē verbis vitā age
 re neqz ē q̄ tam obscenū dicere cui nō ab initio pueritie omni genere facinoris
 etas tua respōdeat vt oīs oratio morib⁹ cōsonet. Neqz em̄ qui ita vunt vt tu alif
 ac tu loqui pōt: neqz qui tā illoto sermone vitē vita honestior est. Quo me vertā
P. L. vnde initū summa: mai⁹. n. mibi dicendū onus ipomē quo notior est vter
 qz nostrū si aut de meā vitat⁹ actib⁹ nostris huic cōciatori respōdero. Inui
 dia gloriā cōsequet⁹: aut si eius facta mores oēm etatem nudauero in idē viciū incidam procaci
 tatis quod huic obijcio id vos si forte offendimini iustius huic q̄ mibi succēdere debetis q̄ initū
 introduxit: ego dabo operā vt ⁊ pro me minimo cu fastidio respondeā et in hunc minime menti
 tus esse videar. Scio me. **P. L.** in respondēdo nō h̄re magnā expectatiōē q̄ nullum vos sciatis
 nouū crimen in Salustij audituos sed oīa vetera recognituos. Quib⁹ ⁊ mee et v̄re iā et ipsius
 aures calēt verū eo magis odisse debetis hoīez q̄ ne incipiēs quidē peccare minimis reb⁹ posuit
 rudimentū: sed ita igressus est vt neqz ab alio vinci possit neqz ipse se oīo reliqua etate preterire
 itaqz nihil aliud studet nisi vt luculēt⁹ cu quo vis voluptari longe vero fallit opinione: nō em̄ p
 fectacitate lingue vite sordes eluūt: s̄ ē qdā calūnia quā vnusqz n̄m testāte aio suo fert de eo q̄
 alfū crimē obiectet q̄ si vitā isti⁹ memoriā vincerit aliā. **P. L.** nō ex orōe s̄ ex morib⁹ suis specta
 re debetis: iā dabo operā q̄ maxime potero breue vt faciē neqz n̄ra nobis itulis erit. **P. L.** plerū
 qz em̄ respu. priuatis crescit inimicitijs vbi nemo ciuis qualis sit vir potest latere. Primū igitur
 qm̄ omniū maiores **L.** Salustius ad vniū exemplū et regulā querit velum mibi respondeat nū.
 quid bi quos ptulit Scipiones et metelli ante fuerūt aut opiniois aut glie q̄ eos res sue geste
 et vita inocētissime acta cōmendauit q̄ si hoc sunt illis initū noīs ⁊ dignitatis cur nō eq̄ de nob

existimetur cuius et res geste illustrate sunt et vita integerrime acta: quasi vero tu sis ab illis vi-
 ris Salustij ortus q̄ si esses: nonnullos iam tue turpitudinis pigeret ego meis maioribus virtute
 mea preluri vt si prius noti non fuerint a me accipiant initium memorie sue tu tuis vitiis quā tur-
 piter egisti magnas effudisti tenebras vt etiam si fuerint egregij ciues certe venerint in obliuio-
 nem: quare noli mihi antiquos viros obiectare satius est enim me meis rebus gestis florere q̄
 maiorum opinione niti et ita viuere vt sim posteris meis nobilitatis initium et virtutis exem-
 plum neq; me cum his conferre decet. P. L. qui iam decesserunt: omnes odio carent et inuidia:
 sed cū his q̄ mecum vna in rep. versati sunt sed si fuerim aut in honoribus petendis nimis ambi-
 tiosus non hanc dico popularem ambitionem cuius me principem confiteor. sed illam pernitio-
 sam contra leges cuius primos ordines Salustius duxit aut in gerendis magistratibus: aut in
 vindicandis maleficijs tam seuerus aut in repu. tam vigilans q̄ tu proscriptionem vocas credo
 q̄ non omnes tui similes incolumes in hac vrbe virissent at q̄to meliore loco respu. staret. si tu
 par ac simul scelestorum cunū vna cū illis ammuneratus esses: an ego tunc falso scripsi cedant ar-
 ma toge: qui togatus armatos et pace bellū oppressi: an illud mentitus sum fortunatā me consu-
 le Romā qui tantū intestinu bellum ac domesticum vrbis incendiu extinxi neq; tui piget te ho-
 mo leuissime cum ea culpas que in historijs mihi glorie ducis an turpius est scribere metiri q̄ il-
 lum palam hoc ordine dicentes: nā quod in etate increpui tū me abesse puto ab impudicitia
 q̄tum tu a pudicitia. Sed qd ego ad te plura querar quod enim metiri turpe dices qui ausus mi-
 bi sis eloquentiam: vt vitii obijcere: cuius semper nocēs egisti patrocini: an vllm existimas
 posse fieri ciuem egregiū q̄ non his artibus et disciplinis sit eruditus: an vlla alia putas rudimen-
 ta et incunabula virtutis quib; animi ad glorie cupiditatem alunt. Sed minime mirum est. P.
 L. si qui desidie ac luxurie plenus sit hec vt noua inuātata miras: nam qd ista inuātata rabie pe-
 tulanter in vxorē et in filiā meam inuasisti: que facilius mulieres se a viris abstinerūt q̄ tu vir a
 viris satis docte ac perite fecisti: nō enim me sperasti mutuā tibi gratiā relaturū vt vicissim tuos
 compellarem: vnus enim satis es materie habens neq; quicq̄ turpius est domi tue q̄ tu: timu-
 tum te vero opinio fallit qui mihi putasti parare inuidiā ex mea re familiari: que multo mihi mi-
 nor est q̄ habere dignus sum atq; vtmā ne tanta quidem esset quāta est vt potius amici mei vi-
 nerent q̄ ego testamētis eorū locupletior essem: ego fugat L. Salustij furore tribum plebis ces-
 si: vtilius duxi q̄uis fortunam vnus experiri q̄ vniuerso po. ro. ciuilijs essem dissensionis causa.
 Qui postea q̄ ille suū aium in repu. debachatus esset et iacq; quecūq; cōmouerat: pace et ocio reie-
 derūt hoc ordine reuocante atq; ipsa repu. manu retrahēte me reuerti: qui mihi dies si cū omni
 reliqua vita conferatur aio quidē meo super: cū vniuersi vos populusq; ro. frequens aduētū meo
 gratulatus tāti me fugacē mercenariū patronū br estimauerūt neq; bercule est si ego semper in-
 stas oium amicitias existimaui. Non enim vni priuatim ancillatus sum neq; me addixi. Sed q̄
 tum quisq; reipu. studuit tū mihi fuit aut amici. 3. Ego nihil plus volui valere q̄ pax: multi pri-
 uatorū audacias metuerūt: ego nihil timui nisi leges multi arma sua tū. rēuoluerunt ego nunq̄
 volui: quicq̄ posse mihi pre vobis: multi ex vobis potentia feri vobis suis virib; abusi sunt. Ita
 q̄ nō est mirū si nullus amicitia vsus sum qui nō perpetuo reipublice amic; sunt: neq; me peni-
 tet si aut petēti Statinio reo patrociniū pollicitus sum: aut Sertij insolentiam reprehsit: aut bibu-
 li patientiā culpauit aut virib; Cesaris faui: que si tu mihi vt vitia obijcis: temeritas tua reprebē-
 det: nō mea vitia culpabūtur: plura dicerem si apud alios mihi esset differendum. P. L. nō apud
 vos quos habui oim actionū mearū monitores sed vbi rerū testimonia adsunt quid opus est ver-
 bis: nunc ad te vt reuertar Salustij patremq; tuū pretereā qui si vnq̄ in vita sua peccauit tamē
 maiorem iniuriā reipu. facere nō potuit q̄ q̄ te talē filius genuit: neq; tu q̄ frater in pueritia pec-
 casti erequar ne parentē tuū videar accusare qd eo tpe summam tui potestatem habuit sed qua-
 lem adolescentiā egeris hac. n. demonstrata facile intelligetur q̄ petulanti pueritia q̄ impudic;
 et procat adoleueris: postea q̄ immēse gule impudicissimi corporis questus sufficere nō potuit
 et etas tua ad ea patiēda q̄ alteri facere collibnisset exoluerat cupiditatibus infinitis effereba-
 ris: vt que ipse corpori tuo turpia non duxisses in alijs experireris ita non est facile reputare. P.
 L. vt in honestioribus corporis partibus rē quiescit an amiserit: domū paternā viuo patre tur-
 pissime venalē habuit vēdidit nec qnq̄ dubiū esse pōt qn mori coegerit eū quo nōdum mortuo
 pro berede gesserit oia non pudet a me querere quis in. P. Crassi domo habitet cū ipse respōde-
 re nequeat quis in ipsius habitet paterna domo at bercule lapsus etatis tyrociniō postea se cor-
 rerit: non nata est: sed abiit insolitū sacrilegij Nigidiani bis iudicis ad subsellia attractus extrema

Inuectiva. L. Salustij in Ciceronem.

fortuna stetit et ita discessit ut non hic innocens esse sed iudices peierasse et timaretur. Primum bonorem in questura adeptus secutus est hunc locum et hunc ordinem despectum cuius aditus sibi quoque sordidissimo hominum patuisset. Itaque timens ne facinora eius clandestina clara vobis essent cum omnibus matrum familiarum viris opprobrio esset confessus est vobis audientibus adulterium neque erubuit ora vestra videris ut libet Salustij egeris que volueris satis est vnum te tuorum scelorum esse conscium: noli nobis languorem et soporem nummum exprobrare sumus diligentes in tuenda pudicitia virorum nostrarum sed ita expectati non sumus ut a te cauere possimus: audacia tua vincit studia nostra. Et quid hunc monere possit factum aut dictum turpe quod non puduerit palam vobis audientibus adulterium confiteri: quod si nihil pro me sibi respondere voluisset sed illud censorum eloquium Appij Claudij et L. Pisonis palam inuicem recitare in: nonne tibi videretur eternas inijcere maculas quas reliqua vita tua eluere non posset. neque post delectum senatus te unquam vidimus nisi forte in ea te castra comiecasti quos omnis sententia reipublice consulerat: atque idem Salustius quin pace nec senator quidem miserat postea quam respublica armis oppressa est et idem victor qui etules reducit in senatum post questuram reductus est quem bonorem ita gessit ut nihil venali non in eo habuerit cuius aliquis emptor fuerit. Itaque egit ut nihil equum atque verum diceret quod ipsi facere collibuisse neque aliter vetauit ac debuit si quis prede loco accepisset magistratum: peracta questura postea quod magna pignora eis dederat cum quibus similitudine vite se coniunxerat. vnus iam ex illo grege videbatur. Eius enim partis exemplar erat Salustius: quod tantum in vnam voraginem ceterorum omnium viciozum exccellerat quicquid impudicorum cillonum partidarum sacrilegorum debitorum fuit in urbe municipijs colonis Italia tota sicut in fretis subfederant nominis perditum ac notissimum nulla in parte castis nisi licentia viciozum ac cupiditate rerum non erat atque postea quod pretor est factus: modeste se gessit et abstinenter: nonne ita provinciam vastauit ut nihil neque passum si sint neque expectauerint gramma socij nostri in bello quam experti sunt in pace: hoc apud in terrore obrinente. Unde tantum hic exhaussit. P. L. quod tu voluit ne cum diceret Sestertio quod decies cum censore paciscitur. quod si quippiam eorum falsum est hic palam reselle unde qui non modo ne paternam quidem domum redimere potueris repente tanquam somnio beatus ortos preciosissimos villam Tiburtij. L. Cesaris: reliquas possessiones paraueris: neque piguit querere cur ego. P. Erasti domum emissem: cum tu veteris ville dominus sis cuius paulo ante fuerit Cesar modo in quod patrimonio non comesso sed deuorato quibus rationibus repente factus es tam affluens: et tam beatus: Nam quis te faceret beredem: quem ne amicum quidem satis honestum quisquam sibi ducit nisi similis ac par tui: at bercule egregia facta maiorum tuorum: te extollunt: quorum siue tu similis es siue illi in nihil ad tuum scelus ac nequitiam addi potest. Verum ut opinor bonores tui te faciunt insolentem. Tu Eris. Salusti totidem te putas esse bis senatorem et bis questorem fieri quod bis consularem et bis triumphalem carere debet omni vitio qui in alterum dicere paratus est: demum maledixit qui non potest verum ab iano audire. Sed tu omnium mensurarum afflecta omnium cubiculorum in etate peller et idem postea adulter: omnis ordinis turpitudine et simul belli memoria. Quid enim hoc grauius pati potuimus quam quod te incolumem in hoc ordine videamus de fine bonos petulantissima conlectari lingua desine morbo procacitatis isto desine vnumquemque moribus tuis estimare: his moribus amicum tibi efficere non potes videris velle inimicum habere. Finem dicendi faciam. P. L. sepe enim vidi grauius offendere annos auditorum eos qui aliena flagitia aperte dicere quam eos qui committere. Vbi quidem ratio habenda est non que Salustius merito debeat audire sed ut ea dicam si qua ego honeste afferri possim.

FINIS.

Registrum Cartbarum

a b c d e f g h

Omnes littere sunt quaterne.

